ประมวลกฎ

เรื่องเสด็จพระราชดำเนินประพาสต้นของไทย

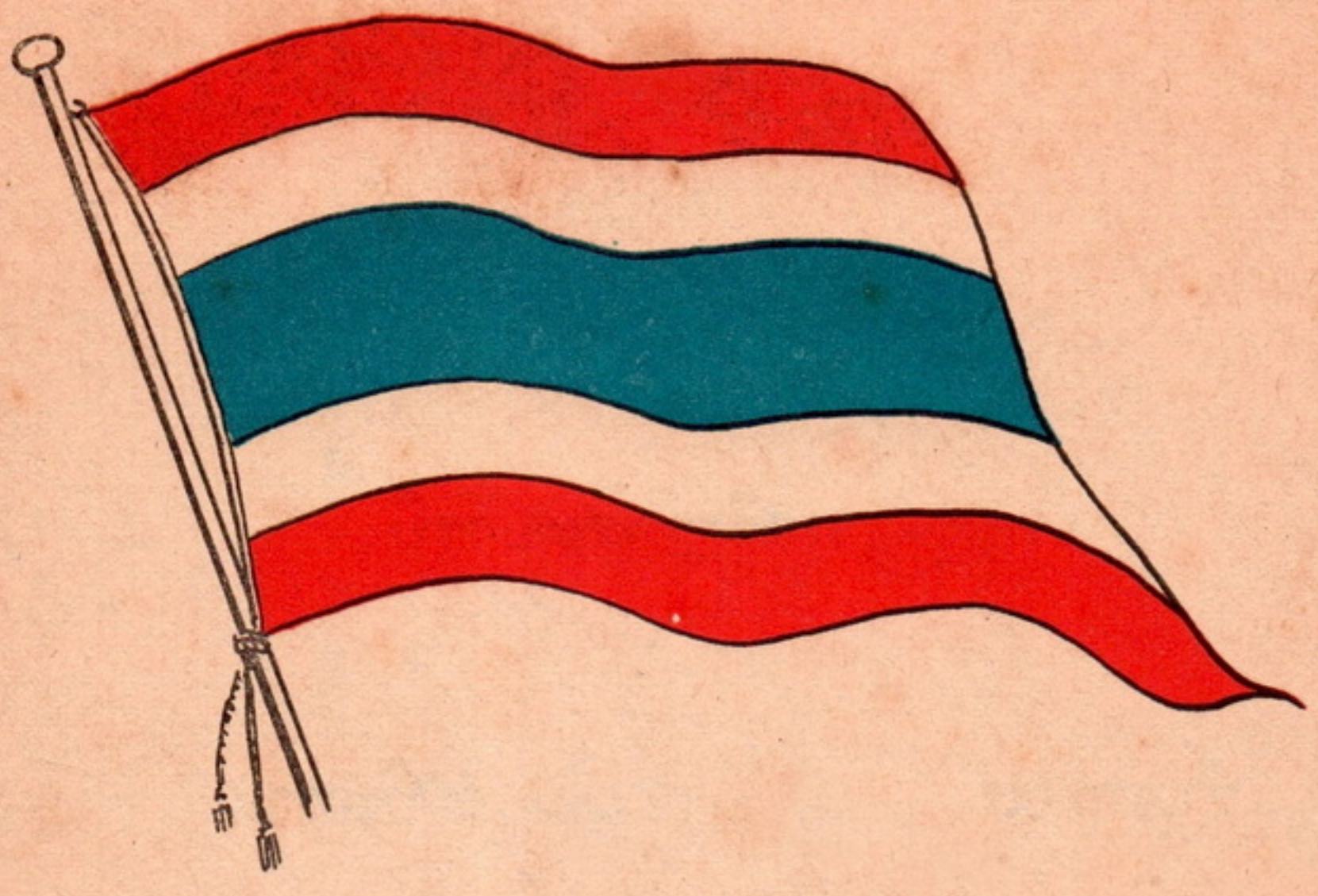
ของ

เสฐียรโกเศศ

(ศาสตราจารย์ พระยาอนุมานราชธน)

กองวัฒนธรรม กรมการศาสนา
กระทรวงศึกษาธิการ
จัดพิมพ์

หอสมุดแห่งชาติฉลิมพระเกียรติ ร.๙ นครราชสีมา

เพลงชาติ

ประเทศไทยรวมเลือดเนื้อชาติเชื้อไทย
เป็นประชารัฐผไทของไทยทุกส่วน
อยู่ดำรงคงไว้ได้ทั้งมวล
ด้วยไทยล้วนหมายรักสามัคคี
ไทยนี้รักสงบแต่ถึงรบไม่ขลาด
เอกราชจะไม่ให้ใครข่มขี่
สละเลือดทุกหยาดเป็นชาติพลี
เถลิงประเทศชาติไทยทวีมีชัย ชโย

เพลงสรรเสริญพระบารมี

ข้าวรพุทธเจ้า เอามโนและศีระกราน
นบพระภูมิบาล บุญดิเรก
เอกบรมจักริน พระสยามินทร์
พระยศยิ่งยง เย็นศีระเพราะพระบริบาล
ผลพระคุณ ธ รักษา ปวงประชาเป็นสุขศานต์
ขอบันดาล ธ ประสงค์ใด จงสฤษฎ์ดัง
หวังวรหฤทัย ดุจถวายชัย ชโย

ความฝันอันสูงสุด

ขอฝันใฝ่ ในฝัน อันเหลือเชื่อ
ขอสู้ศึก ทุกเมื่อ ไม่หวั่นไหว
ขอทนทุกข์ รุกโรม โหมกายใจ
ขอฝ่าฟัน ผองภัย ด้วยใจทะนง
จะแน่วแน่ แก้ไขในสิ่งผิด
จะรักชาติจนชีวิตเป็นผุยผง
จะยอมตายหมายให้เกียรติคำรง
จะบีดทองหลังองค์พระปฏิมา
ไม่ท้อถอยคอยสร้างสิ่งที่ควร
ไม่เรรวนพะว้าพะวังคิดถังขา
ไม่เคืองแค้นน้อยใจในโชคชะตา
ไม่เสียดาย ชีวา ถ้าสิ้นไป
นี่คือ ปณิธาน ที่หาญมุ่ง
หมายผดุง ยุติธรรม์อันสดใส
ถึงทนทุกข์ทรมานนานเท่าใด
ยังมั่นใจรักชาติองอาจครัน
โลกมนุษย์ย่อมจะดีกว่านี่แน่
เพราะมีผู้ไม่ยอมแพ้แม้ถูกหยัน
คงยืนหยัดสู้ไปใฝ่ประจัญ
ยอมอาสัญ ก็เพราะปองเทิดผองไทย

(เพลงพระราชนิพนธ์ ของ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ร. ๙)

หอสมุดแห่งชาติเฉลิมพระเกียรติ ร.๙ นครราชสีมา

ประเพณี เรื่องแต่งงานบ่าวสาวของไทย

นายประชุม - อุษา บัวทอง

ของ

เสฐียรโกเศศ

(ศาสตราจารย์ พระยาอนุมานราชธน)

กองวัฒนธรรม กรมการศาสนา

จัดพิมพ์

เลขหมู่ 105
ผป
เลขหมู่ 392.5
ส893ป
เลขทะเบียน

คำนำ

แบบแผนการแต่งงานของไทย เป็นรูปแบบเฉพาะ ที่ได้รับถ่ายทอดสืบต่อกันมา เป็นอีกสิ่งหนึ่งที่บ่งบอกถึงความเจริญทางวัฒนธรรมอันยาวนานของชนชาติไทย ในสภาพการณ์ปัจจุบัน ความตึงตัวทางเศรษฐกิจ ความบีบรัดทางสภาพสังคม สภาพบ้านเมือง และสภาพความรู้สึกนึกคิดได้ทำให้รูปแบบลำดับขั้นของพิธีแต่งงาน ตามประเพณีดั้งเดิมถูกเปลี่ยนแปลง ตัดทอน และละทิ้งไปเป็นจำนวนมาก แม้ผู้นิยมในประเพณีบางรายได้พยายามปฏิบัติให้ถูกต้องครบถ้วนที่สุด บางครั้งก็ไม่อาจดำเนินการให้สมบูรณ์ได้ เพราะ "*ผู้เฒ่าผู้แก่*" ทางวัฒนธรรมนับวันแต่จะหาได้โดยยากยิ่งขึ้น

กองวัฒนธรรมพิจารณาเห็นว่า แบบแผนแห่งประเพณีทั้งหลาย หากปล่อยให้อยู่แต่ในความทรงจำอันเกิดจากที่ได้รู้ได้เห็นมา ก็เป็นการยากยิ่งที่จะรักษารูปแบบอันเป็นมรดกที่ได้รับถ่ายทอดสืบต่อกันมาแต่บรรพบุรุษไว้ได้ จึงได้พยายามสรรหาบันทึกที่คิดว่าพอจะรวบรวมความสมบูรณ์ของประเพณีดั้งเดิมไว้ได้มากที่สุดเท่าที่จะมีได้ ซึ่งก็นับเป็นโชคดีที่ได้มีราชบัณฑิตอันเป็นที่ยกย่องนับถือของไทย คือ พระยาอนุมานราชธน ได้กรุณาบันทึกเรียบเรียงเรื่องราวเกี่ยวกับประเพณีเหล่านี้ไว้ โดยได้จัดพิมพ์เป็นรูปเล่มครั้งแรกเมื่อ พ.ศ. ๒๕๐๑ สมัยที่ท่านดำรงตำแหน่งนายกราชบัณฑิตยสถาน ต่อมาเมื่อท่านถึงแก่อสัญกรรมไปแล้ว หนังสือเล่มนี้ก็อยู่ในความครอบครองของมูลนิธิเสฐียรโกเศศ กองวัฒนธรรมจึงรู้สึกขอบพระคุณมูลนิธิเสฐียรโกเศศ เป็นอย่างยิ่งที่กรุณาอนุญาตให้นำหนังสือเล่มนี้ออกพิมพ์เผยแพร่ได้

อนึ่ง ข้อความตลอดถึงศัพท์สำนวนในหนังสือเล่มนี้ บางตอนเป็นภาษาโบราณ ซึ่งอาจอ่านเข้าใจยากไปบ้าง แต่กองวัฒนธรรม ถือเป็นความคารวะที่จะต้องรักษาถ้อยคำสำนวนของท่านผู้เรียบเรียงไว้โดยเคร่งครัด จึงยังคงรักษาไว้ตามเดิม หวังเป็นอย่างยิ่งว่าหนังสือเล่มนี้จะเป็นบันทึกและคู่มืออันสำคัญ ที่จะรักษาแบบแผนประเพณีการแต่งงานของไทยไว้ แม้จะเป็นเพียงร่องรอยซึ่งปรากฏเหลืออยู่แต่เพียงตัวอักษรก็ยังดี.

กองวัฒนธรรม

กรมการศาสนา

คำนำ

เรื่องแต่งงานบ่าวสาวของไทยในหนังสือเล่มนี้เป็นอีกตอนหนึ่งของเรื่องประเพณีเกี่ยวกับชีวิตของชาวไทย ซึ่งได้ตีพิมพ์ไปแล้วหลายเรื่อง คือ

๑. ประเพณีเกี่ยวกับการเกิด และการเลี้ยงลูก

๒. ประเพณีเกี่ยวกับการบวช (ชีวิตของชาววัด)

๓. ประเพณีเกี่ยวกับการสร้างบ้านปลูกเรือน

๔. ประเพณีเกี่ยวกับการตาย และ

๕. ประเพณีเกี่ยวกับแต่งงาน คือในหนังสือเล่มนี้

คงเหลืออีกสองตอนซึ่งยังไม่มีอยู่ในหนังสือชุดนี้ คือ ประเพณีโกนจุกและประเพณีเล่าเรียน เรื่องแรกยังไม่ได้เขียน ส่วนเรื่องหลังเขียนแล้วแต่ยังไม่สะใจ ถ้าได้ตีพิมพ์เสร็จเมื่อใด ก็จะครบกระบวนเรื่องของประเพณีไทยในหนังสือชุดนี้

ในบรรดาเรื่องของประเพณีไทย ถ้ามีพิธีกรรมประกอบอยู่ด้วยก็ต้องมีเรื่องสวดมนต์เลี้ยงพระ และเรื่องทำขวัญผูกขวัญแทรกอยู่ด้วยแทบทุกประเพณี ข้าพเจ้าแยกเรื่องทั้งสองนี้ไว้ต่างหาก เพื่อไม่ต้องกล่าวซ้ำ เรื่องสวดมนต์เลี้ยงพระได้ตีพิมพ์ไปแล้ว ส่วนเรื่องทำขวัญยังไม่ได้ตีพิมพ์ นอกจากนี้ยังมีเรื่องทำบุญวันเกิด อันเป็นประเพณีซึ่งมีขึ้นทีหลังไม่ปรากฏว่าเป็นปรัมปราประเพณีมาแต่ก่อน จึงไม่มีอะไรที่จะต้องกล่าวเป็นโครงเรื่องของพิธี นอกจากเรื่องทำบุญเลี้ยงพระและลางทีก็มีเรื่องบูชาเทวดานพเคราะห์ด้วย ซึ่งก็มีอยู่แล้วในเรื่องประเพณีโกนจุก (ดูเรื่องทำบุญวันเกิดของ พระกิตติสารโสภณ วัดทองนพคุณ พ.ศ. ๒๔๙๘)

ข้อความที่กล่าวไว้ในเรื่องประเพณีเหล่านี้ ส่วนใหญ่เป็นของประชาชนชาวไทยในภาคกลาง โดยเฉพาะในกรุงเทพ ฯ ซึ่งข้าพเจ้ารู้มากหน่อย ส่วนของภาคอื่นรู้บ้างอันที่จริงเรื่องประเพณี ไม่ว่าเป็นของชนชาวไหนหรือของสังคมไหน ถ้าดูรวมก็มีรูปเป็นแบบเดียวกันทั้งนั้น ถ้าดูแยกแต่ละภาคหรือแต่ละสังคม ก็มีรูปไม่เป็นแบบ

เดียวกัน ที่เป็นเช่นนี้เพราะมนุษย์แต่ละชาติแต่ละสังคม หรือแต่ละหมู่คณะแห่งชาติชั้นวรรณะ มีสิ่งแวดล้อมทั้งในทางภูมิศาสตร์ และสังคมไม่เหมือนกันทีเดียวอย่างไรก็ดี แม้จะแตกต่างกัน จะมากหรือน้อยก็ตามที ก็เป็นแต่ผิวเผินเพียงรูปภายนอกเท่านั้น ลึกเข้าไปในจิตใจของคนก็มีแต่เลือดแดง ๆ เหมือนกันทั้งนั้น ไม่ว่าจะเป็นคนผิวขาว ผิวเหลืองผิวดำ ว่าถึงสาระของประเพณีก็เป็นทำนองเดียวกัน คือต้องการความเป็นมงคล ให้มีความสุขและความเจริญยืนยาวในชีวิตด้วยกันทั้งนั้น จะแตกต่างกันก็แต่วิธีการที่กระทำซึ่งหยาบบ้างและประณีตบ้าง ตามแง่ความเห็นของเรา เพราะฉะนั้น เราอาจวางเป็นหลักซึ่งเมื่อดูผาด ๆ ก็เห็นว่าขัดแย้งกันและไม่จริง แต่ทว่าก็เป็นความจริง หลักนั้นก็คือ "ไม่เหมือนกัน แต่ก็เหมือนกัน" ไม่ว่าจะเป็นเรื่องประเพณีหรือเรื่องอะไร ถ้าดูแยกก็ไม่เหมือนกัน ถ้าดูรวมก็เหมือนกัน

ข้าพเจ้าแต่งเรื่องประเพณีไทย ไม่ได้แต่งเป็นตำราที่ต้องเคร่งขรึม แต่แต่งเป็นอย่างการศึกษาวิจารณ์ไปตามความรู้ความเห็นของตนเอง มุ่งในทางหาความรู้ส่วนตัว เริ่มด้วยเสาะหาเรื่องราวของแต่ละประเพณี โดยอาศัยอ่านเอาจากหนังสือต่าง ๆ ที่ว่าด้วยเรื่องเหล่านี้ และจากข้อความทางบอกเล่า เมื่อเสาะหามาได้จนเป็นที่พอใจแล้ว ก็นำเอามาประมวลเปรียบเทียบกันในทางวิเคราะห์วิจารณ์ เพื่อค้นหาค่าและความหมายที่เร้นอยู่ในเรื่องประเพณีเหล่านั้น ว่ามีขึ้นและพัฒนาการมาอย่างไร โดยอาศัยวิชามนุษย์วิทยาวัฒนธรรม (Cultural Anthropology) เป็นแนวความรู้เปรียบเทียบ

ว่าในเรื่องประเพณี ก็เป็นส่วนหนึ่งของวัฒนธรรม ซึ่งมนุษย์ในสังคมกำหนดหรือตั้งขึ้นเป็นขนบวิถีชีวิตของสังคม ซึ่งเรียกเป็นคำเฉพาะสถาบัน หรือถ้าจะกล่าวอีกนัยหนึ่ง ประเพณีที่ประพฤติสืบ ๆ ต่อกันมาเป็นความรู้สึกนึกเห็นของสังคม คือเป็นปรัมปราคติ (Tradition) ก็ได้แก่วัฒนธรรมนั่นเอง โดยเหตุที่คนหรือสิ่งต่าง ๆ ในโลกที่เราอยู่นี้ เป็นรูปขึ้นได้ก็ด้วยมีสิ่งหลายอย่างผสมและประกอบกันขึ้น จึงต้องตกอยู่ในเงื่อนไขความเป็นธรรมดา คือย่อมมีความเคลื่อนไหวอยู่ในตัวเสมอ (จลนะ=dynamic) ซึ่งจะคงที่คงรูปอยู่ตลอดไปไม่ได้ ถ้าไม่มีสิ่งใหม่เข้ามาค้ำจุน สิ่งที่เป็นรูปอยู่นั้นก็จะหมด

เป็นรูปอยู่นั้นก็จะหมดกำลังความเคลื่อนไหว ไม่ก้าวหน้าได้อีกต่อไป มีก็แต่จะรัดตัวเอง ในที่สุดก็จะถึงความเสื่อมและสลายตัวไปเป็นธรรมดา ถ้าสิ่งใหม่ที่เข้ามาจุนเจือ หากมากจนเกินส่วนที่ควรกัน สิ่งนั้นก็จะกลายรูปกลายลักษณะเดิมไปเร็วจนไม่เป็นรูปของสิ่งนั้นอีกต่อไป ยกตัวอย่างง่าย ๆ ถ้าผมของข้าพเจ้าซึ่งเป็นเส้นเหยียดตรงเหมือนอย่างลิงกลายเป็นผมหยิกลูกคลื่นไปทันที ข้าพเจ้าคิดว่าผู้ที่เคยรู้จักคงจะตกใจ หน้าตาและร่างกายของข้าพเจ้าซึ่งเกลี้ยงเกลา ถ้าเกิดมีขนอกอยู่รุกรุยและตามแขนขาก็มีขนงอกอยู่ยุ่มย่ามเป็นอย่างลิงอีกเหมือนกัน ข้าพเจ้าก็หมดลักษณะทางร่างกายกลายเป็นไม่ใช่คนไทยไปทันทีก็ได้ นั้นฉันใด ว่าถึงเรื่องประเพณีหรือไม่ว่าเรื่องอะไร ก็ฉันนั้น

ข้าพเจ้าสอนเรื่องประเพณีไทยที่คณะรัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณมหาวิทยาลัยมาแล้วหลายปี เมื่อได้บรรยายหลักของประเพณีจบแล้ว ก็ให้นิสิตที่ศึกษาสมัครใจเลือกเอาเองว่าจะฟังประเพณีไทยเรื่องไร ก็ปรากฏว่านิสิตเหล่านั้นเลือกฟังเรื่องประเพณีแต่งงานเป็นดังนี้ตลอดมาทุกปี ข้าพเจ้าก็ไม่แปลกใจเพราะนึกคาดอยู่แล้วว่าคงเลือกเรื่องเช่นนั้น ซ้ำข้าพเจ้าก็ออกจะเห็นใจด้วย เพราะนิสิตเหล่านั้นกำลังย่างเข้าสู่วัยที่ชาวไทยทางภาคพายัพเรียกว่ากำลังจะเป็น *"ตัวพ่อตัวแม่"* สมควรแล้วที่จะรู้ล่วงหน้าเรื่องประเพณีแต่งงานไว้จะได้เตรียมตัวเพื่อดำเนินวิถีชีวิตให้อยู่ในจารีตประเพณีของหมู่คณะ และอาจเป็นประโยชน์แก่ตนเมื่อถึงคราวจำเป็น หากได้รับเชิญไปเป็นประธานในงาน อย่างนี้ก็จะไม่รู้สึกตะขิดตะขวงใจ นอกนี้อาจใช้ข้อความในหนังสือนี้เป็นแนวค้นคว้าต่อไป ได้บ้างไม่มากก็น้อย เพื่อประโยชน์พิจารณาปรับปรุงขนบประเพณีที่เป็นสถาบันของท้องถิ่นให้เหมาะกับสมัยแห่งความเจริญ โดยไม่กระทบกระเทือนจิตใจของเขาในทางค่าของประเพณีจนเกินไป เพราะถ้าเป็นเช่นนั้นก็จะเกิดปฏิกิริยาขึ้นทันทีเวลาที่ข้าพเจ้าใช้ในการบรรยายเรื่องประเพณีแต่งงานบ่าวสาวของไทยแก่เหล่านิสิต ตกอยู่ใน กำหนด จำกัด ไม่มีโอกาสกล่าวได้ถี่ถ้วนในกระบวนเรื่อง จึงตกลงใจตีพิมพ์เรื่องนี้ขึ้น จะได้สะดวกแก่การบรรยายเพิ่มเติม ทั้งอาจจะเป็นประโยชน์แก่ผู้อื่นที่สนใจด้วยก็ได้

ข้าพเจ้าแต่งเรื่องนี้ขึ้น ก็เพราะได้อาศัยตำราแต่งงานซึ่งท่านแต่ก่อนแต่งไว้ และจากท่านที่เมตตาบอกเพิ่มเติมให้บ้างซึ่งมีอยู่มากท่านด้วยกัน และรวมทั้งที่ข้าพเจ้าประสบพบเห็นมาเอง อันเป็นเวลาเห็นจะไม่น้อยกว่า ๔๐ ปี ข้าพเจ้าเป็นเพ่าแก่ขันหมากก็

มากราย ซ้ำยังเคยเป็นเฒ่าแก่ให้บุตรของผู้ที่ข้าพเจ้าเคยเป็นเฒ่าแก่ให้เขาเมื่อครั้งกระโน้น เท่าที่นึกดูก็มีถึง ๕ รายแล้ว จึงอาจกล่าวได้ว่าข้าพเจ้ามีโอกาสเห็นประเพณีแต่งงานที่จัดทำกันในกรุงเทพ ฯ ครั้งกระโน้นและครั้งกระนี้ คลี่คลายและกลายมาอย่างไร เมื่อได้พบเห็นอะไรแปลกออกไปก็จดจำเอาไว้ แล้วเอามาวิเคราะห์และวิจารณ์ จึงเกิดความรู้ขึ้นอย่างหนึ่งว่า พิธีแต่งงานที่ได้พบเห็น ที่จะตรงกันทีเดียวไม่มีสักราย เพราะจะต้องมีที่แตกต่างกันบ้างไม่มากก็น้อย ทั้งนี้ก็ด้วยเหตุหลายประการเช่นเคยเห็นผู้ใหญ่ทำกันมาก่อนอย่างใด ก็จำไว้และทำตามสืบต่อ ๆ กันมาอย่างนั้นและถือว่าเป็นถูก ถ้าไม่ทำตามนี้ก็ไม่ถูกไม่เป็นมงคลไม่เป็นความเจริญ ต่างคนก็มีความรู้เป็นของตน อันเกิดจากเกจิอาจารย์บ้าง เมื่อเห็นดีเห็นงามว่าเป็นมงคลก็เพิ่มเติมขึ้นบ้าง เอาอย่างประเพณีของชาวตะวันตกบ้าง เช่าดีดบีอาโนทำเพลง Wedding march บ้าง แจกขนม Wedding cake แก่แขกที่ไปรดน้ำแต่งงานบ้างเจ้าบ่าวเจ้าสาวจูบกันต่อหน้าธารกำนัลบ้าง ถ้าผู้ประกอบพิธีมีเชื้อสายจากท้องถิ่นใดหรือจากชนชาติเพื่อนบ้าน ก็นำเอาคติที่เชื่อถือของท้องถิ่นนั้นหรือของชนชาตินั้นเข้ามาผสมเพิ่มเติมบ้างจึงได้เกิดปะปนกัน ซึ่งก็ไม่เสียหายอะไร ถ้าเป็นไปในทางที่จะทำให้หมู่คณะมีความเจริญงอกงามและรักษาบุคลิกลักษณะของตนไว้ เพราะความมีชีวิตอยู่ได้ ก็ด้วยมีสิ่งใหม่เข้ามาจุนเจือสิ่งเก่าที่กลมกลืนเข้ากันได้ดี ด้วยเหตุนี้ ถ้าไม่อาศัยการวิเคราะห์เป็นแนวพิจารณา ก็ยากที่จะทราบได้ว่าอย่างไหนเป็นสิ่งใหม่ที่เติมเข้ามา จะเหมาะหรือไม่เหมาะกันอย่างไร อันที่จริงมีใหม่มาเพิ่มเก่า ย่อมทำให้เก่ากลายเป็นใหม่ มีแต่เก่าอยู่ร่ำไปก็หมดความสดชื่นแก่ชีวิตที่ยังต้องการอยู่

ข้าพเจ้าขอขอบคุณโบราณาจารณ์ผู้แต่งตำราแต่งงานบ่าวสาวให้ไว้เป็นมรดกแห่งความรู้แก่คนรุ่นหลัง ไม่ใช่ท่านล่วงลับไปแล้วไม่ได้ทิ้งอะไรที่ดีงามเหลือไว้ให้เป็นมรดกแก่ลูกหลานหรือแก่สังคม ตลอดถึงท่านที่เมตตาชี้แจงข้อความเกี่ยวกับประเพณีแต่งงานลางประการให้ข้าพเจ้าทราบ ซึ่งมีอยู่มากท่านด้วยกัน ได้จากคนนั้นบ้างคนนี้บ้าง เหลือที่จะจดจำชื่อได้ จึงได้เกิดเป็นหนังสือนี้ขึ้น ว่าเฉพาะประเพณี ว่าเฉพาะประเพณีแต่งงานของชาวจังหวัดกำแพงเพชร ข้าพเจ้าขอขอบคุณ นายเกษม บุญศรี ที่แนะนำให้ข้าพเจ้า

รู้จักกับ นางสนิท ชูทรัพย์ ผู้ซึ่งมีแก่ใจชี้แจงเรื่องแต่งงานของชาวจังหวัดนั้นให้พึ่งอย่างถี่ถ้วน เป็นแนวให้เกิดการคลี่คลายในความรู้บางประการของข้าพเจ้าขอได้รับความขอบคุณด้วย

อนึ่ง ในการจัดตีพิมพ์ตลอดจนการจัดทำสารบาญค้นท้ายเล่ม ข้าพเจ้าได้อาศัยการช่วยเหลือจาก นายเจริญ อินทรเกษตร ป. ๙ ธ.บ. หัวหน้าสำนักงานฝ่ายวิชาการแห่งราชบัณฑิตยสถาน นายยิ้ม บัณฑยางกูร หัวหน้ากองจดหมายเหตุแห่งชาติ กรมศิลปากร พระปฏิเวทย์วิศิษฏ์ (สาย เลขยานนท์) นายแสง มนวิทูร นายทองไชยชาติ และเจ้าหน้าที่ในราชบัณฑิตยสถานอีกหลายท่าน ขอได้รับขอบคุณจากข้าพเจ้าด้วยทุกท่าน เทอญ.

เสฐียรโกเศศ

ราชบัณฑิตยสถาน

๑๗ มกราคม ๒๕๐๑

สารบาญ

บทนำ	๑
ลักษณะวิธีแต่งงาน	๑๒
เฒ่าแก่ทาบทาม	๒๐
ขันหมากหมั้น	๒๘
คำว่าขันหมากและเรื่องทองหมั้น	๓๔
เฒ่าแก่ขันหมากหมั้น	๔๑
ฤกษ์และวันเดือนเกี่ยวกับแต่งงาน	๔๔
เรือนหอ	๔๘
ขันหมากแต่ง	๕๐
ของเลื่อนเตือนขันหมาก	๕๐
ขันหมากเอกโท	๕๐
เตียบ	๕๕
ขนมแต่งงาน	๕๘
กับข้าวแต่งงาน	๖๐
เคลื่อนกระบวนขันหมาก	๖๑
บิดประตูขันหมาก	๖๗
บทถามขันหมาก	๗๐
บทตอบขันหมาก	๗๑
บทนายประตูถาม	๗๑
บทตอบนายประตู	๗๒
บทนายประตูตอบคำถาม	๗๒
วิธีบิดประตูขันหมาก	๗๓

กิจของพ่อเรือน	๗๔
เบี่ดเตียบ	๗๗
วิธีไหว้ผี	๗๘
บทเซ่นผ	๗๘
กองทุน	๘๖
รดน้ำตอนเย็น	๙๐
ตอนแต่งงานตามประเพณีเดิม	๑๐๕
พิธีซัดน้ำ	๑๐๗
เรื่องตักบาตรของบ่าวสาว	๑๑๒
ของเลี้ยงในวันงาน—กินสามถ้วย	๑๑๕
นอนเผาหอ	๑๑๗
ปูที่นอนและส่งตัวเจ้าสาว	๑๒๓
ส่งตัวเจ้าสาว	๑๓๒
พิธีเกี่ยวก้อย	๑๓๕
ภาคผนวก ๑ ขนมที่ใช้ในพิธีแต่งงาน	๑๔๐
ภาคผนวก ๒ พิธีปูที่นอน	๑๔๓
ภาคผนวก ๓ คำหยอกบ่าว หยอกสาว ภาคภายัพ	๑๔๕
ความเว้าสาว ภาคอีสาน	๑๕๐
ภาคผนวก ๔ แนวคำกล่าวของผู้เบี่นเฒ่าแก่	๑๕๗
ภาคผนวก ๕ แนวคำสอนให้โอวาทแก่บ่าวสาว	๑๕๘

เรื่องแต่งงานบ่าวสาวของไทย

๑. บทนำ

แต่งงานเป็นระยะเริ่มต้นแห่งชีวิตครอบครัวของหมู่มนุษย์ที่อยู่รวมกันเป็นสังคม ผู้ที่จะมีชีวิตเป็นครอบครัวได้ คือหญิงชายที่เป็นสามีภริยากัน อันได้เข้าพิธีแต่งงานเป็นปรกติตามจารีตประเพณีที่มีอยู่ในสังคมนั้น พิธีแต่งงานไม่ว่าในหมู่ชนชาวไหนมักเชิญญาติมิตรมาร่วมงานร่วมพิธีด้วยและมีเลี้ยงดูกันอย่างเอิกเกริก ดังจะเห็นได้จากคำซึ่งเนื่องในงานนี้ของชาวไทยถิ่นต่าง ๆ เช่นทางภาคพายัพเรียกว่า กินแขก ทางภาคอีสานเรียกว่า กินดอง ทางภาคกลางลางถิ่นว่า กินสามถ้วย และทางภาคใต้เรียกว่า กินงาน หรือกินเนียว (คือกินข้าวเหนียวนึ่งโรยน้ำตาลและมะพร้าวขูด) ที่เชิญญาติมิตรมากินเลี้ยง ก็เพื่อจะได้รู้เห็นเป็นพยานว่า คนทั้งสองได้เป็นสามีภริยากันถูกต้องตามประเพณี ดังมีข้อความตอนหนึ่งในบทสู่ขวัญบ่าวสาวของชาวภาคอีสาน เมื่อวันประกอบพิธีแต่งงานว่า *"เพื่อประกาศความเป็นผัวเมีย ให้เจ้าโคตรตายายรู้เห็นกันทั้งสองฝ่ายก่อน จะได้เป็นสักขีพยานรู้เห็นว่าเขาทั้งสองได้เป็นสามีภริยากันตามประเพณี"*

ในชั้นเดิมเมื่อความสำคัญของความหมายแห่งประเพณียังไม่เคลื่อนที่ การที่เชิญญาติมิตรมากินเลี้ยงในวันแต่งงาน ก็เพื่อได้สำแดงต่อหน้าธารกำนัลว่า หญิงชายทั้งสองฝ่ายได้ตกลงยินยอมหรือประสงค์จะเป็นผัวเมียกัน ถ้าต่อไปเกิดลูกเต้าคนทั้งสองจะต้องรับผิดชอบต่อเด็กนั้น จะปฏิเสธว่าไม่ใช่ลูกของตนและไม่เลี้ยงดูไม่ได้ ทั้งนี้เป็นเรื่องเกี่ยวกับความเจริญของสังคมที่คนทั้งสองเป็นสมาชิกอยู่ เพราะสังคมใดมีจำนวนคนมากสังคมนั้นก็มีความเจริญอุ่นหนาฝาคั่ง ตรงข้ามกับสังคมที่มีจำนวนคนน้อยกว่า ถ้านึกย้อนไปถึงสมัยโบราณ ความสำคัญของสังคมอยู่ที่มีจำนวนคนมากเพราะ จะได้ร่วมแรงร่วมใจช่วยกันประกอบการงานเพื่อความเจริญของส่วนรวม ไม่ว่าในทางทำมาหากิน หรือในทางป้องกันศัตรู ดีกว่าสังคมที่มีคนน้อย เหตุนี้จึงมีคำอวยพรบ่าวสาวอย่างจีนว่า *"ให้มีลูก*

ถึงพันมีหลานถึงหมื่น" หรืออย่างของเรา "*ให้มีลูกเต็มบ้านหลานเต็มเมือง*" ผู้ใดไม่มีลูก ข้างจีนถือว่า "*เจาะเจ๊ง*" คือหมดพืชพันธุ์และบรรพบุรุษที่ตายไปจะเดือดร้อนด้วย ไม่มีลูกหลานคอยเซ่นไหว้ให้กิน ข้างอินเดียก็เช่นเดียวกัน แม้จะไปบวชเป็นฤษีแล้ว ถ้ายังไม่มีเมียมีลูกอย่ก่อนก็ต้องขวนขวายหาเมียเพื่อให้เกิดลูก มิฉะนั้นตายไปจะต้องเดือดร้อนตกนรก ลูกเท่านั้นจะช่วยให้พ้นนรกได้ นี้เป็นความคิดอย่างเดียวกันกับเรื่องต้องการมีลูก เพื่อได้บวชลูกเป็นพระเป็นเณรจะได้ช่วยพ่อแม่ไม่ให้ตกนรกฉะนั้น

เมื่อความสำคัญเดิมของการแต่งงานอยู่ที่ให้เกิดลูก แต่ลูกคนนั้นผิดกับลูกสัตว์อื่น เพราะกว่าจะเลี้ยงให้เติบโตช่วยตนเองและมีกำลังช่วยพ่อแม่ได้ ก็กินเวลาเลี้ยงดูนับเป็นเวลาตั้งสิบปีขึ้นไป เหตุนี้จึงต้องมีผู้รับผิดชอบดูแลเลี้ยงดู เด็กที่เกิดมาจึงจะรอดชีวิต อย่างที่เปรียบว่ารอดปากเหยี่ยวปากกาจนกว่าบีกจะแข็งมีแรงช่วยตนเองได้ ตามธรรมดาผู้ต้องรับผิดชอบต่อเด็กที่เกิดมาก็ได้แก่พ่อแม่ ว่าทางแม่ ย่อมเป็นที่ประจักษ์รู้เห็นกันอยู่แก่ใคร ๆ เพราะแม่ต้องอุ้มท้องและต้องคลอดเด็กนั้น แม่จะปฏิเสธว่าไม่ใช่ลูกของตนก็ไม่ได้ ส่วนทางพ่อนั่นแหละยาก เพราะการกระทำของพ่อเป็นไปในที่ลับ ไม่มีใครไปจับตาดูสอดรู้สอดเห็นด้วย ถ้าฝ่ายพ่อปฏิเสธเด็กนั้นว่าไม่ใช่ลูกของตน ความตกหนักเป็นภาระเลี้ยงดูก็อยู่กับแม่ฝ่ายเดียว เห็นจะพอเทียบได้กับเรื่อง "*มีลูกกวนตัวมีผัวกวนใจ*" ฉะนั้น และถ้าเด็กนั้นต้องตายไปเพราะไม่มีใครเลี้ยงดู สังคมที่เป็นส่วนรวมก็พลอยได้รับความเสียหายไปด้วย เหตุนี้สังคมจึงต้องถือว่าผัวของแม่เด็กนั่นแหละ ต้องมีส่วนเป็นผู้ร่วมรับผิดชอบกับแม่เด็ก ความจริงผัวของแม่ก็พ่อของเด็กนั่นเอง แต่ลางทีก็ไม่ใช่ เพราะฉะนั้นการเป็นผัวเมียกัน จึงต้องมีพิธีแต่งงาน เพื่อให้มีผู้รู้เห็นเป็นพยานและเพื่อเป็นความสุขความเจริญของคู่แต่งงานด้วย คำว่าบิดาในภาษาสันสกฤตแปลตามพยัญชนะว่าผู้ป้องกัน และมารดาแปลว่าผู้สร้าง ซึ่งในสมัยพระเวทเป็นผู้ชายก็ได้ ส่วนผู้ให้กำเนิดเด็ก ถ้าเป็นฝ่ายพ่อเรียกว่าชนกและฝ่ายแม่เรียกว่าชนนี ที่แยกกันอย่างนี้ ก็คงมาแต่เหตุที่กล่าวไว้ข้างแต่ในต้นภาษาไทยไม่แยก ถ้าจะแยกก็เป็นพ่อตนและพ่อเลี้ยงเท่านั้น

คำว่าแต่งงานในภาษาไทย ใช้พูดกันอยู่เป็นสามัญแต่ในภาคกลางทำไมจึงไม่มีคำว่า *"กิน"* ขึ้นต้นของคำเหมือนอย่างที่ใช้กันอยู่ในภาคอื่น ๆ ดังกล่าวมาแล้วก็ไม่ทราบ ซ้ำคำว่าแต่งงานจะหมายความว่าอะไรแน่ ก็ทราบไม่ได้ชัดอีกเหมือนกัน แต่งก็แปลว่าจัดให้งามทำให้ดี งานก็คือการที่ต้องทำ รวมกันเป็นแต่งงาน ก็คือการที่ต้องทำเพื่อจัดให้งามหรือทำให้ดีแปลเอาความอย่างนี้ อาจถูกหรือผิดก็ได้ เพราะเมื่อแปลแล้วก็ยังไม่ได้ความชัดว่าเป็นเรื่องทำให้แก่หญิงชายเป็นสามีภริยากัน หรือจะหมายความว่า ตบแต่งให้เป็นเนื้อเป็นตัวของงานบ่าวสาวก็ได้ ในภาษาจีนมีคำว่า ต้นหงัน หรือต้งหงัน ว่าเป็นเรื่องพิธีแต่งงาน ดังได้เคยกล่าวไว้ที่อื่นแล้ว แต่จะถือว่าเป็นคำเดียวกันก็ไม่ได้สนิท นอกจากเสียงของคำคล้ายคลึงกันมากเท่านั้น แม้จะมีความหมายใกล้เคียงกันอีกชั้นหนึ่ง แต่ก็ไม่มีหลักฐานอื่นมาประกอบยืนยันให้ชัดขึ้น ทางบั๊กษ์ใต้เรียกแต่งงานอีกอย่างหนึ่งว่า *"งานเมีย"* และเรียกพิธีแต่งงานว่า *"ไหว้เมีย"* ทำไมจึงเรียกอย่างนี้ก็ไม่ทราบ

ในหนังสือรุ่นก่อนเรียกพิธีแต่งงานเป็นสองอย่างว่า วิวาหมงคลและอาวาหมงคล แล้วแต่กรณี แล้วเปลี่ยนเป็นใช้ว่า *"งานมงคลสมรส"* ดังใช้กันอยู่ในเวลานี้ เข้าใจว่า *"สมรส"* คงตัดย่อมาจากคำ*"เสกสมรส"* ซึ่งใช้เรียกสำหรับแต่งงานเจ้านาย อันมีพิธี *"เสก"* คือการหลั่งน้ำเพื่อยกให้ ประเพณีแต่งงานของเจ้านายตามที่ท่านผู้ใหญ่มีเมตตาเล่าให้ฟังว่า "แต่ก่อนนี้ เจ้านายทรงหาหม่อมห้ามได้ตามชอบใจ ไม่มีพิธีเข้าแต่งงาน มามีพิธีแต่งงานเจ้าขึ้นในรัชกาลที่ ๕ เป็นครั้งแรก แล้วสืบเป็นราชประเพณีมา จนถึงรัชกาลที่ ๖ จึงทรงบัญญัติคำว่า *"เสกสมรส"* ขึ้น คนสามัญชนก็ใช้ตาม แต่ตัดคำว่า *"เสก"* ออกเสียด้วยเห็นเป็นต่ำสูง เรียกแต่ว่างานมงคลสมรส คำว่า "วิวาหมงคล" หรือ "อาวาหมงคล" ก็ค่อยหายหรือเลิกใช้ไป คงติดอยู่เป็นคำแต่ในหนังสือรุ่นก่อนเท่านั้น เมื่อเปลี่ยนเป็นงานมงคลสมรส โดยตัดคำว่า *"เสก"* ออก แต่การหลั่งน้ำแก่คู่บ่าวสาวก็ยังติดมาด้วย และถือว่าเป็นตัวพิธีแต่งงานไป ความจริงแขกที่ได้รับเชิญไปหลั่งน้ำบ่าวสาวผิดกับเรื่องแต่งงานเจ้านาย นั่นพระเจ้าแผ่นดินทรงหลั่งน้ำเพื่อพระราชทานยกให้ แต่แขกที่ไปหลั่งน้ำแก่คู่บ่าวสาวไม่มีสิทธิเป็นผู้ยกให้ เขาเชิญไปหลั่งน้ำเพื่อให้ศีลให้พร

แก่บ่าวสาวเท่านั้น เรื่องก็คงเอาพิธีซัดน้ำบ่าวสาวในวันสุกดิบก่อนวันแต่งงาน มาผสมเข้ากับการหลั่งน้ำมากกว่าอื่น จะพิจารณาเรื่องนี้ในตอนต่อไป

ถ้าจะว่าไป หญิงชายที่อยู่กินเป็นผัวเมียกัน จะด้วยประกอบพิธีตามประเพณีหรือไม่ก็ตามที ทางภาคเหนือและภาคอีสานใช้ว่า *"เอาผัวเอาเมีย"* พิธีแต่งงานทางไทยใหญ่ใช้ว่า *"มังก๊ะหล่าเอ๋ากั๋น"* มังก๊ะหล่า คือ มังกลา หรือ มงคล เอ๋ากั๋น คือ เอากัน ซึ่งเป็นคำซึ่งถือว่าไม่สุภาพแต่ภาษาไทยทางภาคกลางเท่านั้น ส่วนภาคอื่นตลอดจนชาวไทยถิ่นต่าง ๆ ใช้คำว่าเอากันหมายความว่าเป็นผัวเมียกัน ถ้าจะพูดว่ามีเรือนแล้ว เขาจะใช้คำว่าเอาผัวหรือเอาเมียแล้ว เดี๋ยวนี้ใช้คำว่าแต่งงานก็มี เห็นจะได้ไปจากภาคกลาง ทางเขมรเรียกแต่งงานว่า *"เรียบการ์"* แปลว่าจัดการหรือจัดงาน (บ่าวสาว) ไม่ทราบได้แน่ว่าจะแปลคำนี้ไปจากคำว่าแต่งงาน หรือคำว่าแต่งงานจะแปลเอามาจากคำว่า *"เรียบการ์"* ทางมอญเรียกแต่งงานว่า เพรงโกน แปลว่า แต่งลูกดูก็ได้ความดี

คำว่า *"วิวาห"* และ *"อาวาห"* ซึ่งเคยใช้กันเป็นคำในภาษาหนังสือ ท่านอธิบายว่าถ้าทำพิธีแต่งงาน เมื่อเจ้าสาวไปอยู่บ้านเจ้าบ่าว ก็เรียกว่าวิวาหมงคล ถ้าตรงกันข้ามคือเจ้าบ่าวไปอยู่บ้านเจ้าสาว ก็เรียกว่าอาวาหมงคล คำทั้งสองนี้ไม่ใช้คำไทยเดิม แต่เป็นคำมาจากภาษาบาลีและภาษาสันสกฤต ชาวอินเดียเรียกแต่งงานว่า วิวาห ส่วนคำ อาวาห เขาหมายถึงพิธีส่งตัวเจ้าสาว หรือการต้อนรับเจ้าสาวในขณะที่ไปสู่บ้านเจ้าบ่าว ภายหลังเมื่อได้ประกอบพิธีวิวาหแล้ว

ตามประเพณีอินเดียในพวกอารยัน หญิงที่แต่งงานแล้วต้องไปอยู่บ้านชาย ถ้าชายไปอยู่บ้านหญิง ถือว่าผิดจารีตประเพณี ที่มีพิธีส่งตัวเจ้าสาวหรืออาวาห เพราะการประกอบพิธีวิวาห เขาจัดทำเมื่อเจ้าสาวยังมีอายุน้อยเป็นเด็กอยู่ เมื่อทำพิธีเสร็จแล้วจะต้องรอจนกว่าเจ้าสาวจะมีอายุตามสมควร จึงจะทำพิธีอาวาหเสร็จคือส่งตัวเจ้าสาวไปให้เจ้าบ่าว ที่กล่าวมานี้เป็นพิธีสมัยก่อน แต่ต่อมาเมื่อทำพิธีวิวาหเสร็จ ก็ทำพิธีอาวาหควบไปในระยะใกล้เคียงกัน เพราะฉะนั้น เรื่องเจ้าบ่าวไปอยู่บ้านเจ้าสาวจึงไม่มี มีก็แต่เจ้าสาวไปอยู่บ้านเจ้าบ่าวเท่านั้น

ถ้าพิจารณาประเพณีแต่งงานของไทย แม้ในบัดนี้จะไม่ได้กำหนดลงไปว่า เมื่อประกอบพิธีแต่งงานแล้ว เจ้าสาวต้องไปอยู่บ้านฝ่ายเจ้าบ่าว หรือเจ้าบ่าวจะต้องไปอยู่บ้านฝ่ายเจ้าสาว ก็เป็นอยู่แต่ในกรุงในเมืองเท่านั้น ถ้าในท้องที่ซึ่งอยู่นอกกรุง นอกเมืองออกไป ยังเหลือเค้าให้เห็นอยู่ว่าเจ้าบ่าวต้องไปอยู่บ้านเลี้ยงฝ่ายเจ้าสาว จะไปอยู่บ้านฝ่ายเจ้าบ่าวไม่ใคร่มี เพราะถือว่าเป็นที่อับอายขายหน้าแก่เจ้าสาว ทางภาคอีสานมีภาษิตว่า "*เอาลูกเขยมา เลี้ยงพ่อเฒ่า ปานได้ข้าวมาใส่เล้าใส่เยีย*" คือชายไปอยู่บ้านหญิงดี ถ้า "*เอาลูกใภ้มาเลี้ยงปู่เลี้ยงย่า ปานเอาผีเอาห่ามาใส่เรือนใส่ชาน*" คือหญิงไปอยู่บ้านชายไม่ดี ทั้งนี้ก็เพราะตามประเพณีไทยแต่เดิมมา การแต่งงานต้องมีปลูกเรือนหอเพื่อจะได้ประกอบพิธีแต่งงานและทำพิธีขึ้นเรือนใหม่ควบกันไป เมื่อเสร็จแล้ว ก็ใช้เป็นเรือนที่อยู่ของคู่แต่งงานต่อไป

ผู้ที่แต่งงานแล้วเท่ากับพ้นอกพ่อแม่ และแยกครัวไปทำกินตามลำพังของตน ระหว่างผัวเมีย จึงต้องมีเรือนเป็นส่วนสัดของตนเอง เหตุนี้ผู้แต่งงานแล้วหรือเอาผัวเอาเมียแล้วจึงเรียกว่า "*มีเรือน*" หรือ "*มีเหย้ามีเรือน เป็น "ผั่งฝา*" ไปแล้ว สอบคำพูดของเขมรและพม่า ก็ใช้คำสำหรับเรียกผู้ที่แต่งงานแล้วมีความหมายเป็นทำนองเดียว กับคำว่ามีเรือนแสดงว่ามีประเพณีเรื่องนี้ลงรูปเป็นวัฒนธรรมแบบเดียวกัน ว่าโดยส่วนใหญ่การปลูกเรือนหอ ตามปกติก็ปลูกอยู่ในบริเวณบ้านของผู้ใหญ่ฝ่ายเจ้าสาว พลายแก้วเมื่อได้นางพิมก็ต้องปลูกเรือนหออยู่ในบ้านของนางศรีประจันแม่ยาย เมื่อเป็นขุนแผนไปได้นางบัวคลี่ ก็ต้องไปอยู่ในบ้านของหมื่นหาญพ่อตา สังข์ทองและหกเขยท้าวสามล ก็มีเรื่องเป็นทำนองเดียวกัน เมื่ออยู่ในบ้านของฝ่ายหญิงพอสมควรแล้ว จะแยกไปอยู่บ้านเดิมของฝ่ายชายหรือจะไปอยู่ที่ไหนต่อไป ก็แล้วแต่เรื่อง เช่นมีเรื่องระหองระแหงไม่ถูกกับพ่อตาแม่ยายเป็นต้น

ประเพณีแต่งงาน "*กินแขก*" ของภาคพายัพตามที่นายแก้ว เกิดมงคลจดมาให้และซึ่งได้อ้างถึงเรื่องนี้ในที่ต่าง ๆ ต่อไปบ่อย ๆ กล่าวว่า การเลือกคู่มีธรรมเนียมที่ฝ่ายหญิงเป็นผู้เลือก ฝ่ายชายซึ่งเรียกว่าบ่าวหรือชายหนุ่มซึ่งยังไม่มีเมียเป็นผู้อ้อนวอนขอความรักจากฝ่ายหญิงเป็นเรื่องเลือกคู่ตรงตัวต่อตัว ไม่ใช่ธุระปะปังของผู้ใหญ่ทั้งสอง

ฝ่ายเป็นผู้เลือกหาให้อย่างเป็นชนิด *"คลุมถุงชน"* เป็นเรื่องของหญิงสาวชายหนุ่ม เมื่อรักกันแล้วผู้ใหญ่เห็นว่าจะอยู่กินเป็นคู่ครองกันได้ ก็เป็นผู้จัดแจงตบแต่งให้ตามประเพณี และถือว่าผู้ชายเป็น *"ผู้ไปตายกลางดินกินเรือนหน้า"* ส่วนผู้หญิงเป็น *"ผู้ค้าของเก่าเฝ้าเรือนหลัง"* ทั้งนี้ก็เพราะผู้ชายเมื่อ *"กินแขก"* แล้ว ก็ไปอยู่กับเมียคือไปกินเรือนหน้าหาได้กลับมาอยู่เรือนเก่าในบ้านของตนไม่ เว้นไว้จะมีเหตุจำเป็นต้องกลับมาภายหลัง เช่นมาปกครองทรัพย์สมบัติที่ตกเป็นมรดกของตน ในเมื่อพ่อแม่หาบุญไม่แล้ว

ตามนี้จะเห็นได้อีกทางหนึ่งว่าประเพณีเดิมของไทย เป็นเรื่องชายไปอยู่บ้านหญิง ไม่ใช่เป็นเรื่องหญิงไปอยู่บ้านชาย ที่ว่า *"ไปตายกลางดิน"* เห็นจะหมายความว่าไปประกอบการทำมาหากินของตนเองในทางกสิกรรม อันเป็นอาชีพเดิมของชาติต่าง ๆ แต่เดิมมาไม่ใช่แต่ชาวไทยเท่านั้น ชาวจีนเดิมแบ่งประชาชนในชาติออกเป็น ๔ ตระกูล หรือ-๔ วรรณะ ก็ยกเอาชาวกสิกรรมไว้ในวรรณะอยู่เหนือพวกช่างและพวกพ่อค้าโดยลำดับ นี่ก็เพราะมีอาชีพแต่เดิมที่สำคัญคือกสิกรรม และเหตุที่ชายไปอยู่บ้านหญิงก็เป็นเรื่องเกี่ยวกับกสิกรรมซึ่งจะได้กล่าวต่อไป อันเป็นประเพณีที่มีอยู่ทั่วไป ในชนชาติต่าง ๆ ทางแหลมอินโดจีน ส่วนประเพณีของไทยจะมีมาแต่เดิมทีเดียวอย่างไร ยังไม่มีทางจะสอบสวนได้ตลอด รู้ได้แต่ว่าเมื่อมาอยู่ในแหลมอินโดจีนแล้ว ประเพณีเหมือนกับชาติอื่น ๆ ที่เป็นเพื่อนบ้าน คือประเพณีแต่งงานที่ชายไปอยู่บ้านหญิงอันเนื่องจากเงื่อนไข ก็มีทางเศรษฐกิจเป็นปัจจัย

ประเพณีทางภาคอีสานตามที่มีกล่าวไว้ในหนังสือลัทธิธรรมเนียมต่าง ๆ ภาคที่ ๒ กล่าวว่าเจ้าบ่าวเจ้าสาวจะต้องอยู่กินด้วยกันในเรือนบิดามารดาเจ้าสาว ซึ่งกั้นฝาเป็นห้องไว้ครึ่งขื่อห้องหนึ่งเท่านั้นเรียกว่าห้องส้วม ธรรมเนียมเรือนของภาคนั้นเท่าที่เห็นเป็นรูปยาว กั้นเป็นห้องอยู่ครึ่งขื่อ ถ้ามีบุตรหญิงหลายคนก็ต้องต่อเรือนให้ยาวออกไปอีกจนพออยู่ ถ้าเป็นคนบริบูรณ์มีเรือนอยู่หลายหลังก็ยกเรือนให้บุตรเขยบุตรสาวอยู่ด้วยกัน แยกเรือนออกไป

ในหนังสือลัทธิธรรมเนียมต่าง ๆ ภาคที่ ๒ นี้ แห่งหนึ่งกล่าวด้วย *"ลักษณะแต่งงานบ่าวสาวของไทยชาวเมืองพัทลุงสงขลา"* แต่ไม่ได้กล่าวไว้ชัดแจ้งว่า มีประเพณี

ชายอยู่บ้านหญิงหรือหญิงอยู่บ้านชาย แต่ได้ความจาก นายวงศ์ เชาวนะกวี ซึ่งเป็นชาวบักษ์ใต้ เล่าให้ฟังว่าประเพณีเดิมของชาวบักษ์ใต้เกี่ยวกับแต่งงาน เป็นเรื่องชายไปอยู่บ้านหญิงแทบทั้งนั้น และโดยมากเป็นชนิดที่เรียกว่า *"เขยอาสา"* คือฝ่ายชายไปอาสารับใช้อยู่ในบ้านผู้ใหญ่ฝ่ายผู้หญิง เพื่อผู้ใหญ่ฝ่ายหญิงจะได้ดูท่วงทีกิริยาของผู้ที่อาสาเข้ามาจะเป็นบุตรเขยว่าเป็นคนชนิดไร ต้องอาสาทำงานกินอยู่ต่างหากของตนเองเป็นเวลานานแล้วแต่จะกำหนดกัน ถ้าผู้ใหญ่ฝ่ายหญิงเห็นว่าชายที่เข้ามาอาสา เป็นคนดีมีท่วงทีและอัธยาศัยเป็นที่พอใจจึงจะยอมยกลูกสาวให้ เรื่องเป็นอย่างนี้เองจึงมีคำโบราณกล่าวว่า *"เรื่องเงินทองไม่ต้องกล่าว ถ้าเป็นคนดีมีพร้าขัดหลังมาเล่มเดียวกันก็ใช้ได้"* ทั้งนี้ก็เพราะคนแต่ก่อนมีอาชีพทำกินทางกสิกรรม ความสำคัญจึงมีอยู่ที่เป็นคนขยันมีแรงทำไร่ไถนา ถ้าไปเลือกชายมีลักษณะเป็นคนกรีดกรายไม่รู้จักทำอะไร หนักไม่เอาเบาไม่สู้ แม้หลังคาเรือนรั่วก็ซ่อมแซมเองไม่เป็นก็เสียหาย ไม่ใช่มีเงิน สำหรับจ้างง่าย ๆ ได้คล่อง ๆ เหมือนทุกวันนี้ สิ่งใด ๆ เมื่อต้องการก็ต้องทำเองพึ่งตนเองแทบทั้งนั้น เรื่องคงจะเป็นอย่างนี้จึงได้มีนิยายของชาวบ้าน *"เจ้าขี้เกียจได้ดี"* เจ้าขี้เกียจคนนี้เกียจคร้านจนกระทั่งกินข้าวแล้วก็ขี้เกียจล้างมือ ข้าวสุกติดมือกรังเศรษฐีตาบอดคนหนึ่งต้องการเลือกลูกเขยให้ลูกสาวโดยใช้วิธีคลำดูมือของชายหนุ่ม เผอิญคลำถูกมือของเจ้าขี้เกียจรู้สึกว่าคายมาก นึกว่าคงขยันทำงานจนมือหยาบด้าน จึงยินดียกลูกสาวให้ เรื่องของเจ้าขี้เกียจได้ดียังมีอีกยืดยาวแต่นอกเรื่องที่เล่านี้ แม้จะเล่าก็ได้แต่ย่อ ๆ เพราะเคยได้ยินได้ฟังมาแต่เด็กนานมาแล้ว ถ้าใครยังจำได้ก็ควรจะจดและตีพิมพ์ไว้ มิฉะนั้นนิยายพื้นเมืองที่เป็นของชาวบ้านก็จะต้องสูญไป

ประเพณีแต่งงานของชาวไทยลื้อ ตามที่ นายบุญช่วย ศรีสวัสดิ์ แต่งไว้ในหนังสือเรื่องคนไทยในประเทศจีน (เล่ม ๒ หน้า ๑๐–๑๑๑) ว่า ก่อนแต่งงาน ชายต้องไปรับใช้ผู้ใหญ่ฝ่ายหญิง เรียกกันว่า *"เอาแฮงโต่ต่างควายนา"* คือเอาแรงตัวต่างควายคือไปรับใช้ผู้ที่จะเป็นพ่อตาแม่ยาย ตลอดเวลาที่เข้าไปรับอาสารับใช้อยู่รับประทานข้าวปลาอาหารที่บ้านพ่อตาแม่ยาย งานที่รับใช้มีสารพัดอย่าง เช่นขุดร่องน้ำ ทำทำนบ ตัดต้นไม้แผ้วถางป่า ทำไร่ไถนา ทำสวน ปลูกพืชเป็นต้น เมื่อประกอบพิธีแต่งงานแล้ว ก็มี

สิทธิ์ที่จะนำหญิงไปอยู่บ้านของตนได้ แต่ตามธรรมเนียมชายจะอยู่บ้านฝ่ายหญิงสัก ๙—๑๐ เดือนก่อน เพื่อรับใช้งานเอาใจบิดามารดาฝ่ายหญิง เรื่องเช่นนี้แล้วแต่จะตกลงกันตามฐานะความจำเป็นของแต่ละฝ่าย

อีกอย่างหนึ่ง ทรัพย์สมบัติของผู้ใหญ่ ว่ากันตามประเพณีเดิม ส่วนใหญ่เป็นงัวควายไร่นา จึงเป็นธรรมดาตกเป็นมรดกแก่บุตรหญิง เพราะผู้หญิงเป็น *"ผู้ค้าของเก่าเฝ้าเรือนหลัง"* ส่วนผู้ชายเป็นผู้ *"ไปตายกลางดินกินเรือนหน้า"* ที่มีคำกล่าวว่า ลูกเขยกับพ่อตามักไม่ถูกกันอย่างขุนแผนกับหมื่นหาญ ลูกเขยมักจะถูกกันกับแม่ยาย ก็คงมาจากที่ชายไปอยู่บ้านฝ่ายหญิง ที่ลูกสะใภ้มักไม่ถูกกับแม่ผัว ก็คงมาแต่เรื่องประเพณีที่หลัง ที่หญิงไปอยู่บ้านฝ่ายชาย เพราะเป็นธรรมดาคนมาแต่อื่น มักไม่ลงรอยเดียวกันกับผู้ที่ร่วมเพศเดียวกันในครัวเรือน เรื่องเขยอาสาของบักษ์ใต้ เห็นจะเป็นทำนองเดียวกับเรื่องเขยสู่ ของภาคอีสาน จะกล่าวเรื่องนี้ในตอนหลัง ตามประเพณีแต่งงานของพม่าและมอญในกระบวนขันหมากแต่ง เขาขนเอาข้าวของเครื่องใช้ไม้สอยของเจ้าบ่าวไปด้วย ก็แสดงว่าสองชาตินี้กล่าวนี้ มีประเพณีเดิมที่ชายไปอยู่บ้านหญิง

นอกนี้เรามักเรียกผู้สูงอายุว่า ตายาย มากกว่าเรียกว่า ปู่ย่า เราเรียกถิ่นที่เกิดว่า บ้านเกิดเมืองแม่ หรือเมืองมารดร เพิ่งจะมาเรียกกันว่าเมืองบิดร ก็เห็นจะในรัชกาลที่ ๖ นี่เอง ในสุภาษิตพระร่วงว่า *"ลูกกำพร้าพึ่งตายาย"* แสดงว่าลูกที่เกิดมาอยู่กับตายายไม่ได้อยู่กับปู่ย่ายิ่งกว่านี้ คำว่า ปู่ย่า ก็เรียกว่า พ่อเฒ่าแม่เฒ่า ในไทยลางถิ่น หรือในคำที่ว่า *"ให้เจ้าโคตรตายายรู้เห็น"* ดังที่กล่าวไว้ข้างต้น ก็ไม่ได้กล่าวถึงปู่ย่าเลย ลูกที่เกิดมาจะดีหรือชั่ว มักพูดกันว่า "เลือกท้องเกิดหรือเข้าท้องถูกหรือเข้าท้องผิด" และมีคำกล่าวอยู่บทหนึ่งว่า *"ฝ่ายพ่อเอาถ่อค้ำ ฝ่ายแม่เอาแคร่หาม"* ดังนี้ จึงทำให้เข้าใจว่าตามประเพณีไทยแต่เดิม อย่างน้อยก็ในสมัยเมื่อมาอยู่ในแหลมอินโดจีน เห็นจะเป็นเรื่องชายไปอยู่บ้านหญิงมากกว่าเรื่องหญิงไปอยู่บ้านชาย

การแต่งงานเมื่อว่าโดยหลักก็มีสองอย่าง คือ

๑. แต่งงานภายในโคตรหรือภายในวงศ์สกุลเดียวกัน และ

๒. แต่งงานนอกโคตรหรือนอกวงศ์สกุล

ถ้าชายหญิงที่แต่งงานกันแล้ว ตั้งครอบครัวเป็นถิ่นฐานก็มีเป็น ๒ ลักษณะ คือ

๑. อยู่ในถิ่นฝ่ายชาย

๒. อยู่ในถิ่นฝ่ายหญิง

ลักษณะที่มีสามีหรือมีภริยาก็มี ๒ อย่างเหมือนกัน คือ

๑. ค่ผัวตัวเมีย หรือมีผัวเดียวเมียเดียว

๒. มีมากผัวหรือมากเมียในคราวเดียวกันแล้วแต่กรณี

ก. มากเมีย

ข. มากผัว

ตามประเพณีของไทยโดยปรกติเป็นอย่างลักษณะที่หนึ่ง แต่ที่เป็นอย่างลักษณะ๒ (ก) ก็มีบ้าง ส่วนอย่างที่ ๒. (ข) ไม่มีเป็นธรรมดาในแบบรูปวัฒนธรรมของสังคมไทย แต่มีอยู่เป็นปรกติตามที่เขากล่าวไว้ในสังคมชาวธิเบตลางแห่ง และชาวล้าหลังลางพวกในอินเดียในทวีปอัฟริกา และในชาวเอสกิโมลางพวก แสดงว่า ครอบครัวตามลักษณะนี้มีน้อยกว่าลักษณะอื่น

ในลักษณะที่ ๑ คือผัวเดียวเมียเดียว มีอยู่แพร่หลาย ที่หญิงชายทนมีผัวเดียวเมียเดียวก็เนื่องจากเศรษฐกิจบังคับบ้าง จากจำนวนหญิงชายมีเท่า ๆ กันบ้าง หรือไม่ก็เกิดความรู้สึกว่ามีผัวเดียวเมียเดียวเหมาะแก่การอบรมเลี้ยงดูลูกเต้าได้ดีกว่า แต่ถ้าไม่มีเศรษฐกิจบังคับ คือเป็นคนมั่งคั่งสมบูรณ์หรือมีนิสัยเป็นเจ้าชู้ ถ้ากล่าวอย่างไม่เกรงใจคือเป็นผู้มักมากในกามคุณ ก็มักจะเป็นอย่างลักษณะที่ ๒ (ก) เหตุนี้ลักษณะอย่างหลังนี้จึงมีตกดื่นกว่าอย่างที่ ๑.

ลางชาติถือว่ามีเมียมากเป็นผู้มีหน้ามีตา ถ้าผัวไม่มีเมียน้อย เมียหลวงก็จะเสียใจหาว่าผัวไม่ให้เกียรติกับตน ถ้าผัวไม่มีเมียน้อย ตนก็เป็นเมียหลวงไม่ได้ ในลักษณะเช่นนี้เมียหลวงตามปรกติมักเป็นใหญ่ในครัวเรือน แต่เมียคนที่ผัวรักมาก ถ้าไม่มีเหตุอื่นเข้ามาแทรก ก็มักเป็นเมียน้อยมากกว่าเมียหลวง แต่ที่แยกครัวกันก็มี ถ้าเป็นเช่นนี้ก็ต้องมีแบ่งเวรกัน ถ้าแบ่งไม่ดีก็ไม่สู้มีความราบรื่นในครอบครัว ลางทีที่มีเมียมากเป็นประโยชน์ทางเศรษฐกิจของครอบครัว ชาวอัฟริกาส่วนใหญ่ถ้าใครมีเมียมากถือว่าเป็นเศรษฐี เพราะนอกจากได้ใช้เมียมีหน้าที่ทำการงานในบ้าน ยังใช้เมียทำไร่ไถนาได้ด้วย เป็นอย่างที่กล่าว

ว่า "หญิงเป็นควายชายเป็นคน" มีเมียมากในลักษณะที่ว่านี้ ก็เท่ากับมีควายมากตัวนั่นเอง เป็นประโยชน์แก่เศรษฐกิจของครอบครัวมากอยู่ปะเหมาะอย่างของเราแต่ก่อน อาจขายเมียเป็นทาสก็ได้ โดยเมียไม่มีสิทธิ์จะคัดค้านได้หัวหน้าชาวเกาะโทรเบรียนด์ในหมู่เกาะเมลา-เนเซียน จะได้รับสิ่งของเป็นอย่างพลีบรรณาการประจำปี จากครอบครัวของฝ่ายหญิงที่เป็นภรรยาตน ยิ่งมีเมียมากก็ได้รับของพลีบูชามากขึ้นเพียงนั้น อย่างนี้ทำไมจะไม่อยากมีเมียมาก ที่ในแคว้นดาโหเมย์ทวีปอัฟริกามีประเพณีที่ชายมีเมียหลายคนได้โดยรวมกันเป็นสหกรณ์เมีย คือเมียเหล่านั้นแต่ละคนปลูกเรือนอยู่ต่างหาก ไม่อยู่ร่วมกับผัวเป็นประจำ แต่เมียเหล่านั้นมีเวรไปอยู่กับผัวได้อย่างมากสามวัน คือเป็นผู้หุงหาอาหารให้ผัว ตลอดจนเป็นผู้ปฏิบัติวัฏฐากผัวทุกอย่าง พอครบสามวันก็ต้องออกจากเวร จะอยู่ต่อไปอีกไม่ได้ เพราะจะถูกเมียอื่นเล่นงานเอา ถ้าคนใดมีครรภ์ก็ต้องออกจากเวรมีกำหนดสามปี จึงจะเข้าเวรใหม่ได้ เมื่อเป็นเช่นนี้ก็จะเป็นภาระแก่เมียที่ยังไม่มีครรภ์มากอยู่ เหตุนี้พวกเมียจึงรวมทุนกันเป็นสหกรณ์ไปซื้อหญิงอื่นมาเพิ่มเติมให้แก่ผัว จำนวนเมียก็จะมีเพียงพอแก่การเลี้ยงดู และปฏิบัติผัวจะเป็นคนหนึ่งหรือมากกว่านั้นก็ตามที เพราะผัวไม่ต้องทำมาหากินอะไร ด้วยเมียทุกคนทำเลี้ยงเป็นสหกรณ์กัน แม้มีลูกใครเป็นแม่ก็ต้องเลี้ยง พ่อไม่ต้องรับภาระด้วยวิธีชีวิตอย่างนี้ ถ้าว่าในแง่ของชายก็เห็นจะชอบ แต่เป็นภาระแก่ผู้ชายมิใช่น้อย ส่วนเรื่องหึงหวงกันก็มีเป็นธรรมดา แต่ก็ไม่เป็นไรนัก เพราะเมียแต่ละคนรู้หน้าที่ว่ามีสิทธิ์ในตัวของตนคราวละสามวันเท่านั้น (Herskovits, Man and his Work)

การปกครองดูแลครอบครัว ก็มีเป็น ๓ ลักษณะเหมือนกัน คือ

๑. พ่อปกครอง

๒. แม่ปกครอง

๓. ปกครองครอบครัวร่วมกัน

ลูกที่เกิดมาในครอบครัว ย่อมถือสกุลเป็น ๓ ลักษณะ คือ

๑. ถือสกุลสายพ่อ

๒. ถือสกุลสายแม่

๓. ถือสกุลทั้งสายพ่อและสายแม่

ถ้าพิจารณาประเพณีไทยเกี่ยวกับเรื่องแต่งงาน ตามลักษณะต่าง ๆ ที่กล่าวมานี้ จะเห็นได้ว่าตามปรกติแต่เดิมเป็นเรื่องแต่งงานนอกโคตรนอกวงศ์สกุล ชายตั้งถิ่นฐานกับพวกฝ่ายหญิง และเป็นลักษณะชนิดผัวเดียวเมียเดียว การปกครองดูแลครอบครัว แต่ก่อนเป็นลักษณะพ่อปกครองแต่ก็มีเค้าแม่ปกครองปนอยู่บ้าง ไม่เป็นลักษณะเด็ดขาดเหมือนในสังคมจีนหรือสังคมชาวโรมัน ส่วนของชาวยุโรปและอเมริกา และรวมทั้งไทยด้วยในปัจจุบัน เป็นลักษณะปกครองร่วมกัน ส่วนการถือสกุลของลูกอย่างของเราแต่เดิมมา ถือทั้งสายพ่อและสายแม่ หรือทั้งสองฝ่าย เป็นลักษณะเดียวกับชาวอังกฤษและอเมริกัน จริงอยู่เราใช้นามสกุลเป็นฝ่ายพ่อ แต่เราก็นับพวกฝ่ายแม่เป็นญาติด้วย เป็นทำนองการนับญาติของฝรั่ง ซึ่งผิดกับชาติอื่นลางชาติ ถ้าถือแต่สายพ่อหรือสายแม่แต่สายเดียว ก็จะไม่นับคนที่เป็นพวกฝ่ายพ่อหรือฝ่ายแม่แล้วแต่กรณีเป็นญาติด้วย เช่นชาวนายาร์ในอินเดียตอนใต้หญิงเป็นใหญ่ในครัวเรือน ถ้าผู้ชายในสกุลจะมีภรรยาก็ต้องไม่มีแต่ที่อื่น มีแล้วไม่เกินสามวันก็ต้องหย่ากับเมีย เพราะฝ่ายหญิงต้องการเช่นนั้น ถ้ามีลูก ลูกและพ่อก็ไม่รู้จักกัน ส่วนหญิงในบ้านของตนก็เป็นทำนองเดียวกัน ต้องไปมีสามีซึ่งเป็นชายมาแต่ที่อื่น ครบสามวันแล้วก็เลิกกัน โดยไล่ชายให้ไปจากบ้าน ถ้ามีลูก คนในบ้านก็เลี้ยงดูกันไป เท่ากับถือว่าพี่ชายหรือน้องชายของตนเป็นพ่อของเด็ก เหตุนี้การนับญาติจึงเป็นแต่ฝ่ายหญิงฝ่ายเดียวอย่างเด็ดขาด (Herskovits, Man and his Work)

๒. ลักษณะวิธีแต่งงาน

เพื่อสะดวกแก่ที่จะพิจารณาเรื่องเกี่ยวกับประเพณีลางอย่าง ที่ยังประพฤติและจัดทำกันอยู่ในพิธีแต่งงานของไทย จำเป็นจะต้องกล่าวถึงเรื่องแต่งงานว่ามีอยู่กี่ลักษณะ เรื่องนี้เคยเขียนไว้บ้างแล้วในที่อื่น แต่ที่นำมากล่าวซ้ำเพราะมีตกเติมใหม่ขึ้นอีกบ้าง และเพื่อให้รวมอยู่เสียในที่เดียวกัน

ลักษณะแต่งงานตามที่นักปราชญ์ชาวตะวันตกแบ่งไว้มีอยู่ ๓ ระยะตามความเจริญของมนุษย์ กล่าวโดยย่อเป็นดังนี้

ระยะที่หนึ่ง ชายต้องการหญิงมาเป็นภริยา จะต้องไปฉุดคร่าลักพาตัวหญิงสาวเอาไปเป็นเมีย โดยไม่คำนึงว่าหญิงหรือญาติของหญิงเต็มใจหรือไม่ก็ตาม

ประเพณีนี้ยังมีประพฤติกันอยู่ในหมู่ชนล้าหลัง เป็นประเพณีสมัยดั้งเดิมทั่วไปของมนุษย์ เพราะในสมัยดึกดำบรรพ์ครั้งกระโน้น มนุษย์ยังรวมกันอยู่เป็นหมู่น้อย ๆ เป็นโคตรเป็นตระกูล คนที่อยู่ในหมู่ ตามธรรมดาก็ย่อมเป็นพี่น้องเกี่ยวข้องในตระกูลเดียวกัน การมีสามีภริยาถ้ามีข้อห้ามว่าแต่งงานในโคตรหรือสกุลเดียวกันไม่ได้ ก็ต้องไปหาภริยาจากตระกูลอื่น โดยวิธีใช้กำลังอำนาจฉุดคร่าลักพาเอามา เพราะมนุษย์ครั้งกระโน้นถ้าพวกผิดโคตรกันแล้ว ก็ถือว่าเป็นคนอื่นและเป็นศัตรูกันทั้งนั้น ที่จะผูกไมตรีเป็นมิตรกัน-เหมือนในสมัยนี้ ก็ต่อเมื่อมนุษย์มีความเจริญขึ้นมาอีกระยะหนึ่งแล้ว ก็การไปฉุดคร่าหรือไปลักพาผู้หญิงของพวกอื่นมา ฝ่ายพวกผู้หญิงก็ย่อมจะเจ็บใจคิดหาทางแก้แค้นเป็นธรรมดา ภายหลังคงจะรู้สึกกันขึ้นเองทางศีลธรรมว่า ทำเช่นนี้ไม่เป็นการดีด้วยกัน จึงหาทางประนีประนอมกันเสีย ด้วยวิธีตกลงร้องขอต่อพ่อแม่และยอมยกให้โดยทำสัญญาซื้อขายหญิง ซึ่งยังติดเป็นประเพณีอย่างแฝง ๆ สืบมา คือการเรียกร้องเอาเงินทองเป็นเงินสินสอดค่าน้ำนมกันมาทุกวันนี้

มนุษย์ลางชาติที่เจริญแล้วและครั้งทั้งที่ยังไม่เจริญ ก็ยังมีพิธีแต่งงานที่มีเค้าเรื่องฉุดคร่าหรือลักพาเหลือให้แลเห็นอยู่ เช่นลางชาติเมื่อได้ตกลงสู่ขอเสียเงินเสียทองเป็นเงิน

สินสอดแล้ว ฝ่ายเจ้าบ่าวจะต้องหาช่องย่องเข้าไปตีเจ้าสาวในขณะที่นั่งอยู่คนเดียวกำลังเผลอ การตีไม่ใช่ตีเบา ๆ อย่างหลอก ๆ แต่ต้องตีจริง ๆ ให้สมรักจนเจ้าสาวสลบ แล้วลากเอาตัวไปไว้ในที่รก จนกว่าจะฟื้นได้สติแล้ว จึงจะเสร็จพิธีแต่งงานพาเอาไปเป็นภริยาได้ ข้าพเจ้าคิดว่าถ้าข้าพเจ้าไปเกิดเป็นผู้หญิง ถูกเข้าพิธีแต่งงานอย่างนี้ ก็เป็นไม่ยอมมีสามีเป็นอันขาด เดือดร้อนนัก แต่นี่คิดในแง่ที่ข้าพเจ้าเป็นผู้ชายสมัยนี้ ส่วนผู้หญิงจะคิดอย่างไรบ้างข้าพเจ้าไม่ทราบ เพราะเคยอ่านพบในหนังสือฝรั่งว่าฝรั่งในลางประเทศ ดูเหมือนจะในประเทศฮังการีซึ่งเป็นพวกคนชั้นชาวบ้าน ถ้าสามีคนใดไม่เคยตีภริยาเลย ภริยาจะเสียใจว่าเป็นผู้ไม่ให้เกียรติยศแก่ภริยาเลย พวกตาดลางพวกในแคว้นไซบีเรียมีประเพณีแต่งงานคล้ายกับที่เล่ามานี้ แต่ไม่ถึงกับตีเจ้าสาวรุนแรงจนสลบ คือเมื่อสู่ขอเป็นที่ตกลงกันแล้ว ผู้ใหญ่ฝ่ายหญิงจะอนุญาตให้เจ้าบ่าวไปจับตัวเจ้าสาวเอาเอง เจ้าบ่าวจะต้องคอยหาโอกาสจับ เมื่อเจ้าสาวอยู่ตามลำพังคนเดียว หรือว่ามีคนอยู่ด้วยเพียง ๒–๓ คน เพราะในเวลาตอนนี้พวกผู้หญิงสาวในหมู่บ้านจะพากันมาแวดล้อมระวังระไวเจ้าสาวอย่างกวดขัน ไม่ให้เจ้าบ่าวมาจับตัวเจ้าสาวเอาไปได้ง่าย ๆ เจ้าสาวนั้นมักสวมเสื้อผ้าไว้ตั้งสามชั้น แล้วยังเอาร่างแหพันตัวแถมเข้าด้วยอีกชั้นหนึ่ง จนตัวเจ้าสาวอ้วนตลุกปุกเป็นตุ๊กตาล้มลุก เคลื่อนไหวไปไหนไม่ได้คล่อง ดราวนี้ต่างว่าเจ้าบ่าวเคราะห์ดี ไปพบเจ้าสาวอยู่คนเดียวหรือมีหญิงอื่นอยู่ด้วยเพียง ๒—๓ คนเท่านั้น เห็นเป็นโอกาสเหมาะก็กรากเข้าปล้ำฉีกร่างแห และเสื้อผ้าของเจ้าสาวออกให้ล่อนจ่อน จึงจะเป็นการปฏิบัติถูกต้องครบถ้วนตามพิธี แต่ทั้งนี้ไม่ใช่เป็นของง่ายนัก แม้เจ้าสาวจะทำอาการขัดขวางดิ้นรนพอเป็นพิธี เพราะเต็มใจให้เขาปล้ำก็ดี แต่ถ้าบังเอิญขณะนั้นมีหญิงอื่นอยู่ในที่ใกล้ ๆ หลายคนด้วยกัน เจ้าบ่าวก็จะได้รับความเดือดร้อน เพราะผู้หญิงเหล่านั้นจะกรากเข้าเล่นงานเจ้าบ่าวทันที จะใช้อาวุธโดยธรรมดาของผู้หญิงข่วนหยิกและตบตีเจ้าบ่าวตามวิธีของผู้หญิง ตลอดจนถึงทึ้งผมเจ้าบ่าวอย่างไม่ปราณี เพื่อไม่ให้เจ้าบ่าวทำพิธีฉีกเสื้อผ้าเจ้าสาวได้สำเร็จ ถ้าเป็นอย่างนี้ก็หมายความว่า เจ้าบ่าวอาจต้องค้างเติ่งไปนานถึงตั้งปีก็มี เพราะทำพิธีชิงนางไม่สำเร็จ

ชาวเกาะนิวกินีพวกหนึ่งมีพิธีแต่งงานคือ ในวันไปรับตัวเจ้าสาว เจ้าบ่าวจะพาพวกไปด้วยหลายคน พอไปถึงบ้านเจ้าสาว ก็ทำเป็นทีว่าไปปล้นส่งเสียงเอ็ดอึงตีอะไร

ต่ออะไรให้อึกทึกกึกก้อง ตอนนี้เจ้าสาวจะต้องวิ่งหนีออกจากเรือนให้เร็วที่สุด พวกเจ้าบ่าวต้องคอยระวังไว้ให้ดี พอเห็นเจ้าสาววิ่งหนีออกจากเรือนก็กวดไล่จับตัวทันที ถ้าจับได้เจ้าสาวจะต้องทำนอนดิ้นให้เต็มที่ ใช้วิธีข่วนกัดสะบัดสบิ้งให้มากที่สุด ฝ่ายพวกเจ้าสาวทำเป็นเข้ามาช่วย เกิดตีกันชุลมุนวุ่นวาย ระหว่างนี้มารดาเจ้าสาวคว้าได้ไม้พลองหรือไม้อะไรก็ได้เร่เข้ามาตีเปะปะไม่เลือกว่าใคร ปากก็ตะโกนโพนทนาด่าพวกเจ้าบ่าวที่บังอาจมาฉุดคร่าลูกสาวของตนไป สักครู่หนึ่งทำเป็นลมจับล้มแผ่ แสดงว่าเสียใจเหลือเกินที่ต้องเสียลูกสาวไป พวกผู้หญิงคนอื่นในบ้านก็พากันร้องไห้เอ็ดอึงทำดั่งนี้จึงจะเป็นพิธีแต่งงานของเขา

ชาวอินเดียแดงพวกหนึ่งมีพิธีให้เจ้าสาวนั่งอยู่ในกลางวงซึ่งเขียนไว้แล้วให้ผู้หญิงเพื่อนเจ้าสาวหลายคนนั่งล้อม ฝ่ายเจ้าบ่าวจะต้องกรากเข้าไปฉุดเจ้าสาวที่กลางวงเอาดื้อ ๆ ฉุดได้แล้วเอาขึ้นบ่าแบกหนีออกไปให้เร็ว เพื่อไปเข้าวงพิธีของเจ้าบ่าวซึ่งเขียนไว้อีกวงหนึ่ง ถ้าสามารถแบกเจ้าสาวเข้าไปในวงของตนได้ ก็เป็นอันว่าใครจะเข้ามาแย่งไม่ได้ หญิงนั้นก็ตกเป็นสิทธิ์กับตน ในตอนที่เจ้าบ่าวกำลังแบกเจ้าสาวพยายามจะพาเข้าวงของตน บิดามารดาเจ้าสาวจะทำเป็นเอาไม้ไล่ตีเจ้าบ่าวพอเป็นพิธี

พวกโลโล้ซึ่งเป็นชาวเขาอยู่ตอนใต้ของประเทศจีน มีพิธีเมื่อเวลาเจ้าบ่าวมารับตัวเจ้าสาว เจ้าสาวและพวกเพื่อนเจ้าสาวมีสิทธิ์เต็มที่ที่จะเอาไม้ตีเจ้าบ่าวได้ ชาวอินเดียทางแคว้นบัญจาปมีประเพณีแต่งงานเมื่อขณะเจ้าบ่าวมา พวกญาติเจ้าสาวจะต้องเอาของสกปรกขว้างปาพวกเจ้าบ่าวและต้องด่าด้วยถ้อยคำกักขฬะสามหาวที่สุด ซึ่งเขาไม่ถือกันว่าหยาบคายซ้ำเห็นว่าเป็นการสนุกสนานเสียอีก ได้สอบถามชาวอินเดียแคว้นบัญจาปเขาตอบว่าเรื่องที่เล่านี้เป็นความจริง เป็นประเพณีเก่ามีอยู่ทั่วไปในมัธยมประเทศ ไม่เฉพาะแต่แคว้นบัญจาป แคว้นอื่นเช่นแคว้นพิหารก็มี แต่เดี๋ยวนี้เลิกแล้วเปลี่ยนเป็นกล่าวคำไพเราะเป็นมงคลแทนกล่าวคำอุลามกหยาบคาย คงมีทำกันอย่างเดิมเหลืออยู่บ้างก็แต่ในหมู่พวกชาวบ้าน ที่เป็นชาวไร่ชาวนาห่างไกลต่อความเจริญในท้องที่ลางแห่งเท่านั้น ส่วนชาวแกฟเฟอร์ในทวีปอัฟริกาก็มีธรรมเนียมที่เจ้าสาวต้องด่าเจ้าบ่าวให้สะใจเสียก่อน เพื่อแสดงว่าขณะด่านั้นตนไม่เต็มใจไปเป็นภริยา

ชาวมักกะสันซึ่งอยู่ตอนใต้ของเกาะซิเลเบสเหนือเกาะชวาขึ้นไป มีพิธีเมื่อเจ้าบ่าวไปถึงบ้านเจ้าสาว จะพบเครื่องกีดกั้นกันทางที่จะเข้าไปจนกว่าจะยอมเสียค่าเบิกทางเบื้นทำนองกั้นขันหมากของเรา เมื่อเข้าไปในบ้านก็ตรงเข้าไปในห้องเจ้าสาว ซึ่งขณะนั้นนั่งอยู่กลางห้องแต่มีม่านกันบังตัวไว้ พอเจ้าบ่าวแหวกม่าน ก็ถูกหญิงพวกเจ้าสาวที่ซ่อนอยู่ในม่านหลายคนรุมกันทุบตีขัดขวางไว้ เมื่อล่วงอุปสรรคนี้ไปได้ ก็เบื้นหน้าที่ของเจ้าสาวจะต้องลุกหนีไป เจ้าบ่าวต้องจับเจ้าสาวไว้ให้ได้ แล้วก็ถึงพิธีเข้าอยู่ในโสร่งตัวเดียวกันเรียกว่าพิธีเข้าโสร่ง พอหลุดออกจากโสร่งเจ้าสาวทำเบื้นหนีอีก เจ้าบ่าวต้องตามจับตัวไว้ให้ได้ เจ้าสาวถือพัดคอยบั่ดไว้ไม่ให้เจ้าบ่าวเข้าไปใกล้ พิธีดั่งนี้ต้องทำซ้ำกันสามวันจึงจะเสร็จสนุกดีแต่แย่หน่อย

พวกเงาะในแหลมมลายูมีพิธีแต่งงาน เมื่อเจ้าบ่าวเจ้าสาวมาพร้อมกันในที่ทำพิธี ผู้มีอายุสูงในพวกจะจูงเจ้าบ่าวเจ้าสาวมาตรงที่ขีดเขียนไว้ ซึ่งจะเบื้นวงแคบวงกว้างก็แล้วแต่กำลังของเจ้าบ่าวเจ้าสาว ซึ่งมีหน้าที่จะต้องวิ่งรอบวงนั้น กล่าวคือ เจ้าสาวจะต้องวิ่งรอบวงและเจ้าบ่าวจะต้องไล่ตามไปในระยะห่างพอสมควร ถ้าไล่ตามกันทันเจ้าบ่าวก็ได้เจ้าสาวมาเบื้นเมีย ถ้าไล่ไม่ทันก็หมดสิทธิ์ที่จะได้หญิงนั้น ลางคราวถ้าเบื้นการใหญ่ใช้ทุ่งกว้างเบื้นที่กำหนดให้เจ้าบ่าวเจ้าสาวไล่จับกัน การไล่จับกันนี้ไม่ใช่อยู่ที่ผู้ไล่มีกำลังและวิ่งได้เร็ว แต่อยู่ที่ผู้หญิงด้วย ถ้าเขาเต็มใจก็ไล่จับง่าย ถ้าเขาไม่เต็มใจก็จะวิ่งหนีเสียสุดแรงเกิด เมื่อเบื้นอย่างนี้ก็ยากมาก อาจจับไม่ได้ไล่ไม่ทันเสียโดยมาก การวิ่งไล่จับเจ้าสาวของพวกเงาะนี้ มีผู้เล่าให้ข้าพเจ้าฟังว่าเคยเห็นเขาวิ่งไล่รอบจอมปลวกขนาดใหญ่ ดูก็เหมาะดีเพราะไม่อาจเอาเปรียบวิ่งลัดตัดวงกันได้

ข้อความเหล่านี้เก็บเอามาจากหนังสือฝรั่งที่มีกล่าวไว้ มีมากชาติด้วยกัน ไม่ใช่มีเท่าที่กล่าวนี้ คงเลือกเอามาแต่ลางชาติเท่านั้น ที่ได้ทราบโดยตรงก็มี เช่นพิธีแต่งงานของชาวเบงคาลีในอินเดีย (ดั่งมีกล่าวไว้ในหนังสือ Bengal Peasant Life by Lal Behari Day P.92) ว่าเมื่อขันหมากมาถึงบ้านเจ้าสาวเบื้นเวลากลางคืนจะมีพวกชาว

หมู่บ้านนั้นหมู่หนึ่ง จะกั้นกางขวางหน้าขบวนขันหมากไว้ไม่ยอมให้เคลื่อนต่อไป นอกจากจะเสียเงินค่าผ่าน เรียกว่า "*เฑลาภานคานิ*" คือเงินค่าไม่เอาก้อนอิฐก้อนดินขว้างถัดไปถูกชาวบ้านอีกพวกหนึ่งกั้นไว้ ต้องเสียเงินค่าผ่านเข้าหมู่บ้านไปได้ คราวนี้ถูกเด็กหมู่หนึ่งกั้นไว้ เพื่อเรียกเงินค่าเรียนหนังสือ พ้นจากนี้ขบวนขันหมาก ก็ไปสู่บ้านเจ้าสาวได้สะดวก เพื่อนชาวเบงคาลีคนหนึ่งเล่าให้ฟังว่าในพิธีแต่งงานของเขา เมื่อถึงตอนมีพิธีเกี่ยวก้อยเจ้าบ่าวเจ้าสาว (ซึ่งในพิธีเก่าของเราก็มี) ขณะเดินเวียนประทักษิณรอบมณฑลพิธี พวกเด็ก ๆ ซึ่งเป็นน้อง ๆ ของเจ้าสาว จะเอาก้านกล้วยไล่ตามตีเจ้าบ่าวไปตลอดทาง เพราะฉะนั้นจะเห็นได้ว่าประเพณีแต่งงานระยะที่หนึ่ง ในสมัยดึกดำบรรพ์เป็นเรื่องชายไปฉุดคร่าลักพาหญิงมาเป็นเมีย จึงได้เหลือเป็นเค้าให้เห็นอยู่ในพิธีแต่งงานของชาติ ๆ อยู่ทั่วไป วิธีแต่งงานชนิดนี้ในภาษาสันสกฤตเรียกว่า "*รากษสวิวาห*" พระอินทร์ปลอมตัวไปแย่งนางสุชาดาลูกสาวของพระยาอสูรตนหนึ่ง หรือพระสมุทรอุ้มนางบุษมาลี ราชธิดาท้าวรณจักรพาหนีมา ตลอดจนประเพณีเจ้านายแต่ก่อนฉุดผู้หญิงไปเป็นหม่อมห้าม ก็คงอยู่ในประเภทแต่งงานระยะนี้ ที่ว่าฉุดในที่นี้เป็นเพียงชื่อ ความจริงเป็นแต่ให้พวกข้าหลวงไปเชิญและต้อนคุมตัวมาวังเท่านั้น เดิมทีเดียวเห็นจะฉุดจริงอย่างพระอินทร์ ไม่ต้องสงสัย ว่าประเพณีของลางชาติมีการปกปิดซ่อนเร้นลูกสาวที่หน้าตาหมดจด ไม่ให้ออกจากบ้านไปไหน หรือถ้าจำเป็นต้องออกไป ก็ใช้ผ้าคลุมหัวคลุมหน้าและมีคนแห่ห้อมล้อมไปด้วย ก็จะมีคติสืบมาจากเหตุที่กล่าวนี้ส่วนหนึ่งเป็นแน่ เพราะแต่เดิมกำลังและอำนาจเป็นยอดของสิ่งที่มนุษย์ปรารถนา ต่อมาจึงถึงเรื่องมั่งมี

ถ้านำเอาประเพณีที่กล่าวมานี้ ปรับเข้ากับเรื่องกั้นประตูขันหมากของเรา ก็จะเห็นเค้าที่เป็นต้นเหตุของเดิมได้แจ่มแจ้งขึ้น ที่กั้นประตูก็คือกั้นกางขวางหน้าไว้ก่อนกลัวว่าจะมาฉุดคร่าพาเจ้าสาวไป จึงต้องมีพิธีถามและตอบกันเสียก่อนเพื่อให้รู้ได้แน่ว่าใครเป็นใคร จึงจะเบิดทางเบิดประตูให้กระบวนขันหมากเข้าไปได้สะดวก ผู้เป็นบ่าวนำซึ่งมีหน้าที่นำเจ้าบ่าวและเพื่อนเจ้าบ่าว เห็นทีจะเป็นผู้ร่วมใจ ในชั้นเดิมทีเดียวคงจะสมคบกันไปลักพาลูกสาวเขา ภายหลังเมื่อเจริญแล้ว จึงเลื่อนมาเป็นผู้ช่วยให้

เจ้าบ่าวหายกระดากอาย ที่เลือกชายมีภรรยาแล้วเป็นบ่าวนำก็เห็นจะเท่ากับเลือกผู้ชำนาญที่เคยเรื่องลักพาลูกสาวเขามาแล้ว เพื่อนเจ้าบ่าวนอกจากเป็นเพื่อนไปด้วยเพื่อช่วยเหลือกัน ยังได้รับการอบรมเรียนรู้เรื่องลาดเลาลักพาลูกสาวเขาด้วย จะได้เป็นความรู้ต่อไปเมื่อถึงคราวตนเองบ้างเท่ากับได้เข้าโรงเรียน ส่วนเพื่อนเจ้าสาวก็เห็นจะเป็นพวกป้องกันเจ้าสาวนั่นเอง คำวิวาหะ ในภาษาสันสกฤตแปลว่าแบกพาเอาไปถึงคำว่าอาวาหะ ก็มีความหมายเดิมไปในทำนองเดียวกัน จึงมีเค้าให้เห็นอยู่ว่า ความหมายเดิมของคำเกี่ยวกับการพรากหรือแย่งเอาไปในภาษาจีนเรียกแต่งงานว่า *"กิ๊ดฮุ้น"* คำต้นแปลว่า คาด หรือ ผูกมัด คำหลัง แปลว่า แต่งงาน หรือ ประเพณี คำว่า Honeymoon ในภาษาอังกฤษที่แปลกันว่า *"น้ำผึ้งพระจันทร์"* ซึ่งที่ถูกคงหมายความว่า *"เดือนน้ำผึ้ง"* เดิมก็เป็นเรื่องลักพากันไปกินเหล้าทำด้วยน้ำผึ้ง ห่างหูห่างตาคนจนความอื้อฉาวสงบแล้วจึงกลับมา เหล่านี้ส่อให้เห็นว่าเดิมเมื่อตั้งคำคงหมายถึงเรื่องมัดพาเอาหญิงไป มาภายหลังจึงกลายความหมายไปในทางว่าผูกพันเกี่ยวดองกันเพื่อให้เข้ากับความเจริญต่อมา

ลักษณะแต่งงานระยะทสอง เมื่อเกิดเป็นธรรมเนียมเรียกรองเอาเงินทองหรือของใช้อย่างอื่น เป็นอย่างซื้อขายหญิงซึ่งในธรรมเนียมของชาวฮินดูก็มีกล่าวไว้ในคัมภีร์มนูธรรมศาสตร์ว่าเป็นวิวาหะอย่างอสูร ลางทีฝ่ายชายไม่มีกำลังทุนทรัพย์เป็นเงินทองจะซื้อหญิงมาเป็นภริยา ก็ยอมเอาแรงของตนเข้าแทนเงิน (อย่าลืมว่าสมัยเดิมยังไม่มีเงินใช้เป็นวัตถุสำหรับแลกเปลี่ยน) รับใช้การงานให้แก่บิดามารดาฝ่ายหญิงโดยมีกำหนดเวลาแล้วแต่จะตกลงกัน ลักษณะอย่างนี้มีอยู่ในหมู่ชนชาติต่าง ๆ เช่นตามประเพณีเก่าของมอญ ชายต้องอยู่รับใช้งานแก่บิดามารดาฝ่ายหญิงมีกำหนด ๓ ปี (ดู Halliday's The Taliangs) จึงจะแต่งงานกันได้ลางชาติฝ่ายชายต้องรับใช้อยู่ถึง ๑๐ ปี หรือตั้ง ๑๕ ปีก็มีที่มีกำหนดเวลารับใช้งานเป็นต่าง ๆ กัน มักเป็นเรื่องเกี่ยวกับการตีราคาเป็นค่าตัวของหญิง ถ้าหญิงนั้นเป็นสาวทั้งแท่งมีรูปร่างงดงามและพ่อแม่เป็นคนมีฐานะดี ค่าตัวของหญิงก็แพงขึ้นตามส่วน ผู้ที่จะไปฝากตัวเขย ถ้าเป็นคนยากจนแต่อยากได้ลูกสาวเขา ก็ต้องทนรับใช้งานเป็นเวลานานหน่อยเท่ากับผ่อนใช้แทนต้นเงินเป็นงวด ๆ ไป เมื่ออยู่รับใช้งานในบ้านฝ่ายหญิงไปนาน ๆ ก็มีโอกาสคุ้นเคยกับฝ่ายหญิง ถือกันว่าทำอย่างนี้ดี เท่ากับทดลองดูว่ามีความรักใคร่กันจริงหรือไม่ ทางปักษ์ใต้เมื่อทำพิธีหมั้นกันแล้ว ฝ่ายชายจะ

ต้องไปรับใช้ผู้ใหญ่ฝ่ายหญิงจนกว่าจะถึงกำหนดวันแต่ง ถ้าบ้านใกล้กัน เช้าไปเย็นกลับไกลกัน ก็ต้องไปอยู่ประจำ ฝ่ายเจ้าสาวเป็นผู้เลี้ยงดู ทางเขมรก็มีประเพณีเป็นทำนองเดียวกัน เจ้าบ่าวจะต้องไปอยู่รับใช้ที่บ้านพ่อของหญิง เรียกว่า *"เธวอบำเรอ"* แปลว่ารับใช้การงาน มีผ่าพื้นตักน้ำหรือทำงานอะไรสุดแล้วแต่พ่อผู้หญิงจะสั่งให้ทำและนอนในครัว มีกำหนดรับใช้ตั้งแต่ ๒—๓ เดือน หรือนานตั้งปีก็มีถ้าผู้ชายเป็นคนยากจน

เพื่อนชาวฝรั่งเศสของข้าพเจ้าคนหนึ่งเล่าให้ฟังว่าประเพณีของชาวขมุ ถ้าชายไปสู่ขอหญิงต้องตกลงทำสัญญากับบิดาฝ่ายหญิง รับอาสาทำงานหนักให้มีกำหนดอย่างเร็ว ๓ ปี อย่างช้าถึง ๗ ปีก็มี จึงจะได้หญิงมาเป็นภริยา ด้วยเหตุนี้ชาวขมุที่เป็นพ่อบ้านถ้ามีลูกสาวสวย ๆ หลายคนก็ถือได้ว่าเป็นคนร่ำรวย เพราะมี *"บ่าว"* คือชายหนุ่มที่เป็นโสดมารับใช้งานอย่างข้าทาส สำหรับใช้แรงงานทำไร่ไถนา เหตุนี้กระมังคำบ่าว จึงย้ายความหมายจากแปลว่าเป็นชายโสดมาเป็นชายข้าทาสรับใช้งานไป ประเพณีอย่างนี้ปรากฏว่ามีอยู่ทั่วไปในชนชาติชาวต่าง ๆ ในแหลมอินโดจีน ไม่เฉพาะแต่ชนชาติขมุเท่านั้น ในหนังสือ Indo—China and its Primitive People by Henry Baudesson, หน้า ๕๗—๕๘ กล่าวว่าประเพณีอย่างนี้ไม่ใช่มีแต่พวกข่า แม้ชนชาวญวนก็นิยมเหมือนกัน เรียกชายหนุ่มที่ไปอาสารับใช้งานว่า *"ผู้จะเป็นเขย"* และกล่าวต่อไปว่า ที่ในประเทศฝรั่งเศสเองในบัจจุบันนี้ ก็ยังมีประเพณีแต่งงานคล้ายคลึงกับที่กล่าวมาข้างต้น เช่นในหมู่บ้านลางแห่งทางแคว้น Haute—Savoie ผู้จะเป็นเขยต้องไปอยู่บ้านฝ่ายหญิง เรียกในสำนวนของชาวบ้านถิ่นนั้นว่า *"แต่งงานแพะ"* เพราะเขาจูงแพะตัวผู้ไปหาแพะตัวเมีย ผิดกับสัตว์อื่นมีงัวและม้าเป็นต้น ซึ่งเขาจูงตัวเมียไปหาตัวผู้

ในหนังสือพงศาวดารเมืองนครจำปาศักดิ์ ฉบับหม่อมอมรวงษ์วิจิตรแห่งหนึ่งกล่าวว่า เมื่อจุลศักราช ๑๐๗๕ เจ้าสร้อยศรีสมุทพุทธางกูรขึ้นครองเมืองนครจำปาศักดิ์ ได้ตั้งอัตราเก็บเงินส่วยแก่ชายที่มีบุตรเขย ๑๐ คน เก็บแก่พ่อตา ๑ ลูกเขย ๑ ถ้ามี ๕ คน เก็บเฉพาะแต่พ่อตา ๑ กับต้องเสียข้าวเปลือกหนักคนละร้อยชั่งด้วย นี่แสดงว่าในท้องถิ่นนั้นคนมีลูกเขยหลายคนก็เป็นคนรวยคนมั่งมี เพราะความมั่งมีอยู่ที่ลูกเขย ซึ่งเท่ากับมีข้าทาสบริวารมาก จะได้ใช้แรงคนเหล่านั้นทำไร่ไถนา ในที่เช่นนั้นเงินทองไม่สู้สำคัญกว่า

แรงงาน ที่มีลูกเขยไว้ในบ้านดังกล่าวมานี้ ส่อให้เห็นว่าคงมีประเพณีอย่างที่กล่าวมาข้างต้น

ประเพณีแต่งงานของเราแต่เดิมมาและยังเหลือทำกันอยู่บ้างในลางท้องถิ่น ก็มีเค้าให้เห็นอยู่ว่าจะเป็นลักษณะเดียวกัน เช่นชายต้องไปอยู่บ้านหญิง ต้องมีปลูกเรือนหอเมื่อหมั้นกันแล้ว ชายต้องไปอยู่บ้านหญิงรับใช้ช่วยแรงทำงาน มีเกี่ยวข้าวนวดข้าวเป็นต้นให้แก่ฝ่ายหญิงจนกว่าจะถึงวันกำหนดแต่งงาน ตามประเพณีอีสาน ถ้าชายไม่มีเงินไปหมั้นลูกสาวเขา ก็ไปรับใช้แรงงานให้แก่ฝ่ายหญิง เรียกกันว่า *"เขยสู่"* ในกฎหมายเก่าลักษณะผัวเมียกล่าวเรื่องนี้ไว้หลายแห่ง แห่งหนึ่งมาตรา ๑๐๒ ว่า *"ชายขอลูกสาวท่านถึงหลบฝาก ยังแต่จะทำงาน และพ่อแม่หญิงให้ชายฝากบำเรอและทำกินอยู่ด้วยกัน ๒ปี ๓ ปี และพ่อแม่หญิงให้ชายอยู่ด้วยกันไซร้ ท่านว่าเป็นเมียสิทธิ์แก่ เจ้าผัวเหมือนมีทำงาน"* นี่เป็นเรื่องรับใช้งานคือ "ชายสู่ขอหญิงแล้วก็ดี หรือไม่ได้สู่ขอก็ดี ชายเข้าไปอาสารับใช้การงานในบ้านหญิง เรียกว่า *"หลบฝาก"* ถ้าชายหญิงได้เสียกันเอง ในระหว่างที่ชายเข้าไปอาสารับใช้การงานในบ้านผู้ปกครองอย่างนี้เรียกว่า *"ฝากบำเรอ"* (คำอธิบายกฎหมายลักษณะผัวเมียของพระยาวินัยสุนทร) บักษ์ใต้เรียกว่า *"ฝากมเหรอ"* คือฝากบำเรอเหมือนกัน

ลักษณะแต่งงานระยะที่ ๓ คือหญิงชายแต่งงานกันด้วยความรักอันบริสุทธิ์ แต่ไม่ใช่ชนิดสิเนหาอย่างที่ชาวฮินดูเรียกว่า *"คานธรรพวิวาห"* คือแต่งงานอย่างพวกคนธรรพ์ ซึ่งได้เสียกันเอง โดยไม่ได้แต่งกันตามประเพณีนิยม

เมื่อได้เล่าเรื่องประเพณีแต่งงานเป็นบทนำ เพื่อให้เห็นธรรมเนียมที่ประพฤติกันมาเป็นอย่างขึ้นไปบนที่สูงแล้วกวาดสายตามองดูไปทั่ว ๆ คือ *"ดูอย่างนก"* เห็นได้ทั่วก็จริง แต่ไม่เห็นได้ชัดเจน ตอนต่อ ๆ ไปจะกล่าวถึงประเพณีแต่งงานของไทยเป็นเฉพาะซึ่งย่อมจะกล่าวได้ละเอียดแต่การกล่าวละเอียดนี้เองอาจ *"เห็นแต่ต้นไม้ไม่เห็นป่า"* ก็ได้ เหตุนี้จึงได้เขียนเป็นภาคนำ ๒ ตอนนี้ขึ้นไว้ก่อน

ภาคแต่งงาน

๓. เฒ่าแก่ทาบทาม

พิธีแต่งงานจะเริ่มมีขึ้นได้ ก็ต่อเมื่อฝ่ายชายจัดผู้หลักผู้ใหญ่เป็นผู้แทนไปพูดจาสู่ขอหญิง ทางผู้ใหญ่ฝ่ายหญิงตกลงปลงใจยอมยกให้ และฝ่ายชายยอมรับจัดทำตามข้อเรียกร้องของฝ่ายหญิง ก่อนจะตกลงกันอย่างนี้ได้ ผู้ใหญ่ฝ่ายชายมักสืบถามชาวบ้านหรือคนที่รู้จักมักคุ้นกับฝ่ายหญิงดูเสียให้แน่นอนว่าหญิงที่จะไปขอมาเป็นลูกสะใภ้เป็นหญิงชนิดไร ถ้าได้ความว่าเป็นคนเรียบร้อยขยันขันแข็งไม่มีชื่อเสียงเสีย มีวิชาความรู้มีรูปร่างหน้าตาหมดจด มีทรัพย์สินเงินทอง หรือมีอะไรอย่างอื่น ตามที่นิยมหรือเห็นกันว่าดีในสมัยหรือในท้องถิ่นนั้น ๆ จึงวานผู้ซึ่งรู้จักมักคุ้นกับผู้ใหญ่ฝ่ายหญิงเป็นสื่อไปพูดจาดูลาดเลาว่า ผู้ใหญ่ฝ่ายหญิงจะเต็มใจยอมยกให้หรือไม่ ทางผู้ใหญ่ฝ่ายหญิงถ้าเต็มใจจะพูดจาเรื่องอย่างนี้ด้วย ก็มักจะสอบถามดูว่าฝ่ายชายเป็นลูกเต้าเหล่าใคร เป็นคนเรียบร้อยรู้จักทำมาหากินหรือเปล่า เคยบวชเรียนและมีลูกเมียแล้วหรือยัง หรือเรื่องอื่น ๆ ที่ต้องการจะทราบเช่น *"ไม่เล่นเบี้ยกินเหล้าเมากัญชา ฝิ่นฝามันสูบบ้างหรือไม่ จะสูงต่ำดำขาวสักคราวใคร ตูยังไม่เห็นกับตาว่าตามจริง"* ผู้เป็นสื่อก็จะตอบไปตามที่ตนเห็นว่าจะเป็นที่พอใจของฝ่ายที่ถาม เพื่อให้เรื่องที่รับปากมาพูดได้ลุล่วงไป เช่นบอกว่าชายคนที่จะมาสู่ขอเป็นคนดีบวชเรียนแล้วเรื่องจะเป็นที่พอใจให้ลุล่วงไปได้ อยู่ที่ความสามารถของผู้ที่มาเจรจาจะเรียกพ่อสื่อหรือแม่สื่อก็แล้วแต่จะเป็นหญิงหรือชาย แต่ตามปรกติผู้ทำหน้าที่อย่างนี้มักเป็นผู้หญิง คำว่าแม่สื่อจึงมีใช้มากกว่าพ่อสื่อ ซึ่งตามปรกติก็ไม่ใคร่มีใช้

ลางทีฝ่ายหญิงยังลังเลไม่แน่ใจ อาจขอผัดเวลาตรึกตรอง หรือขอวันคืนเดือนปีเกิดของฝ่ายชายไปให้ผู้เชี่ยวชาญทางโหราศาสตร์ตรวจดูเสียก่อนว่าดวงชะตาของฝ่ายชายจะถูกกันกับของผู้หญิงหรือไม่ เช่นตรวจดู *"สมพงศ์"* และ *"หัวนาค"* ตามตำราของโหราศาสตร์ตรงกันดีหรือไม่ อย่างนี้เป็นต้น เป็นเรื่องหาเวลาตรึกตรองก่อนหรืออาจเป็นเรื่องบ่ายเบี่ยงไม่อยากตกลงปลงใจด้วย หรือต้องการจะสืบสวนเรื่องความประพฤติ

หรือความเบื่นไปของฝ่ายชายเสียก่อนก็ได้ เช่นเบื่นคนสูบฝิ่นกินกัญชาและเล่นเบี้ย เบื่นต้น ซึ่งในสมัยโน้นเขาถือกันว่าไม่ดี ถึงเดี๋ยวนี้ก็ยังถืออยู่ ใครประพฤติอย่างนั้นก็เบื่นคนเลวไม่สามารถจะเบื่นผู้ครอบครองทรัพย์สินเบื่นอิสระมีความเจริญแก่ตนได้ ถ้าฝ่ายชายไม่ประพฤติเบื่นคนเหลวไหลดังกล่าวมานี้ และผู้ใหญ่ฝ่ายหญิงตกลงปลงใจด้วย ซึ่งในเรื่องที่จะเล่าต่อไปนี้เบื่นเช่นนั้น เพราะถ้าไม่เบื่นเช่นนั้นก็ไม่มีเรื่องจะเล่า

เมื่อเบื่นอันรู้แน่ว่าฝ่ายหญิงไม่ตั้งข้อรังเกียจ ฝ่ายชายจึงวานผู้มีหน้ามีตาหรือเบื่นผู้ใหญ่สูงอายุ มีคนนับหน้าถือตาจะเบื่นหญิงหรือชายก็ตามทีไปพูดจาสู่ขอและทำความตกลงให้เบื่นหลักฐานตามทางการ ผู้ที่รับหน้าที่นี้เรียกว่า *"เฒ่าแก่ทาบทาม"* การไปพูดจากันคราวนี้ เบื่นเรื่องเอางานเอาการ ลางรายจึงต้องหาฤกษ์ยามที่จะพูดจาเพื่อให้การนั้นลุล่วงไปด้วยดี เบื่นเรื่องต้องบอกนัดให้รู้ด้วยกันทั้งสองฝ่าย จะได้จัดเตรียมรับรองได้สะดวก ทางผู้ใหญ่ฝ่ายหญิงลางราย ไม่อยากออกมารับรองเจรจาด้วยตนเอง จะเพราะด้วยเหตุไรก็ตาม ก็จัดหาคนมีหน้ามีตาเบื่นเฒ่าแก่หรือผู้แทนฝ่ายตนการไปและการต้อนรับไม่มีพิธีรีตองอะไรเบื่นอย่างแขกไปมาหาสู่เท่านั้น เมื่อทั้งสองฝ่ายเจรจาเรื่องขันหมากหมั้นเรียกร้องเบื่นที่ตกลงกันแล้ว ก็นัดหมายวันที่จะส่งขันหมากหมั้นไปสู่ขอตามธรรมเนียมเบื่นเสร็จเรื่องของการสู่ขอ

ในที่นี้จะกล่าวปลีกถึงเรื่องสอบดวงชะตาของฝ่ายหญิงและฝ่ายชาย ลางรายที่เขาเชื่อถืออย่างเคร่ง ไม่ใช้เรื่องบ่ายเบี่ยงหาเวลาตรึกตรอง ถ้าทั้งสองฝ่ายมีวันคืนเดือนปีเกิดต่อกันก็ถือว่าเหมาะที่สุด เช่นถ้าฝ่ายชายเกิดปีชวดวันอาทิตย์เดือนอ้ายขึ้นค่ำฝ่ายหญิงเกิดปีฉลูวันจันทร์เดือนยี่ขึ้น ๒ ค่ำ เมื่อได้อย่างนี้เบื่นวิเศษแท้ อยู่ด้วยกันจะเบื่นสุขเกิดหมุนพูนเขา แต่จะไปหาผู้ที่เกิดมีวันคืนเดือนปีต่อกันทั้งหมดอย่างนี้ได้สักกี่คู่เพียงจะให้ต่อกันบ้างก็ยังยาก ในที่สุดฝ่ายหญิงลางรายไม่มีโอกาสจะมีเรือน แม้มีผู้มาขอมากรายก็เคยมีเหมือนกัน

ตามเรื่องที่กล่าวมาแล้วทั้งหมด ยังไม่ใช่พิธีแต่งงาน เบื่นตอนโหมโรงเท่านั้น และไม่จำเบื่นจะต้องมีเรื่องเหมือนดังเล่ามาข้างต้นก็ได้ เบื่นเรื่องธรรมดาอยากได้ลูกสาวเขา ก็ต้องไปสู่ขอเขา วิธีที่จะไปพูดจาก็สุดแล้วแต่เรื่อง อาจรวบรัดเบื่นมีเฒ่าแก่ไปทาบ

ทามพังคารมทางฝ่ายหญิงทีเดียวก็ได้ หรือเป็นแม่สื่อและเป็นผู้ทาบทามรวมไปในคนเดียวและในคราวเดียวก็ได้ แต่การไปพูดจาทาบทามกันอย่างนี้ โดยไม่มีใครเป็นแม่สื่อ ถางทางไว้ให้ก่อน ลางทีก็ขลุกขลัก อาจไปพูดจาทาบทามไม่เป็นที่ตกลงกันก็ได้ หรือต้องไปกันหลายครั้งหลายหนกว่าจะเป็นที่ตกลงเรียบร้อยกัน ลางทีเป็นเฒ่าแก่ไปทาบทาม เพื่อขอลูกสาวเขา เข้าไม่ถูกท่า ก็อาจถูกว่าใส่หน้าถึงเสียหายก็เคยมี หน้าที่เฒ่าแก่ทาบทามจึงไม่สู้มีใครรับเป็น เพราะเอ่ยเรื่องก็ยากเสียแล้วไม่รู้ว่าจะพูดจาอย่างไรจึงจะดี นอกจากจะเป็นผู้รู้จักมักคุ้นกันดีกับผู้ใหญ่ฝ่ายหญิงแล้วก็ยังไม่รู้ว่าเขาจะตอบบ่ดอย่างไร ถ้าไปโดนเรื่องอย่างขุนช้างขอร้องแม่ให้ไปขอนางพิม โดยกล่าวอ้างว่าฝ่ายนางพิมเขาตกลงปลงใจแล้วทุกอย่างขอแต่ให้มีใครไปทาบทามสู่ขอพอเป็นพิธีเท่านั้น ซึ่งที่แท้ฝ่ายโน้นเขาไม่รู้ไม่ชี้ และไม่ชอบหัวชอบหน้าคนอย่างขุนช้างด้วย ถ้าใครเป็นเฒ่าแก่ไปทาบทามสู่ขออย่างที่ว่านี้ ก็จะเป็นอย่าง *"ยายกลอยยายสายว่ากูขายหน้า ที่นี้หาปรารถนามาอีกไม่โคตรเค้าเขาขุดเอาสุดใจ ถึงเอาทองกองให้ก็ไม่มา"* อย่างไรก็ดี เรื่องอย่างนี้คงมีน้อยเต็มที เพราะผู้รับหน้าที่เป็นเฒ่าแก่ทาบทาม คงไม่ลืมสอบสวนทวนความให้แน่นอนเสียก่อน แล้วจึงรับทำหน้าที่นี้

ประเพณีเดิมของภาคพายัพตามที่นายแก้ว เกิดมงคล กล่าวไว้ว่าการเลือกคู่ฝ่ายสาวเป็นผู้เลือก ส่วนชายหนุ่มซึ่งเขาเรียกว่าบ่าวเป็นฝ่ายอ้อนวอนขอความรัก นี้ก็ไม่ใช่อื่นไกล ถ้าพูดกันตรง ๆ ก็เป็นเรื่องชายเกี้ยวหญิงนั่นเอง ตามปรกติเวลาค่ำผู้หญิงสาวมักนั่ง *"อยู่ไฟ"* ท่านอย่าเพิ่งตกใจว่ายังเป็นสาวเป็นแส้ทำไมจึง *"อยู่ไฟ"* อยู่ไฟ ในที่นี้เขาหมายความว่าจุดไต้ตามไว้ที่นอกห้องบนเรือนในเวลากลางคืน ให้แสงสว่างจากไฟส่องตรงไปทางหัวกระไดเรือน ถ้าเป็นเรื่องอยู่ไฟคลอดลูก เขาเรียกว่า อยู่เดือนสอบถามผู้ซึ่งเป็นชาวภาคนี้คนหนึ่งซึ่งเป็นคนรุ่นหลังว่าเขาเรียก *"นั่งท่าบ่าว"* ท่าในที่นี้หมายความว่าคอย ส่วนตัวสาวนั่งทำงานบ้านหรือปั่นฝ้ายหรือเย็บปักถักร้อยเป็นต้นอยู่ในที่บังเงาไฟ ฝ่ายบ่าวหรือชายหนุ่มก็ไปแอ่วอู้สาว แอ่ว แปลว่าเที่ยวไป ตรงกับอ๊วหรือเหย่าในภาษาจีนอู้ แปลว่า พูดจา การไปแอ่วอู้สาวจะไปคนเดียวหรือจะมีเพื่อนไปด้วยก็ได้ ที่ชักนำกันไปเป็นหมู่และมีดีดสีตีเป่าเครื่องดนตรีและขับซอหรือร้องเพลงไปด้วยก็มี อย่างนี้

เบื่นเรื่องสนุกมากกว่าหาคู่ และจะไปแอ่วสาวบ้านใดตำบลใดก็ย่อมไปแอ่วได้ทั่วไปไม่ผิดจารีตประเพณี เมื่อไปจะนำเอาอาวุธไปด้วยเพื่อบ้องกันตัวก็ได้ นี่จำเบื่นเพราะถนนหนทางระหว่างละแวกบ้านหรือในละแวกบ้านเวลากลางคืนคงมืดต๊อ อาจมีอันตรายจากคนร้ายสัตว์ร้ายก็ได้ เมื่อไปถึงเรือนสาว จะนำเอาอาวุธที่ติดตัวขึ้นไปด้วยไม่ได้ถือว่าเบื่นการดูถูกเจ้าของบ้าน ถ้าขัดขืนอาจถูกนำตัวไปว่ากล่าวยังแคว่นคือกำนัน หรือบ้านแก่หัวสิบคือผู้ใหญ่บ้านและถูกปรับไหมก็ได้ นอกนี้ขณะเดินทางเข้าไปในละแวกบ้านจะโพกผ้าหรือคลุมศีรษะไม่ได้ เพื่อให้ผู้หมู่มื้อคือพวกอยู่ยามรักษาความปลอดภัยของหมู่บ้านได้สังเกตเห็นได้ง่ายว่าเบื่นคนดีหรือคนร้าย แต่เมื่อจะขึ้นไปบนเรือนสาวจะโพกผ้าหรือคลุมหน้าเพื่อไม่ให้สาวรู้จักว่าเบื่นใครก็ได้

การแอ่วสาวไม่ใช่ว่าไปกันทุกคืน เขามียกเว้น ถ้าเบื่นวันตำเยียงคือวันโกนและวันศีลคือวันพระหรือวันอุโบสถศีลก็เว้น วันตำเยียง ตำในที่นี้หมายถึงตำข้าว ทางบักษ์ใต้ใช้ว่าทิ่มข้าว ถูกด้วยกันเพราะทิ่มตำเราก็ใช้พูดควบกันไป เยียงคือเรียงหมายถึงตกแต่งอาหารในที่นี้เบื่นเรื่องตำข้าว และเตรียมจัดอาหารสำหรับเรียงถวายพระในวันศีล ชาวบ้านแต่ก่อนเขาไม่ตำข้าวไว้กินเตรียมไว้หลาย ๆ วัน เพราะข้าวที่ตำไว้นาน ๆ กินไม่อร่อย ที่ตำข้าวสารกรอกหม้อแต่พอกิน ไม่ใช่เรื่องเกียจคร้านแต่เห็นไม่จำเบื่นในสภาพที่มีความเบื่นอยู่และสิ่งแวดล้อมเช่นนั้น เขาจึงไม่ตำข้าวเอาไว้มาก ๆ เหมือนเดี๋ยวนี้ ซึ่งมีความเบื่นอยู่เปลี่ยนเบื่นอีกอย่างหนึ่งแล้ว

อนึ่งควรจะกล่าวไว้ในที่นี้ด้วยว่า ที่สาวมานั่ง *"อยู่ไฟ"* นอกบ้านในเวลาค่ำคืนตามปกติไม่ใช่นั่งอยู่คนเดียว ลางทีก็มีเพื่อนสาวบ้านใกล้เรือนเคียงมาอยู่เบื่นเพื่อนด้วย ถ้าเบื่นผู้มีอันจะกินมักหา *"แม่ย่านาง"* คือหญิงแก่มาอยู่เผ้าระวังด้วย แต่อยู่ภายในห้องเรือนในที่มืด ประเพณีเลือกคู่อย่างนี้เห็นจะเบื่นประเพณีเดิมของไทยที่ปล่อยให้บ่าวสาวเลือกคู่กันได้ตามใจสมัครเบื่นอิสระเสรีผู้ใหญ่ไม่เกี่ยวข้องด้วย มีเพียงคอยระวังมิให้ลูกสาวของตนเพลี่ยงพล้ำในการเลือก คือคอยสดับตรับฟังว่าลูกของตนติดพันอยู่กับใคร และคอยสืบสวนความเบื่นอยู่ของผู้นั้น ว่าดีหรือไม่ดีเพียงไร ถ้าเห็นเบื่นคนดีก็

ส่งเสริมให้ลูกของตนผูกไมตรีให้แน่นแฟ้น ถ้าเห็นเบี่ยนคนไม่ดีก็ให้สลัดตัดรอนเสีย ข้าพเจ้าเคยทราบว่าไทยถิ่นอื่นถ้าเบี่ยนอย่างเก่าก็มีประเพณีคล้ายคลึงกันนี้ หากแต่ไม่มีโอกาสทราบหรือได้เรื่องมาโดยละเอียด จึงไม่มีช่องจะนำเอามาศึกษาเปรียบเทียบกันได้อย่างนี้เอง เมื่อข้าพเจ้าไปเที่ยวทางภาคอีสาน แต่ไม่ได้ไปแอ่วอ้อหรือเว้าสาว เมื่อขึ้นไปบนเรือนแห่งหนึ่งของชาวผู้ไทยผู้ชายบนเรือนหนีหมดรั้งตัวเอาไว้ก็ไม่ยอมอยู่ คงปล่อยแต่ผู้หญิงสาวคอย *"รับแขก"* อยู่บนเรือน คำว่า *"รับแขก"* นี่ก็อีก ตกมาถึงเบี่นคำไทยทางกรุงเทพ ฯ ถ้าผู้หญิงสาว *"รับแขก"* ก็มีความหมายกระเดียดไปในทางไม่สู้ดี เท่าที่กล่าวมานี้เบี่นธรรมเนียมของชาวบ้านที่ยังคงรักษาประเพณีเดิมไว้เบี่นส่วนมาก จึงไม่จำเบี่นจะต้องเหมือนกับธรรมเนียมประเพณีของผู้ที่อยู่ผิดชั้นวรรณะกัน หรือผู้ที่มีความเจริญผิดกว่าเก่ามาไกลแล้ว ประเพณีเก่าที่ เบี่นของชาวบ้านย่อมจะต้องกลายไปตามความเจริญเบี่นของแน่ แต่ว่าจะกลายไปช้าหรือเร็วก็อยู่ที่เหตุการณ์และสิ่งแวดล้อม ถ้าไม่รีบสอบสวนจดเบี่นหลักฐานไว้ ในที่สุดก็สูญหมด ขาดประโยชน์อันสำคัญทางศึกษาค้นคว้าเบี่นความรู้เรื่องเดิมว่าคลี่คลายมาอย่างไร

อีกอย่างหนึ่งการมีเหย้าเรือนของชาวไทยแต่ก่อน เมื่อเบี่นหนุ่มเบี่นสาวแล้วก็ต้องมีคู่ครองไปสร้างบ้านปลูกเรือนอยู่ของตนเองโดยอิสระ เบี่นเรื่องของธรรมดาบังคับ ถ้ามีอายุเลยเขตที่นิยมกันว่าอยู่ในวัยหนุ่มสาวแล้วยังไม่มีเรือนตามประเพณี ก็ถือกันว่าเบี่นที่อับอายขายหน้ากัน เพราะเบี่นคนไม่มีหลักแหล่งแปลงที่ของตนเอง เรียกกันว่าเบี่น *"คนค้าง"* ทางพายัพเรียกว่า *"บ่าวเคิ้นสาวเคิ้น"* ไทยทางภาคอื่นจะเรียกว่าอย่างไรไม่ ทราบ

ลักษณะที่บ่าวขึ้นไปนั่งอู้สาวคือคุยกับหญิงสาวตามที่นายแก้ว เกิดมงคล กล่าวไว้คือจะไปนั่งคุยอยู่นานเกินกว่าเวลาเคี้ยวหมากจืดไม่ได้ นอกจากสาวต้อนรับขับสู้แสดงไมตรีด้วยเท่านั้น และในคืนหนึ่งจะขึ้นไปคุยกับสาวบ้านหนึ่งได้หนเดียวเท่านั้น ถ้าขืนไปซ้ำเพียง ๒ หนเท่านั้น ในเวลากลับครั้งที่ ๒ จะถูกสาวเอาไม้กวาดหรือเอาน้ำสาดล้างที่นั่งประชดให้ต่อหน้าทันทีทันใด เมื่อไปอีกในคืนหลัง จะไม่ได้รับการต้อนรับแต่อย่างไร นี่ก็เบี่นประเพณีมีเหตุผล เพราะกีดขวางแก่คนอื่นจะไปอู้สาวก็ไม่ได้ ไม่เบี่นการสมควร

เมื่อแรกขึ้นไปบนเรือนสาว ถ้าเป็นผู้รู้จักมักคุ้นกันแล้ว ก็ขึ้นเลยหัวกระไดไปนั่งในที่สมควรได้ ตามธรรมดาบ่าวต้องนั่งรับแสงไฟ และอยู่ห่างเจ้าสาวตามสมควร ถ้าเป็นผู้ยังไม่รู้จักคุ้นเคยกันมาก่อน เมื่อขึ้นไปถึงหัวกระไดแล้ว ต้องนั่งยอง ๆ ลงที่นั้นและกล่าวคำขออนุญาต นั่งอยู่เช่นนั้นจนกว่าสาวจะกล่าวคำต้อนรับหรือปราศรัยด้วย แล้วตนจึงจะเลื่อนที่นั่งไปยังที่อันสมควรได้ ลางทีถ้าสาวไม่อนุญาตหรือปราศรัยด้วย บ่าวที่ไปก็ต้องพูดจากล่าวคำเลียบเคียง ถ้าไปกันหลายคนก็ผลัดกันพูดจาจนสมควรแก่เวลาก็พากันกลับลงไปและไปแอ่วสาวเรือนอื่นต่อไป

ถ้อยคำที่ใช้พูดจากัน โดยมากเป็นบทกลอน ผลัดกันแก้และถามแล้วแต่ปฏิภาณโวหาร จำพวกเดียวกับเพลงแก้กัน แต่เสียงเบาพอคู่สนทนาได้ยิน เพื่อโต้ตอบให้ได้จังหวะกัน โดยมากคำพูดของบ่าวล้วนเป็นคำอ้อนวอนขอฝากเนื้อฝากตัวกับสาว คำของสาวก็เป็นคำซักไซ้ไล่เลียงหรือล้อหรือปฏิเสธหรือรับคำวอนแล้วแต่ชอบ[๑] เมื่อบ่าวอ้อนวอนหนักเข้าสาวก็จะรับวอนไว้คราวหนึ่ง เพื่อจะได้สืบถามความเป็นไปของบ่าวมีงานอาชีพเป็นต้นการรับวอนนี้ สาวจะขอให้บ่าวปฏิญาณตนในความซื่อตรง เช่นให้สบถต่อหน้าเป็นต้น เมื่อสับสบถแล้ว ก็นับว่าบ่าวสาวนั้นเป็น *"ตัวพ่อตัวแม่"* กันคือคู่รัก ต่อจากนั้นบ่าวก็เวียนไปสนทนาด้วยสาวทุกวัน จะเว้นไม่ได้ ถ้าเว้นไปโดยไม่บอกกันให้รู้ว่าเพราะเหตุไรก็ถือว่าขาดความสัมพันธ์กัน

ตามที่กล่าวมานี้จะเห็นได้ว่า คำว่าแอ่วทางภาคอีสานหมายถึงการร้องลำมีแคนเป่ากับคำว่าแอ่วทางภาคภายัพหมายความว่าเที่ยว เดิมก็จะเป็นคำเดียวกัน หากนำไปใช้แยกทางกันไปตอนหลังเท่านั้น เพลงปรบไก่และเพลงอื่น ๆ ที่เป็นของชาวพื้นเมืองในท้องถิ่นชนบทก็เป็นเรื่องหนุ่มสาวกล่าวคำเกี้ยวและแก้กัน เป็นจำพวกเดียวกับคำแอ่วอู้สาวเว้าสาวเกี่ยวกับเรื่องเกี้ยวเรื่องเลือกคู่ของหนุ่มสาวในสมัยก่อน ที่ยังมีติดสืบมาในลางท้องถิ่นเหตุนี้ที่กล่าวว่าไทย (ในที่นี้หมายถึงสมัยก่อน) เป็นชาติเจ้าบทเจ้ากลอนก็เพราะมีประเพณีเลือกคู่กันอย่างนี้ เขาว่าสุนทรภู่กวีเอกของเราเดิมก็เป็นนักเพลงมีชื่อมาก่อน ถ้าเขาไม่มีวิธีเลือกคู่กันอย่างนี้เขาจะใช้วิธีไร สถานที่เต้นรำหรือโรงมหรสพที่หย่อนใจพบกันในเวลาว่างงานก็ไม่มี และเรื่องผู้ใหญ่เป็นผู้จัดเลือกคู่อย่างคลุมถุงชนก็ยังไม่มี มีก็แต่อย่างที่เล่า

---

๑. ดูคำหยอกบ่าวหยอกสาวทางภาคพายัพ ซึ่งท่านผู้หนึ่งมีเมตตาจดมาให้ ในภาคผนวก ๓

มานั้น และก็เป็นธรรมเนียมประเพณีที่มีระเบียบเรียบร้อยเหมาะแก่สิ่งแวดล้อม ไม่ใช่ว่านึกอยากเกี้ยวใครก็เกี้ยวไม่เลือกเวลาและสถานที่ไม่มีระเบียบคุ้มครองหามิได้ จริงอยู่บ่าวชนิดที่เป็นเจ้าชู้ประตูดินก็คงมีเป็นธรรมดา ไม่ว่าที่ไหนและสมัยไหน

เวลาเลือกคู่ของบ่าวสาวทางภาคพายัพ เขาแบ่งออกเป็น ๒ ระยะตอนหัวค่ำเป็นเวลาแอ่วเพื่อความสนุกสนาน เวลาดึกตั้งแต่ ๒๒ นาฬิกาล่วงแล้วถึงเที่ยงคืน เป็นเวลาคู่รักหรือตัวพ่อตัวแม่สนทนากัน ตอนนี้ผู้ที่ไปเป็นเพื่อนก็กลับก่อน การสนทนาของตัวพ่อตัวแม่ในระยะนี้ ไม่ใช่พูดกันเป็นบทกลอน แต่เป็นพูดกันธรรมดาอย่างฉันคู่รัก เรื่องที่พูดก็มีแต่ซักไซ้ไล่เลียงถึงความเป็นอยู่ขณะนั้น และปรึกษากันถึงกิจอาชีพในภายหน้าเมื่อทำพิธีกินแขกแล้ว คงจะไม่พูดกันถึงเรื่องว่าจะไป *"กินน้ำผึ้งพระจันทร์"* กันที่ไหนเพราะความจำเป็นบังคับ เมื่อออกเรือนไปแล้วไม่มีที่ทำกินลำบาก จะมัวไปคิดถึงเรื่อง *"กินน้ำผึ้งพระจันทร์"* เหมือนสมัยนี้ไม่ได้ ด้วยมีอาชีพผิดกัน การเป็นตัวพ่อตัวแม่กันลางรายใช้เวลานานตั้ง ๒—๓ ปีก็มี ลางรายก็รวดเร็ว อย่างนี้ไม่แปลก เป็นเรื่องแล้วแต่ความสะดวกใจ

เมื่อทั้งสองฝ่ายตกลงกันแล้ว บ่าวจะขอหมายมั่นเอาสัญญาจากสาวอีกชั้นหนึ่ง ซึ่งเป็นสัญญาว่ายอมตกลงกินแขกแต่งงานด้วย ฝ่ายสาวก็จะขอของสิ่งใดไว้เป็นสำคัญจากบ่าวแล้วถือเป็นกันเองยอมให้บ่าวถูกเนื้อต้องตัวได้ตามสมควร นับว่าตอนนี้ได้ *"หมาย"* กันแล้ว ชาวบ้านทั่วไปก็ถือเช่นนั้น แต่ผู้ปกครองทั้งสองฝ่ายยังไม่ถือว่าเป็น *"การหมาย"* โดยถูกต้อง คือถือไว้ก่อนว่า *"ผิดผี"* ที่ไปจับมือถือถันลูกสาวเขา จนกว่าบ่าวจะได้จัดการ *"ไว้ผี"* คือจัดดอกไม้ธูปเทียนไปสมัคสมา และกำหนดนัดงานกินแขก ซึ่งจะต้องจัดทำภายใน ๓ วัน ๗ วัน ช้ากว่านั้นถือว่าละเมิดจารีตประเพณี ฝ่ายสาวจะปกปิดเรื่องที่ยอมให้บ่าวถูกเนื้อต้องตัวไว้ไม่ได้ รุ่งขึ้นต้องรีบรายงานผู้ปกครองทันที มิฉะนั้นผีจะโกรธเพราะ *"ผิดผี"* ผีอาจบันดาลให้ญาติพี่น้อง หรือพืชผลที่เพาะปลูกตลอดทั้งสัตว์พาหนะมีอันเป็นต่าง ๆ ถ้าสาวปิดบังไว้เมื่อมีใครในครัวเรือนเจ็บป่วย เจ้าของไข้มักเชื่อว่าเป็นเพราะลูกสาวหลานสาวไม่มั่นคงต่อประเพณีผู้ใหญ่ในครัวเรือนต้องหาอาจารย์ *"สะวาย"* ไข่ไก่ดูความบริสุทธิ์ของสาวในสกุลทุกคน สะวายคือการเสี่ยงทายพิสูจน์หาความเท็จจริง มีมากลักษณะด้วยกัน

ครั้นเมื่อตัวพ่อตัวแม่ตกลงจะกินแขกแต่งงานกันแน่แล้ว สาวมักขอสิ่งของคืนแหวนหรือสร้อย ที่แม่ฝ่ายชายมอบให้เป็นของขวัญในวัน *"แบ่งผี"* (พิธีแบ่งปู่ย่าของฝ่ายชายจากผู้ใหญ่เอาไปปกครองบูชาเป็นส่วนของตนเองเป็นเอกเทศ เมื่อตนเป็นหนุ่มมีอายุเลย ๑๕ ขึ้นไป เท่ากับเป็นผู้ลุนิติภาวะแล้ว) เพื่อเป็นของสำคัญเรียกว่า *"ของหมาย"* เมื่อหมายกันแล้วรุ่งเช้าสาวจะรายงานให้พ่อแม่ของตนทราบ พ่อแม่ก็แต่งผู้ใหญ่ไปบอกกล่าวแก่พ่อแม่ของบ่าวให้จัดการมาสอบถาม ถ้าเรื่องราวถูกต้องกันแล้ว เย็นวันนั้นฝ่ายบ่าวก็แต่งผู้ใหญ่ *"ไว้ผี"* คือไปให้คำมั่นสัญญารับรอง ในหนังสือลัทธิธรรมเนียมต่าง ๆ ภาคที่ ๒ กล่าวถึงลักษณะแต่งงานบ่าวสาวทางภาคพายัพว่า ผู้ใหญ่ฝ่ายหญิงเป็นผู้ขอบุตรชายของอีกฝ่ายหนึ่งให้แก่บุตรสาวของตน อาจจะเป็นเรื่องเลื่อนมาจากเรื่องพ่อแม่ฝ่ายหญิงแต่ผู้ใหญ่ไปบอกกล่าวแก่พ่อแม่ของบ่าวดังกล่าวมาข้างต้นนี้ก็ได้

ในการไว้ผีไม่มีพิธีอะไรเพียงแต่นำดอกไม้ธูปเทียนไปพูดจาทำความตกลงในการกินแขก คือกำหนดงานและเซ่นไหว้ผีปู่ย่า พูดจากันตกลงแล้ว จุดธูปเทียนบูชาผีปู่ย่าบอกกล่าวให้รู้แล้วก็เป็นอันเสร็จ เท่าที่นายแก้ว เกิดมงคล เล่ามานี้ แสดงว่าเป็นเรื่องทำพิธีมั่นนั่นเองเขาไม่เรียกว่า *"มั่น"* แต่เรียกว่า *"หมาย"* ไทยใหญ่ก็ใช้ว่าหมาย ในความเดียวกันคือตกลงจะแต่งงานกัน อันที่จริงมั่นและหมายเราก็ใช้ควบคู่กันไปว่า มั่นหมาย แต่เอาไปใช้เสียอีกทางหนึ่งเป็นไปในทางมุ่งหมายเสียโดยมาก ถ้าเป็นเรื่องตกลงกันทางแต่งงาน เราใช้คำว่ามั่นคำเดียวนี้ก็ไปตรงกับคำจีนในภาษาชาวกวางตุ้งว่า "หม่าน" หมายความว่านำสิ่งของเป็นเครื่องคำนับ เพื่อไปตกลงมั่นหมายลูกสาวเขา คำหม่านในตัวหนังสือจีนเขียนเป็นรูปประตูมีปากอยู่ตรงกลาง เท่ากับแสดงว่าไปพูดจาตกปากลงคำถึงประตูบ้านเขาบัดนี้จะได้เล่าเรื่องขันหมากหมั้นที่เล่าค้างไว้ในตอนต้นต่อไป

๔. ขันหมากหมั้น

ครั้นถึงวันฤกษ์ดีที่ได้กำหนดตกลงกันแล้ว ฝ่ายชายจัดขันหมากหมั้นมีหมากดิบทั้งลูก ๙ ผล พลู ๔ เรียง บรรจุลงในขันใบหนึ่ง อีกขันหนึ่งมีขนาดเล็กกว่า บรรจุทองหมั้น หรือเงินหมั้นของหมั้นแล้วแต่จะได้ตกลงกัน ลางรายแยกขันหมากเป็นขันคู่ ลางรายไม่แยก แต่เพิ่มขันใส่ใบเงินใบทองถุงข้าวเปลือกถั่วงาเป็นอีกขันหนึ่ง ไม่ปนอยู่ในขันทองหมั้น เครื่องขันหมากนอกนั้นจัดขนมและผลไม้ใส่ถาด จะเป็นจำนวนมากน้อยและกี่ถาดหรือจะไม่มีก็สุดแต่จะเรียกร้องตกลงกันมาก่อน โดยมากเป็นจำนวนคู่ เรื่องอย่างนี้แล้วแต่ประเพณีของท้องถิ่น เอาแน่ในเรื่องรายปลีกย่อยไม่ได้เพราะมีต่าง ๆ กัน ลางรายก็เรียกน้ำตาลทรายเป็นลูก ๆ ก็มี แต่ส่วนใหญ่ที่เป็นหลักมีดังกล่าวมาข้างต้นนี้ น้ำตาลหมั้นนั้นฝ่ายหญิงมักแบ่งเอาไปแจกจ่ายแก่ผู้รู้จักมักคุ้นซึ่งเป็นที่นับถือ เพื่อประกาศหรือบอกให้ทราบว่าได้มีหมั้นไว้แล้ว น้ำตาลเหลือนอกนั้นเอาไว้ใช้ทำขนมในวันงาน

พอได้เวลาฤกษ์ ฝ่ายชายจึงจัดเฒ่าแก่ จะเป็นคู่สามีภริยาหรือว่าแต่คนเดียวก็ได้ ไม่ใคร่ถือเหมือนเฒ่าแก่ขันหมากแต่ง ซึ่งต้องการให้เป็นคู่มากกว่าเดียว เป็นผู้นำไปมอบให้แก่เฒ่าแก่ฝ่ายผู้หญิง ซึ่งเป็นเฒ่าแก่คู่หรือเดียวแล้วแต่เรื่อง เวลาไปถึงบ้านฝ่ายหญิง ทางนั้นอาจมีเด็กเล็ก ๆ โดยมากเป็นผู้หญิง ถือพานหมากขนาดเล็ก ในนั้นมีหมากพลูที่เจียนและจีบแล้วจะเป็นกี่คำไม่มีกำหนด ออกมารับและยื่นพานหมากแก่เฒ่าแก่ฝ่ายชาย เฒ่าแก่ฝ่ายชายรับแล้วส่งเงินเป็นของขวัญให้แก่เด็ก พร้อมทั้งคืนพานหมากให้ไปด้วย แล้วเดินตามเด็กนั้นเข้าไปในเรือนยังที่ซึ่งเขาจัดไว้ให้นั่งซึ่งจะมีเฒ่าแก่ฝ่ายหญิงคอยต้อนรับอยู่ที่นั้น เมื่อจัดวางขันหมากและบริวารในที่อันสมควรแล้วก็เริ่มเจรจาได้ เฒ่าแก่ฝ่ายเจ้าบ่าวจะกล่าวว่า วันนี้เป็นวันมงคล ตนเป็นผู้นำขันหมากหมั้นมาหมั้นนางสาวนั้นบุตรคนนั้น ๆ เพื่อแต่งงานกับนายนั่นบุตรคนนั้น ๆ เป็นทองหมั้นเท่านั้นหรือเป็นอะไรอย่างอื่นแล้วแต่เรื่อง และขอให้เฒ่าแก่ผู้เป็นประธานฝ่ายหญิงตรวจดูเพื่อให้เป็นที่ถูกต้องด้วยกันทั้งสองฝ่าย หรือจะกล่าวอะไรอีกซึ่งเป็นมงคลก็แล้วแต่จะพูด

หอสมุดแห่งชาติ สถาบันวิทยบริการ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

พลิกแพลงไป กล่าวแล้วก็เบิดผ้าคลุมขันออกมอบให้แก่เฒ่าแก่ฝ่ายหญิงรับเอาไป[๑] เฒ่าแก่ฝ่ายหญิงรับไปตรวจถูกต้องแล้ว ก็ส่งเลื่อนของเหล่านั้นเข้าไปในห้อง ซึ่งมีคนคอยรับอยู่ข้างใน ระหว่างนี้เฒ่าแก่ทั้ง ๒ ฝ่ายก็นั่งสนทนาคุยกันต่อไป ได้สักครู่คนข้างในก็คืนภาชนะเปล่าออกมา มีของแถมพกสำหรับคนยกซึ่งฝ่ายเจ้าสาวจัดไว้ให้ครบทุกคนตามจำนวนและตามฐานะของผู้มา ส่วนเฒ่าแก่ทั้งสองฝ่ายก็ได้ของแถมพกสมนาคุณเช่นเดียวกัน แต่เป็นของดีมีราคากว่าของคนอื่นในกระบวนขันหมาก สิ่งเหล่านี้เป็นหน้าที่ฝ่ายเจ้าสาวจัดมาแถมพกทั้งสิ้นเป็นเสร็จพิธีขันหมากหมั้น ต่อจากนั้นก็ลากลับได้ แต่ลางแห่งก็มีการเลี้ยงดูพวกขันหมากที่ไป เอาเป็นแน่ไม่ได้

ที่กล่าวมานี้เป็นแต่ส่วนสำคัญของพิธี มีหลักอยู่ที่ว่าเฒ่าแก่ทั้ง ๒ ฝ่าย เป็นผู้หลักผู้ใหญ่ทำหน้าที่รู้เห็นเป็นพยานในการหมั้น เมื่อมีถ้อยร้อยความขึ้น ก็จะได้เป็นผู้รู้เห็นเป็นหลักฐาน แต่ธรรมดาคนเราย่อมปรารถนาความเจริญ ต้องการให้เกิดสิริมงคลในการงานที่ทำ ถ้าสิ่งใดผู้รู้เขาว่าดี ว่าเป็นมงคลก็รับเอาทั้งนั้น เหตุนี้จึงต้องมีลัทธิวิธีต่าง ๆ ซึ่งเป็นคติปลีกย่อย เช่นหาฤกษ์หายามที่จะไป เมื่อเวลาส่งรับขันหมากกันเฒ่าแก่ทั้งสองฝ่ายจะต้องนั่งให้ถูกทิศที่เป็นมงคลในวันนั้น ดูออกจะยุ่งเต็มที เห็นจะเป็นเรื่องหากินของโหรมากกว่า เท่าที่เคยเห็นมามากราย ก็เห็นเรื่องเฒ่าแก่นั่งให้ถูกทิศแต่รายเดียว เวลาเบิดผ้าคลุมขันหมากลางรายก็มีเจิมกระแจะและประพรมน้ำมนต์ที่ของในขันหมาก หน้าที่นี้ตกแก่เฒ่าแก่ทั้งสองฝ่ายเป็นผู้ทำ เฒ่าแก่ฝ่ายไหนจะเป็นผู้เจิมผู้ประพรมน้ำมนต์ก่อนก็เอาแน่ไม่ได้ เฒ่าแก่ลางคนเวลาเจิมก็ว่าคาถาอะไรด้วยก็มี ล้วนเป็นเรื่องเกจิอาจารย์ทั้งนั้น ลางรายเมื่อรับขันหมากหมั้นเสร็จแล้ว มีพูดจากันในเรื่องเรียกเงินสินสอดจากฝ่ายชายต่อไปตลอดจนเรียกเงินกองทุนและเรื่องปลูกเรือนหอก็มี นี่อาจเป็นแบบเก่าในตำรา เดี๋ยวนี้เขาตกลงเรื่องเหล่านี้กันไว้ก่อนแล้ว ไม่ใช่หน้าที่ของเฒ่าแก่ที่เป็นผู้นำของมาหมั้นเพื่อเป็นพยานเท่านั้น เรื่องอย่างนี้ถ้ามาขยักทำความตกลงกันทีหลังอาจเกี่ยงแก่งแย่งไม่เป็นที่ตกลงกันก็ได้

เรื่องของแถมพกลางทีก็ถือว่าสำคัญ อาจหมางใจกันในเล็ก ๆ น้อย ๆ อย่างนี้ก็ได้ เหตุนี้ฝ่ายหญิงจะต้องรู้ล่วงหน้าก่อนว่าจะมีผู้ยกขันหมากและผู้มาในกระบวนมีกี่คน

---

๑ ดูภาคผนวก ๔

จะได้จัดของชำร่วยแถมพกให้ครบตามจำนวน ข้าพเจ้าเคยพบเรื่องพิถีพิถันต่อรองกันในเรื่องจำนวนคนยกขันหมากเกี่ยวกับของชำร่วยก็มี มักเป็นเรื่องของขันหมากที่มีกระบวนไปกันมาก ๆ ในท้องถิ่น มากกว่าที่จัดทำกันในกรุง ซึ่งตามปรกติไปกันไม่กี่คนและไปกันลุ่น ๆ ลางทีมีเฒ่าแก่ไปคนเดียวก็มี ไม่มีขันหมากอะไรไป นอกจากของหมั้นซึ่งเขายัดใส่กระเป๋าเสื้อไป โดยมากเป็นแหวนเพชร ถ้าเป็นเช่นนี้จะเรียกว่าเป็นขันหมากหมั้นก็กล่าวไม่ได้ กล่าวได้แต่ว่านำของไปหมั้นเท่านั้น เมื่อเป็นกันเองอย่างนี้เรื่องพิธีต่าง ๆ ที่จะต้องทำตามประเพณีก็ไม่มี ของชำร่วยไม่ต้องมีก็ได้ สบายเกินไป ลางทีเวลาไปหมั้น ฝ่ายชายไปด้วยก็มี แทนที่จะมอบแหวนหมั้นแก่เฒ่าแก่ฝ่ายเจ้าสาว แต่ให้เจ้าบ่าวเป็นผู้สวมแหวนหมั้นให้แก่เจ้าสาวก็มี เป็นประเพณีที่เกิดขึ้นใหม่สำหรับผู้ที่เป็นสมัยใหม่เท่านั้น อนึ่งผู้เป็นเฒ่าแก่ฝ่ายชายควรจะเตรียมเงินสำหรับให้แก่เด็กที่นำพานหมากมาเชิญขึ้นเรือนฝ่ายเจ้าสาวไว้ด้วย ถ้าฝ่ายโน้นเขามี ก็จะได้ไม่ขลุกขลัก อันที่จริง ฝ่ายเจ้าสาวจัดเด็กนำพานหมากมาเชิญก็เป็นเครื่องแสดงความนับถือ ถ้าอีกฝ่ายหนึ่งเขามีขันหมากมาก็ไม่ควรจะงดเว้น เว้นแต่เมื่อไม่มีขันหมากมาอีกฝ่ายหนึ่งก็ไม่มีเด็กนำพานหมากออกมาเชิญก็พอจะไปกันได้สมกัน เรื่องกั้นประตูขันหมาก ในตอนขันหมากหมั้น ไม่มีแต่ก็ว่าไม่ได้ถ้าฝ่ายโน้นจะเกิดอุตริกั้นผิดธรรมเนียมขึ้นมาบ้าง หากไม่เตรียมเงินไปด้วยก็ขลุกขลัก แต่เรื่องมีเด็กนำพานหมากออกมาเชิญนั้นดีมีเหตุผล ซึ่งจะได้พิจารณา ในตอนที่ว่าด้วยต้นเหตุของคำว่าขันหมาก

เรื่องพิธีแต่งงานเพียงแต่เริ่มต้นด้วยเรื่องขันหมากหมั้นดูก็ยุ่งเสียแล้ว ความจริงก็ไม่มีอะไรมากนัก มามากและยุ่งยากก็ที่ตำราของเกจิอาจารย์ต่างหาก ดังจะได้กล่าวต่อไป ตำราของใครก็ของใคร ล้วนมีส่วนปลีกย่อยเป็นต่าง ๆ กัน เพราะเด็ก ๆ เห็นผู้ใหญ่เคยทำกันมาอย่างไร ก็ทำเอาอย่างตาม ๆ กันมาโดยไม่รู้เหตุที่ทำว่าถูกหรือผิดด้วยเหตุผลอย่างไร พอกพูนกันเข้าไปจนถือไม่ไหว ในที่สุดคนรุ่นใหม่เกิดอิดหนาระอาใจ เห็นเป็นประโยคพิโยกพิเกณฑ์นักและไม่รู้ ก็ทำแต่ลุ่น ๆ ขอไปทีพอให้เสร็จไป เช่นเฒ่าแก่ไปคนเดียวเอาสิ่งหมั้นใส่กระเป๋าเสื้อไปดังได้กล่าวมาแล้ว แต่คนโดยมากยังหวาดสะดุ้งต่อสิ่งร้ายเป็นอัปมงคล ถ้าสิ่งใดเขาว่าเป็นสวัสดิมงคล จะมีเหตุผลหรือไม่มีเหตุผล

พ้นสมัยหรือยังไม่พ้นสมัยก็ตามที ก็มักรับเอาทั้งนั้น คิดเสียว่าทำก็ดีไม่เสียหายอะไร เรื่องปลีกย่อยในพิธีแต่งงานจึงมีมากมายและเหลือสืบมา ดูแต่เรื่องจำนวนหมากและพลู ในขันหมาก ที่กล่าวมาข้างต้นว่าหมาก ๘ ผล พลู ๔ เรียงนั้นข้าพเจ้าคัดเอามาจากตำราหนึ่ง สอบกับตำราอื่นอีก ๒ ตำราก็ไม่ตรงกัน ตลอดจนส่วนปลีกย่อยอื่น ๆ ก็มีแตกต่างกัน

ในตำราที่ข้าพเจ้าคัดมาให้ดูข้างต้น หมาก ๘ พลู ๔ เรียง ในนั้น ยังกล่าวไว้ว่าหมากนั้นต้องให้อยู่ในตะแง้เดียว หรือถ้าจะตัดให้เบ็น ๒ ตะแง้ก็ได้ ส่วนพลูนั้นต้องเบ็นเรียงละ ๘ ใบ

อีกตำราหนึ่งว่า หมาก ๑๖ ผล พลู ๓ เรียง ไม่กล่าวเบ็นส่วนปลีกย่อยอะไรอีก จำนวนพลูเรียงหนึ่งกี่ใบก็ไม่บอกไว้

อีกตำราหนึ่งว่า หมาก ๔ ผล พลู ๔ เรียง เรียงละ ๕ ใบ ให้ข้อความไว้เท่านี้

ใน ๓ ตำรานี้ของใครถูกหรือของใครผิดก็ไม่รู้ได้ ถ้าจะถูกก็ต้องถูกด้วยกัน ถ้าจะผิดก็ต้องผิดด้วยกัน และในตำราเหล่านั้นก็ไม่ให้เหตุผลจึงต้องค้นเอาจากขันหมากที่เขาจัดทำกันในท้องถิ่นและในชาติต่าง ๆ ที่มีประเพณีกินหมากขึ้นมาพิจารณาเปรียบเทียบดูเสียก่อน

ทางภาคพายัพในพิธีกินแขกกล่าวแต่ว่า *"มีหมากเมี่ยงปูนพลู"* ไม่ได้บอกว่ามีจำนวนเท่าใด บ้างก็ว่า *"ขันหมากขันพลู ๘ กรวย"* ทางภาคอีสานหมากพลูใส่ขันมีกำหนดแต่จำนวนพลูว่าเบ็น ๗ แหนบ แหนบละ ๗ ใบ ทางเขมรตามแบบเดิม ใช้หมาก ๑๐๐ ผล พลู ๒๐๐ ใบ แล้วยังมีสีเสียดและยาฉุนอย่างละก้อนด้วย ทางปักษ์ใต้และมลายูก็มีหมากสงแถมพลูไม่มีจำนวนเบ็นกำหนดใส่ไปเต็มภาชนะเท่านั้น แต่มีมากภาชนะมีจำนวนตั้ง ๕๑,๑๐๑ ถึง ๑๕๑ ขันก็มี ทางจังหวัดกำแพงเพชรใช้หมากแห้ง ๑๐๐ ผล พลู ๑๐๐ ใบ ที่ใช้หมากแห้งเพื่อไม่ให้หนักมากเมื่อเวลาใส่ในถาดยกไป

ทางญวนเขาจัดหมากพลูใส่ถาดแยกกันอย่างละคู่ไม่มีกำหนดหมากพลูว่ามีจำนวนเท่าไร นอกจากใส่ไปให้เต็มถาด ดูพองามก็แล้วกัน ประเพณีจีนและประเพณีอินเดียก็เบ็นเช่นเดียวกัน ไม่มีกำหนดกฎเกณฑ์เรื่องจำนวนอย่างไร เบ็นแต่จัดใส่ภาชนะไปแต่พองามเท่านั้น ถ้าพิจารณากันตามนี้ ก็น่าจะลงความเห็นได้ว่า เดิมคงจัดไปแต่พอ

งานให้เหมาะกับขนาดของภาชนะ ดูจำนวนหมากพลูในพานที่มาเชิญขันหมากขึ้นเรือน เขาก็บรรจุมาในพานแต่พองามไม่มีกำหนดจำนวนไว้อย่างไร ที่มาเกิดเป็นตำราว่าหมากพลูจะต้องมีจำนวนเท่านั้นเท่านี้จึงจะถูก คงมาจากเกจิอาจารย์เจ้าตำรา เป็นความคิดเห็นของผู้รู้ ที่ในตำรากำหนดจำนวนหมากไว้เป็น ๔,๘ และ ๑๖ แม้เป็นจำนวนคู่ แต่ก็ไม่มีจำนวนเป็น ๖,๑๐,๑๒ หรือ ๑๔ ในจำนวน ๔,๘ และ ๑๖ ถ้าแบ่งครึ่งทอนลงไปก็ยังเป็นจำนวนคู่อยู่นั่นเอง ส่วน ๖,๑๐ และ ๑๔ ถ้าแบ่งครึ่งก็เป็นจำนวนคี่จึงไม่ใช้ ถ้าเช่นนั้นทำไมจึงไม่มีใช้จำนวน ๑๒ เพราะแบ่งครึ่งก็ได้จำนวนคู่เหมือนกัน เห็นทีจะถือเอาจำนวนคู่ ๒ เป็นหลัก เท่ากับเครื่องหมายคู่คือบ่าวสาว แต่หมากเพียง ๒ ผลคู่เดียวใส่ไปในขันก็หลอน จึงทวีคูณ ๒ เป็น ๔ ถ้ายังดูน้อยอยู่ก็ทวีคูณ ๔ เป็น ๘ ถ้าเป็นขันขนาดใหญ่หาขันที่มีขนาดเหมาะกันไม่ได้ ก็สมควรแล้วที่จะทวีคูณ ๘ เป็น ๑๖ นี่เป็นเรื่องค้นหาเหตุผลเดาความคิดผู้รู้ซึ่งเป็นเจ้าตำรา จะถูกผิดอย่างไรไม่ทราบ

ลางตำราห้ามไม่ให้เฉือนหัวหมากหรือผ่าหมากออกเป็นซีกเป็นชิ้น ก้านพลูก็ห้ามตัดแต่อีกตำราหนึ่งว่าต้องฝานหัวหมากออก แล้วเอาชาดหรือปูนแดงทา พลูก็เช่นเดียวกันตัดก้านให้เรียบเสมอกัน แล้วเอาชาดหรือปูนแดงแต้ม เห็นจะต้องการความงามกระมังและสีแดงก็ถือกันว่าเป็นเครื่องหมายในงานมงคล แต่ที่เคยเห็นชาวสวนเขาจัดทำกันก็ไม่พิถีพิถันเรื่องหมากพลูอะไรนัก มีอย่างใดก็จัดใส่ไปอย่างนั้น ไม่ได้คัดเลือกหมากพลูและจัดให้ประณีตอย่างไร อย่างนี้เห็นจะถูกตามแบบเดิม เมื่อยังไม่มีหมากเจียนพลูจีบอย่างผู้ดี ที่จัดแต้มแดง จะเป็นของเกิดภายหลัง เพราะในตำราอื่น ๆ ก็ไม่ได้กล่าวถึงเรื่องนี้ หรือว่าจะได้แบบอย่างมาจากจีน เพราะอะไร ๆ ที่เป็นมงคลเขาใช้สีแดงแต้มทั้งนั้น เช่นขาหมูเขาก็เอากระดาษแดงพันไว้หน่อยหนึ่ง ขนมถ้าห่อด้วยกระดาษ ก็ต้องมีกระดาษแดงบีดไว้นิดหนึ่ง หมากพลูก็เอาชาดโรย พอให้รู้ว่าเป็นงานมงคล ที่ในตำรากล่าวว่าหมากต้องอยู่ตะแง้เดียวกันและลางทีว่าตะแง้ละ ๒ ผลก็ได้ นี่พอเห็นต้นเหตุที่ทำว่าต้องการให้เป็นคู่หรืออยู่รวมตะแง้เดียวกัน เป็นเครื่องหมายว่าไม่มีแบ่งแยกไปจากกัน

เคยมีเรื่องที่ฝ่ายหญิงบ่นกะปอดกะแปดถึงหมากที่ฝานหัวเอาปูนทาแดงอยู่รายหนึ่ง เมื่อฝ่ายหญิงรับขันหมากหมั้นชายไว้ และจัดถ่ายของขันหมากและมอบของแถมพกไป

เสร็จแล้วผู้ใหญ่ฝ่ายหญิงทำหน้าบูดบึ้งชอบกล แสดงกิริยาว่าไม่พอใจอะไรสักอย่างหนึ่ง สอบถามคงได้ความว่าเวลาถ่ายขันหมาก มีผู้รู้อยู่ในบ้านทักขึ้นว่าจัดทำมาไม่ถูก ว่าโบราณเขาห้ามไม่ให้ผ่าผลเฉือนผล หมายความว่าอย่าไปผ่าหรือเฉือนผลหมากนั่นเอง เพราะมันจะลามปามไปติดต่อถึงตัวเจ้าสาว เป็นอย่างนั้นด้วย เป็นอันได้ความรู้ว่าหมากแต่งงานโบราณจึงต้องใช้หมากทั้งผล คงเป็นอย่างนี้มาแต่เดิม ทั้งจะเอาเคล็ดในคำว่าไม่ผ่าผลได้ด้วย ที่ให้ติดอยู่ในตะแง้เดียวกัน จะเป็นเรื่องห้ามปลิดผลกระมัง แต่ที่รู้มากไปจนถึงห้ามเฉือนผลด้วย จึงเข้าตำราภาษิตฝรั่งที่ว่า *"ที่ไหนความไม่รู้เป็นความสุข ถ้าไปฉลาดเข้าก็เป็นเขลา"* เป็น *"เรื่องรู้มากยากนาน รู้น้อยพลอยรำคาญ"* ก็ไม่ผิด

เรื่องแต่งงานตามประเพณีเดิมต้องมีขันหมากด้วยเสมอ ขาดไม่ได้หมากมีความสำคัญในเรื่องแต่งงานอย่างไร จึงต้องพิถีพิถันกันนัก จะลองพิจารณาหาเหตุผลดู ดังต่อไปนี้

๕. คำว่าขันหมากและเรื่องทองหมั้น

สังเกตดูชนชาติที่กินหมาก ย่อมใช้หมากพลูเป็นเครื่องต้อนรับแสดงไมตรีจิต เวลาแขกมาหาก็ยกเชี่ยนหมากออกมารับรอง นั่นแปลว่าต้อนรับด้วยไมตรีจิตถือว่าเป็นกันเอง ถ้าไม่ยกเชี่ยนหมากออกมาต้อนรับก็ดูเหมือนเจ้าของบ้านไม่ไยดีจะต้อนรับ จะถือว่าไม่มีเชี่ยนหมากก็ไม่ได้ เพราะในสมัยโน้นมีเชี่ยนหมากกันทุกบ้านขาดไม่ได้ เครื่องยศก็ต้องมีหีบหมากเป็นของสำคัญ พระมหากษัตริย์ก็ยังต้องมีพานพระศรีและพานพระขันหมาก ซึ่งเป็นรูปพานสองชั้นย่อไม้สิบสอง พระเจ้าหงสาวดีเมื่อมาตีกรุงศรีอยุธยาได้ และจับสมเด็จพระมหินทร ฯ ไป ก็หยิบพระสลาหรือพระศรีแล้วแต่จะเรียก ประทานสมเด็จพระมหินทร ฯ เสวย เพื่อเป็นเครื่องประทานราชอภัยแสดงไมตรีซึ่งจะมีต่อไป ดังมีแจ้งอยู่ในพระราชพงศาวดารนั้นแล้ว เพื่อนของข้าพเจ้าผู้หนึ่ง (นายวงศ์ เชาวนะกวี) ซึ่งมีความรู้เรื่องประเพณีทางบั๊กษ์ใต้บอกว่า ไม่ว่าจะทำงานการพิธีไร ๆ ทางบั๊กษ์ใต้ต้องมีหมากพลูอยู่ในพิธีด้วย จะเป็นหมาก ๓ คำ หรือ ๗ คำ ก็ต้องมีเสมอไป และจดคำโองการมาให้ดังนี้ *"หมากพลูประการ ข้าจัดส่งไป หัวใจพระพาย ต้องงัวต้องควาย ต้องช้างต้องม้า ต้องคนเบี้นบ้า ร้องไห้ระเหน อัญเชิญครูเอย มาสิงเอาตน"* ดังนี้ ประเพณีอินเดียมีแขกไปหา เจ้าบ้านต้องส่งหมากพลูให้คำหนึ่งเป็นเครื่องแสดงไมตรี ก็การไปสู่ขอหรือแต่งงานกับลูกสาวเขาซึ่งเป็นคนอยู่ต่างบ้านต่างถิ่น เราจะไปเฉย ๆ ถึงจะมีของอย่างอื่น แต่ไม่มีเครื่องแสดงไมตรีไปคำนับด้วยก็ดูกระไรอยู่ ฝ่ายผู้ต้อนรับก็เช่นเดียวกัน จึงได้มีเด็กนำพานหมากออกมาเชิญ เหตุนี้กฎหมายเก่าด้วยลักษณะผัวเมียมาตรา ๘๔ กล่าวว่า *"สองลอบสมรักด้วยกันมิได้สู่ขอ มี ขันหมากเบี้นคำนับ"* จึงแสดงให้เห็นถึงต้นเหตุที่ต้องมีขันหมากไปในงานบ่าวสาว

ฝรั่งเล่าถึงพิธีสู่ขอหรือแต่งงานของลางชาติในทวีปอัฟริกาว่า เวลาจะไปหาบิดา-มารดาฝ่ายหญิง ก็ต้องมีอะไรติดตัวไปกำนัลเป็นของเคารพไมตรี จะเป็นของมีราคาเล็ก

น้อยมีหาไม่ก็ต้องมีไป ถ้าฝ่ายบิดามารดาของหญิงรับไว้ ก็เป็นอันว่าได้แสดงไมตรีจิตยอมยกลูกสาวให้ ประเพณีพวกข่า เมื่อจะไปพูดทาบทามขอหญิงมาเป็นภริยาก็ต้องจัดหมากพลูบ้างเล็กน้อยตามสมควรไปเป็นคำนับ เวลาหมั้นก็มีหมากพลู จัดไปพร้อมกับสิ่งของอย่างอื่น มีไก่และข้าวเป็นต้น เขาถือว่าหมากพลูเป็นเครื่องหมายแสดงความซื่อตรง (Baudesso's Indo-China and its Primitive People p 59) ประเพณีมลายูการหมั้นก็มีเฒ่าแก่นำหมากพลูไปเป็นเครื่องหมายหมั้น ถ้าอีกฝ่ายหนึ่งรับก็เป็นอันว่าตกลงรับหมั้น ถึงขันหมากแต่งก็เป็นทำนองเดียวกัน ท่านผู้รู้ธรรมเนียมมลายูผู้หนึ่ง (พระยาสมันตรัฐบุรินทร์–ตุ๋ย บิลอับดุลลาห์) บอกข้าพเจ้าว่า เรื่องหมากพลูเกี่ยวกับพิธีแต่งงานของชาวมลายูเป็นขาดไม่ได้ เขาใช้ภาชนะคล้ายโต๊ะหรือโตกเป็นจำนวนคู่ จะกี่คู่ก็ได้บรรจุหมากพลู หมากนั้นใช้ทั้งลูกมีจำนวนคี่จะเป็น ๕,๗,๙ ก็ตามใจ ส่วนพลูไม่มีกำหนดจำนวน ใช้วางเรียงซ้อนพนมกันขึ้นไปเป็น ๕ ชั้น ๗ ชั้น อย่างบายศรีชั้น โดยมีหยวกกล้วยเป็นแกนในแล้วเสียบไม้เป็นรูปตีนกาเป็นชั้น ๆ เรียงขึ้นไปเป็นลำดับ แล้วมีด้ายโยงรัดตามยาวไว้ ๔ เส้น ตอนยอดมีเสียบดอกไม้สดหรือดอกไม้กระดาษ ลางทีก็ทำเป็นรูปนกด้วย หมากแต่งงานอย่างนี้เขาเรียกว่า *"บุหงาเซรี"* คือดอกไม้หมากพลูคล้ายกับหมากแต่งงานของชาวบักษ์ใต้ที่กล่าวไว้ในหนังสือลัทธิธรรมเนียมต่าง ๆ ภาคที่ ๒ ที่เขาเอาพลูประดับในภาชนะให้เรียวเป็นยอดขึ้นไป ส่วนหมากเขาใช้หมากสงทั้งเปลือก หมากพลูเหล่านี้ไม่มีกำหนดจำนวน คงจะทำนองเดียวกับที่โบราณเรียกว่าหมากพนมเป็นแน่ ชาวเกาะบอร์เนียวถ้าชายส่งหมากพลูให้แก่หญิงหญิงรับไว้ก็เป็นอันตกลงหมั้นกันแล้ว ชาวเกาะนิวกินีมีพิธีแต่งงานอยู่ตอนหนึ่ง ซึ่งเจ้าบ่าวจะต้องผ่าหมากออกเป็นสองซีก ตนกินซีกหนึ่งอีกซีกหนึ่งให้เจ้าสาวกิน ชาวไทยอาหมแควันอัสสัม เจ้าบ่าวเจ้าสาวมีบ้อนข้าวให้กันพอเป็นพิธีเสร็จล้างมือแล้ว เจ้าบ่าวส่งหมากให้เจ้าสาวคำหนึ่ง ลางชาติก็มีบุหรี่ให้สูบด้วย นี่ก็เป็นเรื่องนิยมสูบบุหรี่มากกว่ากินหมาก จึงใช้บุหรี่เป็นเครื่องหมายแสดงไมตรีจิต ชาวปะหล่องซึ่งเป็นชาวเขาพวกหนึ่งในตอนเหนือของพม่าก็ใช้ยาสูบ ข้าว และเงิน เป็นของขันหมาก (Milne's The Home of the Eastern Clan p,248)

ประเพณีตอนใต้ของอินเดีย ตามที่พราหมณ์ ป.ส. ศาสตรีเล่าให้ฟัง เมื่อเฒ่าแก่ฝ่ายหญิงไปเจรจาสู่ขอและหมั้นลูกชายของอีกฝ่ายหนึ่งให้แก่ลูกสาวของตน (เป็นเรื่องหญิงขอชาย) จะต้องมีเชี่ยนหมากมาตั้งกลางระหว่างเฒ่าแก่ทั้งสองฝ่ายเจรจาทำความตกลงกัน ถ้าไม่มีเชี่ยนหมากตั้งไว้กลางก็ไม่เป็นพิธีและใช้ไม่ได้ ที่ตั้งเชี่ยนหมากไว้กลางก็เป็นเรื่องกินหมากไปพลางเจรจากันไปพลาง ถ้าเลิกกินหมากแต่กินเหล้าแทนอาจเปลี่ยนเป็นมีเหล้าตั้งกลางได้บ้างกระมัง

เพื่อนจีนชาวไหหลำคนหนึ่งเล่าให้ฟังว่า ประเพณีไหหลำ เวลาแต่งงานต้องมีหมากพลูไปด้วย เวลาเจ้าสาวไปไหว้แม่ผัว ก็ต้องมีหมากพลูเป็นเครื่องคำนับ ตามปกติชาวไหหลำไม่นิยมกินหมาก แต่ก็ต้องทำตามประเพณีซึ่งสืบมาช้านานเท่าไรไม่ทราบ

ประเพณีญวน วันส่งตัวเจ้าสาว เจ้าบ่าวเจ้าสาวต้องช่วยกันกินหมากซึ่งเขาจัดไว้เป็นจำนวน ๑๒๐ คำ ต้องกินให้หมดในคืนนั้น ผู้ที่เขาเคยกินหมากในพิธีนี้เล่าว่า กินเสียจนปากบวม รอดตัวที่เป็นหมากพลูคำเล็ก ๆ ถ้าเป็นคำใหญ่ก็แย่เทียว ทำไมจึงต้องกินหมากเป็นจำนวนมากถึงเช่นนี้ คิดไม่เห็น ถ้าเทียบกับประเพณีของชาวน้ำที่พระยาสมันตรัฐบุรินทร์แต่งไว้ในหนังสือพิมพ์ข่าวบ้านการเมือง (เล่มปีที่ ๑ ฉบับที่ ๓ หน้า ๓๓) ก็คล้ายคลึงกัน โดยกล่าวว่า *"บิดามารดาและแขกฝ่ายหญิงชายได้รับเชิญมานั่งล้อมวงกันที่เรือนพิธีเป็นวงใหญ่ รวมกันทั้งฝ่ายหญิงและชาย แล้วมีเสื่อกับหมอนปูไว้ที่กลางวงนั้นแล้วไปเชิญเอาตัวเจ้าบ่าวและเจ้าสาวมานั่งอยู่ที่กลางวง หรือจะนอนก็ได้ไม่เป็นข้อรังเกียจใด ๆ ทั้งหมด ส่วนหมากพลูนั้นก็จัดใส่เชี่ยนใหญ่ ๆ หลายเชี่ยนตั้งรวมวงเพื่อให้แขกที่มาล้อมวงนั้นได้เคี้ยวกินกันตลอดคืนไป ในระยะเวลาที่นั่งล้อมวงกันอยู่นั้นผลัดเปลี่ยนกันเล่าถึงเรื่องการอาชีพต่าง ๆ เป็นเรื่อง ๆ ไป"* นี่เป็นเรื่องอบรมสั่งสอนถ่ายทอดวิชาความรู้แก่บ่าวสาว ซึ่งจะไปอยู่ครองคู่กันเป็นอิสระ

เป็นอันว่าชาติต่าง ๆ ทางตะวันออกไม่ว่าที่เจริญแล้วและยังไม่เจริญใช้หมากพลูเป็นเครื่องหมายในเรื่องแต่งงานทั้งนั้น ข้าพเจ้าอยากจะชัดให้อินเดียตอนใต้เป็นบ่อเกิดของหมากพลูที่ว่านี้ เป็นวัฒนธรรมที่แพร่หลายเข้ามาถึงชาติต่าง ๆ ดังกล่าวมาข้างต้น คำว่า betel ในภาษาฝรั่งซึ่งแปลว่าหมากพลู ก็มาจากภาษาของชาวมลยาฬัมในอินเดีย

ภาคใต้ ในภาษาสันสกฤตเรียกพลูว่า ตามพูลี เสียงพยางค์หลังใกล้กับคำว่าพลูมาก ทางลังกาะเรียกพลูว่า ตามบูละ นี่ไกล้มาข้างคำว่าพลูยิ่งขึ้น ส่วนหมากในภาษาสันสกฤตเรียกว่า ปูค ซึ่งในลังกาเพี้ยนเป็นปวคไป ในภาษาฮินดูสตานีซึ่งเป็นภาษากลางของอินเดียเรียกหมากพลูว่า ปานสุปารี ปาน เพี้ยนไปจากคำบรรณในสันสกฤต แปลว่าแผ่นว่าใบ สุปารีเพี้ยนไปจากคำ สุปรีย์ ในภาษาสันสกฤต แปลว่า บันเทิงใจ ในที่นี้หมายถึงหมากรวมกันก็หมายถึงพลูหมาก ไม่เรียกว่าหมากพลูอย่างที่เราใช้ ชาวอินเดียคงชอบกินหมากกันมาก มิฉะนั้นจึงไม่ตั้งชื่อหมากว่า “ *บันเทิงใจ* ” แต่สิ่งใดที่ทำให้บันเทิงใจ สิ่งนั้นก็อยู่ที่ใครชอบ เราเองแต่ก่อนก็ชอบกินหมาก จนคำว่าหมากซึ่งเดิมหมายถึงผลไม้ จึงกลายมาเป็นความหมายเฉพาะหมากชนิดที่กินกับพลู เราพูดว่า กินหมาก แต่ชาติต่าง ๆ เรียกว่ากินพลู เอาคำว่าพลูขึ้นหน้าทั้งนั้น เช่น ฮินดูสตานีกิน “ *ปานสุปารี* ” (ใบอันเป็นที่บันเทิงใจ) ทมิฬหรือพวกที่เราเรียกว่าแขกกลิงค์กิน “ *เปฏฏิฬปากิสปาฏิ* ” (พลูหมากกิน) ชาวมลยาฬัมแคว้นมลบาร์ซึ่งเป็นชาวอินเดียภาคใต้อีกภาคหนึ่ง พูดว่ากิน “ *เบฏฏิฬฐิณเนื้อกะ* ” (พลูกิน) คำเหล่านี้จดจากปากคำที่เขาบอกเขาออกเสียงจดยากจริง ๆ เพราะเป็นเสียงในวรรค ฏ ซึ่งต้องเอาปลายลิ้นโค้งขึ้นไปจดกลางเพดานปากเมื่อยขาตะไกรเต็มทีในเวลาออกเสียงอย่างเขาคำ betel ในภาษาอังกฤษก็คงได้จากคำ เบฏฏิฬนี่เอง

มลายูทั่วไปเรียกกินหมากว่า “ *มากันสิรี* ” แปลว่า กินพลู คำสิรีนี้เองที่มาเป็นคำศรีในภาษาเขมรและภาษาไทย ถ้าเราพูดว่าพระมหากษัตริย์เสวยหมาก ก็ต้องพูดว่าเสวยพระศรี คือเสวยพลู แต่ชาวไทยอิสลามใน ๔ จังหวัดภาคใต้ใช้ว่า มากัน หรือมาแกบีนัง แปลว่า กินหมาก

เขมรกินหมากว่า ซีสะลา ซี แปลว่ากิน ซีกบาล แปลว่ากินกบาล เรานำมาใช้ว่า อัปรีย์สีกบาล สะลา เรานำมาใช้เป็น สลา แปลว่าหมาก

มอญกินหมากว่า “ *เจียพลู* ” แปลว่ากินพลู ส่วนพม่าว่า “ *โก๊นจ้า* ” แปลตามตัวว่า พลูดิน จีนก็เป็น เจ๊ยเหลาเฮียะ คือกินใบพลู ตกว่ากินหมากมีใช้อยู่แต่เรากับเขมรเท่านั้น แม้แต่ไทยใหญ่ก็เป็น “ *กิ๋นปู* ” คือ กินพลู หาใช่กินหมากอย่างเราไม่

ที่เรียกกลับกันเห็นจะมาแต่เรื่องเกี่ยวกับวิธีกิน กินอย่างไหนก่อน ก็เรียกชื่ออย่างนั้นก่อน

เมื่อชาติต่าง ๆ เหล่านี้ชอบกินหมากพลูและต้อนรับกันด้วยหมากพลูก็ไม่ประหลาดอะไร ที่หมากจะเป็นเครื่องหมายแห่งไมตรีมีเข้ามาอยู่ในพิธีแต่งงาน บัดนี้เราส่วนมากก็ไม่ได้กินหมากแล้วควรจะเลิกประเพณีนี้เสียได้ หรือควรจะแก้ไขอย่างไร หรือจะควรรักษาประเพณีไว้ ข้าพเจ้าจะงดไว้ไม่ออกความเห็น เพราะเป็นเรื่องที่ต้องพิจารณากันหลายแง่จะออกนอกเรื่องของแต่งงานมากไป แต่กระนั้นก็ยังมีติดใจอยู่อีกนิด ถึงคำว่าขันหมาก ในภาษาไทยถิ่นต่าง ๆ เขาเรียกเชี่ยนหมากว่าขันหมากทั้งนั้น ซ้ำคำว่าขัน ทางพายัพเขาหมายถึงพาน ถ้าเป็นขันอย่างที่เราเข้าใจ เขาเรียกว่าสลุง เดิมเราใช้ขันใส่หมากพลูต่างเชี่ยน-หมากกระมัง หรือว่าจะใช้ใส่ขันที่หมายความว่าพานก็ทราบไม่ได้ ซ้ำคำว่า พานพระขันหมาก ซึ่งเป็นเครื่องราชูปโภคของหลวง ก็มีทั้งพานและขัน รูปเป็นพานมากกว่าเป็นขัน

๕
ทองหมั้น

เมื่อกล่าวถึงขันหมากหมั้น เป็นธรรมดาก็มักนึกถึงทองหมั้น ในตำราแต่งงานก็ไม่ได้กล่าวไว้ ถ้าพูดถึงชาวบ้านเรื่องทองหมั้นเห็นจะไม่มีในตำราจึงไม่กล่าว จะเป็นเรื่องมีอะไรเป็นของมีราคา ก็นำเอาไปเป็นของหมั้นตามมีตามเกิด ทองหมั้นจะเป็นของคนมั่งมีเรียกร้องกันก็ได้ หรือไม่ก็เป็นเพราะนิยมทำเป็นทองรูปพรรณ ติดตัวเป็นทุนไปด้วยได้สะดวก สมัยนี้เปลี่ยนเป็นธนบัตรเท่ากับราคาทองคำที่กะว่าจะเรียกร้องกัน แต่ที่ใช้แหวนเพชรเป็นของหมั้นก็มี เรื่องอย่างนี้เขาตกลงกันมาเมื่อครั้งไปเจรจาทาบทามกันก่อนแล้ว

ขันที่บรรจุทองหมั้น ธนบัตร หรือของหมั้นอย่างอื่น มักใช้ขันขนาดเล็ก ๆ บรรจุของหมั้นลงไปเฉย ๆ ดูลุ่น ๆ จึงมีสิ่งอื่นบรรจุลงไปเป็นเครื่องประกอบด้วย สิ่งที่ใช้บรรจุลงในขันนี้ ในตำราหนึ่งว่า ให้มีถุงเล็ก ๆ บรรจุถั่วเขียว ข้าวเปลือก ข้าวตอก งาดำ อย่างละถุง และเอาใบเงินใบทองและใบนากรองก้นขัน ใบนากไม่เคยรู้จัก เคย

เห็นแต่ใบนากซึ่งเป็นชื่อต้นไม้ต่างประเทศ นำเข้ามาปลูกในประเทศเราไม่สู้ช้านี้เอง ถ้าหมายความอย่างนี้ ก็ถือได้ว่าเป็นของเกิดใหม่เติมขึ้นทีหลัง แม้ใบเงินใบทองเองได้ทราบมาว่าเดิมก็เป็นไม้ประดับมาจากต่างประเทศ เมื่อเป็นดังนี้ตามประเพณีเดิมจึงไม่มี ลางรายเท่าที่สังเกตเห็น ใช้แต่ใบเงินใบทองรองก้นขันเท่านั้น ถุงถั่วงาและข้าวเปลือกก็ไม่มี เห็นทำกันอย่างนี้เป็นส่วนมาก ลางรายมีเพิ่มดอกรักเด็ดเอาทั้งช่อที่เป็นยอด เห็นจะให้หมายความว่า “ *ยอดรัก* ” เป็นแน่ แล้วยังแถมมีแป้งข้าวหมากด้วย จะใช้เอาไปหมักข้าวทำเป็นเหล้าก็ไม่เชิง เพราะมีจำนวนเล็กน้อย เห็นจะเป็นเครื่องหมายให้ฟูกระมัง อันเป็นคำมงคล ส่วนทองคำ จะเป็นทองใบทองทรายทองลิ่มหรือทองรูปพรรณก็ตามที หรือจะเป็นเงินเป็นธนบัตรก็ตามที มักใช้กระดาษแดงห่อ วางบนใบเงินใบทองอีกที ที่ไม่ห่อกระดาษก็เคยเห็น เป็นเรื่องแต่จะจัดกัน เอาแน่ไม่ได้ ลางรายก็เอาไหมแดงมัดธนบัตรก็มี

ความจริงเรื่องเหล่านี้ก็เป็นแต่ส่วนปลีกย่อยไม่สำคัญอะไร ถ้าไม่ลำบากก็ควรจัดทำไปให้เต็มที่ดีกว่า เผื่อเฒ่าแก่หรือใครอีกฝ่ายหนึ่งเป็น “ *ผู้รู้* ” อาจหาว่าฝ่ายเราที่จัดไปลุ่น ๆ เป็นผู้ไม่รู้จักอะไร ส่วนขันที่ใช้ในงานขันหมาก จะเป็นขันทอง นาก ถม เงิน ทองเหลือง หรือขันชนิดไร ก็แล้วแต่ฐานะที่จะจัดหาหรือหยิบยืมเขามาได้ แต่ใคร ๆ ก็อยากได้หน้า ไม่อยากได้อาย จึงมักจัดหาขันอย่างดีที่สุด ที่ตนจะพึงหาได้ตามฐานะ ขันสานด้วยไม้ไผ่ลงรักอย่างจำพวกโอหรือเครื่องเขินก็คงมี เพราะใช้กันมาแต่โบราณ อย่างไรก็ดี ขึ้นชื่อว่าขันหมากก็ต้องใช้ขันใส่หมาก มิฉะนั้นก็ไม่ใช่ขันหมาก ลางรายนอกจากหมากและพลู ยังเติมปูนแดงและยาจืดยาฉุนลงไปด้วย เพื่อให้ครบชุดอย่างเชี่ยนหมาก ชนิดหลังนี้เคยเห็นแต่ขันหมากแต่ง ปากขันมักมีผ้างาม ๆ คลุม นี่ก็ไม่มีกำหนดอีกเหมือนกันว่าจะต้องเป็นผ้าอย่างนั้นอย่างนี้ ไม่มีก็ได้ เป็นเรื่องทำตาม ๆ กันมา ส่วนภาชนะใส่ของอื่นมีขนมและผลไม้เป็นต้น ในงานขันหมากหมั้นเวลานี้ไม่ใคร่เคยเห็น แต่ก่อนนี้เคยเห็นใส่ถาดทองเหลืองมีธงเล็ก ๆ ปักกลาง จำนวนของในถาดมักเป็นจำนวนคู่ หรือไม่ก็ต้องมีอย่างเดียวแต่ละอย่างต้องได้คู่กัน เสร็จแล้วเห็นหาบเข้ากระบวนไปกันเป็นคู่ ๆ เป็นแถว เป็นทำนองเดียวกับขันหมากแต่ง ได้ทราบว่าในถิ่นชนบท แต่ก่อนนี้ใช้ใส่โตกไม้แล้วจึงเปลี่ยนเป็นใช้ตะลุ่มและถาดตามความเจริญของ

เรื่องเครื่องใช้ไม้สอย เอาแน่ไม่ได้กับเรื่องเครื่องใช้แล้วแต่สมัยของใช้อย่างใดหมดความนิยมเลิกใช้แล้วก็หมดไป จะเพียรหาให้ได้เหมือนของเดิมก็บ่วยการ ผู้ใหญ่ฝ่ายหญิงลางรายเรียกเอาน้ำตาลทรายหลาย ๆ หาบ หรือเรียกเอาผ้านุ่งผ้าลายแทนขนมและผลไม้ในการหมั้นก็มี เรียกเอาทั้งสองอย่างก็มี ที่เรียกเอาอย่างนี้ว่าเพื่อจะเอาไปใช้สำหรับแต่งงานจะได้ไม่ต้องออกเงินซื้อสิ่งของเหล่านี้ หมายความว่า อย่าให้เสียถึงสองต่อเลย เสียลูกสาวแล้วยังจะต้องเสียเงินจับจ่ายซื้อข้าวของอีกด้วย นี่ข้าพเจ้านึกตอบแทนให้ผู้ใหญ่ฝ่ายหญิงเอาเอง ความจริงของที่นำไปหมั้น เขามักเอาไปแจกจ่ายให้บ่นแก่เพื่อนบ้านร้านถิ่น เป็นอย่างบอกให้ทราบด้วยความเคารพว่าบุตรสาวมีผู้หมั้นแล้ว ธรรมเนียมอย่างนี้ในเวลานี้ก็ยังทำกันอยู่แม้ในกรุงเทพ ฯ ก็เคยมีข้าพเจ้าเองเคยได้รับแจกน้ำตาลทรายหมั้น แต่เด็ก ๆ ในบ้านไม่เคยรู้เคยเห็นก็คิดว่าเป็นของแปลก ถ้ากลับกันผู้ที่ไม่เคยรู้เคยเห็นเรื่องอย่างนี้ ผู้ที่เป็นสมัยเก่าก็เห็นเป็นของแปลกเหมือนกัน เพราะไม่มีประเพณีเดิมของตน เป็นเรื่องของคนละสมัยใครผิดใครถูกคิดดูเอาเองเถิด เรื่องหมั้นกันแล้วบอกให้คนอื่นรู้ ธรรมเนียมฝรั่งเขาก็มีเมื่อเขาหมั้นกันแล้ว ก็มีประกาศบอกให้รู้กันในหนังสือพิมพ์ แต่ของเราเมื่อก่อนไม่มีหนังสือพิมพ์จะประกาศ และผู้ที่รู้จักกันก็อยู่ในวงแคบ อยู่ในบ้านเดียวตำบลเดียวกันเป็นส่วนมาก จึงได้ใช้วิธีแจกของที่รับจากการหมั้น เป็นเครื่องบอกให้รู้ เดี๋ยวนี้เราควรจะเปลี่ยนแจ้งความในหนังสือพิมพ์จะดีไหม.

๖. ก. เฒ่าแก่ขันหมากหมั้น

มีเรื่องเกี่ยวกับตัวเฒ่าแก่อยู่บ้างเล็กน้อย ที่ควรนำมากล่าวไว้ในที่นี้ เพราะรู้ไม่ได้ว่าคงมีวันหนึ่งที่อาจต้องเป็นเฒ่าแก่จำเป็นขึ้น ถึงจะไม่ได้เป็นผู้หลักผู้ใหญ่เป็นคนแก่คนเฒ่าและไม่สู้มีความรู้ในเรื่องนี้ก็จริง แต่ว่าเป็นผู้ที่เขานับถือว่าเป็นผู้หลักผู้ใหญ่โดยปริยาย เราก็อาจตกหน้าที่เป็นเฒ่าแก่จำเป็นขึ้น ไม่สามารถจะปลีกตัวขอตัวได้ ควำได้ตำราแต่งงานขึ้นมาศึกษา ก็มีแต่เรื่องขันหมากกล่าวไว้อย่างย่อ ๆ เสียโดยมาก เรื่องที่จะไปเจรจาว่าขานกันอย่างไร ในตำราก็ไม่ได้บอกไว้ ที่เขาไม่บอกเพราะเป็นเรื่องธรรมดาของเฒ่าแก่ จะต้องคิดอ่านพูดจาเอาเอง โบราณถือว่าคนเฒ่าคนแก่เป็นผู้เจริญด้วยวัยวุฒิย่อมรู้ย่อมเห็นมามาก อย่างที่เรียกเป็นคำสมัยใหม่ว่าประสบการณ์ จึงไม่จำเป็นต้องสอนผู้เฒ่าผู้แก่ไว้ในตำราด้วย แต่เดี๋ยวนี้เกิดมีเฒ่าแก่จำเป็น จึงได้มีเรื่องไต่ถามกันบ่อย ๆ ลางทีเมื่อเฒ่าแก่ฝ่ายชายและเฒ่าแก่ฝ่ายหญิงมาพบกัน ถ้ารู้จักชอบพอกันก็ไม่สู้กระไร พอโมโลโมเลรวบรัดไปกันได้ ถ้าเป็นผู้ไม่รู้จักกัน ฝ่ายหนึ่งเป็นคนสูงอายุ อีกฝ่ายหนึ่งเป็นคนรุ่นหนึ่งสมัยหนึ่ง ก็เป็นเรื่องอึดอัดใจได้ ไม่ทราบว่าจะเอ่ยปากว่าอะไรดี ถ้าเฒ่าแก่ทั้งสองข้างเป็นคนไม่ช่างพูดก็ไปนั่งนึ่งเก้อ ๆ เขิน ๆ เป็นที่อึดอัดกระดากใจไม่น้อย หนทางที่ดีถ้าเป็นเฒ่าแก่ฝ่ายชาย เมื่อไปถึงบ้านเจ้าสาวแล้ว ลางแห่งมี "*ผู้รู้*" จัดแจงก็มีกำหนดให้เฒ่าแก่ฝ่ายชายต้องนั่งหันหน้าทิศนั้นทิศนี้ และเฒ่าแก่ฝ่ายหญิงต้องนั่งทิศนั้นทิศนี้ ทำเป็นทำนองเดียวกับเจ้าบ่าวนั่งสู่ทิศที่เป็นมงคล ในวันหลั่งน้ำพระพุทธมนต์ นี่เป็นเรื่องของ "*ผู้รู้*" เพิ่มขึ้นไม่มีในตำราเดิม ทำเรื่องง่ายให้ยากขึ้นจะได้พึ่ง "*ผู้รู้*" ถ้าท่านต้องการอย่างนี้ ดูเอาในตำราโหรก็ได้ไม่ยากอะไร เมื่อเฒ่าแก่ฝ่ายเจ้าบ่าวพูดจาปราศรัยกับเฒ่าแก่ฝ่ายหญิงตามธรรมเนียมแล้ว ก็ควรจะเอ่ยเรื่องที่รับหน้าที่มา เป็นต้นว่า เป็นเฒ่าแก่ฝ่ายคนนั้น เป็นผู้นำขันหมากหมั้นเป็นทองหมั้นเป็นจำนวนเงินหรือเป็นสิ่งของอะไรเท่าไร มาหมั้นบุตรสาวใครชื่อไร ดังนี้เป็นต้น เมื่อเฒ่าแก่ฝ่ายหญิงรับรองว่าถูกต้องแล้ว เฒ่าแก่ฝ่ายชายก็เริ่มเปิดผ้าคลุมขันหมากและขันทองหมั้นออกมอบเฒ่าแก่ฝ่ายหญิง

---

๑. ดูคำกล่าวหมั้น ภาคผนวก ๔

ตรวจสอบให้เป็นที่เรียบร้อยด้วยกัน เรื่องนั่งให้ถูกทิศถูกทางและเรื่องมีเจิมทองหมั้นหรือประพรมน้ำมนต์ มีหรือไม่ ถ้าไม่มีก็แล้วไป ถ้ามีใครจะเป็นผู้เจิมก่อนเจิมหลัง เท่าที่เห็นมาก็ไม่แน่ ล้วนเป็นเรื่องเกจิอาจารย์ทั้งนั้น

ส่วนหน้าที่เฒ่าแก่ฝ่ายหญิง เป็นผู้มีหน้าที่ตอบสนองแล้วรับขันหมากหมั้นมาตรวจสอบ เมื่อเห็นเป็นที่ถูกต้องแล้วก็เอาทองหมั้นหรือธนบัตรคืนเข้าขันและเอาผ้าคลุมตามเดิมให้เจ้าบ้านหรือคนในบ้านซึ่งรออยู่แล้ว เลื่อนขันหมากและของทั้งหมดเข้าไปข้างในเพื่อถ่ายของออก และส่งคืนออกมาพร้อมกับของแถมพก ก็เป็นเสร็จพิธี แต่ถ้าในขณะที่มาถึงเฒ่าแก่ฝ่ายชายนั่งนิ่งหรือไม่พูดจาว่าอะไรให้เป็นงานเป็นการดูประหนึ่งว่ารอให้เฒ่าแก่ฝ่ายหญิงพูดก่อน ถ้าเป็นเช่นนี้เฒ่าแก่ฝ่ายหญิงก็ควรจะไถ่ถามดูให้เป็นกิจลักษณะ ว่าที่มานี้เป็นเฒ่าแก่มาหมั้นคนนี้ ให้แก่ผู้นั้นผู้นี้ใช่ไหมเท่ากับนำทางให้พูด และก็มีเรื่องอื่น ๆ จะพูดต่อกันไปได้ นี่เป็นเรื่องนอกตำราแต่งงานก็จริง แต่เป็นความสะดวกแก่ผู้รับเป็นเฒ่าแก่จำเป็น

อนึ่งคำว่าเฒ่าแก่ ในคำก็บอกอยู่ในตัวแล้วว่าเป็นคนเฒ่าคนแก่ไม่ใช่มาจากคำจีนว่าเถ้าแก่ ซึ่งเขาแปลว่าหัวหน้าครอบครัวหรือคฤหบดี ธรรมดาคนแก่เฒ่าย่อมเป็นผู้รู้มาก ถ้าว่าในสมัยและในท้องถิ่นที่ยังห่างไกลต่อความเจริญ ไม่มีหนังสือหนังหาเป็นตำรับตำรา คนแก่คนเฒ่าก็เป็นตัวเจ้าตำราหรือเป็นต้นคัมภีร์ของจารีตประเพณีและลัทธิความรู้ต่าง ๆ คนแก่จึงเป็นที่เคารพของอนุชนคนรุ่นหลัง ต้องอาศัยความรู้ความจำของคนแก่เป็นครูเป็นผู้นำ เพราะถือว่า *"เดินตามรอยเท้าผู้ใหญ่ หมาไม่กัด"* คนรุ่นหลังเห็นผู้ใหญ่ทำอย่างใด ก็จดจำไว้และทำตามอย่างสืบเป็นปรัมปราประเพณีกันมา เหตุฉะนั้น ในพิธีแต่งงานซึ่งคนแต่ก่อนถือกันว่าเป็นตอนสำคัญตอนหนึ่งในชีวิต จึงขาดคนแก่เฒ่าไม่ได้

เมื่อประกอบพิธีหมั้นกันเสร็จแล้วก็ลากลับได้ แต่ลางรายทางบ้านเจ้าสาวเขามีเลี้ยงดูผู้ที่ไป เป็นเรื่องแสดงอัธยาศัยไมตรีเชื่อมความสามัคคีให้มีความสนิทสนมกัน ถ้าเขาเลี้ยงอย่างนี้จะปฏิเสธไม่กินเลี้ยงก็ดูไม่งามเขาอาจไม่พอใจก็ได้ เพราะถือว่าไม่เป็นกันเอง ที่งานอย่างนี้มีเลี้ยง เดิมเห็นจะมาไกลต่างถิ่นต่างตำบลกัน จึงต้องมีเลี้ยงอาหารด้วยเป็นธรรมดา จะไปไหนถ้าทางบกก็ไปเกวียน ถ้าทางน้ำก็ไปเรือพาย เป็นเรือแล่นออด ๆ พายออด ๆ ทั้งนั้น ไปกว่าจะถึงที่ก็กินเวลานาน สมควรแล้วจะต้องมีเลี้ยง

พิธีหมั้นก็เท่ากับไปวางมัดจำเพื่อความแน่นอนไม่กลับถ้อยคืนคำ ถ้าฝ่ายชายผิดสัญญาไม่ได้ทำพิธีแต่งงานด้วย ฝ่ายชายจะเรียกขันหมากหมั้นคืนไม่ได้ ต้องเสียเปล่า เพราะหญิงเป็น *"หม้ายขันหมาก"* ถือว่าเสียหาย ถ้าฝ่ายหญิงผิดสัญญา เพราะจะด้วยอย่างไรก็ตามที ต้องคืนขันหมากแก่ฝ่ายชายจนครบ เป็นเรื่องชดเชยค่าเสียหาย เหตุนี้ผู้เป็นเฒ่าแก่เพื่อความรอบคอบ มักจดบันทึกเรื่องเอาไว้เป็นหลักฐาน นี่เป็นสมัยใหม่อย่างเก่าใช้จำกันเท่านั้น ลางรายถ้าเป็นเจ้าถ้อยหมอความ คิดเห็นว่าเมื่อหมั้นกันแล้วไม่ตกลงเรื่องกำหนดเวลาแต่ง ถ้าฝ่ายชายทิ้งค้างไปนานไม่นัดกำหนดแต่งก็เป็นที่เสียหาย จึงพูดถึงเรื่องกำหนดเวลาแต่งไว้ด้วย ให้มีกำหนดเขตเวลาเรื่องอย่างนี้แต่โบราณไม่สู้มีเรื่องเพราะเป็น *"สัญญาผู้ดี"* (Gentleman's agreement) ไม่ใช่สัญญากฎหมาย (legal agreement) เมื่อเกินกำหนดเวลาอันควรก็เป็นผิดสัญญาหมั้น ถือเป็นประเพณีกันมาอย่างนี้ ถ้าไปกำหนดเวลาตายตัวอาจเกิดขลุกขลักเพราะด้วยควาวจำเป็นลางประการซึ่งคาดไม่ถึงก็ได้

ข้าพเจ้าเล่าเรื่องพิธีแต่งงาน เพียงแต่เริ่มต้นตอนขันหมากหมั้น ก็กล่าวเสียยืดยาว เพราะเคยประสบความลำบากเรื่องเป็นเฒ่าแก่จำเป็นมาแล้ว ตามที่ทำกันที่จะตรงกันนั้น เท่าที่เคยเห็นเป็นไม่มี ต้องมีรายปลีกย่อยเป็นต่าง ๆ กันไม่มากก็น้อย ที่เป็นเช่นนี้เพราะเห็นแต่ในกรุงเทพฯ เป็นส่วนมาก ทั้งผู้ที่ทำพิธีถ้าเขามีเชื้อเป็นชาติอื่นผสมอยู่ด้วย ก็มักนำเอาธรรมเนียมประเพณีของเขาเข้ามาเพิ่มเติมด้วย หรือไม่ก็ทำตามที่สอบถามมาได้ ทำตามที่ถือสืบ ๆ กันมา เรื่องจึงไม่ตรงกัน ตำราของใคร ๆ ก็นึกว่าของตนถูกและครบถ้วน ของคนอื่นถ้าไม่ตรงกับของตนก็เห็นเป็นผิดไม่ถูกเรื่องจะผิดถูกก็อยู่ที่เหตุผลเป็นความสะดวกเหมาะแก่กาลสมัย และไม่ทิ้งหลักสำคัญที่สืบเป็นประเพณีเดิมกันมาเท่านั้น แต่ก่อนจะพรรณนาถึงตอนขันหมากแต่งต่อไป จะกล่าวถึงเรื่องฤกษ์และวันเดือนเกี่ยวกับแต่งงาน และเรื่องปลูกหอ รวมเอาไว้ในตอนนี้เสียก่อน เพื่อสะดวกในการพรรณนา.

ช ฤกษ์และวันเดือนเกี่ยวกับแต่งงาน

เรื่องแต่งงานไม่ว่าจะเป็นพิธีตอนไหนต้องเลือกหาเดือนดีวันดีที่ถือว่าเป็นสิริมงคลได้แล้วยังต้องหาฤกษ์หรือเวลาดีที่จะเริ่มต้นงานนั้นอีกชั้นหนึ่ง เรื่องเหล่านี้เป็นหน้าที่ของโหรหรือผู้รู้เป็นผู้กำหนดให้ คนธรรมดาไม่รู้ ที่รู้กันก็แต่เรื่องเดือนแต่งงานว่าเดือนคี่มักไม่แต่ง ถ้าจะแต่งกันก็มักเป็นเดือนคู่ เป็นเอาเคล็ดในคำว่าคู่ แม้กระนั้นเมื่อก่อนนี้ถ้าเป็นเดือน ๑๒ ถึงจะเป็นเดือนคู่ก็มักไม่แต่งกัน เพราะเขาถือว่าเดือน ๑๒ เป็นฤดูที่สุนัขมันติดสัตว์ ไม่สมควรจะไปแข่งขันหรือเอาอย่างมัน แต่เดี๋ยวนี้ดูเหมือนมันเองก็ไม่เลือกฤดูแล้ว เพราะความเจริญในเรื่องอาหารการกินของมันเปลี่ยนแปลงไปกว่าเก่า จึงทำให้ความเป็นไปของมันเปลี่ยนแปลงไปด้วยกับสิ่งแวดล้อม เดือนที่ใช้แต่งงานคือ เดือน ๖, ๙, ๑๒, ๒ และ ๔ เดือน ๘ แม้เป็นเดือนคู่แต่เป็นเดือนแรกเข้าพรรษาจึงเว้นไม่แต่งเปลี่ยนเป็นใช้เดือน ๙ แทน จะเลื่อนไปแต่งในเดือน ๑๐ ซึ่งเป็นเดือนคู่ก็ห่างมากไป ทิ้งระยะจากเดือน ๖ จนถึงเดือน ๑๐ ถึง ๔ เดือน จึงร่นมาเป็นเดือน ๙ (ที่แต่งในเดือน ๑๐ ก็มักมีบ้างแต่น้อยราย) กล่าวกันว่าถ้าได้แต่งในเดือน ๙ ข้างขึ้นเป็นดีมาก เพราะเป็นเดือนก้าวขึ้น เอาเคล็ดของเสียงคำนั่นเอง เดือน ๘ ก็เคยมีแต่งกัน แต่เขาชิงแต่งในวันข้างขึ้นก่อนวันเข้าพรรษา ในเดือนเหล่านี้จะแต่งในวันข้างขึ้นหรือข้างแรมสุดแล้วแต่ฤกษ์จะตกวันไหน เดี๋ยวนี้ที่แต่งไม่เลือกเดือนก็มีบ้างแต่ไม่มากนัก

ส่วนวันแต่งห้ามแต่งวันพุธว่าเป็นวันสุนัขนามไม่ดี เป็นเรื่องเอาชื่ออีก วันอังคารและวันเสาร์ก็ไม่ใคร่แต่งเพราะถือว่า ๒ วันนี้ เป็นวันกล้าแข็ง ชอบแต่เลือกใช้เป็นวันเกี่ยวกับเรื่องปลุกเสกเครื่องราง ซึ่งล้วนเป็นเรื่องเก่งกาจทั้งนั้น ถ้าใช้เป็นวันแต่งงานอาจเกิดทะเลาะวิวาทกันได้ วันพฤหัสบดีก็อีกวันหนึ่งที่ชาวบ้านไม่ชอบใช้เป็นวันแต่งงาน อ้างเหตุว่าเป็นวันครู พระพฤหัสบดีแต่งงานลูกสาว (พระจันทร์) วันนั้น (กับพระอาทิตย์) ลูกสาวเกิดมีชู้ (กับพระอังคาร) จึงไม่ควรใช้แปลกที่ พฤหัสบดีก็เป็น

ครูของเทวดามีความรู้เรื่องโหรดีแต่ก็เลือกพลาดได้ เป็นเรื่อง *"สีตินยังรู้พลาด นักปราชญ์ยังรู้จักพลั้ง"* มีคำกล่าวติดปากด้วยเรื่องห้ามแต่งงาน วันพฤหัสบดีว่า *"เผาผีวันศุกร์ ปลุกผีวันอังคาร แต่งงานวันพฤหัสบดี"* ท่านห้าม เดี๋ยวนี้แต่งไม่เลือกวันก็มีบ้าง เช่น แต่งในวันพุธและวันพฤหัสบดีก็เคยเห็น

นอกจากวันที่กล่าวนี้ซึ่งมักไม่ใช้เป็นวันแต่งงาน ยังหลีกวันที่ในปฏิทินจันทรคติกำหนดไว้ว่าเป็นอุบาทว์และวันโลกาวินาศ ต้องเลือกเอาวันที่เป็นวันธงชัยและวันอธิบดี ถ้าได้วันศุกร์ด้วยก็ยิ่งดีเพราะมีเสี่ยงว่าสุขสบาย นอกนี้ วัน ๑๒ ค่ำ ไม่ว่าจะเป็นข้างขึ้นหรือข้างแรมในเดือนคู่หรือเดือนคี่ เดือนขาดก็ไม่แต่ง ว่าเป็นวันทวาทศหรือวันจม จะเพราะด้วยเหตุอะไรจึงเป็นวันจมก็ไม่ทราบ รู้แต่เงา ๆ ว่าทวาทศเป็นเรื่องคำนวณของโหร แบ่งราศีดาวออกเป็น ๑๒ ส่วน ก็น่าจะเข้าใจว่าเป็นเดือน ๑๒ ไปเข้าเดือนที่ไม่นิยมก็เป็นได้ เมื่อมีวันห้ามหรือไม่นิยมกัน คือวันอังคาร วันพุธ วันพฤหัสบดี และวันเสาร์ รวมด้วยกัน ๔ วัน ถ้าวันอาทิตย์เป็นวันอุบาทว์ และว่าวันศุกร์เป็นวันโลกาวินาศไม่ดี ก็เหลือวันจันทร์วันเดียวที่จะแต่งงานได้ด้วยความเป็นสิริมงคล ลำบากเต็มที่ ถ้าวันนั้นเป็นวันพระด้วย ก็มักไม่แต่งเช่นเดียวกัน นอกจากนี้ยังวันที่ต้องทักทิน เช่นเดือน ๔ ขึ้นหรือแรม ๔ ค่ำ เดือน ๖ ขึ้นหรือแรม ๖ ค่ำเดือน ๙ ขึ้นหรือแรม ๙ ค่ำ เป็นต้นวันดับคือวันแรมสิ้นเดือนก็ห้ามว่าเป็นวันยมขันธ์ (ดูเรื่องระเบียบปฏิบัติพิธีของนายเปล่ง ชื่นกลิ่นธูป หรือในประเพณีสวดมนต์เลี้ยงพระของเสฐียรโกเศศ) แต่เรื่องห้ามเหล่านี้ไม่เป็นไร วานโหรหรือผู้รู้หาฤกษ์หาวันให้ก็ได้ เพราะวันและเวลาที่ว่าห้ามอาจหลีกเวลาเสียเล็กน้อยก็หายอัปมงคล เป็นเรื่องคำนวณของเขาอีกอย่างหนึ่ง จะแต่งงานบุตรสาวพร้อมกันในปีเดียว เช่นแต่งต้นปีคนหนึ่งและท้ายปีอีกคนหนึ่ง ก็ไม่นิยมกัน เห็นจะเนื่องมาแต่งงานของชาวบ้านแต่ก่อนเป็นเรื่องใหญ่ ต้องปลูกเรือนหอและจัดแจงอะไรต่ออะไรอีกมาก ตลอดจนการเลี้ยงดู ไม่สะดวกด้วยประการทั้งปวงจึงไม่นิยมกัน แต่เดี๋ยวนี้เท่าที่เห็นทำกันในกรุงเทพ ฯ ก็ไม่ถือข้อนี้

เรื่องเลือกเดือนดีวันดีสำหรับพิธีแต่งงาน ชาติต่าง ๆ แม้ที่เจริญแล้วก็ยังถือที่กล่าวนี้ว่าเฉพาะแต่ผู้ซึ่งเขาถือ ผู้ที่ไม่ถือก็มีอยู่มากเหมือนกัน พวกที่ไม่ถือก็มักยิ้มเยาะอยู่ในใจ ว่าพวกที่ถืองมงายล้าสมัย พวกที่ถือ เมื่อได้รับความสบประมาทเช่นนี้ก็โกรธหาว่าพวกแรกเป็นผู้ไม่รู้จักอะไร จึงดูหมิ่นเรื่องฤกษ์เรื่องวันดีเดือนดีเมื่อไม่ถือก็แล้วไป ทำไมจึงมาห้ามหรือดูหมิ่นกันด้วย ที่กล่าวเช่นนี้ก็ถูก เขาถือของเขาอย่างไร เมื่อไม่เป็นที่เสียหายแก่คนอื่น ก็มีสิทธิเสรีในการถือ เมื่อไม่ขัดกับความสะดวกและไม่เป็นที่เสียหายแก่ตนหรือแก่ใครก็เป็นใช้ได้ เรื่องอยู่ที่การศึกษาอบรมกันต่างหาก เพราะวันดีไม่ดีฤกษ์ใดดีไม่ดีอยู่ที่ความประพฤติของเขาหรืออยู่ที่เขานิยมกัน ลางทีวันวันเดียวกัน ชาติหนึ่งถือว่าไม่ดี แต่อีกชาติหนึ่งถือว่าดีก็มี เช่น

ประเพณีอินเดียว่าเดือนมีนาคมถึงมิถุนายนเป็นเดือนดีสำหรับแต่งงาน (เห็นจะเอาเกณฑ์เข้าฤดูวสันต์ซึ่งเป็นต้นปีของเขา เท่ากับเป็นระยะเกิดใหม่ของปีมีความสดชื่น) ถ้าพ้นเดือนเหล่านี้ไป ก็ต้องไปใช้เดือนพฤศจิกายนหรือกุมภาพันธ์ก็ได้ แต่ต้องหาวันดีเวลาดีวันข้างขึ้นข้างแรมอีกด้วย

ชาวโรมันแต่โบราณถือว่าเดือนพฤษภาคมและครึ่งแรกของเดือนมิถุนายนไม่ดี ห้ามไม่ให้แต่งงาน ถือกันสืบมาจนถึงชาวยุโรปในบัจจุบันนี้มีหลายชาติ ไม่ใคร่แต่งงานในเดือนพฤษภาคม ถือกันว่าใครแต่งงานในเดือนนี้ ถ้าไม่ตายก็ต้องเป็นบ้า

ชาวเกาะชาร์ดิเนียแต่งงานในเดือนกรกฎาคมไม่ได้ ส่วนชาวเกาะซิซิลีไม่ยอมแต่งงานในเดือนสิงหาคม ว่าถ้าแต่งผัวเมียจะหึงหวงและเกิดทะเลาะกันใหญ่

เดือนถือศีลของพวกยิวที่เรียกว่าพาสโอเวอร์และเพนตาคอสต์ พวกยิวก็ไม่แต่งงาน พวกอิสลามก็ไม่แต่งงานในเดือนโมหร่ำซึ่งเป็นเดือนถือบวชของเขา

ฝรั่งลางคนไม่ยอมแต่งงานในวันข้างแรม เพราะเดือนข้างแรมมีแหว่งแต่ไปไม่เป็นมงคลสู้ข้างขึ้นไม่ได้ เพราะมีแต่ทวีขึ้นเป็นความเจริญ ถ้าแต่งในวันเพ็ญได้ยิ่งดีจะได้มีความสมบูรณ์เต็มเหมือนเดือนเพ็ญ

ชาติทิวตอนนิกหรือชาวเยอรมันเดิม ถือว่าวันอังคารและวันพฤหัสบดีเป็นวันควรเลือกแต่งงาน เพราะเป็นวันมีชื่อตามเทวดาของเขา แต่ชาวอังกฤษไม่แต่งงานในวันพฤหัสบดี ว่าเป็นวันของยักษ์ชื่อทอร์ นี่คงเกิดขึ้นภายหลังเมื่อมานับถือลัทธิคริสตังแล้วจึงห้ามไม่ให้ถือคติลัทธิศาสนาเดิม วันศุกร์เดิมก็ถือว่าเป็นวันดี แต่มาตอนหลังก็มักไม่แต่งกันในวันนี้ เพราะถือว่าวันศุกร์เป็นวันพระเยซูถูกตรึงบนไม้กางเขน

เรื่องเหล่านี้ข้าพเจ้าเก็บเอามาจากข้อความในหนังสือฝรั่ง ถ้าเอาเดือนและวันที่ห้ามหรือถือว่าไม่ดีไม่ยอมแต่งงาน มาประมวลกันทั้งหมดเห็นจะเหลือวันที่แต่งได้ไม่กี่วัน เป็นทำนองเดียวกับวันห้ามเผาศพ ซึ่งถ้าถือตามวันที่ห้ามก็เกือบจะหาวันเผาไม่ได้

ค. เรือนหอ

ถ้าในพิธีแต่งงานมีตกลงกันด้วยเรื่องเรือนหอ ก็เป็นหน้าที่ฝ่ายเจ้าบ่าวจะต้องตระเตรียมเครื่องใช้ไม้สอยและสิ่งของต่าง ๆ สำหรับนำไปปลูกยังที่บ้านฝ่ายเจ้าสาว การจัดหาเครื่องปลูกเรือนหอ จะเป็นเจ้าบ่าวจัดหามาปลูกทั้งสิ้นหรือว่าจะตกลงเป็นสองฝ่ายช่วยกันออกก็ได้ เช่นเจ้าบ่าวออกพื้นและเสา เจ้าสาวออกฝาและหลังคาเป็นต้น หรือถ้าเป็นอย่างใหม่ตัวเรือนเป็นของฝ่ายชาย เครื่องแต่งเรือนเป็นของฝ่ายหญิง ลางรายฝ่ายหญิงยอมยกเรือนที่มีอยู่แล้วให้เป็นเรือนหอแต่งงาน คิดเอาราคาแก่ฝ่ายชายพอสมควร มิให้ต้องสร้างใหม่ให้ลำบากก็มี เรื่องอย่างนี้เอาแน่ไม่ได้เพราะเป็นสิ่งเกิดภายหลังซึ่งย่อมเปลี่ยนแปลงไปตามความเจริญของกาลสมัย อย่างไรก็ดี ถ้าต้องปลูกเรือนหอ ประเพณีโบราณฝ่ายข้างเจ้าสาว ต้องเลี้ยงดูคนที่มาทำงาน โดยมากมักเป็นผู้ออกแรงมาช่วยด้วยไมตรีจิต พิธีปลูกเรือนหอ มีกล่าวไว้ในบททำขวัญเสา ว่าการปลูกเรือนนั้นต้องหาฤกษ์ผานาทีทำให้ถูกต้องตามแบบโบราณ เรือนนั้นจึงจะเป็นที่อยู่สุขสำราญสืบไปยืนยาว ข้าพเจ้าได้กล่าวเรื่องเหล่านี้ไว้ในประเพณีเนื่องในการสร้างบ้านปลูกเรือนของชาวไทยแต่ก่อนนั้นแล้ว

การปลูกเรือนหอ ถ้าปลูกแล้วไม่ทันกำหนดงาน เช่นยังไม่มีฝารอบขอบชิด กั้นฝาไม่ทันวันฤกษ์ส่งตัวเจ้าสาว เขาก็ส่งกันที่เรือนเดิมของฝ่ายหญิง การปลูกเรือนเมื่อแล้วเสร็จและอยู่ได้ ก็ต้องมีพิธีขึ้นเรือนใหม่ขึ้นเรือนหอก็เป็นเรื่องขึ้นเรือนใหม่เช่นเดียวกัน จึงมีพระมาสวดมนต์เย็นฉันเช้าเป็นต้น แท้จริงพิธีแต่งงานที่จัดทำกันนี้เป็นสองพิธีรวมกัน คือพิธีขึ้นเรือนหอหรือขึ้นเรือนใหม่และพิธีแต่งงาน ทำพิธีต่อเนื่องกันไปเป็นงานเดียวเลยทำให้พระสงฆ์ลางองค์ท่านรังเกียจ ไม่สู้เต็มใจรับนิมนต์ไปสวดมนต์ในงานบ่าวสาว ว่าไม่ใช่กิจของท่านที่จะเข้าไปยุ่มย่ามกับเรื่องอย่างนี้ก็มี

ข้าพเจ้าเคยไปในงานมงคลสมรสหรืองานมงคลอื่น ๆ ที่เป็นของชาวบ้าน ไม่ว่าเรือนไหนที่ใช้เกี่ยวกับงาน เป็นต้องมีม่านผ้ากั้นบังฝาตรงที่พระนั่งสวดมนต์ เรื่องคงจะเป็นเพราะฝาของเรือนโบราณไม่ได้ทาสี และไม่มีฉากหรือเครื่องประดับอย่างอื่น และส่วน

ขฝ
398.5
ส893ป

มากก็เป็นเรือนฝาจากฝากระแชงอ่อนหรือฝาขัดแตะ ที่เป็นฝากระดานเป็นของมาทีหลัง และเป็นของผู้มีอันจะกิน เพราะฉะนั้นฝาของเรือนเหล่านี้จึงทนไม่ได้นานและเก่าคร่ำคร่าไม่น่าดู จึงจำเป็นต้องเอาผ้าม่านเป็นสีมีดอกและลวดลายงาม ๆ กั้นเป็นเครื่องประดับฝาแทนในวันมีงาน จึงเลยติดเป็นประเพณีมาโดยไม่รู้ตัว ถึงฝาจะงามดีอยู่แล้วก็ยังไม่วายกั้นม่าน ถ้าไม่กั้นก็รู้สึกมีอะไรขาด ๆ อยู่ดูไม่เห็นขริมเป็นงานเป็นการ เพราะด้วยความเคยชิน

---

๗. ขันหมากแต่ง

ก. ของเลื่อนเตือนขันหมาก

พอเวลาน้องเพลคือจวน ๑๑ นาฬิกา ทางบ้านเจ้าสาวจัดสำรับคาวหวาน ๒ คู่ คือ ๔ สำรับ ให้ผู้ดีมีหน้านำไปส่งยังบ้านเจ้าบ่าว เรียกกันว่าของเลื่อนเตือนขันหมาก ของเลื่อนคือเครื่องคาวหวานที่นำเอาไปคำนับผู้ที่นับถือเมื่อมีงานเลี้ยงพระ จะเป็นงานโกนจุกงานบวชนาคหรืองานอื่น ๆ ก็ได้ ผู้รับมักมีของชำร่วยแถมพกแก่ผู้นำเอาไปให้เป็นอย่างตอบแทนให้รางวัล เมื่อผู้นำของเลื่อนไปถึงบ้านเจ้าบ่าว ทางเจ้าบ่าวจัดคนมาเชื้อเชิญตามธรรมเนียมแล้ว ผู้นำของเลื่อนกล่าวคำปราศรัยวิสาสะเป็นมงคลพอเป็นพิธี ทางเจ้าบ่าวรับของเลื่อนไปถ่ายแล้วคืนภาชนะ พร้อมทั้งจัดของชำร่วยให้แก่ผู้นำและคนยกเสร็จแล้ว ผู้นำของเลื่อนบอกกำหนดเวลาที่กะให้ขันหมากไปแล้วลากลับ เป็นเรื่องมาเตือนนัดเวลากันบอกให้รู้ว่าทางฝ่ายเจ้าสาวเสร็จธุระเรื่องเลี้ยงพระแล้ว ให้เคลื่อนขบวนนำขันหมากไปได้

ทางจังหวัดกำแพงเพชรเวลาฤกษ์เคลื่อนขบวนขันหมากใช้ดูฤกษ์ชั้นฉาย คือวัดเงากลางแดดด้วยช่วงเท้า ถ้าบ้านเจ้าสาวอยู่กันคนละตำบลกับบ้านเจ้าบ่าว ก็นำเอาเครื่องขันหมากไปฝากไว้ก่อนยังบ้านใกล้เรือนเคียงกับบ้านเจ้าสาว ซึ่งเป็นที่รู้จักกัน แล้วจัดขบวนออกจากที่นั้น ทางจังหวัดพัทลุงและสงขลากลับกัน ฝ่ายเจ้าบ่าวจะจัดให้คนที่เข้าใจนำหมากพลูบรรจุขันถมนากเล็ก ๆ ล่วงหน้าไปยังเรือนฝ่ายเจ้าสาว เป็นขันหมากบอกให้รู้ว่า ขบวนขันหมากที่จะมามีคนมากน้อยเท่าไรและจะไปถึงเวลาไร ทางฝ่ายเจ้าสาวจะได้จัดแจงรับรองตามธรรมเนียม ที่มีของเลื่อนเตือนขันหมากหรือกำหนดฤกษ์ชั้นฉาย ก็คงเนื่องจากไม่มีนาฬิกาใช้ดูเวลาเหมือนทุกวันนี้

ข. ขันหมากเอกโท

เมื่อคนนำของเลื่อนเตือนขันหมากกลับไปแล้ว ทางบ้านเจ้าบ่าวจัดแจงขันหมากซึ่งจะนำไปสู่บ้านเจ้าสาวและได้จัดเตรียมไว้พร้อมแล้วเคลื่อนกระบวนออกจากบ้านตามฤกษ์ที่กำหนดไว้ ขันหมากนั้นแบ่งเป็นขันหมากเอกและขันหมากโทหรือขันหมากเลว พร้อมทั้งเงินทุนเงินสินสอดและผ้าไหว้

ขันหมากเอก คือขันหมากที่บรรจุหมากพลู ลางรายแยกเป็นขันคู่ก็มี และถือกันว่าขันสำหรับใส่หมากพลูต้องเป็นขันมีขนาดใหญ่กว่าขันอื่น ขันเงินทุน ขันเงินสินสอด ๒ ขันนี้รวมกันเป็นขันเดียวก็มี ในขันมีถุงบรรจุ ถั่ว งา ข้าวเปลือกและอื่น ๆ เป็นทำนองเดียวกับขันหมากหมั้น หรือจะไม่มีสิ่งของที่เป็นบริวารเหล่านี้ มีแต่เงินทุนเงินสินสอดบรรจุไปในขันอย่างแบบเดิมก็ได้ นอกนี้ยังมีเตียบและพานผ้าไหว้ เตียบนั้นอย่างน้อยทีคู่หนึ่งหรือจะมีมากกว่านั้นเป็น ๒ คู่ ๓ คู่ก็ได้ ผ้าไหว้ก็เช่นเดียวกันตามปกติก็มี ๓ สำรับ แต่รางลายฝ่ายเจ้าสาวเรียกร้องมากกว่านี้ก็มี ลางรายมีดอกไม้ธูปเทียนไปด้วยพานหนึ่ง นี่คงเป็นของเติมใหม่ ดีเหมือนกันเพราะเป็นเครื่องหมายแสดงความเคารพ แต่ว่าไปซ้อนกันกับขันหมากซึ่งเป็นเครื่องหมายแสดงความเคารพเหมือนกัน สิ่งของเหล่านี้จะคาดผูกริบบิ้นหรือบีดกระดาษแดง หรือจะแต่งประดับอย่างไรอีกแล้วแต่จะเห็นงาม ถ้าไม่ใส่พานจะใส่โตกใส่ถาดหรือภาชนะอะไรก็ได้ ที่เห็นว่าเหมาะว่างามตามแต่จะหาได้เป็นอย่างดี ในหนังสือ *"ประเพณีแต่งงานบ่าวสาวอย่างไทย"* ซึ่งพระยาราชวรานุกูล (อ่วม) แต่งไว้ในหนังสือลัทธิธรรมเนียมต่าง ๆ ภาคที่ ๒ กล่าวว่า *"ขันหมากเอกนั้นเป็นขันใส่ข้าวสารหมากผลพลูจีบลำดับเรียงรอบปากขัน มีฉัตรยะย้าทองอังกฤษปักเป็นยอดตั้งขันไปบนพานแว่นฟ้า"* ในที่นี้มีแปลกก็ที่มีข้าวสารด้วย และพลูก็เป็นพลูจีบไม่ใช่พลูทั้งใบ บักฉัตรระย้าเป็นดอก ก็ไปคล้ายกับขันหมากพนมของมลายู จำนวนหมากและพลูก็ไม่ได้กล่าวไว้อย่างไร จึงย่อมเข้าใจว่าไม่มีกำหนดแล้วแต่จะใส่ไปให้พองาม

ขันหมากโทหรือขันหมากเลว (เลวแปลว่า ธรรมดาสามัญ) ได้แก่จำพวกขนม (มีขนมพื้นเมือง แล้วต่อไปเป็นขนมจันอับ ในบัดนี้เป็นขนมเค้กก็มี) และผลไม้ต่าง ๆ ใส่ภาชนะ มีธงกระดาษแดงปักกลางทุกภาชนะเพื่อให้ดูงาม มีจำนวนอย่างมากถึงร้อยภาชนะก็มี หรือลดลงมาจนถึง ๑๐ ภาชนะก็มีแล้วแต่จะตกลงกัน แต่ต้องจำนวนคู่เสมอ ลางทีก็เรียกแบ่งทั้งขันหมากเอกและโท ออกเป็นขันหมากชั้นเอกโทตรีก็มี ขันหมากบรรจุหมากพลูก็จัดเหมือนอย่างขันหมากหมั้น ลางทีที่เป็นชาวสวนเคยเห็นมีหน่อหมากและห่อโคนหน่อหมากด้วยใบตองให้เรียบร้อย บรรจุลงไปในขันหมากคู่ด้วย ขันลาหน่อ เข้าใจว่าหน่อหมากนี้เมื่อเสร็จงานแล้วจะได้เอาไปปลูก เห็นจะเป็นเครื่องหมายเป็นอย่างให้ทุนต้น

ไม้ไปทำกินตามอาชีพของชาวสวน และอาจจะเป็นต้นไม้เสี่ยงทายด้วย คือถ้าปลูกไว้เจริญงอกงามดีก็เป็นสิริมงคลวัฒนาแก่ผัวเมียคู่นั้น เป็นจำพวกเดียวกับเรื่องปลูกหน่อกล้วยในงานพิธีขึ้นเรือนใหม่ แต่ในตำราหนึ่งกล่าวแปลกออกไปว่า หมากนั้นต้องเป็นหมากสุก ๙ ผล (นี่ก็คล้ายคลึงกับทางบั๋กษ์ใต้ที่ใช้หมากสงปอกเปลือกทั้งลูก) ถ้าหาหมากสุกหรือหมากสงไม่ได้ ก็ใช้หมากดิบแทนพลูนั้น ๙ เรียง เรียงละ ๙ ใบ (ตามปกติในกรุงเทพ ฯ พลูเรียงหนึ่ง ๘ ใบ ทำไมจึงไม่เรียง ๑๐ ใบ และในตำรานี้กลับเป็น ๙ ใบ เพราะอะไรไม่ทราบทั้งสองอย่าง) ให้ม้วนพลูทั้ง ๙ เรียงผูกด้วยไหมแดงหรือไหมเบญจรงค์คือ ๕ สี ทำกรวยด้วยใบพลู กรวยหนึ่งบรรจุปูนแดง มียาเส้นทำเป็นกลุ่มเท่าผลส้มเขียวหวานกลุ่มหนึ่ง ขมิ้นทอง (ขมิ้นขัน ?) ๒ แง่ง น้ำอ้อยงบงบหนึ่ง ผ้าเช็ดปากผืนหนึ่ง ผลมะซางหรือมะพูดผลหนึ่ง ในที่นี้บอกไว้ด้วยว่าถ้าหายากก็ไม่ต้องใช้ก็ได้ ให้เอาใบรักและใบสวาดครองก้นขัน (เอาเคล็ดในคำว่ารักและสวาด) ส่วนขันเงินทุนและขันเงินสินสอดมีใบเงินใบทองใบแก้วใบรักใบสวาด ดอกพุทธชาติ ดอกบานไม่รู้โรย ดอกกุหลาบ ดอกมะลิ เมล็ดถั่วงา ข้าวเปลือก ข้าวโพด แป้งกระแจะล้วน "เป็นของดี ๆ ทั้งนั้น นอกนี้ยังมีเงินปลีกปนไปด้วย สำหรับ เมื่อ เวลา เฒ่าแก่ ฝ่ายหญิง ตรวจนับเงิน สินสอดจะได้เปล่งอุทานออกมาว่า *"เงินเกิน"* หรือ *"เงินงอก"* ได้เพื่อเอาเคล็ด

เครื่องเคราเหล่านี้ที่บรรจุลงไปในขันออกจะมากกว่าธรรมดา ตามที่เห็นมามากราย ก็เป็นอย่างที่กล่าวไว้ในขันหมากหมั้น ท่านที่เป็นเจ้าของตำราข้างต้นนี้ อาจเห็นว่าถ้าไม่จัดอย่างตามตำราของท่านก็เป็นบกพร่องไม่ถูกต้องตามตำราก็ได้ ส่วนเงินปลีกนั้นมักมีเสมอ เพราะเป็นเรื่องเสี่ยงทายซึ่งจะกล่าวต่อไป ในตำราที่กล่าวนี้ ยังจัดให้มีขันใส่มะพร้าวอ่อน (เห็นจะปอกเปลือกนอก) ผลหนึ่ง กล้วยหอม ๔ หวี ขนมปั้นล่า ๒ (เห็นจะหมายว่า ๒ ก้อน ทำไมจึงต้องใช้ขนมปั้นล่าซึ่งเป็นขนมของจีนก็ไม่ทราบ) ขนมกง ๒ (เห็นจะ ๒ กงหรือ ๒ อัน) เหล่านี้ บรรจุลงในขันสองขันรวมเรียกว่า ขันสรวง กับยังมีผ้าเหลืองขนาดเล็ก ๆ ใส่ลงไปในขัน ขันละผืน แล้วยังมีดอกไม้ธูปเทียน บอกไว้ด้วยว่าต้องเป็นธูปเทียนแพอย่างขนาดใหญ่ อย่างละ ๘ ดอก ๘ เล่ม ให้เอาธูปซ้อน

บนเทียน ดอกไม้ใส่ในกระทงมีกรวยครอบวางข้างบน ที่บอกไว้ถี่ถ้วนละเอียดลออไว้นี้ ชะรอยจะเกิดมีผู้จัดเอาเทียนไว้บนธูปกระมัง จึงต้องบอกไว้ให้หมดจด

เรื่องจัดขันสรวงที่กล่าวนี้ ในตำราอื่นไม่กล่าวถึง ซึ่งเจ้าของน้อาจเห็นว่าตำรา โน้นบกพร่องไม่รู้อะไรก็ได้ ของอะไรต่ออะไรที่กล่าวมาแล้ว พอจะนึกเดาเอาเหตุผลได้ ว่าทำไมจึงต้องมีสิ่งนั้นสิ่งนี้ แต่ผลมะซางนั้นนึกเอาเหตุผลไม่ได้ เพียงแต่ลูกมะซางเองก็ ไม่ใช่จะเห็นได้บ่อย ๆ เพราะมันเป็นไม้ป่า ถึงเห็นก็คงมีหลายคนที่ไม่รู้จักว่าเป็นลูกอะไร นึกหาเหตุเอาตามชื่อ ก็ไม่เห็นว่าคำ มะซาง จะมีเสียงเป็นมงคลขันทั้งหมดที่กล่าวมา แล้วนี้ มีผ้างาม ๆ คลุมปากทุกขัน

ส่วนผ้าไหว้ ๓ สำรับ เป็นผ้าขาวสำหรับนุ่งผืนหนึ่ง ห่มผืนหนึ่งหรือจะเรียก ว่าสำรับหนึ่งก็ได้เพราะมีทั้งผ้านุ่งผ้าห่ม ในตำราเล่มนี้กำหนดให้ใช้ผ้าขาวกว้าง ๕ คืบ ยาว ๕ แขนคืบผืนหนึ่ง กว้าง ๓ คืบ ยาว ๓ แขนผืนหนึ่ง (เห็นจะกะให้พอดีเป็น ผ้านุ่งห่ม) หรือจะใช้ผ้าขาวทั้งพับก็ได้ กับให้มีธูปหอม ๒ ดอก เทียนยาวเท่าคืบหนึ่ง ของเจ้าบ่าว ๒ เล่ม ดอกไม้ช่อหนึ่งหรือกระทงหนึ่ง ผ้านี้เรียกว่าผ้าสรวง (แปลว่าผ้าเซ่น สรวงกระมัง เพราะเป็นผ้าสำหรับไหว้ผีปู่ย่าตายายของฝ่ายเจ้าสาว ขันสรวงเห็นจะแปลว่า ขันใส่เครื่องเซ่น) ผ้าไหว้ผีนี้ ลางรายเมื่อเสร็จพิธีแล้ว เขาตัดเย็บย้อมเป็นสบงจีวร หรือเย็บเป็นมุ้งถวายพระสงฆ์ อุทิศส่วนกุศลให้แก่ผีปู่ย่าตายาย ผ้าไหว้อีก ๒ สำรับ เป็นผ้าไหว้พ่อแม่ฝ่ายหญิง จะเป็นผ้านุ่ง ผ้าห่ม ทำด้วยผ้าย้วยไหมแล้วแต่เรื่อง เคยเห็น ที่ใช้เป็นกางเกงแพรก็มี ถ้าพ่อแม่ฝ่ายหญิงชอบนุ่งกางเกงแพรหรือเป็นเชื้อจีน เรื่อง รายละเอียดของขันหมากที่จาระไนมานี้ ออกจะจุกจิกมาก เพราะทำกันต่าง ๆ เอาแน่นอน เหมือนกันเป็นแบบเดียวไม่ได้ลำบากจริง ๆ เล่าไม่ได้ถ้วนถี่ต้องแทรกเติมรายละเอียดของ เรื่องตอนนี้บ่อย ๆ ในขณะที่เขียน

คนยกขันหมากเอก มักใช้เด็กรุ่นสาว ต้องเป็นเด็กเกิดจากบิดามารดาได้แต่งงาน กัน และต้องแต่งตัวเต็มยศ คือแต่งไปให้เต็มที่ แต่คนที่ยกขันหมากควรเป็นหญิงสาว พรหมจารี ลางรายก็ว่าต้องเป็นหญิงสาวแต่มีเรือนแล้วเป็นผู้ยก และบอกไว้ด้วยว่าใช้ ผู้หญิงสาวที่ยังไม่มีเรือนเขาถือ เพราะอย่างไรจึงถือก็อธิบายไม่ได้ แต่อย่างไรก็ดี เป็น

ขัดแย้งกับที่กล่าวมาข้างต้น ยุ่งจริง ๆ เป็นทำนองรู้มากยากนาน รู้น้อยพลอยรำคาญไปด้วย เข้าใจว่าที่ใช้หญิงสาวมีสามีแล้ว เพื่อให้ได้ครบจำนวนมเหสี ๔ องค์ ของพระ-อินทร์ ดังที่กล่าวไว้ในบทถามและตอบในเรื่องบีดประตูขันหมาก ถ้าเป็นเช่นนี้หญิงคนยกขันหมาก ก็ควรเป็นหญิงสาวมีเรือนด้วย จึงจะดูเป็นจำนวน ๔ มเหสี ของพระอินทร์ ส่วนขันเงินทุน ขันเงินสินสอด พานใส่ผ้าไหว้ ใช้เด็กรุ่นสาวยกทีละคน ถ้ามีขันสรวงดังกล่าวมาข้างต้น ก็ต้องเพิ่มคนยกอีกมีจำนวนเท่ากับภาชนะที่จะยกไป เรื่องคนยกขันหมากเอกเหล่านี้ออกจะพิถีพิถันเลือกสรรมา แต่ตามธรรมดาที่เคยเห็น ก็เป็นแต่จัดหาผู้หญิงสาว ๆ จะมีเรือนแล้วหรือยังไม่มีเป็นคนยก เลือกที่เป็นมีตระกูลและมีหน้าตาและรูปร่างหมดจดเท่านี้ก็พอ ถ้าไม่ได้ก็แล้วไป

ส่วนคนยกขันหมากเลว ใช้หญิงสามัญจะเป็นคนรุ่นไหนก็ได้ หรือจะใช้ผู้ชายยกก็ได้ แล้วแต่สะดวก ไม่มีพิถีพิถันเหมือนคนยกขันหมากเอก

ทางจังหวัดกำแพงเพชร เขาจัดกระบวนขันหมากดังนี้

๑. คนถือมดอ้อยนำหน้า ๒ คน

๒. คนอุ้มภาชนะบรรจุเหล้า ๑ คน ใช้ผู้ชายสูงอายุ

๓. คนยกเตียบ ๒ คู่ ๔ คน

๔. คนอุ้มภาชนะใส่ขนมต้ม ๒ คน รวม ๓ กระทง กระทงละ ๒ ลูกขนาดใหญ่ มีผ้าหุ้มห่อรวบปลาย

๕. คนอุ้มภาชนะข้าวเหนียวหัวหงอก คือโรยมะพร้าวขูด ๒ คน รวม ๓ กระทง มีผ้าหุ้มเช่นเดียวกัน

(ตั้งแต่ ๓ ถึง ๕ ใช้คนมีอายุลดหลั่นกันลงมาเป็นผู้ยก)

๖. เด็กหญิงยกพานผ้าไหว้ผี ๑ คน

๗. เด็กชายยกขันสินสอด ๑ คน มีใบเงินใบทองรองและมีห่อถั่วงา

๘. โตกบรรจุหมากแห้งและพลู ๒ คน โตกนี้มีผ้าหุ้มห่อรวบปลาย

(หมากและพลูอย่างละร้อย) เพราะฉะนั้นหมากจึงเป็นหมากแห้งถ้าเป็นหมากดิบจะหนักมากไป

๙. คนยกถาดมะพร้าวอ่อนปอกเปลือกนอกแล้ว ๑ คน มะพร้าวอย่างน้อย ต้อง ๓ ผล มีผ้าหุ้มรวบปลาย

เงินสินสอดมีกำหนดตายตัว คือชั่งหนึ่ง (๘๐ บาท) และ ๑๐ ตำลึงหรือครึ่งชั่ง (๔๐ บาท) ต่อมาเมื่อมีความเจริญแล้ว เห็นว่าจำนวนเงินสินสอดที่วางเบื้น กำหนดตายตัวไว้ เบื้นจำนวนน้อยไป ลางรายจึงมีจำนวนเพิ่มขึ้นอีกต่างหาก เรียกว่า *"เงินขันหมาก"*

ผู้หญิงที่ใช้ยกขันหมาก ห้ามใช้หญิงแม่หม้ายและแม่ร้าง

ค. เตียบ

คราวนี้จะกล่าวถึงเตียบในงานขันหมาก ซึ่งจัดเข้าไว้ในจำพวกขันหมากเอก เตียบคือตะลุ่มแต่ปากผายมีฝาครอบปาก โดยมากตัวและฝาเบื้นวัตถุอย่างเดียวกัน เตียบอย่างดีเบื้นไม้สานลงรักและผึ่งมุก เบื้นเครื่องสำหรับใส่ของกินเบื้นอย่างภาชนะสำหรับใส่สำรับกับข้าวของผู้ดีสมัยก่อน ที่ใช้เบื้นอย่างอื่นก็มี เตียบที่นำไปในขันหมากตามปรกติมีสองคู่ และเขาจัดให้ผู้หญิงมีตระกูลหรือสุภาพสตรี ๔ คน เบื้นผู้อุ้ม ต้องเลือกหญิงที่มีสามีโดยทางแต่งงาน และสามียังมีชีวิตอยู่ เตียบที่ ๑ มี เหล้าขวด ๑ เตียบที่ ๒ มีไก่ย่างตัว ๑ เตียบที่ ๓ มีขนมจีนน้ำยาและห่อหมกปลา เตียบที่ ๔ มีมะพร้าวอ่อนหน่วย ๑ และส้มหน่วยกล้วยใบกับยังมีขนมชะมดขนมกง นี่เบื้นเตียบของหวาน อีกตำราหนึ่งว่ามีไก่ต้มตัว ๑ ปลาต้มตัว ๑ หมูชั้น ๑ ขนมจีน ๒ หัวใหญ่ ข้าวสุกชาม ๑ น้ำยาชาม ๑ พร้อมทั้งเหมือดและผักกินกับน้ำยาชาม ๑ น้ำส้มผสม ๑ ถ้วย เหล้าขวด ๑ นี่เบื้นเตียบของคาว ถ้ามีเตียบไปคู่เดียว (ของคาวเหล่านี้ก็รวมกันเบื้นเตียบเดียวก็ได้) ส่วนเตียบของหวานมีขนมฝอยทอง ขนมหัวผักกาด ขนมชั้น ขนมกล้วย เหล่านี้อย่างละชิ้นใหญ่ นอกนี้มีผ้าแดงสำหรับเช็ดปากด้วยเตียบละผืน และมีผ้างาม ๆ คลุมเตียบอีกชั้นหนึ่ง ของกินเหล่านี้เบื้นเครื่องสำหรับไปเซ่นผีปู่ย่าตายายหรือผีเหย้าผีเรือนของเจ้าสาว อีกตำราหนึ่งมีเตียบ ๓ คู่ คู่แรกหมากพลู คู่ที่ ๒ ขนมจีน ห่อหมก คู่ที่ ๓ หมู เตียบที่กล่าวนี้ ถ้าอย่างดีมีผ้างาม ๆ เบื้นผ้าลายผ้าเกี้ยวผ้าไหมหุ้มห่อรวมอีกชั้นหนึ่ง รวบชายผ้าขึ้นไปผูกมัดไว้บนฝาจุกเตียบ

ต่อมาเมื่อปลายปี พ.ศ. ๒๔๙๖ ข้าพเจ้ามีโอกาสไปจังหวัดกำแพงเพชร ไปได้ความจากจังหวัดนั้นว่า เตียบไหว้ผีเนื่องในพิธีแต่งงาน ใช้ ๒ คู่เสมอ นอกนี้ยังมีเหล้าบรรจุขวดโหลโหลหนึ่ง ถ้าไม่ใช้ขวดโหลจะใช้ขันก็ได้ และผ้าขาวชั้นหนึ่งวางบนพาน

ของกินในเตียบมีห่อหมก ๓ ห่อ ขนมจีนเปล่า ๓ หัว (ส่วนน้ำพริกหรือน้ำยาหรือที่สุดน้ำปลาก็ได้ สำหรับกินกับขนมจีน ไปเรียกเอาทางบ้านเจ้าสาวในขณะจะทำพิธีไหว้ผี) หมู ๑ ชิ้น เบ็ดหรือไก่ ๓ ตัว (จะต้มหรือย่างแล้วแต่สะดวก ถ้าไม่มีเบ็ดไก่ จะใช้เบ็ดแบ้งหรือไก่แบ้งก็ได้ คือเอาแบ้งมาปั้นเบ็ดหรือไก่ ใส่ไข่เบ็ดหรือไข่ไก่แล้วแต่กรณีไว้ในท้องเบ็ดแบ้งหรือไก่แบ้ง แล้วเอาไปนึ่งให้สุก) และมีเทียนขี้ผึ้งขนาดเขื่องหนักราวบาทหนึ่ง ๓ เล่ม ใส่ไปในเตียบด้วย ส่วนของหวานมีขนมต้มขาวหรือขนมต้มแดงขนาดเขื่อง บรรจุกระทง ๓ กระทง กระทงละ ๒ ลูก แล้วใส่ลงในพานหรือขันข้าวเหนียวหัวหงอก คือข้าวเหนียวนึ่งเฉย ๆ ไม่มูนกะทิและโรยบนด้วยมะพร้าวขูด ๓ กระทง ใส่ลงในพานหรือขันเช่นเดียวกัน นอกนี้ยังมีมะพร้าวอ่อนปอกผิวออก ๓ ผล ใส่รวมกันในถาดเตียบและภาชนะต่าง ๆ ที่กล่าวเหล่านี้ นอกจากพานชั้นผ้าขาวและถาดใส่มะพร้าวอ่อน มีผ้าหุ้มรวบปลายเบ็นจุด ผ้าหุ้มนี้ใช้ผ้างาม ๆ จะจีบให้เบ็นริ้วรอยอย่างไรแล้วแต่จะคิดประดิษฐ์ขึ้น

พิจารณารายชื่อของกินและจำนวนที่จัดไปในเตียบ รายหลังที่สุดดูละเอียดลออดี แต่ว่าขาดข้าวสุก แต่ก็อาจไปเรียกเอาจากฝ่ายเจ้าสาวก็ได้เมื่อทำพิธีเบิดเตียบ ถ้าเทียบกับรายที่หนึ่งก็ใกล้เคียงกันมาก ส่วนรายที่สาม ขาดห่อหมกแต่มีปลาต้มแทนขนมที่จัดไปก็เบ็นอย่างดีกว่า แล้วยังมีผ้าเช็ดปากด้วยแสดงว่าเจริญแล้ว ถ้ากล่าวถึงสมัยเก่าก็ไม่ใช้ผ้าเช็ดปากอย่างฝรั่ง เพราะฝรั่งกินอาหารแล้ว ไม่รู้จักบ้วนปากและล้างปากให้หมดจดเหมือนอย่างไทย ส่วนรายที่ ๓ ออกจะล่นมากไป แต่ว่ามีหมากพลูดีเหมือนกัน เมื่อผีกินอาหารเสร็จแล้ว ก็จะได้กินหมาก แต่ยังขาดบุหรี่ ตกว่าอาหารที่กินกันในสมัยโบราณมีอะไรบ้าง ก็จัดเอาไปเซ่นผีเท่าที่จัดมาได้เบ็นอย่างดี แล้วก็วางเบ็นตำราขึ้นไว้และจำสืบต่อกันมา และก็มีเปลี่ยนไปบ้างตามความเจริญ เบ็นอันทราบได้อย่างหนึ่งว่า ถ้าเลี้ยงกันในสมัยก่อนก็ต้องมีไก่ หมู ห่อหมก และขนมจีนน้ำยาเบ็นพื้น จึงได้มีสิ่งเหล่านี้อยู่ในเตียบที่จัดไป ไก่เห็นจะขาดไม่ได้ เพราะพระภูมิท่านยังชอบกินไก่ กล่าวไปไยถึงผีปู่ย่าตา

ยายจะไม่ชอบกิน จนเมื่อไม่มีไก่จริง ๆ จะใช้ไก่แบ้งก็ได้ แล้วก็เลยลามมาถึงเบ็ดด้วย ถ้าเบ็นท้องถิ่นที่มีการเลี้ยงเบ็ด เหตุนี้ไข่ขวัญที่เสียบไว้ยอดกรวยข้าวของบายศรี ถ้าทางภาคกลางก็ใช้ไข่เบ็ด ถ้าทางภาคพายัพก็ใช้ได้ทั้งไข่เบ็ดหรือไข่ไก่ ส่วนทางภาคอีสานใช้แต่ไข่ไก่ แสดงอยู่ว่าถ้าหาเบ็ดหรือไก่ได้ง่าย ก็ใช้ไข่ของมันในพิธี จึงสืบเบ็นประเพณีมา ในพิธีสมโภชทำขวัญของหลวง มีเบ็ดแบ้งและมีไข่อยู่ในท้องด้วยลูกหนึ่ง ก็ไม่ทราบกันว่าเหตุไรจึงต้องมี ถ้าเทียบกับเรื่องเบ็ดแบ้งหรือไก่แบ้งที่เขาจัดไว้ในเตียบไหว้ผีดังกล่าวมาข้างต้นว่า ถ้าไม่มีเบ็ดหรือไก่จริง ก็ให้ใช้เบ็ดแบ้งหรือไก่แบ้งแทน ลางทีเบ็ดแบ้งในบายศรี จะมีต้นเหตุมาเบ็นอย่างเดียวกันนี้ก็ได้

ข้อแปลกมีอยู่อย่างหนึ่งไม่ว่าจีนหรือไทย ถ้าจัดอาหารเซ่นหรือสังเวยเทวดาและผีเบ็นขาดเหล้าไม่ได้ ดูประหนึ่งว่าเหล้าเบ็นของดีสำหรับผีและเทวดา จึงมักไม่ใคร่ขาดที่แท้คนเบ็นก็ชอบกิน เพื่อคนหนึ่งเขาจดของเซ่นผีมาให้ว่ามี หมูต้มสุกชิ้น ๑ (เรียกว่าหมนอนตอง คือแทนหมทั้งตัว) ไก่ตัว ๑ กล้วยน้ำหวี ๑ เหล้าขวด ๑ ขนมจีน (จะมีน้ำพริก น้ำยาหรือไม่มีก็ได้) ห่อหมก มะพร้าวอ่อน ของเหล่านี้ขาดไม่ได้ นอกนี้จะมีอะไรเพิ่มเติมอีกเท่าไรไม่ห้าม ขอให้สังเกตว่าของกินอย่างแต่ก่อนที่เบ็นชนิดเลี้ยงกันก็คงมีอย่างนี้

เดี๋ยวนี้เตียบเบ็นสิ่งที่หายากเพราะเบ็นของเลิกใช้แล้ว จะมีตัวอย่างอยู่ก็แต่ที่เบ็นของหลวงของบ้านผู้ดีเก่าหรือที่ในพิพิธภัณฑ์ ถ้าต้องการจะใช้เตียบแต่งงานก็ไม่ทราบว่าจะไปหาได้ที่ไหน แม้ของใครเขายังมีอยู่และเบ็นของเก่าเขารักษาไว้ ที่ไหนเขาจะให้ยืมมาใช้ ทางจันทบุรีเขาเรียกสำรับทองเหลืองมีฝาเต็ย ๆ ไม่มีเชิงว่าเตียบ ลางทีเรียกหีบเจียดที่มีฝาไม่เบ็นสันว่าเตียบก็มี มลายเรียกภาชนะที่เบ็นกระบะหรือถาดสำหรับใส่ของว่าตาลำ ใกล้มาข้างเสียงของคำว่าตะลุ่ม และตะลุ่มเองทางเขมรเรียกว่าเตียบ แต่เขาเขียนเบ็นหนังสือว่าเทียบ เพราะฉะนั้น เตียบ จะเบ็นคำเขมรกระมัง แปลว่า ภาชนะสำหรับเตียบของกิน หรือไม่ก็เบ็นจำพวกกบาลซึ่งแปลว่ากระบะหรือภาชนะเบ็นสำหรับของกิน ตกว่าตะลุ่มกับเตียบเบ็นภาชนะอย่างเดียวกัน ต่างกันแต่เตียบปากกว้างกว่าตะลุ่ม และมีฝาปิดแล้วยังมีเจ้าโต๊ะกับโตกอีกคู่หนึ่ง นี่ก็เบ็นภาชนะเดียวกันต่างกันในที่ใช้ ถ้า

เบื้นโต๊ะใช้สำหรับวางของ ต่างกับโต๊ะที่พานที่ปากคุ่ม ถ้าเบื้นสำเนียงแต้จิ๋วเบื้นป๊ะ) ต้องหาภาชนะชนิดอื่นมาใช้แทนเตียบ ทองเหลืองนี่ก็อีกหาได้ไม่ง่ายนัก ที่เห็นงามเห็นดีและหาได้ก็มีทำกัน ของคาวที่ ๑ และของหวานที่ ๑ แต่ยังไม่ได้เฉาะปาก ๒ คู่ ขวดใส่ไปในขันเงินคู่ ๑ หาเตียบไม่ได้ก็ใช้ถาดใช้ขันไปตามเรื่อง ไปเช่นผีปู่ย่าตายายก็ดูกระไรอยู่ หนักปากไปไม่ได้ซักถามเขา เตรียมไว้ทางโน้นแล้วก็ได้ ประเพณีไหว้ผีในงานขันหมาก ถ้าว่าในชาวไทยภาคอื่น ก็ถือว่าเบื้นองค์สำคัญของเรื่องแต่งงาน จะกล่าวในตอนที่ว่าด้วยพิธีไหว้ผี

ถ้าเบื้นโตกใช้สำหรับเทียบสำรับของกินแล้ว ต่อมามีพานซึ่งภาชนะใส่ของกิน จีนเรียกผ่านหรือผุ่น (ในเสียงกวางตุ้งยุ่งแท้ ๆ เมื่อเตียบเบื้นสิ่งหายากเช่นนี้ก็เบื้นธรรมดาจะ เช่นใช้โตกทองเหลืองมีฝาบี่ดอย่างฝาชีก็มี โตกจะกลายเบื้นพวกผีบ่าเถื่อนจำพวกที่ชอบกินของดิบไป หรือลางทีอาหารคาวหวานทางฝ่ายเจ้าสาวเขาจัดทำและ

ง. ขนมแต่งงาน

เรื่องขนมแต่งงาน ถ้าว่าในถิ่นนอกกรุงเทพ ฯ ออกไปมักจะขาดขนมกงไม่ได้ เพราะเบื้นขนมขึ้นหน้าขึ้นตาด้วยมีฝอยสีต่าง ๆ ทำเบื้นอย่างฝาชีครอบขนมไว้อีกทีดูงามดี ที่ทำเบื้นขนาดใหญ่ ๆ ก็เคยเห็น นอกจากขนมกง ยังมีขนนทองเอก ขนมชะมด ขนมสามเกลอ ขนมโพรงแสม ขนมรังนก แล้วยังมีผู้บอกข้าพเจ้าว่าที่เขาใช้ขนมพะพายและขนมละมุดก็มี เมื่อได้ยินชื่อขนมเหล่านี้ข้าพเจ้าก็หูผึ่งอีก เพราะนอกจากขนมกงและขนมทองเอกแล้วก็ได้ยินแต่ชื่อ อย่าว่าจะเคยกินเลย เพียงแต่จะเห็นก็ยังไม่พบ เพราะขนมเหล่านี้เบื้นขนมเก่านับวันจะหมดไปไม่มีใครทำ ด้วยมีขนมอย่างใหม่ที่ดีกว่าและกินอร่อยกว่าเข้ามาแทนที่ มีขนมเค็กเบื้นต้น ต่อไปในเวลาไม่ช้าขนมแต่งงานเหล่านี้คงเหลือแต่ชื่อเท่านั้น

ขนมชะมดและขนมสามเกลอเขาถือเป็นขนมเสี่ยงทายในพิธีแต่งงาน คือเอาขนมบั้นกลม ๆ ยังไม่ได้ทอดน้ำมันมา ๓ ลูก เอามือจับให้ติดกันอย่างก้อนเส้า เอาลงชุบแป้งแล้วค่อย ๆ ผจงวางลงในกระทะน้ำมันทอด ถ้ายังติดกันอยู่ดีทั้ง ๓ ลูก ก็หมายความว่าคู่บ่าวสาวที่จะแต่งงานกันนี้จะอยู่ด้วยกันดีตลอดจนมีลูกเต้าด้วย ถ้าหลุดหรือแตกไปจากกันเสียลูกหนึ่ง ยังติดกันอยู่เพียง ๒ ลูก ก็หมายความว่ามีลูกยากหรือไม่มี ถ้าแตกหรือหลุดออกหมดทั้ง ๓ ลูก ก็หมายความว่าจะอยู่ด้วยกันไม่ยืดยาว เหตุนี้ลางทีเพื่อให้แน่ใจ เขาจึงใช้ไม้เสียบยึดกันไว้เพื่อไม่ให้หลุดไปจากกัน อันเป็นวิธีจะเรียกว่าเลี่ยงหรือโกงก็เห็นจะได้ อนึ่งในการทอดขนมนี้ถ้าไม่ติดกันก็ต้องชุบแป้งทอดใหม่ลางทีตั้ง ๓ ครั้ง ๔ ครั้งจึงไม่แตกจากกัน ลางทีก็ไม่สำเร็จ ถ้าเป็นอย่างนี้ก็ต้องเปลี่ยนช่างใหม่ เขาเรียกกันว่า *"หาหมอมาแก้"* เห็นจะเป็นเรื่องอย่างนี้เอง เขาจึงใช้ไม้เสียบให้มันรู้แล้วรู้รอดกันไป อีกอย่างหนึ่งทอดน้ำมันแล้วด้านไปไม่ขึ้นพอง คือด้านเหมือนกล้วยแขก หรือถ้าฟองฟูแต่เม็ดที่พองไม่ช้าก็แตกหรือยุบหมด ก็ถือว่าไม่ดีอีก ถ้าทอดให้ฟูงาม เม็ดที่พองขึ้นกลมขาวไม่แตกไม่ยุบเขาเรียกกันว่า *"หัวแก้วหัวแหวน"* ถือว่าเป็นดีเลิศ ข้อความเหล่านี้ข้าพเจ้าได้เป็นความรู้มาจากเพื่อนคนหนึ่ง (ขุน—ชำนาญหัตถกิจ—วาศ เศวตามร) เมื่อสอบถามเขาทีแรกก็บอกว่าไม่ทราบ แม้จะเป็นผู้มีอายุมากแล้วก็ดี ก็เป็นรู้เพียงได้ยินมาเท่านั้น และด้วยความเอื้อเฟื้อมีแก่ใจไปช่วยสืบและซักถามผู้สูงอายุกว่าก็ได้มาทั้งคติที่ถือและวิธีทำ จึงจดมาให้อย่างละเอียดทั้งขนมกง ขนมชะมด ขนมสามเกลอ ขนมโพรงแสมและยังมีข้อความอื่น ๆ อีก ซึ่งข้าพเจ้าเอาไว้เป็นภาคผนวก ๑ ในท้ายเรื่องนี้ ส่วนขนมพะพายและขนมละมุด ข้าพเจ้าได้ทราบมาจากท่านผู้เฒ่าอีกผู้หนึ่ง (พระเทพรจนา—สิน ประฏิมาประกร) ท่านว่าขนมพะพายมีลักษณะเหมือนขนมเปาะเปี๊ยทอดเป็นขนมหวานไส้ถั่ว ส่วนขนมละมุดก็ทำอย่างขนมสามเกลอแต่เป็นขนาดใหญ่ลูกโตไม่ติดกันอย่างขนมสามเกลอ ส่วนขนมรังนกไม่เคยเห็น ได้ทราบว่าทำเป็นฝอยพันกันเป็นอย่างรังนกรูปกรวยเป็นสีต่าง ๆ รู้มาเท่านี้

จ. กับข้าวแต่งงาน

อนึ่ง ของเลี้ยงแขกมาช่วยในงาน เป็นหน้าที่ของฝ่ายเจ้าสาวจัดเลี้ยง นี่ก็เป็นธรรมดาเพราะทำงานที่บ้านเจ้าสาว กับข้าวก็มีห้ามไม่ให้มีแกงบอนต้มยำและยำผัก เพราะเสียงของคำไม่ดีดังได้กล่าวไว้แล้ว ปลาร้าปลาเจ่าก็ห้ามเพราะเป็นของหมักไม่ดี ส่วนการทำขนมจีนเกี่ยวกับพิธีแต่งงานถือเคล็ดว่าถ้าโรยแป้งลงในน้ำร้อนแล้ว ตักขึ้นมามีลักษณะเปื่อยเป็นลูกกบไปหมดไม่เป็นเส้น หรือเป็นเส้นแต่เปื่อยซุย เอามาล้างขาดหมดจับเป็นลูกไม่ได้ ถือว่าผัวเมียคู่ที่จะอยู่ด้วยกันจะไม่ยืด ถ้าโรยเส้นขนมจีนเส้นไม่ขาดไม่แบ้ว และเมื่อจับมีเส้นเรียบร้อยงาม ก็ถือว่าบ่าวสาวคู่นั้นจะมีความผาสุกเจริญวัฒนา ข้าพเจ้านึกขึ้นมาได้ว่าเคยไปในงานกินเลี้ยงแต่งงาน เห็นขนมฝอยทองเป็นเส้นยาวมากเอาซ่อมม้วนเข้าปากไม่ได้สะดวกละมุนละไม ถามเขาว่าทำไมจึงทำให้ยาวรุงรังอย่างนี้ เขาตอบว่าต้องให้ยาวอย่างนั้น ตัดให้สั้นไม่ได้เขาถือ นี่ก็เป็นอีกคติหนึ่งที่ชาวบ้านเขาถือกันในเรื่องเกี่ยวกับขนมแต่งงาน ครั้นไปอีกแห่งหนึ่งเห็นตัดฝอยทองให้ขาดเป็นชั้น ๆ เพื่อให้ซ่อมม้วนพันเจ้าเส้นฝอยทองยาว ๆ ให้ติดซ่อมขึ้นมาอย่างรุ่มร่าม และลางทีก็ต้องแหงนปากนิด ๆ นี่เป็นเพราะผู้จัดสำรับไม่รู้กฎที่เขาถือกัน และด้วยความหวังดีต้องการจะให้แขกรับประทานได้สะดวกอย่างผู้ดี ถ้าเจ้าภาพเจ้าของงานเป็นผู้ถือ อย่างน้อาจแสดงสีหน้าไม่พอใจก็ได้ เพราะเขาต้องการให้เป็นเส้นยาว ๆ อย่างเดียวกับขนมจีน เพื่อเป็นมงคลจะได้อยู่ด้วยกันยืดยาวเหมือนอย่างเส้นขนมจีนฝอยทองยาว ๆ ธรรมเนียมจีนเขาทำบุญครบอายุ ๖๐ ทัศ ก็กินหมี่เส้นยาว ๆ อายุจะได้ยืดยาวอย่างนั้นเหมือนกัน ทางจังหวัดกำแพงเพชรของเลี้ยงในงานมงคลบ่าวสาว ห้ามมีของหมักของดอง เพราะกลัวว่างานนั้นจะเกิดเหม็นเปรี้ยวเหม็นโอ่ และข้าวต้มก็ห้ามเพราะข้าวต้มมักใช้ในงานเกี่ยวกับศพ

๙. ก. เคลื่อนกระบวนขันหมาก

กล่าวเรื่องขันหมากมาเสียยืดยาว คราวนี้ถึงตอนที่จะเคลื่อนกระบวนขันหมากไปได้ เท่าที่เคยเห็นลางรายเจ้าบ่าวและเพื่อนเจ้าบ่าวสมทบไปในกระบวนก็มี ที่ไปต่างหากทีหลังก็มี ไปอยู่ที่บ้านฝ่ายเจ้าสาวแล้วก็มี ถ้าไปพร้อมกับกระบวนขันหมาก ก็เพื่อไปร่วมทำพิธีไหว้ผีกับเจ้าสาว ถ้าไปก่อนก็หมายความว่าไปร่วมพิธีไหว้ผีก่อนหน้าขันหมากแต่งไป หรือไม่ก็ไปช่วยเหลือทางบ้านฝ่ายเจ้าสาว เพราะคุ้นเคยกันมาก่อนแล้วเอาแน่ไม่ได้ ที่ไปในตอนเย็นเป็นไปในพิธีรดน้ำ ซึ่งนอกจากเพื่อนบ่าว ยังต้องมีบ่าวนำไปด้วย และถูกกั้นประตูและมีเด็กถือพานหมากมาเชิญอย่างเดียวกับเมื่อขันหมากไป อย่างนี้เห็นจะเป็นแบบเดิม เพราะเคยเห็นมานานแล้ว และข้าพเจ้าก็เคยเป็นเพื่อนบ่าวไปด้วย แต่เดี๋ยวนี้ไม่เคยเห็นอีก ลางตำรากล่าวว่า ก่อนไป เจ้าบ่าวต้องจุดธูปเทียนไหว้ผีปู่ย่าตายายของตน และกราบไหว้บิดามารดาคณาญาติเพื่อลาไปเข้าพิธีแต่งงาน ณ บ้านเจ้าสาว หรือที่ถูกคือแยกเรือนไปอยู่ทางฝ่ายเจ้าสาว เป็นเรื่องชายไปอยู่บ้านหญิงบิดามารดาและวงศาคณาญาติให้ศีลให้พรตามธรรมเนียม เจ้าบ่าวเตรียมของสำหรับชำร่วยผ้าห้อยหอและของขวัญสำหรับเจ้าสาวติดตัวไปด้วย ประเพณีที่กล่าวในตอนนี้ คล้ายคลึงกับประเพณีแบ่งผีในพิธีกินแขกทางภาคพายัพ

ครั้นจัดขันหมากเสร็จแล้ว ก็บรรทุกเรือหรือเกวียนหรือบนโคต่างช้างม้า แล้วแต่ยานพาหนะที่ใช้กันในท้องถิ่น ลางตำราว่าต้องมีต้นอ้อยแดงผูกข้างหน้ายานพาหนะนั้นคู่หนึ่ง ว่าเป็นเครื่องหมายแสดงว่าอาวาหมงคล ถ้าใช้ต้นอ้อยขาวหรืออ้อยไทย เป็นวิวาหมงคล เรื่องอ้อยนี้ไม่ทราบว่ามีเหตุผลอย่างไรนอกจากมีความหวาน[๑] จะเป็นของคิดขึ้นทีหลังหรือเอาอย่างธรรมเนียมจีนมาก็ไม่ทราบ เพราะเคยเห็นขันหมากของชาวจีนแต่ก่อน มีต้นอ้อยผูกผ้าแดงไปหน้ากระบวน เดี๋ยวนี้เรื่องมีอ้อยไปข้างหน้าของกระบวน

---

๑. ในพิธีแต่งงานของชวา ที่ประตูทางเข้าปะรำแต่งงาน บักต้นอ้อยและต้นกล้วยมีเครือ อธิบายว่าอ้อยเป็นเครื่องหมายแห่งความหวาน คู่สมรสจะได้ประสบชีวิตอันหวานฉ่ำตลอดไป ส่วนกล้วยมีเครือเป็นเครื่องหมายว่า คู่สมรสเป็นราชาและราชินีในงาน และกล้วยนั้นเลือกชนิดที่เรียกว่า กล้วยราชา (เห็นจะเป็นชนิดเดียวกับที่มลายูเรียกว่า รายาปีซัง เราเรียกว่า กล้วยพระยาเสวย มีรูปและรสคล้ายกล้วยหอมแต่เนื้อแน่นกว่า) นอกนี้กล้วยแตกหน่อง่ายและมาก จึงเท่ากับเป็นเครื่องหมาย "ลูกเต็มบ้านหลานเต็มเมือง จาก A girl from Central Java going to marry; Indonesian Affairs issued by the Minister of information, Vol. III No. 9/10 Sebt./Oct: 1953

ขันหมาก มีทำกันน้อยราย แม้ที่ทำเท่าที่เห็นก็ดูเหมือนจะไม่พิถีพิถันเลือกต้นอ้อยแดงหรือต้นอ้อยขาว ดูจะให้เข้าใจว่าสุดแล้วแต่เบื่นอ้อยก็แล้วกัน แต่อ้อยแดงและอ้อยไทยนั้นมักไม่นิยมปลูกกัน นอกจากปลูกไว้ทำยา กินหวานอร่อยเหมือนกัน แต่มีรสกร่อยเจือรสเค็มนิด ๆ ไม่หวานสนิทเหมือนอ้อยจีน คนจึงนิยมปลูกอ้อยชนิดหลังนี้ และใช้เบื่นอ้อยขันหมากกันโดยมากเพราะหาง่ายกว่า

การยาตรากระบวนขันหมากเวลาได้กำหนดฤกษ์ในชนบท มักมีบื่นผาหน้าไม้ไปด้วย เวลาออกจากบ้านก็มียิงบื่นเบื่นฤกษ์เคลื่อนกระบวนนัดหนึ่ง มาได้ครึ่งทางยิงอีกนัดหนึ่ง และเมื่อถึงเขตบ้านเจ้าสาว ก็ยิงอีกนัดหนึ่ง การยิงบื่นนี้ว่าเพื่อให้ฝ่ายเจ้าสาวรู้ตัว ว่าขันหมากกำลังจะมาถึงอยู่แล้วจะได้เตรียมการต้อนรับ อนึ่งถ้าระยะทางอยู่ห่างไกลกันมากอาจยิงบื่นมากกว่า ๓ นัดก็ได้ คือกะยิงเบื่นระยะ ๆ ไป ถ้าไม่ใช้บื่นยิงก็ใช้โห่ ๓ ลา เมื่อเคลื่อนกระบวน ส่วนที่เห็นในกรุงเทพมหานคร โดยเฉพาะในหมู่พวกชาวสวน เห็นใช้ลั่นฆ้องและรัวฆ้องเบื่นสัญญาณเมื่อเคลื่อนกระบวนขันหมาก แล้วมีร้องโห่ฮิ้วรับเบื่น ๓ ลา ต่อจากนั้นก็ตีฆ้องและร้องโห่ฮิ้วเบื่นระยะ ๆ ไป ส่วนคนถือบื่นผาหน้าไม้ไม่มี แต่ที่เขานำกระบวนขันหมากไปเงียบ ๆ ก็มีโดยมาก

กระบวนแห่ขันหมากของภาคพายัพในพิธีวันที่ ๓ ในวัน *"กินแขก"* ตามที่นายแก้ว เกิดมงคล กล่าวไว้ว่า เพื่อนบ่าว ๕ คนที่ไปในกระบวนล้วนถืออาวุธมีบื่นผาหน้าไม้และหอกดาบเบื่นต้น พิธีแต่งงานของชาวพัทลุงและสงขลาในหนังสือลัทธิธรรมเนียมต่าง ๆ ภาคที่ ๒ ว่าในกระบวนขันหมากแต่ง มีผู้ชายถือบื่นเดินเคียงข้างละ ๙ คน ๑๐ คน พิจารณาเรื่องมีคนถืออาวุธไปในกระบวนขันหมากแต่ง ดูจะเบื่นเรื่องป้องกันตัวของฝ่ายพวกเจ้าบ่าวก็ได้ อาจรู้ไม่ได้ว่าผู้หญิงหรือเจ้าสาวที่ตนจะไปทำพิธีแต่งงานด้วยนั้นจะมีคนปองหรือมีคู่รักอยู่ก่อนก็รู้ไม่ได้ ถ้าไม่เตรียมตัวมีอาวุธไปด้วยหรือไม่ยิงบื่นบอกให้รู้ว่ามีบื่น อาจถูกคนดักทำร้ายตอนกลางทางก็ได้ คนร้ายนั้นอาจเบื่นพวกผู้ร้ายปล้นหรือเบื่นพวกผู้ชายที่ปองรักเจ้าสาวไว้ก่อนก็ได้ หรือจะเบื่นทั้งสองสถานก็ได้ หรือถ้าคิดอีกแง่หนึ่ง จะเบื่นเรื่องเหลือติดมาแต่ประเพณีเดิม คือยกพวกจะไปฉุดคร่าพาบุตรสาวเขา

อย่างในเรื่องจีนที่ผู้ชายเป็นนายโจรหรือบุตรขุนนาง กังฉินแห่กระบวนขันหมากไปแต่งงานกับบุตรสาวใคร ให้หรือไม่ให้ไม่เข้าใจถ้าขัดขืนก็ฉุดเอาตามพลการ อย่างนี้ก็เป็นได้เป็นเรื่อง คิดเดาเอาตามเหตุผลเท่านั้น ต่อมาได้อ่านพบในหนังสือ Grawiey's the Mystic Rose ว่าประเทศต่าง ๆ ในยุโรปมีอยู่หลายถิ่นเมื่อเจ้าบ่าวเจ้าสาวไปทำพิธีกล่าวหรือแต่งงานกันในโบสถ์ตามลัทธิคริสต์แล้วเขา มียิงปืนข้ามศีรษะเจ้าบ่าวเจ้าสาวเมื่อขากลับออกมาเป็นระยะตลอดทาง และว่าในพิธีเก่าของอินเดียก็มีพิธียิงธนูขึ้นไปในอากาศและกล่าวคำว่า *"เรายิงภูตปีศาจที่ห้อมล้อมเจ้าสาวให้ตาปะทุ"* เพราะฉะนั้นเรื่องยิงปืนตลอดจนจุดประทัดก็เป็นเรื่องขับไล่ผีปีศาจที่จะมาตอแยเจ้าบ่าวเจ้าสาวให้หนีไป พิธีแห่ขันหมากมียิงปืนจะเนื่องมาด้วยเหตุที่กล่าวนี้อีกทางหนึ่งได้บ้างกระมัง ถ้าเป็นอย่างหลังนี้ก็ควรที่เจ้าบ่าวจะไปในกระบวนขันหมากด้วยหรือเดิมจะเป็นเช่นนั้น แต่มาเปลี่ยนเป็นเจ้าบ่าวไปต่างหากในภายหลังก็ทราบไม่ได้

คราวนี้จะต้องไปกล่าวทางบ้านฝ่ายเจ้าสาว คือต้องจัดหาเด็กคนหนึ่งโดยมากเป็นเด็กหญิงและได้เด็กไว้จุกยิ่งดี และเลือกได้เด็กในบ้านด้วยเป็นเหมาะ ให้เด็กนี้แต่งตัวอย่างงาม ถ้าไว้จุกก็แต่งตัวเหมือนอย่างจะโกนจุกเป็นผู้นำขันหรือพานขนาดเล็กในนั้นมีหมาก ๔ ผล พลูจีบซองหนึ่งเตรียมรอไว้ (ตรงนี้เห็นได้ว่าหมากเป็น ๔ ผล เหมาะแก่ขันหรือพานขนาดเล็ก) พอกระบวนขันหมากมาใกล้เขตบ้านก็โห่และลั่นฆ้องรับ แล้วเด็กถือขันหรือพานหมากเดินออกมาต้อนรับ (ทางจังหวัดกำแพงเพชรไม่ใช้เด็ก แต่ใช้ผู้มีอายุถือพานหมากพลูไม่มีจำนวนจำกัดอย่างไรมาเชิญขึ้นบนเรือน) ยื่นขันหรือพานเป็นการคารวะเชิญขึ้นเรือนแก่เฒ่าแก่ฝ่ายเจ้าบ่าว จะเป็นเฒ่าแก่คนเดียวเป็นหญิงหรือชายก็ได้ แต่โดยมากมักใช้เฒ่าแก่คู่ซึ่งเป็นผัวเมียกันเห็นจะเป็นเพราะหาให้ได้คู่ไม่สะดวก จึงย่อลงเพียงแต่คนเดียว เฒ่าแก่ฝ่ายเจ้าสาวก็เป็นทำนองเดียวกัน ทางพายัพเขาใช้เฒ่าแก่ฝ่ายละ-๓ คน เป็นหญิง ๒ ชายหนึ่ง แต่ไม่ได้บอกไว้ว่าต้องเป็นผัวเมียกันหรือไม่ทางจังหวัดพัทลุงและจังหวัดสงขลา เฒ่าแก่ฝ่ายเจ้าบ่าวมี ๕ หรือ ๖ คน ทางอีสานเฒ่าแก่ฝ่ายชายมี ๓ คน ส่วนเฒ่าแก่ฝ่ายหญิงไม่มีกล่าวจะต้องเข้าใจว่าคงมีจำนวนเท่า ๆ กัน มีมากคน

ทำไมคิดไม่เห็น เด็กที่ถือขันหรือพานหมากมาเชิญนี้ เรียกกันว่าเชิญขันหมาก เฒ่าแก่ฝ่ายเจ้าบ่าวรับขันหรือพานหมากเชิญแล้ว ก็ให้ของแถมพกแก่เด็กและพร้อมทั้งคืนขันหรือพานหมากด้วย เพราะฉะนั้นผู้ที่รับหน้าที่เป็นเฒ่าแก่ จึงจะต้องเตรียมเงินไว้แถมพกติดตัวไปด้วย ตลอดจนเงินค่าเบิดประตูขันหมาก ถ้ามีกั้นประตูขันหมาก เด็กจะนำขันหรือพานหมากมาเชิญ ต่อเมื่อผ่านประตูที่กั้นมาแล้ว ตามปรกติมักจะเป็นที่หัวบันไดจะขึ้นเรือน เงินแถมพกและเงินค่าเบิดประตูขันหมาก ฝ่ายเจ้าบ่าวเขาเป็นผู้จัดมอบให้แก่เฒ่าแก่ไว้ ถ้าเขาลืมก็ต้องเตือนกันมิฉะนั้นจะขลุกขลัก

เมื่อเด็กรับขันหรือพานหมากคืนมาแล้ว ก็จะนำหน้าพาเฒ่าแก่ฝ่ายเจ้าบ่าวขึ้นบนเรือนพร้อมทั้งกระบวนขันหมาก แต่ก่อนที่จะขึ้นบนเรือน เฒ่าแก่ฝ่ายเจ้าบ่าวจัดกระบวนขันหมากเป็นดังนี้ คือ เฒ่าแก่นำหน้า ถัดมาถึงคนยกขันหมากแต่ง ขันสินสอด ขันเงินทุน (ถ้ามี) ผ้าไหว้ และเตียบ (ถ้ามี) โดยลำดับ เหล่านี้จัดเป็นขันหมากเอกจึงไปหน้า ส่วนขันหมากโทหรือขันหมากเลวรั้งท้ายกระบวน ตอนนี้เจ้าบ่าวและเพื่อนบ่าวจะสมทบไปในกระบวนเพื่อไปเข้าพิธีไหว้ผีก็ได้หรือจะไปต่างหากแต่เงียบ ๆ ก็ได้ตามเรื่อง

อีกตำราหนึ่งกล่าวว่า *"ต้องเดินกระบวนขันหมากอย่างนี้ นายขันหมากออกหน้าถัดมาโดยลำดับคือเฒ่าแก่ พลูไหว้ สินสอด เงินทุน เตียบ ผ้าไหว้ มะพร้าว-อ่อน เหล้าและอ้อย อยู่หลังที่สุด"* ท่านจะเลือกอย่างของตำราไหนก็แล้วแต่ใจท่านเถิด ข้าพเจ้ามีหน้าที่แต่จะนำมาให้ท่านพิจารณาดูเท่านั้น เพราะต่างตำราก็ผิดกันมามาตั้งแต่ต้นแล้ว หรือท่านจะไม่เอาอย่างก็เป็นเรื่องตามใจท่าน สุดแล้วแต่จะถือว่าอะไรสำคัญกว่ากันก็เอาสิ่งนั้นขึ้นหน้ากันตามลำดับ ลางรายเวลาขันหมากเดินกระบวนเข้าเขตบ้าน ทางฝ่ายเจ้าสาวมีโปรยดอกไม้ไปตลอดทางก็มีเคยเห็น ดูจะเป็นได้แบบอย่างมาจากธรรมเนียมฝรั่งมากกว่าเป็นธรรมเนียมของไทยเดิม สู้แบบธรรมเนียมแต่งงานของชาวจังหวัดพัทลุงและจังหวัดสงขลา (ซึ่งในที่นี้หมายถึงภาคปักษ์ใต้ทั้งหมดก็เห็นจะได้ต่อไปจะใช้ว่าปักษ์ใต้เพื่อความสะดวก) ไม่ได้ คือเมื่อก่อนเคลื่อนกระบวนขันหมาก

เขาจัดหมากพลูใส่ขันถมเล็ก ๆ ให้คนที่เข้าใจถือล่วงหน้าไปเรือนบิดามารดาเจ้าสาวก่อน เป็นขันหมากบอกให้รู้ว่าคนมากน้อยเท่านั้นจะไปถึงเวลานั้น ทางฝ่ายเจ้าสาวจะได้จัดแจงการรับรองตามธรรมเนียม ครั้นขันหมากเดินพ้นประตูบ้านเจ้าบ่าวออกไปถึงกลางถนน ก็ยิงปืน ๔ นัด ๕ นัด เพื่อจะให้รู้ไปถึงบ้านเจ้าสาว ว่าเคลื่อนกระบวนขันหมากออกเดินแล้ว ครั้นไปถึงประตูบ้านเจ้าสาวก็ยิงปืนอีกครั้งหนึ่ง แล้วเดินขึ้นไปถึงบันไดเรือน ฝ่ายข้างเจ้าสาวก็แต่งให้เฒ่าแก่ถือหม้อน้ำมนต์ออกไปคอยรับอยู่ที่บันไดเรือน ครั้นขันหมากถึงก็เอาน้ำมนต์ประพรมขันหมากทุก ๆ ขัน แล้วนำขันหมากเข้าไปข้างใน เพื่อทำพิธีอย่างอื่นต่อไปตามประเพณี ซึ่งอยู่นอกเรื่องที่จะเล่าในที่นี้

ถ้าพิจารณาธรรมเนียมแต่งงานเดิมของชาวบักษ์ใต้ที่กล่าวมานี้จะเห็นได้ว่า แทนที่ฝ่ายเจ้าสาวจะจัดเด็กนำขันหรือพานขันหมาก กลับเป็นฝ่ายเจ้าบ่าวจัดผู้นำขันหรือพานขันหมากมาบอกให้ฝ่ายเจ้าสาวรู้ตัว ซึ่งทางภาคกลางประพฤติตรงกันข้ามคือฝ่ายเจ้าสาวจัดคนนำสำรับเป็นของเลื่อนเตือนขันหมาก ของภาคกลางเมื่อเคลื่อนกระบวนขันหมากใช้ลั่นฆ้องและเรื่องปิดประตูขันหมากก็ไม่มีกล่าวไว้ จึงต้องเข้าใจว่าประเพณีปิดประตูคงไม่มี

ได้กล่าวไว้ข้างต้นของเรื่องตอนเคลื่อนกระบวนขันหมากว่ามี *"นายขันหมาก"* ออกหน้าถัดมาคือเฒ่าแก่และคนยกขันหมากโดยลำดับ ในทีแรกเมื่อข้าพเจ้าเห็นคำว่า *"นายขันหมาก"* ก็ไม่ทราบว่า หมายความถึงใคร จนเมื่อเร็ว ๆ นี้ (พ.ศ. ๒๔๙๒) มีโอกาสเป็นเฒ่าแก่ไปในงานขันหมากของชาวสวนจังหวัดธนบุรี จึงได้ทราบเรื่องว่านายขันหมากนั้นคือผู้มีความรู้จัดเจนในเรื่องเกี่ยวกับขันหมาก มีหน้าที่ดำเนินการตลอดไปคือนายพิธีขันหมาก หน้าที่อย่างนี้ตามที่เคยเห็นทำกันตกแก่ผู้เฒ่าแก่ แต่ถ้าเฒ่าแก่มาแต่อื่นเช่นต่างว่าเป็นชาวกรุงเทพ ฯ พวกสมัยใหม่ก็จะไม่สามารถรู้ธรรมเนียมประเพณีของชาวละแวกท้องถิ่นที่เขามีพิธีแต่งงาน ก็เป็นเรื่องขลุกขลักยุ่งยากแก่ผู้เป็นเฒ่าแก่เหตุนี้จึงไม่สู้มีใครเต็มใจรับหน้าที่เป็นเฒ่าแก่ไปงานเช่นนั้น ถ้ามีนายขันหมากเป็นผู้จัดการในเรื่องพิธีต่าง ๆ ก็สะดวกขึ้น ที่จริงก็ควรเป็นเช่นนั้น หน้าที่เฒ่าแก่ควรจะเป็นแต่เป็นประธานไปเท่านั้น และอะไรที่เป็นเรื่องอิดหนาระอาใจของเฒ่าแก่ไม่เท่าที่อาจต้องไป

เจรจาโต้ตอบต่อล้อต่อเถียงกับพวกประตู ดังที่ได้ประสบมาเองหลายคราว เมื่อมีนายขันหมาก เรื่องเหล่านี้ก็ตกแก่หน้าที่ของนายขันหมากทั้งหมดและเขามักเบิดประตูที่กั้นให้เฒ่าแก่ขึ้นไปบนเรือนฝ่ายเจ้าสาวเสียก่อน เพื่อรวบรัดไม่ให้เสียเวลาเฒ่าแก่ ในขณะที่กระบวนขันหมากยังไปไม่ได้ ต้องถูกกั้นประตูอยู่จนกว่าจะได้เจรจากันเสร็จในเรื่องกั้นประตูเบิดประตู นอกนี้นายขันหมากยังมีหน้าที่ต้องคอยระวังดูแลข้าวของตลอดจนยานพาหนะด้วย เพราะถ้าเผลออาจถูกแกล้งมีผู้ลักเช่นเรือ เอาไปซ่อนและเรียกเอาค่าไถ่ก็ได้ นี่ก็เป็นเรื่องเล่นสนุกของเขา ถือเป็นธรรมเนียมกันมาในท้องถิ่นนั้น แต่ก็มีเค้าให้เห็นว่าเป็นเรื่องที่สืบมาแต่ก่อน ซึ่งเดิมคงมีความหมายและเหตุผลเป็นอย่างหนึ่งจะไม่ใช่อย่างที่เห็นกันอยู่ในบัจจุบัน

๙. ปิดประตูขันหมาก

เมื่อเฒ่าแก่นำกระบวนขันหมากไปถึงประตูบ้านเจ้าสาวแล้ว มีคนในบ้านฝ่ายเจ้าสาว ๒ คน ถือชายผ้าข้างละชายกั้นขวางทางไว้ เรียกกันว่า *"ปิดประตูขันหมาก"* (ทางจังหวัดกำแพงเพชรไม่มีกั้นปิดประตูในตอนนี้ จะมีก็เมื่อมีเจ้าบ่าวมาด้วย) เฒ่าแก่ (เมื่อไม่มีนายขันหมากมาทำหน้าที่) ต้องถามว่า *"ประตูนี้มีชื่อว่าอันใด"* หรือจะพูดดื้อ ๆ อย่างสมัยใหม่ว่า *"ประตูอะไรจ๊ะ"* ก็ได้ ผู้ปิดประตูคนหนึ่งตอบว่า *"ประตูชัย"* เฒ่าแก่จึงให้ของแถมพกตรีแก่ผู้ปิดประตูทั้ง ๒ คน คนทั้ง ๒ จึงเปิดประตูคือผ้าที่กางกั้นไว้นั้นออกพวกขันหมากก็เดินขบวนโดยลำดับเข้าไปในบ้านเจ้าสาว พอถึงประตูบันไดนอกชานเรือนมีคน ๒ คน ถือแพรข้างละชายกั้นทางไว้อีก นับเป็นประตูที่สอง เฒ่าแก่ฝ่ายเจ้าบ่าวจึงถามว่า *"ประตูชั้นสองนี้มีชื่อว่าประการไร"* ผู้ปิดประตูตอบว่า *"ชื่อประตูเงิน"* เฒ่าแก่ให้ของแถมพกอย่างโทแก่ผู้ปิดประตูทั้ง ๒ คน แล้วคนทั้ง ๒ ก็ปล่อยแพรที่กั้นออก พวกขันหมากก็ขึ้นไปบนเรือนหอได้ พอถึงประตูเรือนหอ พบปิดประตูอีก คราวนี้เป็นประตูที่ใช้สายสร้อยทองคำกั้น เฒ่าแก่ฝ่ายเจ้าบ่าวถามอีก คนปิดประตูจะตอบว่า *"ชื่อประตูทอง"* เฒ่าแก่ฝ่ายเจ้าบ่าวให้ของแถมพกชั้นเอกแก่ผู้ปิดประตูทั้งสองคน แล้วคนทั้ง ๒ จึงย้อนถามเฒ่าแก่ฝ่ายชายว่า *"ท่านทั้งปวงที่มานี้ เดินมาทางไหน"* เฒ่าแก่สามี (ถ้ามาทั้ง ๒ คนผัวเมีย ถ้ามาคนเดียว ก็ตอบหมดคนเดียว) ตอบว่า *"ข้าพเจ้าเดินมาทางตะพานทิพตะพานแสง"* เฒ่าแก่ภรรยาตอบว่า *"ข้าพเจ้าเดินมาทางตะพานเงินตะพานทอง"* ตอบแล้ว ผู้ปิดประตูก็เปิดสายสร้อยที่กั้นอยู่นั้นออกเฒ่าแก่และพวกขันหมากก็เข้าไปในหอ ทันใดนั้น ที่บนเรือนก็ลั่นฆ้องสามลา (ถ้ามีด้วย) เป็นฤกษ์ขันหมากมาถึงเรือนหอ (หน้าที่คนลั่นฆ้องมักใช้พวกโหร) ถึงตรงนี้จะพักเรื่องไว้ก่อนเพราะมีอะไร ๆ ที่จะพูดในตอนนี้อยู่หลายอย่าง

การปิดประตูขันหมาก มีอยู่ว่า ถ้าผู้ใดปิดประตูบอกชื่อประตูไม่ถูกต้อง เฒ่าแก่ก็ไม่ยอมให้ของแถมพก ถ้าเฒ่าแก่บอกชื่อทางที่มาไม่ถูกต้อง ก็เข้าไปในเรือนไม่ได้ ต้องยืนอยู่ที่นั่นจนกว่าจะบอกถูก ข้าพเจ้าไม่เคยได้ยินใครตอบบอกชื่อประตูถูกต้องตาม

ชื่อที่มีลำดับไว้ข้างต้น จะเอาอะไรกันนักกับผู้กั้น อย่างดีก็บอกแต่ประตูเงินประตูทองลางแห่งมีแถมประตูนากด้วย ส่วนประตูชัยไม่เคยพบ ตอบถูกหรือไม่ถูกเราก็แจกเงินให้ผู้กั้นก็แล้วกัน ถึงตอนที่ผู้กั้นย้อนถามเฒ่าแก่ว่ามาทางไหน ก็ไม่เคยพบว่ามีใครถามสักรายเดียว หมายความว่ายังมีเหลืออยู่ในตำราเท่านั้น อาจจะมีเหลืออยู่บ้างในถิ่นชนบทที่เคร่งอยู่ในประเพณีเดิมก็ได้ ทำไมจึงมีกั้นประตู และทำไมจึงบอกชื่อบอกทางกัน เห็นจะเป็นคำอาณัติสัญญาณโค้ดลับบอกให้รู้ว่าใครเป็นใคร คงเป็นเรื่องสืบมาแต่ดึกดำบรรพ์ ซึ่งในชั้นหลังลืมต้นเหตุที่ทำกันเสียแล้ว จึงเปลี่ยนชื่อประตูและชื่อทางให้เป็นคำดี ๆ เป็นเงินทอง เป็นอย่างให้เข้ารูปกับพิธีมงคล เรื่องเดิมก็จะสืบเค้ามาจากการแต่งงานอย่างที่ ๑ ซึ่งกล่าวไว้ข้างต้นแล้ว

เรื่องปิดประตูอย่างในตำรา ก็มี ๓ ประตูเท่านั้น ปิดเพียงเป็นพิธี และคนในบ้านเป็นผู้ปิดเท่านั้น แต่ที่เคยเห็นปิดกันมีมากประตู ตอนที่เป็นประตูแรก ยายแก่ยายเฒ่าลูกเด็กเล็กแดงก็พากันมาปิดเอาสตางค์ด้วย ชั้นเดิมเมื่อความหมายของเรื่องกั้นประตูกลายแล้ว เห็นจะปล่อยให้คนในบ้านพวกเดียวกันเป็นผู้ปิดเพื่อสนุกรื่นเริงและให้ได้เงินบ้างเท่านั้น แล้วการปิดประตูเจริญขึ้น ลามปามไปถึงคนนอกบ้านพากันมาปิดเพื่ออยากได้ของแถมพกคือสตางค์ เมื่อการเป็นเช่นนี้ เรื่องถามชื่อประตูจากผู้กั้น และผู้กั้นถามเฒ่าแก่ว่าทางไหน ก็ใช้ไม่ได้ จริงอยู่ถ้าจะถือตามตำรา ถามชื่อประตูจากผู้กั้น ก็คงจะตอบกันได้บ้าง เพราะคำว่า ประตูเงินประตูทอง ติดปากรู้จักกันมาก แต่เดี๋ยวนี้เห็นจะรู้น้อยเข้า ถ้าจะต้องถามกันทุกประตู เมื่อมีกั้นมากก็แย่เฒ่าแก่ลางคน (คือข้าพเจ้าเอง) จึงถามประตูแรกประตูเดียวพอเป็นพิธี ตอบถูกหรือผิดไม่ว่า ขอแต่ให้ได้ผ่านพ้นเข้าไปโดยสะดวกก็แล้วกัน เป็นรั้แล้วร้รอดกันไปที ลางทีให้เงินแก่ผู้กั้นแล้วผู้กั้นไม่พอใจเห็นว่าน้อย ไม่ยอมเปิดให้ ดูเป็นทีว่าตนมีสิทธิที่จะทำเช่นนั้นได้โดยประเพณีที่แท้ก็ไม่มีเป็นเรื่องบานปลายขึ้นทีหลัง ต้องโต้เถียงกันกว่าจะตกลงได้ก็ถูกคนรุมดูแน่น ยิ่งกว่านั้น ลางทีพวกต่างชาติที่เขาไม่รู้ประเพณีของเรา เห็นใคร ๆ พากันมากั้นประตูและได้สตางค์ด้วย สนุกเต็มที่ไม่มีลำบากอะไร ก็พากันมากั้นทั้งเจ็กทั้งแขก ถ้าหนทางที่จะไปบ้านเจ้าสาวเป็นทางที่ต้องเดินไปหรือใช้เรือหรือรถเข้าไม่ถึง เช่นถนนหรือตรอกในสำเพ็ง

เบื่นต้น พอรู้ว่าจะมีขันหมากก็แห่กันมาคอยกั้นบีดประตูตั้งแต่ต้นระยะทางกว่าจะถึงบ้านเจ้าสาวก็อีกไกล ลางทีกั้นแล้วได้ของแถมพกคือสตางค์ไปแล้ว ก็ไปกั้นข้างหน้าอีก ครั้นไม่ยอมให้ก็ขัดขวางทำท่าต่าง ๆ ยายแก่คนหนึ่งกั้นแล้วก็ไปกั้นอีก ไม่ยอมให้ก็กอดรัดตัวเฒ่าแก่ไม่ยอมให้ไปจนเสื้อแสงเฒ่าแก่คือข้าพเจ้าเองเบื่อนหมด เพราะแกไม่ปฏิบัติตามวัฒนธรรมห่มแต่ผ้าไม่ได้สวมเสื้อ ลางรายเขาหลีกหาฤกษ์ไปใหม่ คือรวบรัดจัดไปแต่เวลาเช้ามืด (นี่ก็ข้าพเจ้าอีก) แต่กระนั้นก็ยังมีผู้มาคอยกั้นอยู่มากคนแล้ว เคราะห์ดีที่ทะยอยกันไปไม่เบื่นกระบวนจึงไม่ถูกกั้น แต่ที่ทำลุ่น ๆ อย่างนี้ได้ ต้องทางฝ่ายเจ้าสาวยินยอมเห็นพ้องด้วย บางคราวขันหมากไปทางเรือถูกกั้นขวางคลองคล้ายกับต้องแวะด่านก็มีต้องให้ของแถมพกกันมาก ๆ ซึ่งมีคนลอยเรือซุ่มคอยรับอยู่แล้ว จึงจะปล่อยให้ผ่านเข้าไปได้ ถ้าไม่ยอมให้อาจเกิดเรื่องไม่งามเกิดขึ้นก็ได้ เช่นเขียนเบื่นหนังสือใช้ถ้อยคำอย่างหยาบคายผูกเชือกแขวนขวางคลองไว้ก็เคยเห็น ที่นั้นคงเบื่นถิ่นนักเลงโตหรือคนพาลเบื่นแน่ มีอยู่คราวหนึ่งต้องจุดประทัดใส่ปลายไม้ยอกหน้ากระบวนขันหมากจึงผ่านไปได้ ที่กั้นประตูเล่นเบื่นสนุกอย่างกันเองก็มี คือทางฝ่ายเจ้าบ่าวจัดของแถมพกทำเบื่นห่อ เมื่อได้รับห่อโตแก้ออกมีของเล็กนิดเดียวส่วนผู้บีดประตูก็ไม่ยอมเบีดให้ง่าย ๆ และมีเจรจาโต้ตอบกันนาน ๆ เรื่องที่พรรณนานี้ ข้าพเจ้าเบื่นผู้ได้ประสบมาเองแทบทั้งหมด และข้าพเจ้าเข้าใจว่าผู้ที่เคยเบื่นเจ้าบ่าวในเรื่องที่เล่ามานี้ก็มีอยู่มากราย เมื่อได้อ่านเรื่องตอนนี้ คงจะจำเหตุการณ์ครั้งนั้นได้ดี ที่ข้าพเจ้าเคยทำหน้าที่ให้แก่เขา แล้วต่อมาต้องทำหน้าที่นี้ซ้ำอีกให้แก่บุตรชายของเขา จนถึง พ.ศ. ๒๕๐๐ ก็มีห้ารายแล้ว ที่โต้ตอบกันอย่างเต็มยศ ดังข้อความที่จะกล่าวต่อไปยังไม่เคยประสบเห็น ทุกวันนี้การกั้นประตูขันหมากอย่างที่เล่าเห็นจะไม่มีแล้ว แต่ก็ไว้ใจไม่ได้ เพราะเบื่นประเพณีต้องมีกั้น แต่ก็ควรกั้นกันในบริเวณบ้านเท่านั้น พอเบื่นพิธีมีสนุกสนานกันบ้าง แต่การกั้นนี้ ทั้งสองฝ่ายมักจะได้ตกลงกันก่อนเพื่อทางเจ้าบ่าวจะได้กะเงินแถมพกไปให้ถูกหรือพอเพียง แต่ลางรายก็รำคาญเลยห้ามไม่ให้มีกั้นประตูก็มี ที่ต้องการให้มีกั้นประตูก็มี โดยกล่าวว่าเบื่นเรื่องมีครั้งเดียวในชีวิตของเจ้าบ่าว ควรให้มีสนุกเบื่นตำน้ำพริกละลายน้ำได้เล่นบ้าง ได้อ่านพบหนังสือฝรั่งเล่าเรื่องกั้นประตูขันหมากของพม่า ว่าประเพณีกั้นประตูยังมีทำกันอยู่ในชนบท ส่วนในเมือง

ใหญ่ ๆ ไม่สู้มี ว่าเอาเชือกมากั้นขวางทางไว้ไม่ให้เจ้าบ่าวกับพวกผ่านเข้าไปยังบ้านผู้หญิง กระบวนของเจ้าบ่าวที่มามีแบกที่นอนหมอนมุ้งและอะไร ๆ ที่เป็นเครื่องเรือนมาด้วย เป็นเรื่องขนเครื่องเรือนและเครื่องแต่งงานมากกว่าเป็นเรื่องขันหมาก (ขันหมากของมอญก็มีลักษณะเป็นทำนองเดียวกันดู Halliday's The Taliang, p 59) เชือกกั้นนี้เรียกว่าเชือกเงิน เชือกทอง ผู้กั้นมักเป็นหนุ่มที่ชอบสนุก ถ้าไม่ให้เงิน ก็จะด่าแช่งต่าง ๆ ซึ่งไม่เป็นมงคลแก่บ่าวสาวฝรั่งเห็นว่า เป็นเรื่องขู่กรรโชกเอาเงินกันตรง ๆ ในลางท้องที่นายอำเภอที่เป็นฝรั่งก็ห้ามเลยไม่ให้มีกั้น แต่ฝรั่งผู้แต่งหนังสือเรื่องนั้นว่า ถึงจะเสียเงินบ้างเล็กน้อยก็ไม่น่าเสียดาย แต่งงานมีเมียทั้งที่ไม่ควรตระหนี่ นี่ก็ถูกเหมือนกันถ้าสนุกด้วย (Shway Yoe, The Burman, his life and notions, p 58)

อ่านพบในหนังสือประชุมเชิญขวัญมีบทถามและตอบขันหมาก บทนายประตูถามและตอบ กับมีบทว่าด้วยบีดประตูขันหมาก ซึ่งมีผู้จดมาให้ข้าพเจ้านานแล้วพิจารณาดูข้อความที่มีอยู่ในบทเหล่านี้ จะเป็นของแต่งขึ้นใช้เป็นเฉพาะ จะใช้กันก็ในผู้ที่รู้และจำได้เอากล่าวอวดกันเป็นอย่างที่ท่านผู้ใหญ่ว่า *"กล่าวอวดตุ๊กแก"* จึงไม่สู้แพร่หลาย[๑] ถ้านำเอามาใช้ในเวลานี้ เห็นจะเป็นของเยิ่นเย้อเกินสมัยสักหน่อย แต่ก็ว่าไม่ได้เพราะผู้ที่รับหน้าที่เป็นเฒ่าแก่ฝ่ายชายถูกอีกฝ่ายหนึ่งซักถามในทำนองคล้ายอย่างนี้ก็เคยมีซึ่งได้แก่ข้าพเจ้า ถ้าไม่รู้เรื่องมาก่อนก็งงงันตอบไม่ได้ เพราะฉะนั้นควรจะสอบถามกันเสียก่อนได้เป็นดีว่าถ้าจะซักถามกันแบบนี้ จะได้พกตำราแบบตอบสำเร็จติดกระเป๋าไปด้วยแล้วจะได้เปิดออกอ่านให้สะใจตอบคำถามอวดตุ๊กแกให้พึ่งบ้าง บทโต้ตอบกัน มีดังนี้:—

บทถามขันหมาก

ศรีศรีสิทธิเตโชไชย ข้าพเจ้าจะขออภัยแก่ท่านทั้งหลาย ทั้งหญิงชายทุกถ้วนหน้า ที่ได้ไหว้วานกันมาเป็นมิ่งมงคล ข้าจะขอถามความต้นตามนิสัยประเพณี โดยคดีมีมาแต่โบราณ ด้วยท่านเจ้าของงานยังมีความสงสัยอยู่เป็นหนักหนา จึงใช้ให้ข้าพเจ้ามาถามดูให้รู้แน่ ตามกระแสขันหมากมานั้นเท่าไร ทุนสินไซร้เท่าไรนา เมื่อท่านจะยาตรา

---

๑ ได้ทราบว่าทางจังหวัดสุโขทัยบทถามและตอบนี้ เคยมีผู้ใช้บ้างลางราย

มากี่ขั้นฉาย ท่านทั้งหลายที่พากันมานี้ นางทั้งสี่ที่อุ้มขันหุ้มนั้นชื่อไร ท่านเบื่นผู้ใหญ่นาย ขันหมากมา จงชี้แจงกิจจาให้แน่ อย่าแชเชือนเบือนหน้าหนี ถ้าบอกไม่ได้ต้องให้ถอง สักสองที ข้าไม่แกล้งอวดถ้าในขวดนั้นยิ่งดี

(จบถามที่ขันหมาก)

บทตอบขันหมาก

ศรีศรีสิทธิเตโชไชย ข้าจะขออภัยแก่ท่านทั้งหลาย ทั้งหญิงทั้งชายทุกถ้วนหน้า ที่ได้ไหว้วานกันมาเบื่นมิ่งมงคล อ้อท่านมาถามความต้นฤาเจ้าข้า ให้เบื่นมูลคดีมาแต่โบราณ ด้วยท่านเจ้าของงานยังสงสัยอยู่เบื่นหนักหนา ข้าพเจ้าก็ตรองตริกปรึกษามาล้วน-แต่ที่ดี ไม่มีมลทินสิ้นทั้งนั้น เมื่อข้าพเจ้าจะยาตราผายผัน ก็สำเร็จได้เจ็ดชั้นฉายฤกษ์ เมื่อตากับยายปลูกกล้วยเบื่นเงินทอง เดชะบุญของเจ้าทั้งสอง เคยเก็บดอกไม้ร่วมกันมา เก็บดอกอัญชัญบุษบาประทุมชาติ บัวขาวสะอาดจงกลนี เจ้าได้เคยถวายแก่พระศรีอริยไมตรี เดชะกุศลสมปอง ของเจ้าทั้งสองนี้เบื่นนักหนา ทุนสินมีมา สินสอดสิบตำลึง เบื่นที่พึ่งแก่บิดามารดาญาติกาพี่น้อง ข้าพเจ้าช่วยกันประคับประคองมาทั้งนี้ แต่ขันหมากมีห้าสิบขัน แต่คำโบราณเรียกว่าร้อยเอ็ด ทุนสินสอดเสร็จพร้อมกัน เบื่นสำคัญมาในวันนี้ นางทั้งสี่นั้นชื่อนางสุธรรมา นางสุนันทา นางสุจิตรา นางสุชาดา ทั้งนี้เบื่นเอกอัครมเหสีของพระอินทรา ที่เบื่นใหญ่ในขันหมากมานั้น ข้าพเจ้าจะกล่าวให้ฟัง จงตั้งใจจำกำหนดให้แน่ ตามกระแสวาระพระบาลีมีในคัมภีร์ปฐมสมโพธิ โปรดกล่าวไว้ในวิวาหมงคลปริวัต จัดตามปริเฉทสัมปยุตขอท่านสัปปุรุษพึงเข้าใจเถิด มีมาแต่กำเนิดตั้งแต่ครั้งพระเจ้ากรุงสิริสุทโธทน์ กับนางสิริมหามายา สองกษัตราราชาภิเษกกันในครั้งนั้น พระพิษณุกรรม์ก็ชวนกันลงมา ทั้งเทพบุตรเทพยดาก็ลงมาช่วยทำปราสาทหอ ทั้งร้อยเอ็ดเมืองก็มิได้ย่อท้อช่วยขันหมาก นี่หากข้าพเจ้ากล่าวมาโดยย่อ ขอให้ท่านจำกำหนดเสียให้แน่ ตามกระแสพระบาลี จึงได้ติดต่อมาจนทุกวันนี้ ที่สองขวดนั้นยังอยู่ดี คอยรับประทานตามเวลาที่จะได้เซ่นผีนั้นต่อไป

(จบบทตอบขันหมาก)

บทนายประตูถาม

ศรีศรีสถาพร ข้าพเจ้าจะกล่าวสุนทรตามวาที ข้าจะขอถามตามกระแสวาระพระ-บาลี เสียงอึงมี่สนั่นหวั่นไหว โห่ร้องก้องโกญจนาท เห็นผิดประหลาดด้วยมีบื่นคาบศิลา

เครื่องศาสตราวุธ ประจุจุดยิงบี้นคาบหินศิลา เออท่านจะมารบพุ่ง ชิงเอาสมบัติพัสถานในบ้านเมือง ฤาท่านจะมาด้วยเรื่องเบี้นไมตรี ท่านทั้งหลายที่พากันมานี้มาแต่บ้านใดเมืองใด นามกรชื่อไร เจ้านายท่านไซร้ชื่อไรนา จงบอกฉันให้รู้ ฉันผู้เผ้าพระทวารบานประตูจะขอพั่ง

(จบบทนายประตูถาม)

บทตอบนายประตู

ศรีศรีสถาพร ข้าพเจ้าจะกล่าวสุนทรตามวาที จะบอกไปตามกระแสวาระพระบาลี ข้าพเจ้าทั้งหลายที่พากันมานี้ เดินมาจากเมืองกบิลพัสดุ์บุรีศรีมหานคร นายข้าพเจ้าทรงนามกรชื่อพระเจ้าสีหหนุราช แต่พระราชโอรสเบี้นมหาอุปราช ทรงนามชื่อเจ้ากรุงสิริสุทโธทน์ แต่ตัวข้าพเจ้านี้โสด ชื่อมหาพราหมณ์ตามนายมา แต่นายข้าพเจ้านี้มีความปรีดาพร้อมใจกัน จึงได้นำเอาแก้วแหวน แสนสรรพเงินทองสิ่งของมีราคา เพชรนิลจินดาแก้ววิเชียรไพฑูรย์มุกดาหาค่ามิได้ แต่ตัวนายข้าพเจ้านี้ไซร้มีรองเท้าทองฉลองพระบาทของพระเจ้ากรุงสีหหนุราช เจ้าเมืองกบิลพัสดุ์มหานคร นายข้าพเจ้ายกนิกรมาในเวลาวันนี้ มีเครื่องศาสตราวุธประจุจุดยิงบี้นคาบศิลา ปรารถนาจะบ้องกันโจรผู้ร้ายที่จะมาตีชิงวิ่งราวเอาดวงแก้วมุกดา ที่จะเอามาถวายเจ้านายท่าน ท่านจงเบิดเผยพระทวารบานประตูให้แก่ข้าพเจ้า ข้าพเจ้าจะได้ไปเผ้าให้ทันฤกษ์ชัย ข้าพเจ้าจะขอถามนามพระทวารนี้ชื่อไรนา ทั้งซ้ายขวาและหญิงชาย จงบอกไปให้แน่ตามกระแสวาระพระบาลี อย่าช้าทีจงบอกมาให้ทันตามเวลาทีเราถามนี้โดยเร็ว

(จบบทตอบนายประตู)

บทนายประตตอบคำถาม

ศรีศรีสถาพร ข้าพเจ้าจะขอยอกรชี้แจงแสดงความไปตามพระบาลี ท่านมาถามถึงนามพระทวารนี้ มีนามชื่อพุทธมงคล ธรรมมงคล สังฆมงคล เรียกว่ามงคลสามประการที่ข้าพเจ้ารักษาพระทวารเบื้องขวานั้น ชื่อขุนอินทยักษ์ ภรรยาชื่อนางอักขมุขี ที่รักษาพระทวารเบื้องซ้ายนี้ นามชื่อขุนนนทยักษ์ ภรรยาชื่อนางธรรมรักษา ท่านจะให้ข้าพเจ้าเบิดเผยพระทวารบานทวาราใหญ่ ด้วยทวารนั้นไซร้ ใส่กลอนสลักลั่นชั้นในใส่ลูกกุญแจไว้

ช้านาน ด้วยกุญแจนั้นมีกลในไขยาก เมื่อท่านจะสามิภักดีให้ทันฤกษ์ผานาที ท่านจงเอาน้ำสุรามฤตย์ที่อย่างดีมาโสรจสรง ชำระมลทินให้สิ้นราคีนั้นเสียก่อน จึงจะได้ใช้ให้กับท่าน ท่านจะได้พากันเข้าไปเผ้าให้ทันฤกษ์ยาม สมตามความปรารถนาของท่านที่มานี้สำเร็จได้ทุกประการ

"วิธีปิดประตูขันหมาก ให้ดูนี้ไว้เป็นลักษณะเถิด

"พระอิศวรผู้เป็นเจ้าของโลกใช้ให้พระอินทยักษ์ ๑ นันทยักษ์ ๑ เป็นผู้บริวารของพระอินทร์ลงมาปิดประตูคนที่จะมาแต่งงานบ่าวสาว คือหนทางมีอยู่ ๒ ประการ หนทางโลกีย์ประการ ๑ หนทางโลกุตรประการ ๑ ข้าแต่ท่านที่พากันมาเป็นก่ายเป็นกองนี้จะประสงค์สิ่งอะไร หรือจะไปข้างไหน ด้วยว่ามีอยู่ ๒ ทาง จะมาทางโลกีย์จงมาทางนี้ ถ้าจะไปทางโลกุตรไปบรรพชา จงไปทางวัดเถิด เป็นทางนิพพานท่านจะมาเป็นสามีของบ้านนี้ท่านรู้จักลักษณะของพ่อเรือนแล้วหรือ

"กิจของพ่อเรือน ๕ แม่เรือน ๕

"ผัวต้องสงเคราะห์เมียด้วยเหตุ ๕ สถาน ๑ สมฺมานเนน ด้วยความถือว่าเขาเป็นเมียจริง ๆ ๒. อนติมาเนน ด้วยการไม่ดูหมิ่นเขา ๓ อิสฺสริยโวสฺสคฺเคน มอบการงานให้เมียเป็นใหญ่ในบ้านเรือน ๔ อนติจาเรน ด้วยการไม่ประพฤตินอกใจเมีย คือมีเมียมากเป็นเหตุไม่ไว้ใจของเมีย ๕ อลงฺการานุปทาเนน เป็นคนหาเครื่องประดับตกแต่งกายให้เมียตามกำลังความสามารถของตนที่จะหามาได้ นี่เป็นกิจของพ่อเรือน ทีนี้จะกล่าวถึงกิจของแม่เรือน ๑ ทกฺขตา เป็นคนจัดการงานดีในบ้านเรือน ๒. สงฺคหิตปริชนา สงเคราะห์คนใกล้เคียงผัวดีในที่สัมผัสชม ๓ อนติจาราย เป็นคนไม่ประพฤตินอกใจผัว ๔ ธนรกฺขิตา เป็นหญิงรักษาทรัพย์สมบัติที่ผัวหามาได้ไว้ดี ๕ อนลสา โหติ เป็นหญิงที่ไม่เกียจคร้านในกิจการงานทั้งปวง

หมอ R. Halliday เล่าไว้ในหนังสือเล่มหนึ่ง (J. Burma Res. S. VOl. VIII pt. II) ว่าได้ไปช่วยแต่งงานของมอญอยู่ริมแม่น้ำเจ้าพระยาใต้พระนครศรีอยุธยาลงมาหน่อย

(เห็นจะเป็นจังหวัดปทุมธานี) ว่าตอนพวกเจ้าบ่าวขนข้าวของเครื่องขันหมากมาถึงบ้านเจ้าสาว ถูกกั้นประตูแล้วมีการซักถามโต้เถียงกันทั้งสองฝ่ายอย่างยืดยาว ซึ่งหมอ R. Halliday ได้แปลเป็นภาษาอังกฤษไว้ในหนังสือเล่มนั้นทั้งหมด ข้อความที่โต้ตอบกันก็คล้ายคลึงกับที่เล่ามาข้างต้น ลางทีเรื่องเหล่านี้เราจะได้มาทางมอญกระมังและในข้อความต่าง ๆ เหล่านี้จะเห็นว่า คนยกขันหมากเอกมี ๔ คน เท่ากับมเหสีทั้ง ๔ ของพระอินทร์ เพราะฉะนั้นขันใส่หมากจึงต้องมีคู่แล้วถึงขันสินสอดและขันทุน ในกระบวนมีบีนมาด้วย ว่าเพื่อบ้องกันโจรผู้ร้าย ที่แท้เห็นจะเบีนเรื่องบ้องกันตัวในลักษณะงานเช่นนี้

เมื่อบีดและเบีดประตูขันหมากเสร็จแล้ว เฒ่าแก่ฝ่ายเจ้าบ่าวก็พาพวกขันหมากเข้าไปสู่เรือนหอพร้อมกัน ทางฝ่ายเจ้าสาวจัดหาชายหญิงซึ่งเบีนสามีภรรยากันโดยทางแต่งงาน มาเบีนเฒ่าแก่ฝ่ายเจ้าสาว ออกมารับรองเฒ่าแก่ฝ่ายเจ้าบ่าว (เฒ่าแก่จะใช้คนเดียวก็ได้ที่จริงมาสองคน ก็เห็นพูดคนเดียวโดยมาก เฒ่าแก่อีกคนเบีนแต่นั่งเฉย ๆ) การทักทายปราศรัยกันนี้ ถ้าไม่มีอะไรจะพด ก็ควรใช้วิธีเดียวกับเมื่อมีพิธีหมั้นคือบอกให้ทราบว่าเบีนเฒ่าแก่ฝ่ายใด นำสินสอดเงินทุนของใครมาแต่งงานกับใคร ในลักษณะเดียวกับที่พูดเมื่อมีขันหมากหมั้น ลางทีก็ไปถูกเฒ่าแก่ฝ่ายเจ้าสาว “ *รู้มาก* ” ปราศรัยทักทายเฒ่าแก่ฝ่ายเจ้าบ่าวในทำนองเบีนถ้อยคำร่ายยาวกลาย ๆ ก็มีขึ้นต้นว่า “ *ศรีศรีสิทธิเตโชไชยได้ฤกษ์ห้าชั้นฉาย* ” หรืออะไร ๆ อย่างนี้แล้วกล่าวอะไรยืดยาวเบีนอย่างบทถามขันหมากที่กล่าวมาแล้ว เมื่อเฒ่าแก่ฝ่ายเจ้าบ่าว (คือตัวข้าพเจ้าเอง) ถูกคำปราศรัยชนิดนี้ในทีแรกก็ตกตะลึง เพราะไม่นึกคาดว่าจะต้องมาเผชิญกับคำปราศรัยอย่างท่องบทมาเล่นละคร จึงไม่ได้เตรียมท่องบทตอบมา ต้องใช้ปฏิภาณตอบอย่างอ้อมแอ้มขอไปที พอไม่ให้ขายหน้าคนที่อยู่บนเรือนฝากระดานนั้น ซึ่งนั่งสลอนถูกตราหน้าว่าไม่รู้จักอะไรยังกล้ารับหน้าที่เบีนเฒ่าแก่เพราะฉะนั้นควรจะท่องจำบทตอบขันหมากไว้ด้วย ถ้าไปถูกเฒ่าแก่ที่มีความรู้พรรณนั้น จะได้ไม่ขลุกขลักเหงื่อแตก เคยจำได้ว่าสัก ๒๕ บีกว่ามาแล้ว ที่ในถิ่นสวนตำบลบางเชือกหนังจังหวัดธนบุรีแห่งหนึ่งอำเภอตลิ่งชันมีพิธีแต่งงาน ฝ่ายเจ้าสาวเชิญนายอำเภอหนุ่มที่ปกครองท้องที่นั้นมาเบีนเฒ่าแก่ฝ่ายหญิง ข้าพเจ้าเบีนแขกไปรดน้ำในงานนั้นด้วย เพราะหนทางไกล จึงไปถึงแต่วัน ก่อนเวลาขันหมากมาเมื่อนั่งคุยกับนายอำเภอได้สักครู่ นาย

อำเภอก็ปรับทุกข์ว่า ถูกรับหน้าที่เป็นเฒ่าแก่ซึ่งตนเองก็ไม่ใช่คนแก่เฒ่าหนักใจจริง ๆ ไม่รู้ว่าเขาทำอย่างไรกัน ไม่เคยสนใจมาแต่เดิม ครั้นจะบอกบัดไม่รับเป็นเฒ่าแก่ก็ใช่ที่ เกรงใจเขา ด้วยเขานับถือและเห็นเป็นเกียรติยศจึงเชิญมา จึงต้องรับเป็นเฒ่าแก่จำเป็น ข้าพเจ้าก็อยากรู้ถึงวิธีแต่งงานเพราะได้ทราบว่าจะมีเบี่ดเตียบด้วย จึงขันรับอาสาเป็นเฒ่าแก่ผู้ชาย โดยที่สมัครใจและฝ่ายเจ้าสาวยินยอมเป็นปริยาย ครั้นถึงเวลาขันหมากมา เห็นเฒ่าแก่แก่ผัวเมียฝ่ายเจ้าบ่าวเป็นผู้เฒ่าจริง ๆ ทั้งคู่ และเป็น "*ผู้รู้มาก*" จริง ๆ ด้วยการก็ได้สำเร็จเรียบร้อยไปได้อย่างขอไปที แต่ก็ได้รับความรู้เรื่องเหล่านี้อยู่บ้าง เขาทำกันอย่างไรในถิ่นนั้น

จะได้เล่าเรื่องต่อไปเมื่อเฒ่าแก่ทั้งสองฝ่ายปราศรัยกันตามธรรมเนียมแล้ว ก็ถึงพิธีเบี่ดเตียบ ซึ่งลางตำราว่าเบี่ดเตียบเมื่อหมดเรื่องรดน้ำซัดน้ำบ่าวสาวแล้ว แต่ในที่นี้จะพูดเรื่องเบี่ดเตียบเสียก่อน โดยไม่คำนึงว่าเบี่ดเมื่อใด เป็นผิด เป็นถูก เพราะไม่ทราบว่าไหนผิดไหนถูก แต่ที่เห็นเป็นเรื่องเบี่ดกันในเวลาขันหมากมาถึงแล้วและทำพิธีไหว้ผีทีเดียว เวลานี้แต่งงานในกรุงเทพ ฯ ไม่ใคร่เห็นเบี่ดเตียบ อย่าว่าแต่มีพิธีเบี่ดเตียบเลย รูปร่างเตียบเป็นอย่างไร ก็ยังไม่สู้เห็นและรู้จักกัน เรื่องกั้นประตูขันหมากไทยทางภาคอื่นแต่เดิมมาจะมีพิธีอยู่ด้วยหรือไม่ก็ไม่ทราบ แต่ทางภาคพายัพ นายแก้ว เกิดมงคล กล่าวว่าเมื่อขันหมากไปถึงเรือนฝ่ายหญิงเฒ่าแก่ทางฝ่ายเจ้าสาวจัดส่งนายอ่ายคือนายด่าน เป็นหญิงแม่เรือนอยู่ในวัยสาวหมู่ละ ๒ หรือ ๓ คน ไปยึดชัยภูมิไว้ตามทางเป็นระยะ ๆ คอยกั้นเชือกมิให้กระบวนเจ้าบ่าวผ่านไปได้ แต่ด่านนี้ลางแห่งก็กั้นไว้ได้เป็นผล ลางแห่งก็ถูกแย่งเชือกเอาไปเสีย ส่วนคณะเฒ่าแก่เมื่อได้ยินเสียงโห่จึงนำคณะฝ่ายหญิงออกไปช่วยนายอ่ายเป็นกระบวนยืดยาว เมื่อกั้นไว้ได้เจ้าบ่าวก็ต้องเสียค่าผ่านด่านเรื่อยไปทุกระยะจนถึงประตูบ้าน ด่านประตูบ้านนั้นถือว่าเป็นด่านสำคัญชื่อว่า "*ด่านแก้วด่านคำ*" หม่องสาวแก้ว (คือเจ้าสาวในตอนนี้เรียกว่าสาวแก้ว และเจ้าบ่าวเรียกว่าบ่าวแก้ว) มายืนหยัดกั้นประตูไว้หลายชั้น เจ้าบ่าวต้องเสียค่าผ่านแพงหน่อย เมื่อผ่านได้แล้ว พวกสาวแก้วก็เข้าไปเดินเรียงบ่าวแก้วเป็นคู่ ๆ พากันเดินตรงไปยังบันไดซึ่งเฒ่าแก่ฝ่ายเจ้าสาวมากั้นเอง เรียกว่า "*ประตูแสง*" เจ้าบ่าวเสียค่าผ่านแล้ว จุดธูปเทียนบูชาหัวบันไดก่อนแล้วจึงขึ้นไปบนเรือนได้

ตรงนี้จะขอแทรกเรื่องทำพิธีเกี่ยวกับเครื่องขันหมากที่มาถึงเรือนเจ้าสาวแล้วตามที่ชาวจังหวัดกำแพงเพชรเล่าให้ฟัง เป็นดังนี้

ที่บนเรือนหอเขาจัดปูลาดด้วยเสื่อเป็นเฉพาะ นำเครื่องขันหมากวางลงบนเสื่อวางเรียงกันเป็น ๒ แถว ให้มีทางเดินระหว่างกลาง เอาขันสินสอดและเงินขันหมาก (ถ้ามี) วางต้นแถว ถัดมาเป็นผ้าไหว้ เตียบและสิ่งอื่น ๆ วางเรียบร้อยแล้ว เฒ่าแก่ฝ่ายเจ้าสาวเอาใบพลูจุ่มน้ำพระพุทธมนต์เดินจากซ้ายไปขวาพรมขันหมากเรื่อยไป คนยกขันหมาก (นอกจากคนยกขันสินสอดและเงินขันหมาก) เดินตามเฒ่าแก่ฝ่ายเจ้าสาวไป เมื่อพรมเสร็จแล้ว เฒ่าแก่ฝ่ายเจ้าสาวก็ยกขันสินสอดและเงินขันหมากอุ้มเข้าไปวางลงในห้องที่จะทำพิธีเบิดเตียบวักผี คนอื่น ๆ ที่เดินตามก็ยกเครื่องขันหมากอื่น ๆ ตามไปโดยลำดับเพื่อจะได้ทำพิธีวักผีต่อไป

ผู้ที่ยกขันหมากจะได้รับแจกหมากพลูคนละซอง เป็นของสมนาคุณ แต่มีพิเศษที่เด็กอุ้มขันสินสอด จะได้รับเงินเป็นจำนวน ๔ บาท เด็กอุ้มผ้าไหว้ผีได้ ๒ บาท ต่อมาของชำร่วยที่เป็นหมากพลูซอง เปลี่ยนเป็นผ้าแถบ ผ้าเช็ดหน้า ถ้าเป็นฤดูร้อนก็แจกน้ำอบไทยด้วย

๑๐. ก. เบิดเตียบ

เมื่อขันหมากมาเรือนพร้อมกันแล้ว ฝ่ายเจ้าสาวเลือกหาหญิงชายซึ่งเป็นสามีภริยากันโดยแต่งงาน ๒ คู่ มาเป็นคนเบิดเตียบ เฆ่าแก่ฝ่ายหญิงต้องนั่งใกล้ชิดเตียบให้คนฝ่ายเจ้าบ่าวที่ยกเตียบ อุ้มเตียบส่งให้แก่หญิงฝ่ายเจ้าสาวสองคนที่จะมาเบิดเตียบหญิงฝ่ายเจ้าสาวทั้งสองคนรับเอาเตียบวางลงในที่นั้น แล้วแก้ผ้าที่หุ้มห่อเตียบ และเบิดฝาออกวางไว้ เอาแป้งหอมน้ำมันหอมและกระแจะประพรมสิ่งของในเตียบทั้ง ๔ แล้วคนทั้งสองยกเตียบทั้ง ๔ ส่งให้แก่สามีของตนทั้งสองคนรับไว้ อุ้มเดินเข้าไปในห้องเรือนบิดามารดาเจ้าสาวคนละเตียบ หญิงทั้งสองเป็นผู้อุ้มเดินตามหลังสามีของตนเข้าไป ชายหญิงทั้ง ๔ คนนี้นำผ้าขาวกว้างยาว ๔ ศอก ปูลงกลางเรือน แล้วยกเตียบทั้ง ๔ พร้อมทั้งผ้าไหว้สำรับขาวรวมลงในเตียบ วางลงตรงกลางผ้าขาว จุดธูปเทียนคู่ ดอกไม้สด ๒ ช่อ กระทำสักการ-เทวดาและผีเรือนผีปู่ย่าตายาย เมื่อกล่าวบทชุมนุมเทวดาเพื่อขอให้มาปกบ่กรักษาบ้านเรือนบิดามารดาเจ้าสาวแล้ว เฆ่าแก่ฝ่ายเจ้าบ่าวจูงมือเจ้าบ่าวเข้าไปในเรือน เฆ่าแก่ฝ่ายเจ้าสาวก็จูงมือเจ้าสาวเข้าไปด้วยนั่งลงพร้อมกัน เฆ่าแก่ฝ่ายเจ้าบ่าวจับมือขวาเจ้าบ่าวให้ทับมือซ้ายเจ้าสาว ให้ประสานกัน และยกขึ้นถึงศีรษะเจ้าบ่าวก่อนแล้วจึงยกถึงศีรษะเจ้าสาวแล้วให้ก้มศีรษะกราบลง หัวแขนเข่าจดพื้นอย่างเบญจางคประดิษฐ์ นี่เป็นไหว้ผี ไหว้เสร็จแล้วเจ้าบ่าวเจ้าสาวจึงมาไหว้บิดามารดาฝ่ายเจ้าสาว พิธีตรงนี้เองที่จะเป็นตอนสำคัญของการ-แต่งงาน เพราะมีเรื่องจับมือเจ้าบ่าวเจ้าสาวประสานกัน แปลว่ายอมยกให้เป็นคู่ผัวตัวเมียกันแล้ว ได้ทำพิธีบอกกล่าวเล่าสิบและกราบไหว้ผีปู่ย่าตายายแล้ว เป็นอนุญาตโดยปริยายเห็นจะถือได้ว่าตอนนี้ได้เป็นผัวเมียถูกต้องตามประเพณีแล้ว

เฆ่าแก่จึงนำอาหารในเตียบพร้อมทั้งผ้าไหว้ชุดขาวออกเซ่นผีปู่ย่าตายาย และผีเหย้าผีเรือนเป็นการคำนับนบนอบ ส่วนผ้าไหว้บิดามารดาเจ้าสาวเก็บเอาไว้ก่อน เอาไว้ไหว้เมื่อเข้าอยู่เรือนหอแล้ว เป็นการคำนับฝากตัวเป็นบุตรเขยคนมาอยู่ใหม่ลางรายไหว้บิดามารดาเจ้าสาวในตอนนี้ก็มี ส่วนผ้าที่ไหว้นั้นภายหลังเอาไปตัดย้อมเป็นสบงจีวรหรือเย็บเป็นม้งถวายพระสงฆ์อุทิศกุศลไปตามเจตนา

วิธีเซ่นผีเคยมีผู้เมตตาจดมาให้ จะถูกผิดกับที่ยังมีทำกันอยู่หรือไม่ ไม่ได้สอบดังนี้ :—

ข. วิธีไหว้ผี

"ต้องไหว้ที่เสาดั้งก้นเรือน เอายอดตอง ๓ ยอด (เท่าจำนวนกับที่ปูในโลงผีเมื่อเบิกโลง) ปูที่โคนเสาดั้ง (นี่คงเป็นเพราะอยู่กับพื้นดินจึงต้องใช้ใบตองรองต่างเสื่อและภาชนะสำหรับวางเครื่องเซ่น) เอาเครื่องเซ่นกองลงในใบตอง ธูปเทียนติดเสาดั้งแล้วต้องเรียกตัวเจ้าสาวออกมาด้วย จุดธูปอีก ๒ ดอก ให้เจ้าสาวดอกหนึ่ง เจ้าบ่าวดอกหนึ่ง เอาไปแกว่งวน ๆ ที่ขนมด้วยกันทั้ง ๒ คน และกล่าวคำว่าดังนี้

"สู ๆ ผีทั้งหลายเอ๋ย ข้าพเจ้าจะขอเชิญมาประชุมในเวลานี้ ผีปู่ ผีย่า ผีตา ผียาย ผีพ่อ ผีแม่ทั้งหลาย ผีพี่ ผีน้อง ผีเกี่ยวดองพวกพ้องทั้งหลายเชิญมาให้ทันเวลาวันนี้ ข้าพเจ้าผู้เป็นลูกหลาน ได้จัดเครื่องกระยาบวชฝูงผีทั้งหลายที่ข้าพเจ้าได้เชิญมาให้สังเวย จะขอศีลขอพรให้แก่ข้าพเจ้าผู้เป็นลูกหลานนี้เถิด

อีกบทหนึ่งมีอยู่ในหนังสือประชุมเชิญขวัญ ฉบับหอสมุดแห่งชาติมีดังนี้.—

ค. บทเซ่นผี

"ศรีศรีวันนี้ก็เป็นวันดี เป็นราศีศุภมงคล ข้าพเจ้าจะขอย่อย่นประดิษฐานขึ้นทันใด ขออำนวยพร ยอกรขึ้นไหว้ ท่านพ่อท่านแม่ ท่านเฒ่าแก่ผู้ใหญ่ ญาติกาฝูงผี ไม่ว่าผู้ดีเข็ญใจ ผีเรือนแม่พ่อ ผีหอปลูกใหม่ ขอเชิญจงมาให้ พร้อมกันในวันนี้ วันนี้ก็เป็นวันดี ท่านเศรษฐีผู้ใหญ่ท่านจะเอาแก้วเข้ามาเกย จะเอาเขยเข้ามาฝาก จะเอาขันหมากเข้ามาให้ ได้จัดแจงแต่งไว้ ทั้งส้มสูกลูกไม้ ขนมหลายกองเกวียน ขนมผิงฝอยทองล้วนแต่ของจำเนียร จันอับงาเจียน ผลไม้นานา ส้มส้าส้มยำ ส้มทับพลับจีน ลูกอินตะผาลำขนมต้มลูกใหญ่ กล้วยไข่กล้วยน้ำ มะพร้าวอ่อนอ้อยลำ เหล้าเข้มหมูหัน ห่อหมกทอดมันสารพันที่จะมี อภิเษกสองศรี เซ่นผีทั้งหลาย ผีภูต ผีพราย แม่ซื้อรักษา ที่ได้เลี้ยงได้ดูทั้งผีปู่ผีย่า ผียายผีตา ตามประดาพี่น้อง ผีเกี่ยว ผีดอง ทั้งสองพร้อมกัน อย่างขึ้งเคียดเดียดฉัน ขบพั่นเข่นเขี้ยว จะมาเป็นพี่น้อง จะมาเป็นทองแผ่นเดียว อย่าพิโรธโกรธเกรี้ยวช่วยอุปถัมภ์ค้ำชู ผัวเมียทั้งคู่ ให้เจ้าอยู่สบาย เชิญเสร็จเสด็จเข้ามา คุ้มครองรักษา คุ้มโพย

คุ้มภัย คุ้มเสนียดจัญไร ขออย่าให้มีมา คุ้มให้สารพัด อย่าให้หนูกัดหลังคา คุ้มทั้งผ้านุ่งมุ้งฝา พร้อมฝายุ้งฉางครอบครองสองรา โรคาเบาบาง คุ้มลูกคุ้มเต้า ทั้งเขม่าตานซาง ญาติกา ผีสางคุ้มครองบ้องกัน ลูกเปรตเศษนรก กระยาจกอธรรม์ อย่าให้มาเกิดในครรภ์ ขอเชิญเทวดาจุติลงมาจากสวรรค์ เพื่อจะเป็นลูกเต้า เมื่อเจ้าจะมีครรภ์ ข้าจะขอ รำพัน ทั้งจั่วทั้งฝา ขื่อดั้งหลังคา รอดแปอกไก่ ผีประตูหน้าต่าง เสาห้อง เสากลาง ผีสางนางไม้ ที่ได้ปลูกเรือนอยู่ สองเจ้าทั้งคู่ ขอให้อยู่สบาย คุ้มโพย คุ้มภัย คุ้มทั้งเสนียดจัญไร สิ่งร้ายอย่าได้มี ให้สวัสดีมงคล ให้เกิดมรรคเกิดผล แก่ ตนเจ้าทั้งสอง ยกขึ้นมาตั้งพัก หินหนักพักทอง เครื่องสินสมรส ยกขึ้นมาหมด ตั้ง ไว้ในห้อง เช็ดหน้าดอกคำ ขันน้ำพานรอง หวีกระจกคันฉ่อง โถแป้งน้ำมัน ยี่ภู่ ปูนอน ฟูกหมอนม่านกั้น เตียงตั้งอัฒจันทร์ กระโถขันเชี่ยนหมาก มีดพลับตลับนาก พานหมากซองพลู เครื่องกินเครื่องอยู่ ขันน้ำจอกลอย แหนบใหญ่ไม้สอย สาวน้อย หาไว้ เมื่อจะออกเรือนไป เจ้าจะได้ครองกัน เจ้าค่อยผ่อนค่อยผัน ปรนนิบัติผัวตน จะเกิดมงคล แก่ตนทุกวัน อีกไม้สีพั่น ขันน้ำบ้วนปาก ตูพลูตูหมาก ทั้งตลับขี้ผึ้ง อย่าตั้งปิ่งเอาผัว อย่าทำชั่วถึงผู้ใหญ่ เราสอนเจ้าไว้ จงเร่งจดจำ เวลาค่ำอย่าเที่ยวเตร่ อย่าโลเลแกล้งแชเชือน การเหย้าเรือนเตือนข้าไท ทุกสิ่งไปให้ทั่วสิ้น เมื่อผัวจะกิน ดูจัดแจง หุงต้มแกงแต่งไว้ท่า ต้มผักหญ้าปลาย่างไฟ แกงปลาไหลจะใส่ผัก อย่า ให้มากนักไม่สู้ดี อย่าจู้จี้ทำหงุดหงิด ถ้าผัวผิดอย่าบ้าบ่น ลับหลังคนจึงค่อยว่า พึ่งคำ ข้าที่สอนไว้ จะให้พรสอนเจ้าไป เกี่ยวดองทั้งสองข้าง ถ้าผิดพลั้งลูกเขยใหม่ คำบุราณ ท่านว่า ดูอัชฌาอาศัย แม่ผัวกับลูกสะใภ้ อย่าขึ้นเคียดเดียดฉัน ทั้งสองครองกัน ให้ เป็นฉันผัวเมีย อย่าเรียกเมียว่าอี มันไม่ดีแก่ตัว ฝ่ายว่าเมียก็กลัว ฝ่ายว่าผัวก็เกรง อย่าขึ้นมึงถึงเอง อย่าข่มเหงใจกัน อย่าพดกระแทกแดกดัน หนหันด่าทอ อย่าให้ ร้อนถึงแม่พ่อ ปู่ย่าตายาย อดสูดูร้าย หญิงชายเย้ยเยาะ ผัวผิดเมียพลั้ง อดออม กันมั่ง ยับยั้งจงเหมาะ ผัวพูดแต่หวาน เมียขานแต่เพราะ อย่าโมโหมากปากเปราะ อย่าทำน้ำใจเสาะ มันไม่เหมาะชอบกล เจ้าอย่าทำข้องขัด จงปรนนิบัติผัวตน เมื่อ เจ้าจะนอน ไหว้พระสวดมนต์ ถือศีลห้าเบื้นต้น สวัสดีมีไชย เมื่อค่ำราตรี เข้าที่ กราบเท้าผัว เบื้นการดีแก่ตัว ไม่มีชั่วสักเวลา ฝ่ายข้างผัวก็อย่าช้า จงเร่งมาให้พรเมีย

ทั้งทรัพย์สินก็จะได้ เพิ่มไหลพูนมา ถึงจะมีบุตรีบุตรา ก็คงจะมาสืบสาย จะมีลูกหญิงลูกชาย ก็ไม่ชั่วสักคน มาแต่บนฟ้า เทวดานิมนต์ จุติปฏิสนธิ คนที่ชั่วไม่มี สอนเจ้าเท่านี้ ดีกว่าเงินทอง จงหมั่นทั้งสอง พังคำจำไว้ สมบัติของเจ้า อย่าให้รู้ขาดสาย ให้ไหลมาเทมา เหมือนน้ำคงคาบ่อทราย อย่าร้สิ้นร้สด ถึงจะมีบตร ก็บริสทธิ์สืบสาย จะมีลูกหญิงก็เลี้ยงง่าย จะมีลูกชายก็เลี้ยงคง ขอให้อายุยืนยง ทั้งสองครองกัน ระงับโศกโรคภัย ขอจงอย่าได้รู้มี ให้เป็นเศรษฐีมหาเศรษฐี ให้มีเรือขี่เลี่ยมทอง ข้าหญิงเหลือหลาย ข้าชายเนืองนอง ศฤงคารบ้านช่อง วัวควายช้างม้า เรือนแพนาวา จอดอยู่เต็มท่า สินค้ามากครัน ให้เจ้ามีเงินนับแสน ให้เจ้ามีแหวนนับพัน โตกถาดเชี่ยนขัน สารพันใช้สอย มุ้งม่านการเหย้า ข้าสาวบ่าวน้อย เงินทองเบี้ยร้อย ใช้สอยครามครัน ให้ต้นกัลปพฤกษ์ งอกขึ้นหัวนอน ตรงหน้าบัญชร ผ้าผ่อนแพรพรรณจะนึกของสิ่งใด ขอให้ได้สิ่งนั้น ให้สมความปรารถนา ให้มีโรงช้างโรงม้า มีทั้งฉางข้าวฉางเกลือ ส่วยสาอากร เดชะพระพร ให้ได้กับเจ้าทั้งสอง "พุทธ์ กมุมสิทธิ ธมุม์ กมุมสิทธิ สงุฆ์ กมุมสิทธิ อายุ วณโณ สุขๆ พลๆ ติ."

ข้าพเจ้าเคยเห็นเขาเซ่นผี (เมื่อเดือนมีนาคม พ.ศ. ๒๔๙๒ นี้เอง) มีผู้กล่าวเซ่นผีด้วยข้อความที่กล่าวนี้ พอถึงข้อความที่กล่าวว่า *"แกงปลาไหลจะใส่ผัก ให้มากนักไม่สู้ดี"* และข้อความอื่น ๆ อีกหลายแห่ง ข้าพเจ้าเห็นเจ้าสาวซึ่งนั่งพับเพียบอยู่ข้างเจ้าบ่าวทำปากเม้นหรือไม่ก็อมยิ้ม เพราะเหลืออดกลั้นเป็นระยะ ๆ ไป พอถึงข้อความที่ว่า *"เมื่อค่ำราตรี เข้าที่กราบเท้าผัว เป็นการดีแก่ตัว ไม่มีชั่วสักเวลา"* ข้าพเจ้าเห็นเจ้าสาวทำหน้าซึ่งไม่ทราบว่าจะอธิบายได้อย่างไร ส่วนเจ้าบ่าวนั้นวางหน้าเฉย ๆ ทื่อ ๆ อยู่ตลอดเวลา แต่ผู้หญิงสาวมีเรือนและมีบุตรแล้วคนหนึ่ง เป็นหญิงสมัยใหม่แห่งสมัยที่เล่านี้ ซึ่งนั่งอยู่ใกล้ข้าพเจ้า หันมาพูดเบา ๆ กับข้าพเจ้าว่า *"ผัวกราบเมียบ้างไม่ได้หรือคะ"* ข้าพเจ้าก็ตอบว่าได้เหมือนกันเป็นเรื่องในมุ้ง ยิ่งกว่านี้ก็ได้ ถ้ายอมกลัวเมีย ยอมกันเสียข้างหนึ่งก็ *"เป็นการดีแก่ตัว ไม่มีชั่วสักเวลา"* เป็นของดีแน่ แต่ว่าต้องยอมอย่างมีเกียรจึงจะใช้ได้ ข้าพเจ้าเห็นผู้หญิงสาวสมัยใหม่หลายคนในที่นั้น ถามข้าพเจ้าว่าทำทำไม ไม่เห็นมีประโยชน์อะไร นี่คงถามด้วย

เกรงใจ และไม่ทราบว่าข้าพเจ้าเป็นหัวใหม่หรือหัวเก่า ถ้าไม่เช่นนั้นอาจบอกว่าบ้าก็ได้ ข้าพเจ้าตอบว่าทำเพื่อแสดงกตัญญูกตเวทีระลึกถึงผู้ใหญ่ที่ล่วงลับไปแล้ว ตอบมากกว่านี้ในขณะนั้นไม่ได้ ด้วยไม่ใช่เวลาที่จะอธิบาย เรื่องมันเป็นความผิดด้วยกันทั้งผู้ทำและผู้ถาม ผู้ทำก็ทำตามตำราไม่กระดิกเรื่องสั่งสอนให้เมียเมื่อจะเข้านอนให้กราบตีนผัวเสียก่อน อย่างนี้มีผู้หญิงสมัยใหม่กี่คนที่จะไม่นึกว่าเป็นบ้า แต่ที่ถามว่าผัวกราบตีนเมียบ้างไม่ได้หรือก็เป็นบ้าเหมือนกัน เป็นเรื่องอย่างลูกตุ้มนาฬิกาแกว่งไปที่สุดข้างหนึ่งแล้วก็แกว่งมาที่สุดอีกข้างหนึ่ง เป็นเก่าที่สุดและใหม่ที่สุดมาพบกันมันจะเข้ากันได้อย่างไร

การไหว้ผีเซ่นผีในพิธีแต่งงาน เป็นเรื่องเซ่นบูชาผีบรรพบุรุษที่ในภาษาอังกฤษเรียก Ancestor Wrsapih อันเป็นคติดั้งเดิมในลัทธิศาสนา ข้าพเจ้าได้กล่าวเรื่องคติลัทธินี้ไว้ในเรื่อง *"การนับถือผีสางเทวดา"* นั้นแล้ว จึงจะไม่นำมากล่าวซ้ำไว้ในที่นี้ ถ้าอ่านดูประเพณีแต่งงานของชาวไทยในถิ่นต่าง ๆ จะเห็นได้ว่าพิธีแต่งงานตอนที่สำคัญ หรือที่มีมาแต่เดิม คือตอนไหว้ผีและพิธีผูกขวัญทำขวัญนั่นเอง

พิจารณาข้อความในบทเซ่นผีฉบับพิสดารอย่างหลังนี้ ดีร้ายจะเป็นเรื่องทำขวัญบ่าวสาวด้วยก็ทราบไม่ได้ จึงได้มีข้อความเชิญผีมากินเลี้ยงเพราะมีสั่งสอนปนอยู่ด้วยเป็นก่ายเป็นกอง การทำขวัญ ย่อมทำในระยะที่สำคัญ ถ้าจะว่าไปตอนแต่งงานก็นับได้ว่าเป็นระยะสำคัญตอนหนึ่งของชีวิต เป็นการสมควรอย่างยิ่งที่จะต้องมีทำขวัญ แต่ที่ในกรุงเทพฯ ก็ไม่ปรากฏว่ามีทำกัน เหมือนอย่างทำขวัญนาค ประเพณีไทยทางปักษ์ใต้พายัพและอีสานพิธีแต่งงานก็มีทำขวัญ แต่เดี๋ยวนี้ก็ไม่ได้ทำกันเป็นส่วนมาก ข้าพเจ้าทราบว่าทางจังหวัดกำแพงเพชรมีพิธีผูกขวัญทำขวัญบ่าวสาวในตอนเมื่อไหว้ผี (ดูเรื่องทำขวัญผูกขวัญของข้าพเจ้า)

ข้าพเจ้าเขียนข้อความตอนนี้เมื่อยังไม่ได้พิธีเบ็ดเตียบมาจากจังหวัดกำแพงเพชร จึงเห็นว่าถ้าจะนำมากล่าวไว้ในที่ต่อไปนี้ ก็จะคลี่คลายข้อความลางประการที่ข้าพเจ้าปรารภไว้ข้างต้น ให้เห็นแจ่มแจ้งขึ้น ดังต่อไปนี้

ให้เอาอาหารในเตียบวางในห้องทำพิธีไหว้ผี แบ่งและวางเรียงมีจำนวนเท่ากันเป็น ๓ แถว แถวขวาเป็นส่วนของเจ้าบ่าว แถวกลางเป็นส่วนของผีปู่ย่าตายาย (ของเหล่านี้วางบนใบตองที่ไม่หักไม่ขาดมีจำนวน ๓ ใบ เอาทางมีนวลหงาย ทางพายัพปูผ้า

เกรงใจ และไม่ทราบว่าข้าพเจ้าเป็นหัวใหม่หรือหัวเก่า ถ้าไม่เช่นนั้นอาจบอกว่าบ้าก็ได้ ข้าพเจ้าตอบว่าทำเพื่อแสดงกตัญญูกตเวทีระลึกถึงผู้ใหญ่ที่ล่วงลับไปแล้ว ตอบมากกว่านี้ในขณะนั้นไม่ได้ ด้วยไม่ใช่เวลาที่จะอธิบาย เรื่องมันเป็นความผิดด้วยกันทั้งผู้ทำและผู้ถาม ผู้ทำก็ทำตามตำราไม่กระดิกเรื่องสั่งสอนให้เมียเมื่อจะเข้านอนให้กราบตีนผัวเสียก่อน อย่างนี้มีผู้หญิงสมัยใหม่กี่คนที่จะไม่นึกว่าเป็นบ้า แต่ที่ถามว่าผัวกราบตีนเมียบ้างไม่ได้หรือก็เป็นบ้าเหมือนกัน เป็นเรื่องอย่างลูกตุ้มนาฬิกาแกว่งไปที่สุดข้างหนึ่งแล้วก็แกว่งมาที่สุดอีกข้างหนึ่ง เป็นเก่าที่สุดและใหม่ที่สุดมาพบกันมันจะเข้ากันได้อย่างไร

การไหว้ผีเซ่นผีในพิธีแต่งงาน เป็นเรื่องเซ่นบูชาผีบรรพบุรุษที่ในภาษาอังกฤษเรียก Ancestor Wrsapih อันเป็นคติดั้งเดิมในลัทธิศาสนา ข้าพเจ้าได้กล่าวเรื่องคติลัทธินี้ไว้ในเรื่อง *"การนับถือผีสางเทวดา"* นั้นแล้ว จึงจะไม่นำมากล่าวซ้ำไว้ในที่นี้ ถ้าอ่านดูประเพณีแต่งงานของชาวไทยในถิ่นต่าง ๆ จะเห็นได้ว่าพิธีแต่งงานตอนที่สำคัญ หรือที่มีมาแต่เดิม คือตอนไหว้ผีและพิธีผูกขวัญทำขวัญนั่นเอง

พิจารณาข้อความในบทเซ่นผีฉบับพิสดารอย่างหลังนี้ ดีร้ายจะเป็นเรื่องทำขวัญบ่าวสาวด้วยก็ทราบไม่ได้ จึงได้มีข้อความเชิญผีมากินเลี้ยงเพราะมีสั่งสอนปนอยู่ด้วยเป็นก่ายเป็นกอง การทำขวัญ ย่อมทำในระยะที่สำคัญ ถ้าจะว่าไปตอนแต่งงานก็นับได้ว่าเป็นระยะสำคัญตอนหนึ่งของชีวิต เป็นการสมควรอย่างยิ่งที่จะต้องมีทำขวัญ แต่ที่ในกรุงเทพฯ ก็ไม่ปรากฏว่ามีทำกัน เหมือนอย่างทำขวัญนาค ประเพณีไทยทางปักษ์ใต้พายัพและอีสานพิธีแต่งงานก็มีทำขวัญ แต่เดี๋ยวนี้ก็ไม่ได้ทำกันเป็นส่วนมาก ข้าพเจ้าทราบว่าทางจังหวัดกำแพงเพชรมีพิธีผูกขวัญทำขวัญบ่าวสาวในตอนเมื่อไหว้ผี (ดูเรื่องทำขวัญผูกขวัญของข้าพเจ้า)

ข้าพเจ้าเขียนข้อความตอนนี้เมื่อยังไม่ได้พิธีเบ็ดเตียบมาจากจังหวัดกำแพงเพชร จึงเห็นว่าถ้าจะนำมากล่าวไว้ในที่ต่อไปนี้ ก็จะคลี่คลายข้อความลางประการที่ข้าพเจ้าปรารภไว้ข้างต้น ให้เห็นแจ่มแจ้งขึ้น ดังต่อไปนี้

ให้เอาอาหารในเตียบวางในห้องทำพิธีไหว้ผี แบ่งและวางเรียงมีจำนวนเท่ากันเป็น ๓ แถว แถวขวาเป็นส่วนของเจ้าบ่าว แถวกลางเป็นส่วนของผีปู่ย่าตายาย (ของเหล่านี้วางบนใบตองที่ไม่หักไม่ขาดมีจำนวน ๓ ใบ เอาทางมีนวลหงาย ทางพายัพปูผ้า

แดงทับผ้าขาว) ทางซ้ายเป็นส่วนของเจ้าสาว ถัดกองอาหารออกมาเอามะพร้าวอ่อนที่เอามาพร้อมกับเตียบวางต่อแถวละหน่วย แล้วจุดเทียนที่เตรียมเอามาแถวละเล่ม มะพร้าวอ่อนที่อยู่แถวกลางให้เฉาะบี่คปาก แล้วยังมีถ้วยบรรจุเหล้า แต่ถ้วยแถวกลางต้องเรียกเอาเหล้าทางเจ้าสาว มาผสมระคนกับเหล้าของเจ้าบ่าว (ทางพายัพเมื่อจะเซ่นผี เขาแบ่งอาหารนิดหน่อยไปวางเป็นกองเล็กไว้ส่วนหนึ่งสำหรับเลี้ยงช้างม้า และบริวารของผีที่เป็นพาหนะและติดตามมาด้วย)

ผู้ทำพิธีเอาใบพลูม้วนเป็นอย่างพลูจีบ เอาปลายจุ้มลงไปในน้ำมะพร้าวอ่อนใบกลาง แล้วประพรมที่อาหาร ๓ แถว ๓ หน ๓ ครั้งปากก็พูดว่า *"ให้อยู่เย็นเป็นสุข ให้คนสูงจูงคนต่ำ"* หรืออะไรอย่างอื่นในทำนองนี้[๑] แล้วเอาใบพลูจุ้มเหล้าในถ้วยแถวกลางมาพรมที่อาหารโดยทำนองเดียวกัน (ทางพายัพเมื่อเซ่นผีก็มีพรมเหล้าพรมน้ำมะพร้าวอ่อนเหมือนกัน) พรมเสร็จแล้วถึงตอนนับเงินสินสอดและเงินขันหมาก (คือเงินเพิ่มจากจำนวนเงินสินสอด ซึ่งเป็นจำนวนตายตัวชั่ง ๑ หรือ ๑๐ ตำลึง ดังกล่าวไว้ที่อื่นแล้ว) ตอนนับเงินนี้ เขาจัดผ้าขนาดสี่เหลี่ยมผืนหนึ่งสำหรับรองรับเงิน และเอาถั่วงาโรย ตอนนี้เจ้าบ่าวเจ้าสาวจะนำแหวนของตนมาวางลงในบนผ้านั้นด้วย เรียกว่า *"ทอดเงินทอดทอง"* เสร็จแล้วเฒ่าแก่ฝ่ายเจ้าสาวจะพับผ้านั้นตามยาวครึ่งหนึ่ง เฒ่าแก่ฝ่ายเจ้าบ่าวพับอีกครึ่งหนึ่ง แล้วเฒ่าแก่ฝ่ายเจ้าสาวพับด้านสกัดครึ่งหนึ่ง และเฒ่าแก่ฝ่ายเจ้าบ่าวพับอีกครึ่งหนึ่ง แล้วหยิบห่อผ้านั้นส่งแก่เฒ่าแก่ฝ่ายเจ้าสาวรับไป เฒ่าแก่ฝ่ายเจ้าสาวรับเอามาแล้ว ส่งมอบแก่ผู้ใหญ่ฝ่ายเจ้าสาว จะเป็นพ่อหรือแม่เจ้าสาวคนใดคนหนึ่งก็ได้ เมื่อรับเอามาแล้วจะกอดห่อผ้านั้นประทับไว้กับอกสักครู่ และพูดว่า *"ขวัญของลูกฉันมาแล้ว"* ต่อจากนี้ก็เอาห่อเงินนั้นไปเก็บไว้ ห้ามไม่ให้แก้ออกมีกำหนด ๓ วัน ตอนเมื่อเฒ่าแก่ทั้งสองฝ่ายพับผ้าห่อเงินเสร็จและกำลังยื่นมอบให้แก่ผู้ใหญ่ฝ่ายเจ้าสาว เฒ่าแก่แต่ละฝ่ายต่างแย่งกันดับเทียนที่จุดไว้ถ้าฝ่ายใดดับเทียนได้ก่อน ฝ่ายนั้นจะได้เป็นใหญ่กว่าอีกฝ่ายหนึ่ง เป็นทำนองเดียวกับที่ถือว่าใครลุกได้ก่อนเมื่อซัดน้ำเสร็จ จะได้เป็นใหญ่กว่าอีกฝ่ายหนึ่ง ส่วนอาหารแถวกลางที่วางบนใบตอง แบ่งออกเป็นสิ่งละเล็กละน้อยแล้วก็จะเอาใบตองนั้นห่อให้เรียบร้อย นำไปเหน็บไว้ที่ข้างฝาหรือไปวางไว้ตอนหัวนอนมีกำหนด ๓ วัน แล้วจึงจะเอาไปโยนทิ้งได้

---

๑. มะพร้าวอ่อนมักมีอยู่ในพิธีเกี่ยวกับเรื่องเซ่นผีหรือสังเวยเทวดาไม่ใคร่ขาด ในอินเดียก็เช่นเดียวกัน ดูวิจารณ์เรื่องมะพร้าวอ่อนในเรื่องพิธีผูกขวัญทำขวัญของข้าพเจ้า

อาหารนอกนั้นต่างฝ่ายก็นำเอาไปกิน เห็นจะถือว่าได้ร่วมกินเลี้ยงผีปู่ย่าตายายด้วยกระมัง

ตอนไหว้ผีเสร็จลางทีก็มีผูกขวัญแก่บ่าวสาว พ่อแม่ฝ่ายหญิงผูกให้เจ้าบ่าว พ่อแม่เจ้าบ่าวผูกให้เจ้าสาวจะผูกมือเดียวหรือทั้ง ๒ มือ จะผูกเส้นเดียวหรือ ๓ เส้น ๕ เส้น ก็แล้วแต่จะสะใจ ถ้าผูกกันตั้ง ๕ เส้นและมีผู้ใหญ่หลายคนผูก เขาว่าลางทีเต็มท่วมแขน ถึงข้อศอกก็มี หนักปากไม่ได้ถามเขาว่า เมื่อเสร็จพิธีแล้วจะตัดเอาออกได้หรือไม่ ถามเขาว่าผูกมีจำนวน ๓ เส้น ๕ เส้น หมายความว่าอะไร เขาตอบว่า ๓ เส้นหมายพระพุทธ พระธรรมพระสงฆ์ และ ๕ เส้นหมายถึงพระพุทธเจ้า ๕ พระองค์ เป็นคำอธิบายชนิดปริศนาธรรมที่ถนัดอธิบายกัน ได้ถามเขาว่ามีทำขวัญบ่าวสาวบ้างหรือไม่ เขาตอบว่ามีลางตำบลเช่นที่ตำบลปากอ่าง อำเภอเมืองกำแพงเพชร เมื่อทำพิธีเบิดเตียบแล้วก็มีพิธีทำขวัญ มีผู้มากล่าวถ้อยคำอันไพเราะสั่งสอนคู่บ่าวสาว เป็นทำนองเดียวกับทำขวัญนาค แต่ไม่มีเบิกบายศรี (ดูเรื่องวิจารณ์พิธีผูกขวัญทำขวัญของข้าพเจ้า) เรื่องเบิดเตียบที่บรรยายมานี้สอบที่ทางจังหวัดฉะเชิงเทราได้ความว่า ทำเช่นเดียวกัน จึงถือได้ว่าคงจะเป็นอย่างเดียวกับในจังหวัดอื่น ๆ ของภาคกลาง

"*ลักษณะในพิธีแต่งงานบ่าวสาวของไทยชาวเมืองพัทลุง สงขลา*" ของหม่อมเจ้าวัชรินทร์ กล่าวว่าขันหมากนั้น มีขัน ๑๒ นักษัตร (เป็นขันทองเหลืองอย่างโบราณจำหลักลายรูป ๑๒ นักษัตรไว้ที่ขอบ) ๓ ขันบรรจุพลูทั้งกำ หมากสงปอกเปลือกไม่มีกำหนดจำนวนว่าเท่าไรนอกจากใส่ให้เต็มขัน จัดเป็นพนมขึ้นไป คือเอาหมากวางกลาง แล้วเอาพลูลำดับเป็นยอดขึ้นไป เขาเรียกขันทั้ง ๓ นี้ ขันแรกว่าหัวขัน ขันที่ ๒ ว่าคางขัน และขันที่ ๓ ว่าคอขัน เวลาเชิญไปมีคนกั้นร่มด้วยทั้ง ๓ ขันจึงถือได้ว่าเป็นขันหมากเอก นอกนี้ยังมีขันหมากพลู ๑๕๑ ขัน หรือ ๑๐๑ ขัน หรือ ๕๑ ขัน ทั้งนี้มากน้อยตามแต่ฐานะบรรจุหมากสงทั้งเปลือกและพลูพอเต็มขัน ขันเหล่านี้มีผ้าสีคลุมทั้งนั้น แล้วยังมีเหล้ากระถาง ๑ ไก่ต้มตัว ๑ เป็ดต้มตัว ๑ ธูปเทียน ข้าวเหนียวข้าวจ้าวพร้อมทั้งขนม (ไม่กล่าวว่าเป็นข้าวสารหรือข้าวสุก) บรรจุในโต๊ะบีดฝาชีสำรับหนึ่ง เรียกชื่อว่าขันวัดตาม (ซึ่งคงจะเทียบกันได้กับเตียบในภาคกลาง) เมื่อขันหมากถึงบ้านเจ้าสาว ทางฝ่ายเจ้าสาวแต่งให้เฒ่า

แก่ถือหม้อน้ำมนต์ประพรมขันหมากทุกขัน (ที่เทียบได้กับพิธีประพรมขันหมากของจังหวัดกำแพงเพชร) แล้วนำขันหมากเข้าไปข้างใน แต่ขันวัดตามกับขันหมาก ๓ ขัน กับพานใส่ทองขันใส่เงิน (ซึ่งไม่ได้กล่าวว่าในทีแรก แต่ก็บอกอยู่ในตัวว่าอยู่ในกระบวนขันหมาก) ผู้ถือต้องถือเลยขึ้นไปวางที่บนผ้าขาวในห้องเรือน แล้วญาติผู้ใหญ่ฝ่ายเจ้าสาวก็จุดเทียนขึ้น ๒ เล่ม เป็นเทียนเจ้าบ่าวเล่ม ๑ เทียนเจ้าสาวเล่ม ๑ (ผิดกับทางจังหวัดกำแพงเพชร ซึ่งใช้ ๓ เล่ม) ประกาศบอกปู่ย่าตายายวักเซ่นเสร็จแล้วจึงจัดแจงสำรับคาวหวานเลี้ยงดูเฒ่าแก่และพวกที่ถือขันหมาก เสร็จแล้วก็กลับไป ตรงนี้กล่าวอย่างรวบรัดและไม่กล่าวว่าเจ้าบ่าวเจ้าสาว จะต้องมีส่วนไหว้ผีปู่ย่าตายายด้วย แต่เขามีพิธีทำขวัญบ่าวสาวอีกระยะหนึ่ง มีเวียนเทียนและเบิดคลุมบายศรีด้วย ดังจะกล่าวต่อไป โดยคัดข้อความในหนังสือนั้นมาให้อ่าน เพื่อจะได้เปรียบเทียบกับเรื่องตอนอื่น ๆ ได้ด้วย

"ที่นี้ฝ่ายข้างบิดามารดาเจ้าบ่าว ก็จัดสำรับคาวหวานเลี้ยงเฒ่าแก่และเพื่อนบ่าวครั้นเลี้ยงแล้ว จึงแต่งตัวเจ้าบ่าว ให้หมอเสกน้ำมันใส่ผม เสกแป้งผัดหน้า เสกขี้ผึ้งสีปาก แล้วนุ่งผ้าใส่เสื้อให้เป็นสง่าราศีพอได้ฤกษ์ดีในเวลาเช้า เฒ่าแก่ก็นำเจ้าบ่าวลงจากเรือนไป เพื่อนบ่าวก็เดินห้อมล้อมเจ้าบ่าวไป พอออกจากประตูบ้าน ก็ยิงปืนครั้ง ๑ เก้านัดสิบนัด ไปถึงกลางทางยิงครั้ง ๑ ยี่สิบนัดสามสิบนัด ไปถึงประตูบ้านเจ้าสาว ยิงอีกครั้ง ๑ ยี่สิบนัดสามสิบนัด ฝ่ายเจ้าสาวก็ยิงปืนรับยี่สิบนัดสามสิบนัดเหมือนกัน แต่พวกเจ้าสาวปิดประตูบ้านไว้ก่อน เจ้าบ่าวต้องให้คนเอาเงินให้ผู้ปิดประตู ประมาณสัก ๔ ย่ำไป ๕ ย่ำไป ย่ำไปหนึ่งนั้น คือเงินรูเบียสามสลึง นายประตูจึงเปิดประตูให้ เฒ่าแก่ก็นำเจ้าบ่าวเลยเข้าไปถึงบันได บิดามารดาเจ้าสาวก็แต่งตัวบุตรหรือหลานที่ยังไว้จุกออกไปคอยล้างเท้าให้เจ้าบ่าว ครั้นเจ้าบ่าวไปถึงแล้ว เด็กนั้นก็เอาขันถมตักน้ำล้างเท้าให้เจ้าบ่าว เจ้าบ่าวก็เอาเงินให้เด็กนั้นประมาณ ๑๔ ย่ำไป ๑๕ ย่ำไป แล้วเฒ่าแก่ฝ่ายเจ้าสาวก็เอากรรชิงกางรับเจ้าบ่าว จูงมือไปที่โรงมัด (ปะรำ) และโรงมัดนั้นคาดเพดานปูเสื่อตั้งม้าตัว ๑ มีเครื่องบูชาพระ เทียน ๙ เล่ม หมาก ๙ คำ ดอกไม้ ๙ ดอก หมอน ๑ ใบ เอาหมาก ๓ คำ เทียน ๓ เล่ม เงิน ๓ สลึง วางเรียงไว้บนหมอน (เทียนนี้คงจุดอยู่ เพราะข้อความตอนหลังบ่งให้เห็นอยู่)

พวกญาติพี่น้องของเจ้าสาวก็มาคอยรับที่โรงมัดนั้น ครั้นเจ้าบ่าวถึงโรงมัดแล้ว เจ้าบ่าวก็กราบพระลง ๓ หน แล้วกราบลงอีกหน ๑ แล้วเอามือกวาดหมากกับเงินซึ่งอยู่บนหมอนข้างซ้าย แล้วกราบลงหน ๑ กวาดหมากและเงินกลางหมอนเข้ามาหาตัว เสร็จแล้วกราบอีก ๓ หน รวมเป็น ๙ หน และเอาใบพลู ๓ ใบ กับเทียนข้างซ้ายกับเทียนข้างขวา กับเทียนกลางหมอน แล้วเฒ่าแก่ข้างเจ้าสาวก็ออกไปจูงมือเจ้าบ่าวเข้าไปในห้องที่เจ้าสาวอยู่ เจ้าบ่าวต้องเสียเงินค่าเบิดประตูห้องอีกประมาณ ๔ ย่ำไป ๕ ย่ำไป ครั้นเจ้าบ่าวเข้าไปถึงในห้องแล้ว เจ้าสาวก็เอาเสื้อผ้าให้เจ้าบ่าวฝลัดแล้วเฒ่าแก่จึงให้เจ้าสาวกราบเจ้าบ่าว ๓ หน แล้วเฒ่าแก่จึงพาเจ้าบ่าวเจ้าสาวออกไปที่โรงมัด ให้เจ้าบ่าวเจ้าสาวนั่งบนอาสนะที่ตั้งบายศรี ให้เจ้าบ่าวเจ้าสาวหมอบชิดใกล้กัน (ไม่ได้กล่าวว่าใครนั่งขวานั่งซ้าย) พวกญาติพี่น้องและเฒ่าแก่เพื่อนบ่าวทั้งนั้นก็นั่งโดยรอบ ตาหมอก็ชักวงสายสิญจน์แล้วจุดเทียนคำนับครู สวดสัคเค นโมจบแล้ว ก็กล่าวถ้อยเชิญขวัญเจ้าบ่าวเจ้าสาว ลั่นฆ้องชัยโห่ร้องเป็นการเอิกเกริก แล้วเบิดคลุมบายศรีเวียนเทียน ตาหมอก็สวดชยันโตโปรยข้าวตอก เวียนเทียนได้เจ็ดรอบ เก้ารอบ แล้วดับเทียนโบกควันไปข้างเจ้าบ่าวเจ้าสาว แล้วตาหมอก็เอา ช้อน มุก ตัก น้ำมะพร้าวอ่อน ให้เจ้าบ่าวเจ้าสาวกินคนละช้อนแล้วเฒ่าแก่ทั้ง ๒ ฝ่ายก็อวยชัยมงคลให้พร แล้วเอาเงินเจิมขวัญให้คนละ ๒๐ ย่ำไปบ้าง ๓๐ ย่ำไปบ้าง คนละ ๒๐ เหรียญบ้าง ๓๐ เหรียญบ้าง คนละ ๖๐ เหรียญบ้าง ๗๐ เหรียญบ้าง ตามฐานานุรูป ครั้นเสร็จการทำขวัญแล้วเจ้าสาวก็กลับเข้าข้างใน เจ้าบ่าวก็จัดสำรับคาวหวานเหล้าข้าวเลี้ยงดูเฒ่าแก่และเพื่อนบ่าว เป็นการสนุกอย่างยิ่ง แล้วข้างบิดามารดาเจ้าสาวก็จัดของแถมพกให้เฒ่าแก่และเพื่อนบ่าวบรรดาที่ได้เจิมขวัญตามมากและน้อยทั่วทุกคน แล้วต่างคนก็ต่างกลับไปบ้าน ฝ่ายเจ้าบ่าวก็กลับเข้าไปในห้องที่เจ้าสาวอยู่ เจ้าสาวก็ยกสำรับคาวหวานมาตั้งให้เจ้าบ่าวแล้วเจ้าสาวเข้าไปเบิดฝาชีและฝาถ้วยชาม นั่งคอยปฏิบัติเจ้าบ่าวอยู่จนรับประทานแล้ว แล้วเจ้าบ่าวก็ถอดแหวนใส่ในพานผ้าเช็ดมือให้เจ้าสาววงหนึ่ง ครั้นเวลาเย็นใกล้จะค่ำ ให้นิมนต์พระสงฆ์ ๕ รูป มารดน้ำมนต์เป็นเสร็จพิธี ต่อมาในวันนั้น พอค่ำลงประมาณยามเศษ เฒ่าแก่นำเจ้าสาวออกไปส่งให้เจ้าบ่าวที่ในห้อง ”

ง. กองทุน

เมื่อเสร็จพิธีเบิดเตียบแล้ว เฒ่าแก่ฝ่ายเจ้าสาวจึงยกขันทุนของเจ้าสาว ออกมานับตรวจสอบพร้อมกับเงินทุนของเจ้าบ่าว เมื่อเห็นว่าเงินทุนมีจำนวนครบถ้วนเท่ากันสองข้างแล้ว ให้ตรวจนับเงินปลีกท้ายทุนที่ต่างฝ่ายใส่เบี้นเศษรวมมาด้วย แต่ไม่ได้บอกให้อีกฝ่ายหนึ่งรู้ว่าเงินเศษใส่มาเท่าไร เงินเศษทั้งสองฝ่ายนี้มาบรรจบกันครบบาทก็มี ไม่ครบบาทก็มีนี้เบี้นเงินเสี่ยงทาย ถ้าเศษเงินทั้งสองฝ่ายมาบรรจบครบถ้วนเบี้นบาทแล้วถือกันว่าเบี้นสวัสดิมงคล เมื่อตรวจนับเงินทุนทั้งสองฝ่ายกันเสร็จแล้ว เฒ่าแก่ทั้งสองฝ่ายจึงนำทุนวางลงในกลางผ้าขาว นำกระแจะและแบ้งหอมน้ำมันหอมมาเจิมและประพรม แล้วนำถั่วทองงาเม็ดและข้าวเปลือกมาคลุกเคล้าระคนเข้ากับเงินทุน เฒ่าแก่ฝ่ายเจ้าบ่าวคลุกเวียนขวาไปหาซ้ายเฒ่าแก่ฝ่ายเจ้าสาวคลุกเวียนซ้ายไปหาขวา ถือว่าเงินทุนนั้น เมื่อนำไปค้าขายจ่ายแจกแลกเปลี่ยน จะได้มีกำไรงอกงาม เหมือนธัญชาติที่นำเอาไปเคล้ากันฉะนั้น แล้วห่อเงินทุนทั้งสองฝ่ายรวมกัน มีกล่าวคำอันไพเราะเบี้นมงคลต่าง ๆ ด้วย เฒ่าแก่ลางคนก็มีท่องบทที่แต่งมาและส่งเงินทุนให้บิดามารดาฝ่ายเจ้าสาวเก็บรักษาไว้ กว่าเจ้าบ่าวเจ้าสาวจะมีโอกาสเรียกเงินทุนนั้นต่อไป ส่วนเงินสินสอดก็มีการตรวจนับและประพรมด้วยกระแจะของหอมและเคล้าเช่นเดียวกัน หน้าที่เฒ่าแก่เห็นจะสำคัญกันตอนนี้ เพราะเท่ากับเบี้นสักขีพยานรู้เห็นในเรื่องเงินทุนและเงินสินสอดเสร็จพิธีแล้ว ก็มีเลี้ยงอาหารเฒ่าแก่และพวกขันหมากเบี้นงานเลี้ยงใหญ่และจัดของแถมพกให้เฒ่าแก่และพวกยกขันหมาก ตัวเฒ่าแก่ คนยกเตียบ ยกขันหมาก ขันทุน ขันสินสอด ได้ของดีหน่อย *"แต่คนยกทุนสินนั้นเบี้นธรรมเนียมถือกันว่าต้องให้ชั่งละบาท"* (ประเพณีแต่งงานบ่าวสาวของไทย ของพระยาราชวรานุกูล (อ่วม) ส่วนนอกนั้นได้ของแถมพกที่มีราคาต่ำลงมา ใช้เบี้นเงินก็ได้แล้วแต่เรื่องในส่วนเฒ่าแก่ฝ่ายเจ้าสาวก็ได้ของแถมพกเหมือนกัน เบี้นของซึ่งฝ่ายเจ้าสาวจัดหาทั้งสิ้นเพราะฉะนั้นขันหมากลางรายมีกำหนดและเกี่ยงเรื่องของแถมพกกันก็มีเบี้นเรื่องส่วนตัวไม่ใช่เรื่องในพิธี เลี้ยงกันเสร็จแล้วพวกขันหมากกลับบ้านได้ตามปกติเฒ่าแก่ข้างเจ้าสาวแบ่ง

ของขันหมากเลวออกเบี่นสองส่วน คือให้ข้างเจ้าบ่าวไปส่วนหนึ่ง ว่าเพื่อจะได้เอาไปสำหรับเลี้ยงพวกเจ้าบ่าวทางโน้นก็มีเอาทั้งหมดไม่คืนให้ก็มีเพราะไม่ทราบเรื่องที่ถือเบี่นธรรมเนียมกันมา มีคติที่ถือกันว่า ภาชนะที่บรรจุของเครื่องขันหมากมา เมื่อถ่ายแล้ว เหลือแต่ภาชนะเปล่า ๆ มีถาดเบี่นต้น เขาห้ามไม่ให้ซ้อนกัน ต้องยกเอาออกมาหรือยกเอาเบี่นถาด ๆ นี่เห็นจะเนื่องด้วยเรื่องแบ่งเรื่องขันหมากให้แก่ฝ่ายเจ้าบ่าวเอากลับคืนไป ถ้าซ้อนถาดก็หมายความว่าหมดเกลี้ยงไม่ให้อะไรเหลือกลับคืนไป ดูไม่งาม ลางรายห้ามไม่ให้หญิงสาวซึ่งยังไม่มีสามีกินขนมขันหมาก ถ้าขืนกินเข้าไปเมื่อแต่งงานจะหม้ายขันหมาก

เรื่องที่เล่ามา ลางรายทำไม่เหมือนกับที่เล่าก็มี เบี่นต้นว่าตรวจนับสินสอดเสร็จแล้ว จึงพาเจ้าบ่าว (ถ้ามาพร้อมกับขันหมาก) เจ้าสาวไปไหว้ผีที่หลังก็มี ลางทีก็เบี่นไหว้เจ้า ถ้าเจ้าสาวมีเชื้อจีน ลางรายเจ้าสาวมีเชื้อญวน เฒ่าแก่ฝ่ายชายก็คือข้าพเจ้าอีกนำเจ้าบ่าวเจ้าสาวไปไหว้เจ้า เบี่นหน้าที่เฒ่าแก่จะต้องหยิบเทียนไหว้เจ้า ซึ่งเขาใส่พานวางไว้หน้าโต๊ะเจ้าสองคู่ คู่หนึ่งใหญ่คู่หนึ่งเล็ก ให้หยิบคู่เล็กจุดบูชาเจ้า ส่วนคู่ใหญ่เอาไว้จุดไหว้เจ้าเมื่อคลอดบุตร ลางรายเวลาเฒ่าแก่ฝ่ายหญิงหยิบกระแจะมาแต่ะเจิมที่เงินสินสอด มีว่าคาถาอะไรดัง ๆ เห็นจะเบี่นถ้อยคำที่เบี่นมงคลหรือจะอย่างไรไม่ทราบ แล้วส่งโถกระแจะมาให้เฒ่าแก่ฝ่ายชายทำบ้าง เมื่อเบี่นเช่นนี้ ผู้เบี่นเฒ่าแก่ฝ่ายชายซึ่งในที่นี้คือข้าพเจ้าอีกก็ต้องใช้ปฏิญาณทำปากหมุบหมิบ เบี่นอย่างว่าคาถาขอไปที (อันที่จริงเรื่องเจิมไม่มีคาถาอะไรที่จะต้องกล่าว ถ้ามีก็เบี่นเรื่องของเกจิอาจารย์ แล้วแต่เลือกหรือให้ผู้รู้ผูกขึ้นสำหรับการนี้) เรื่องเฒ่าแก่นี้ยาก ถ้าฝ่ายหนึ่ง "*รู้มาก*" ลางรายเฒ่าแก่ทั้งสองฝ่ายรู้น้อยและรู้จักชอบพอกัน การที่ทำก็สะดวกง่ายเข้าไม่มีเรื่องกระตุกกระติกจากตำราพิเศษ ซึ่งมักหวงแหนไม่บอกกัน เพื่อรู้เสียคนเดียว เมื่อฝ่ายหนึ่งรู้อีกฝ่ายหนึ่งไม่รู้ ก็เท่ากับพายเรือกันคนละที

เขียนมาถึงตรงนี้ ไปอ่านพบเรื่องพิธีแต่งงานของมอญชาวจังหวัดปทุมธานี ซึ่งหมอฮัลลิเดได้เห็นและสอบสวนมา แล้วเขียนบันทึกเรื่องเบี่นภาษาอังกฤษตีพิมพ์ไว้ในวารสารสมาคมค้นวิชาแห่งประเทศพม่าฉบับหนึ่ง (J. B. R. S. Vol. S Pt II) จึงขอเก็บความมากล่าวไว้ในที่นี้ด้วย เพื่อจะได้เปรียบเทียบกับของเราว่าแตกต่างกันอย่างไรบ้าง ดังต่อไปนี้

หมอฮัลลิเดเล่าว่าได้มีโอกาสได้ดูพิธีแต่งงานของมอญที่หมู่บ้านมอญอยู่ริมแม่น้ำเจ้าพระยาใต้พระนครศรีอยุธยา ซึ่งคงหมายถึงอำเภอสามโคก ได้เห็นที่หน้าบ้านเจ้าสาวเขาทำเป็นซุ้มดาดด้วยผ้าสี และมีไม้ขวางไว้ ได้รับคำอธิบายว่า ที่ทำเช่นนี้สมมติว่า "*เฝ้าประตูเมือง*" ไม่ยอมให้คนอื่นแปลกปลอมล่วงเข้าไป นอกจากจะมีหลักฐานแสดงหรือต้องเสียค่าผ่านประตู ต่อมาไม่ช้าเห็นกระบวนเจ้าบ่าวและพวกมาจากอีกหมู่บ้านหนึ่ง คนเหล่านั้นล้วนแบกหอบสิ่งของต่าง ๆ (เครื่องเรือนเครื่องใช้สำหรับเข้าเรือนหอดังกล่าวไว้แล้ว เมื่อมาถึงประตูบ้านก็ถูกกักและสอบถามกัน (กั้นประตู) แล้วเห็นพวกเจ้าบ่าวยื่นเงินบาทหนึ่งแก่คนกั้นประตูเป็นอย่างนี้เรื่อยไปจนถึงบันไดจะขึ้นบนเรือน ก็ถูกคนสองคนถือสร้อยคอทองคำขวางทางไว้ แต่ในที่สุด (เมื่อเสียเงินแล้ว) กระบวน (ขันหมาก) ก็ผ่านเข้าไปได้ หมอฮัลลิเดกล่าวว่าเคยเห็นชาวไทยที่เข้ารีตคริสเตียนไปทำพิธีกล่าวกันตามลัทธิคริสเตียนซึ่งหมอฮัลลิเดเป็นผู้ทำพิธีกล่าวให้ ก็มีการเล่นสนุกกั้นด้วยสร้อยทองคำเป็นทำนองเดียวกัน

หมอฮัลลิเดเห็นในห้องเรือนมีขนมและผลไม้บรรจุถาดรวม ๒๕ ถาด เรียงตามยาวไว้ในห้องเป็นสองแถว เข้าใจว่าคงมีผู้นำเข้าไปวาง ๆ ไว้ เว้นแต่ถาดใบข้างหน้าคู่หนึ่งมีผ้าคลุม มีหญิงแก่เป็นผู้ดีสองคนเข้ามาจัดเรียงถาดเหล่านี้อีกทีหนึ่ง แล้วเอาน้ำหอมประพรม และเอาผ้าสองผืนขนาดยาวคลี่บีดคลุมถาดเหล่านี้แล้วเลิกผ้าที่คลุม ตั้งต้นแต่ปลายแถวของถาดที่เรียงอยู่ เมื่อเลิกออกถึงถาดไหนก็หยิบขนมหรือผลไม้ในถาดออกบ้าง เรียกว่าวิธี "*ทอดแห*" แล้วมอบสิ่งที่ "*ทอดแห*" ได้นี้แจกแก่คนซึ่งอยู่ในที่นั้น ต่อไปก็ถ่ายของในถาดซึ่งอยู่แถวหนึ่งมารวมลงในถาดอีกแถวหนึ่ง และห้ามไม่ให้เอาถาดเปล่าซ้อนกัน ของในถาดนี้แจกจ่ายให้แก่แขกที่มา แล้วจึงซ้อนถาดเปล่าได้ แต่มีพิเศษอยู่สองถาด ซึ่งจัดขนมและผลไม้ต่าง ๆ บรรจุไว้สำหรับแบ่งเป็นสองฝ่าย และถาดทั้งสองนี้ถาดหนึ่งสำหรับไว้ให้แก่คนแปลกหน้า (อธิบายตอนนี้ไม่สู้เข้าใจ ดูจะคล้ายกับที่เราห้ามไม่ให้ถ่ายของขันหมากให้หมด ให้มีเหลือคืนไปกับฝ่ายเจ้าบ่าวครึ่งหนึ่ง และห้ามไม่ให้ซ้อนถาดเปล่าดังเล่าไว้แล้ว) ต่อไปก็แจกหมากพลูและยาสูบ (เห็นจะยากินกับหมาก ซึ่งหมอฮัลลิเด

เข้าใจเบื่นยาสูบไป) คราวนี้ก็จัดสถานที่โดยย้ายสิ่งของไปที่อื่น เพื่อทำพิธีแต่งงานเจ้าบ่าว เจ้าสาวพร้อมทั้งเพื่อนบ่าวเพื่อนสาวเข้ามา บ่าวสาวกราบผู้เฒ่าซึ่งเบื่นผู้ทำพิธี ผู้เฒ่าพูดเห็นจะเบื่นสั่งสอน บ่าวสาวก้มศีรษะเคารพ ในขณะที่ผู้เฒ่ากล่าวคำเห็นจะเบื่นมนต์ ได้ยินลงท้ายว่า สาธุ สาธุ ขณะนั้นมีเสียงจ้อกแจ้กมาก หมอฮัลลิเดนั่งอยู่ห่างจึงฟังไม่ได้ถนัดว่ากล่าวว่าอะไร ตอนนี้บ่าวสาวต่างเอามือขวาหงายมือทับกัน ผู้เฒ่ากล่าวคำอำนวยพรให้ทั้งสองอยู่ครองกันเบื่นสามีภรรยา และในขณะเดียวก็หลั่งน้ำลงที่ฝ่ามือของบ่าวสาว (เห็นจะแสดงว่ายกให้ด้วยการหลั่งน้ำ) ตอนนี้มีใครเผาพริกแห้งอยู่ใต้ถุนเรือน คนอยู่บนเรือนไอจามกันทุกคน หมอฮัลลิเดเข้าใจว่า จะเบื่นเรื่องเล่นสนุก

๑๑. รดน้ำตอนเย็น

ลืมเล่าไปถึงเรื่องตั้งที่พระสวดมนต์ทางฝ่ายเจ้าสาว ในตำราเล่มหนึ่งบอกไว้ละเอียดดี คือ "ให้จัดที่พระพุทธบูชา" บ่ายหน้าสู่ทิศที่เป็นเทพยดาหรือทิศศรีของวัน ลาดที่สงฆ์ที่บูชาข้างซ้ายพระพุทธ ตั้งมาเหลกข้างขวาทพระพุทธ เทียบเครื่องมงคล มบาตรน้ำ ๑ เต้าน้ำ ๑ พานรองสังข์ ๑ ขันน้ำ ๑ กรอบน้ำ ๑ ปริกเครื่องหอม ๑ (สองอย่างหลังนี้รวมกันที่จะได้แบบอย่างมาจากการจัดตั้งของหลวง) พานมงคลแฝด ๑ ข้าวตอกดอกไม้พาน ๑ พืชผลมงคล ๑ มีถั่ว งา ข้าวเปลือก ข้าวโพด เมล็ดพั่กข้าว ใบรัก ใบเงิน ใบทอง ใบแก้ว ขวดน้ำร่ำ (น้ำอบ) รวมพาน ๑ ถาดหรือพานมีพั่ก ๑ หิน ๑ แก้วแหวนเงินทอง ๑ เมล็ดสวาด ๒ เมล็ด เมล็ดกันภัย ๒ เมล็ด รวมถาดหนึ่ง มีใบรัก ใบเงิน ใบทอง ใบมะตูม ดอกกุหลาบ ดอกมะลิ ดอกบานไม่รู้โรย ดอกบัวหลวง ๕ ดอก เหล่านี้ลอยในบาตรและเต้าน้ำ สายสิญจน์คล้องเครื่องมงคล ตลอดพระสงฆ์สวดมนต์วงรอบบ้าน เทียนบูชาพระพุทธพระปริตมงคล ๔ เล่ม ถ้ามีสวดมนต์เย็นเติมอีก ๔ เล่ม เล่มหนึ่งขี้ผึ้งหนัก ๔ บาท ไส้ ๓๘ เส้น ยาวเท่าศอกเจ้าบ่าว ๒ เล่ม เท่าศอกเจ้าสาว ๒ เล่ม ธูปหอม ๘ ดอก

"เทียนมงคล ๒ เล่ม เล่มหนึ่งขี้ผึ้งหนัก ๔ บาท ไส้ยาวรอบศีรษะเจ้าบ่าว ๑ เจ้าสาว ๑ เส้นด้ายเท่าอายุ เกินไว้เส้นหนึ่ง

"เทียนเทียบครอบเล่ม ๑ ขี้ผึ้งหนัก ๒ บาท ไส้ ๓๒ เส้น ยาวเท่าคืบเจ้าสาว

"เทียนเทียบน้ำมงคล ๕ เล่ม เล่มหนึ่งขี้ผึ้งหนักบาท ๑ ไส้ ๑๖ เส้น ยาวเท่าคืบเจ้าบ่าว

"จัดที่บูชาสรวงสังเวยท่านบรรพบุรุษภายในห้อง หน้าที่บูชา ให้ลาดผ้าเบญจสี (คือเบญจรงค์) กว้างเท่าแขนเจ้าสาวสี่เหลี่ยม มีขนมต้มแดงต้มขาวสิ่งละคู่ ผลกล้วยน้ำไท ๑ หวี ผลมะพร้าวอ่อน ๒ ผล ผลไม้ต่าง ๆ อีก ๕ สิ่ง ถั่วงาคั่วสุก ข้าวตอก ข้าวเม่า เผือก มัน น้ำอ้อย น้ำตาล น้ำผึ้ง แกงบวชหวานสิ่งละคู่ มีเชิงเทียน ๓ ที่บั๋กธูป ๑

"เทียนยาวเท่าหน้าเจ้าสาว ขี้ผึ้งหนัก ๒ บาท ไส้ ๑๐ เส้น ๑ เล่ม เทียนยาวเท่าคืบเจ้าสาว ๒ เล่ม เล่มหนึ่งขี้ผึ้งหนัก ๑ บาท ไส้ ๙ เส้น ธูป ๘ ดอก"

เครื่องที่วางเบ็นกำหนดไว้ในตำรานี้ มีพิเศษก็ที่เรื่องเทียนคือมีทั้งเทียนเท่าศอก เทียนมงคล และเทียนเท่าอายุ แล้วยังมีเทียนเทียบครอบและเทียนเทียบน้ำมนต์ แต่เทียนเท่าอายุตามที่ข้าพเจ้าทราบมาว่าใช้เทียนมีขนาดสูงเท่าตัวของผู้เข้าพิธี แต่ที่กล่าวไว้ในตำรานี้ เบ็นใช้จำนวนด้ายที่พันเบ็นไส้ของเทียนเท่าจำนวนบีของอายุของบ่าวสาว แต่ให้เกินไว้หนึ่งเส้น เทียนเหล่านี้เบ็นเทียนที่ใช้เข้าในพิธีทำบุญอายุมากกว่า จำนวนเทียนที่ใช้ในพิธีตามตำรานี้ก็มีใช้เบ็นจำนวนต่าง ๆ และไม่ได้ให้เหตุผลเพื่อให้คนไม่ทราบจะได้ทราบบ้างว่าที่ใช้จำนวนเท่านั้นเท่านี้เพราะเหตุไร ถ้าใครจำได้ตามนี้ก็เบ็นผู้รู้ แต่ว่าเบ็นรู้อย่าง *"เถรส่องบาตร"* ส่วนเครื่องเซ่นผีก็บอกและทำไว้ถี่ถ้วน ดูประณีตกว่าที่เคยเห็นชาวบ้านเขาจัดทำกัน แต่ที่ให้ไว้ก็ดีได้ความรู้เพิ่มขึ้นอีก เทียนมงคลในที่นี้เห็นจะใช้เบ็นเทียนเสี่ยงทาย ได้ทราบมาว่าลางรายเขาให้เจ้าสาวเบ็นผู้พันเองให้เทียนยาวเท่าตัว ไส้ยาวเท่าตัว เมื่อเวลาพระสวดมนต์ ก็เอาเทียนไปต่อจากไฟเทียนที่จุดบูชาพระหรือจากเทียนชัยได้ยิ่งดี จุดตั้งไว้ครู่หนึ่ง เทียนเจ้าบ่าวอยู่ขวา เทียนเจ้าสาวอยู่ซ้าย จุดเอาไว้อย่างนั้นจนกว่าเทียนจะหมดเล่มดับไปเอง ถ้าเทียนเล่มไหนดับก่อนในระหว่างกลาง ก็แสดงว่าเจ้าของเทียนที่ดับไปนั้นจะตายจากไปก่อน ถ้าเบ็นเช่นนี้มีวิธีแก้ให้สบายใจ คือหาผู้เฒ่าผู้แก่สูงอายุมาจุดต่อให้ใหม่ มีลางรายไปซื้อเทียนธรรมดามาจุด เกิดดับในเวลาไม่ช้าก็ทำให้เกิดเบ็นทุกข์เบ็นร้อนไม่สบายใจ ที่จริงถ้าใช้เทียนที่กำหนดให้ทำดังข้างต้นนี้ก็จะดับได้ยาก เรื่องจริงอยู่ที่ตัวเทียนนั่นเอง ถ้าไส้มากขี้ผึ้งมากและมีส่วนสัมพันธ์กัน และตั้งไว้ในที่ซึ่งลมพัดเข้ามาไม่มากนัก ก็มีโอกาสไม่ดับมากกว่าเทียนที่ไปซื้อเขามา

บัดนี้จะได้กล่าวเรื่องต่อไปถึงพิธีรดน้ำ พอเวลาบ่ายได้ฤกษ์ บ่าวนำและเจ้าบ่าวพร้อมทั้งบ่าวนำ จะเบ็นกี่คนไม่มีกำหนด แต่ต้องเบ็นจำนวนคู่ บ่าวนำและเพื่อนบ่าวนั้นต้องเลือกชายที่มีภรรยาแล้ว เห็นจะต้องการผู้ที่คุ้นเคยแก่งานอย่างนี้ แต่ไม่ดีอย่างหนึ่งเพราะคนที่ยังไม่มีภรรยาไม่มีโอกาสจะได้เห็นได้เรียน ยิ่งกว่านั้นพวกเพื่อนบ่าวจะต้องเลือกผู้ที่มีอายุไม่แก่กว่าเจ้าบ่าว เห็นจะหาได้ยากถ้าเจ้าบ่าวเบ็นผู้มีอายุน้อยด้วยแล้ว จะไปหาใครที่มีอายุน้อยกว่าแต่มีภรรยาแล้ว บ่าวนำนั้นสำคัญ ต้องเลือกคนมีอายุมากกว่าเจ้าบ่าว แต่งตัวเรียบร้อยแล้วก็พากันไปบ้านเจ้าสาว จะไปกันเงียบ ๆ หรือจะมีเครื่องมโหรีด้วยก็ได้ แต่อย่างหลังกล่าวจากข้อความในตำรา ไม่เคยได้เห็นที่ทำกันอยู่ในกรุงเทพ ฯ ถ้าจะ

ร้อฟันมาทำบ้างเห็นจะพิลึกอยู่ ทางฝ่ายเจ้าสาวเมื่อเห็นเจ้าบ่าวมาถึงบ้านซึ่งมีบ่าวนำมาหน้าถัดมาเจ้าบ่าวและเพื่อนบ่าว ก็ให้เด็กนำพานหมากซึ่งเตรียมไว้แล้วออกมาเชิญเจ้าบ่าว มีกั้นประตูและซักถามชื่อประตูที่กั้นเป็นทำนองเดียวกับกั้นประตูขันหมากในเรื่องประเพณีแต่งงานบ่าวสาวอย่างไทยกล่าวว่า ชื่อประตูแรกที่กั้นชื่อประตูเงิน ถัดไปเป็นประตูทองและประตูแก้วโดยลำดับผิดกับชื่อประตูคราวกั้นขันหมากซึ่งเป็นประตูชัยประตูเงินประตูทอง ใครถูกใครผิดไม่ทราบ แต่เห็นจะถูกด้วยกัน คือกล่าวแต่ชื่อดี ๆ ทั้งนั้น

เมื่อผ่านประตูมาแล้ว บ่าวนำก็พาเจ้าบ่าวและพวกขึ้นเรือนหอและนั่งพักรออยู่บนนั้น พอได้เวลาสวดมนต์เย็น ซึ่งในที่นี้ใช้พระสงฆ์ชุดเดียวกับที่ฉันเช้าเป็นผู้เจริญพระ-พุทธมนต์ บ่าวนำทำหน้าที่อาราธนาศีลพระสงฆ์องค์ที่ฝ่ายเจ้าบ่าวนิมนต์เป็นผู้ให้ศีล พระสงฆ์ซึ่งฝ่ายเจ้าสาวนิมนต์เป็นผู้ขัดตำนาน เจ้าบ่าวต้องนั่งพังพระสวดมนต์เย็น เวลาพระกำลังเจริญพระพุทธมนต์ จัดให้เจ้าบ่าวเจ้าสาวนั่งบนแท่นเคียงคู่กัน เจ้าบ่าวนั่งทางขวามือของเจ้าสาว เป็นเรื่องเราถือขวาเป็นใหญ่จึงให้เจ้าบ่าวนั่งทางนั้น หมายความว่าผู้วางเป็นตำราเป็นผู้ชายจึงต้องเข้ากับฝ่ายเพศตนเป็นธรรมดา นอกนี้จะต้องหันหน้าไปสู่ทิศเทพหรือทิศศรีที่ผู้รู้จะบอกให้ เป็นเรื่องของโหร (ถ้าเป็นประเพณีอินเดียใต้เขากำหนดตายตัว คือเจ้าบ่าวเจ้าสาวเมื่อเข้าพิธี จะต้องนั่งหันหน้าสู่ทิศตะวันออก เพราะทิศนี้เป็นทิศเกิดหรือทิศขึ้น เพราะฉะนั้นสถานที่ศักดิ์สิทธิ์จะเป็นโบสถ์วิหารเทวาลัยหรืออะไรของชาติต่าง ๆ เมื่อไม่มีเหตุอื่นที่จำเป็น ก็หันหน้าสถานที่ไปทางทิศตะวันออกทั้งนั้น (Orientation) มีเพื่อนบ่าวเพื่อนสาวนั่งอยู่ข้างแท่น จะเป็นกี่คนไม่มีกำหนด (เดี๋ยวนี้เป็นยืนเพราะนั่งไม่สะดวก) ลางทีบ่าวนำก็ไปนั่งอยู่ด้วย เรื่องอันใดควรนั่งหันหน้าสู่ทิศไหนจึงจะเป็นมงคล ว่าเป็นหน้าที่ของผู้รู้คือโหรจะบอกให้ แต่ลางคราวไม่ได้สอบถามจากผู้รู้ก็ติดขัด ข้าพเจ้าจึงถามผู้รู้ เขามีเมตตาจดมาให้อย่างแบบดวงชะตา เมื่อถอดเอาออกมาสำหรับดูกันได้ตามธรรมดาก็มีดังนี้

วันอาทิตย์	ทิศ	ออกเหนือ	(ออก)
วันจันทร์	„	ออก	(ตก)
วันอังคาร	„	ออกใต้	(ใต้)
วันพุธ	„	ใต้	(ตกใต้)
วันพฤหัสบดี	„	ตก	(เหนือ)

วันศุกร์ ทิศ เหนือ (ออกใต้)
วันเสาร์ " ตกใต้ (ตกเหนือ)

ทิศในวงเล็บข้าพเจ้าได้มาอีกตำราหนึ่ง ซึ่งไม่ตรงกันกับตำราแรก ของใครผิดของใครถูก ข้าพเจ้าก็ไม่มีความรู้จะบอกได้ และก็ยังไม่ทราบเหตุผลว่า เหตุไรจึงต้องนั่งทิศไหนในวันไหน จึงจะเป็นมงคลหรือไม่เป็นมงคล

ตามที่จัดทำกันในปัจจุบันเท่าที่เห็นในกรุงเทพ ฯ ลางรายมีตั้งโต๊ะหมู่ประดิษฐานพระพุทธรูป อยู่ในห้องเดียวกับที่จัดพิธีรดน้ำ ลางแห่งมีปักธงชาติไว้ข้างหนึ่ง และประดิษฐานพระบรมรูปฉายาลักษณ์ไว้อีกข้างหนึ่ง เพื่อให้ครบชาติศาสนาและพระมหากษัตริย์ ก่อนคู่สมรสจะขึ้นนั่งบนเตียงรดน้ำคู่สมรสจุดธูปเทียนบูชาและกราบหน้าแท่นบูชาเสียก่อน ทำกันอย่างนี้ก็มี แต่ไม่ทั่วไป ลางแห่งเมื่อเจ้าบ่าวเจ้าสาวพร้อมด้วยเพื่อนบ่าวเพื่อนสาวเดินตรงเข้าไปที่โต๊ะบูชาแล้วขึ้นนั่งเตียง ขณะนั้นมีผู้ดีดบีอาโนเป็นเพลงฝรั่งที่เรียกว่าเพลงเดินไปแต่งงาน (Wedding March) ลางแห่งเจ้าบ่าวเจ้าสาวพร้อมด้วยผู้นำ และเพื่อนบ่าวเพื่อนสาวก่อนขึ้นนั่งเตียง ยืนหันหน้าเรียงกันเป็นหน้ากระดาน ตรงมาที่แขกที่ได้รับเชิญนั่งอยู่ ก้มศีรษะเคารพแล้ว จึงจะกลับหันหลังไปสู่เตียงพิธี

ลางรายมีทำบุญเลี้ยงพระที่บ้านแต่งในเวลาเช้า ลางรายก็มีขันหมากแต่งและมีสวมมงคลด้วยพอเป็นพิธี เสร็จแล้วพอได้เวลาในตอนบ่าย จึงจะไปเข้าพิธีรดน้ำยังสถานที่ซึ่งกำหนดไว้ ลางรายในงานนี้ทำกันคนละวันก็มี เรื่องจะเป็นเพราะใหม่ก็จะเอาเก่าก็ไม่ทิ้งนั่นเอง

เรื่องการแต่งตัวเจ้าสาว มีอยู่คราวหนึ่งที่ใช้เครื่องนุ่งห่มขาวมีผ้าคลุมศีรษะและเสียบดอกส้มที่มวยผมด้วย ซึ่งไม่ผิดอะไรกับเครื่องแต่งตัวเจ้าสาวของชาวตะวันตกลางรายก็มีคติห้ามไม่ให้เจ้าสาวใช้เครื่องนุ่งห่มที่เป็นสีม่วง ว่าถ้าใช้สีม่วงจะทำให้เป็นหม้าย เรื่องที่พรรณนามานี้ ล้วนเป็นสิ่งเพิ่มขึ้นใหม่ในสมัยสงครามโลกครั้งที่สองและต่อมา เป็นเรื่องใครมีความเห็นดีอย่างไรก็เพิ่มเติมลงไป แต่มีหลักธรรมดาอยู่อย่างหนึ่งว่า ถ้าเติมอื่นลงไปในสิ่งเดิมมากไป ก็เสียลักษณะอันเป็นบุคลิกลักษณะเดิมของตน หรือไม่คนรุ่นหลัง เมื่อต้องรับวัฒนธรรมอันเป็นประเพณีไว้มาก ก็จะเกิดปฏิกิริยาเป็นวัฒนธรรมล้าและวัฒนธรรมเหนื่อย (Culture lag and Culture fatigue) ขึ้น อันจะทำให้วัฒนธรรมของตนหมดกำลังไป

แล้วอาจล้มเลิกได้

ตอนนี้ประเพณีทางภาคอีสานและบักษ์ใต้และภาคกลาง โดยเฉพาะทางจังหวัดกำแพงเพชรมีร่วมกันอย่างหนึ่ง คือพิธีล้างเท้าเจ้าบ่าว ทางอีสานเมื่อเจ้าบ่าวกับพวกไปถึงบ้านเจ้าสาวเพื่อไปเข้าพิธีทำขวัญ (พิธีรดน้ำของเขาไม่มี) จะมีเด็กผู้หญิงเอาน้ำใส่ขันล้างเท้าให้เจ้าบ่าว แล้วเฒ่าแก่ข้างเจ้าสาวก็จูงมือเจ้าบ่าวขึ้นบนเรือนเพื่อทำพิธีต่อไป ทางบักษ์ใต้ เมื่อนายประตูเบิดประตูให้ เฒ่าแก่ก็นำเจ้าบ่าวเลยเข้าไปถึงบันไดบิดามารดาเจ้าสาวก็แต่งตัวบุตรหรือหลานที่ยังไว้จุกออกไปคอยล้างเท้าให้เจ้าบ่าว ครั้นเจ้าบ่าวไปถึงแล้ว เด็กนั้นก็เอาขันถมหรือขันเงินตักน้ำล้างเท้าให้เจ้าบ่าว เจ้าบ่าวก็เอาเงินให้เด็กนั้น แล้วเฒ่าแก่ฝ่ายเจ้าสาวก็เอากรรชิงกางรับเจ้าบ่าว (เห็นจะเป็นธรรมเนียมข้างมลายูจึงมีกั้นร่ม) จูงมือเข้าสู่พิธีทำขวัญ ประเพณีล้างเท้านี้ทราบมาว่าทางภาคกลางบางแห่งก็มีทำกัน แต่เห็นว่าจะไม่แพร่หลายนัก จึงมีผู้รู้เรื่องนี้น้อยคนสงสัยว่าจะเป็นประเพณีเดิมของไทยทางภาคอีสานและภาคกลาง ก็ทราบไม่ได้ ว่าผู้ที่ทำจะสืบเชื้อสายมาจากไทยภาคนั้นบ้างหรือไม่ เพราะประเพณีนั้นปนกันได้ง่าย ด้วยเป็นเชื้อชาติเดียวกันยิ่งกว่านั้นชนชาติต่าง ๆ ในแหลมอินโดจีนมีวัฒนธรรมคล้ายคลึงกันคนก็ปนกัน จึงมีประเพณีที่ปนกันได้ง่าย เรื่องจึงยุ่งยากแก่การศึกษาวิจารณ์ค้นคว้า เมื่อเขียนถึงตรงนี้ไปได้ความรู้เรื่องประเพณีล้างเท้าเจ้าบ่าวเพิ่มเติม ดังต่อไปนี้

เพื่อนชาวอีสานคนหนึ่งเล่าให้ฟังว่า ประเพณีเดิมของภาคอีสาน มีพิธีเจ้าสาวล้างเท้า เจ้าบ่าวในขณะที่มาถึงบ้านเจ้าสาว เจ้าบ่าวจะต้องยืนอยู่บนแผ่นศิลา ซึ่งมีใบตองเอาก้านออกรองทับอีกที ในหนังสือประเพณี แต่งงานบ่าวสาวอย่างลาวพุงขาวของพระยาราชวรานกล (อ่วม) กล่าวแต่ว่า เจ้าบ่าวยืนบนหินเท่านั้น เมื่อล้างเท้าแล้วเจ้าบ่าวก็ยังขึ้นบนเรือนเจ้าสาวไม่ได้ เพราะเขาชักกระไดเสีย ต้องโต้ตอบกับคนที่ชักกระไดเป็นคำผญา (คำนักปราชญ์) เช่นตอบคำถามที่ว่ามาทำไมที่นี่ว่า *"มาค้ำมาคูน"* (คูน=ยื่นออก) แล้วเสียเงินให้คนถาม คนถามจึงจะหย่อนกระไดลงมาให้ขึ้น เป็นพวกเดียวกับเรื่องกั้นประตูขันหมาก ประเพณีนี้พวกเขมรสูงทางจังหวัดสุรินทร์ก็มี พวกละว้าชาวบนหรือพวกเนียกุลทางจังหวัดชัยภูมิก็มี ดังที่ ร.ต.ท. บุศย์ จินตนา กล่าวไว้ในเรื่อง

ละว้าชาวบน ชาวไทยทางปักษ์ใต้ก็มีพิธีเจ้าสาวล้างเท้าเจ้าบ่าวอยู่เหมือนกัน แต่ไม่กล่าวถึงเรื่องเหยียบอยู่บนหินมีใบตองรอง หนังสือ Customs in Indonesia by R. Sumans Sosrohardjons, Indonesian Review Vol. I No. 3 กล่าวว่า ในเกาะชวามีพิธีแต่งงานเจ้าสาวจะล้างเท้าเจ้าบ่าวด้วย เขาตักน้ำใส่อ่างมาวางไว้ ที่ข้างอ่างมีจานใส่ไข่ฟองหนึ่งซึ่งมีใบพลูหลายใบคลุมอยู่ เจ้าบ่าวมายืนอยู่หน้าอ่าง เจ้าสาวก้มคำนับและทำพิธีล้างเท้าเจ้าบ่าวเสร็จแล้วทุบไข่ที่อยู่ในจานให้แตกแล้วลุกขึ้นนำเจ้าบ่าวขึ้นไปบนเรือน

ทางจังหวัดกำแพงเพชร หินสำหรับเจ้าบ่าวเหยียบเพื่อให้ล้างเท้ามีหญ้าแพรกโรยอยู่บนนั้น เห็นจะต้องการให้งอกงามเหมือนอย่างหญ้าแพรกกระมัง ผู้ที่จะล้างเท้าให้ใช้เด็กลูกหลานในบ้าน และเจ้าบ่าวต้องมีของหรือเงินให้แก่เด็กด้วย ถัดจากพิธีล้างเท้าแล้ว ลางแห่งก็มีชักกระไดเรือนขึ้น ทำนองเดียวกับภาคอีสาน เมื่อเจ้าบ่าวให้เงินแก่ผู้ชักแล้ว จึงจะหย่อนกระไดลงมาให้ ครั้นขึ้นบนเรือนแล้ว ลางทีเจ้าบ่าวถูกผู้หญิงบนนั้นจับเอาตัวไปขังไว้ในห้องครัว ต้องเสียเงินเบี้ยค่าไถ่ จึงจะปล่อยตัวได้ เรื่องที่เล่ามานี้เห็นจะเป็นเรื่องเล่นสนุกเพื่อเรียกร้องเอาเงิน มากกว่าเกี่ยวกับพิธีโดยตรง ข้าพเจ้าได้เรื่องตอนนี้ จากหญิงชาวบ้านคนหนึ่ง ที่ตำบลวังพระธาตุ จังหวัดกำแพงเพชร เล่าให้ฟังจะผิดถูกอย่างไรอยู่กับผู้เล่า ที่กล่าวเช่นนี้เพราะหญิงผู้เล่าคนนั้นเมื่อเล่าเสร็จแล้ว ก็พูดกับข้าพเจ้าว่า *"หรือลุงจะลองดูบ้างก็ได้"* ข้าพเจ้ายังไม่ทันตอบ นายอำเภอเมืองกำแพงเพชร (พ.ศ. ๒๔๙๖) ก็ตอบแทนว่า *"อย่าไปลองท่านเลย ลองฉันดีกว่าฉันยังหนุ่มอยู่"* แต่ครั้นแล้วก็ไม่ได้ลอง เพราะหญิงคนนั้นบอกว่าเจ้าของเขามี

เรื่องล้างเท้าคิดอย่างง่าย ๆ คงมาจากเดิมไม่ได้สวมรองเท้า จึงต้องล้างเท้าที่หัวกระไดเรือน เรือนแบบโบราณของเราก็เคยมีภาชนะใส่น้ำไว้ให้ล้างที่หัวกระได จะเป็นด้วยเหตุนี้กระมังจึงได้มีพิธีล้างเท้าเจ้าบ่าว จะให้ล้างเองกันตามธรรมดาก็ไม่เข้าเรื่องในพิธีที่ยืนบนหิน ถ้าจะเดาเห็นที่อื่นจะเป็นดิน จึงต้องล้างบนหินมีใบตองรองเพื่อกันเปรอะเปื้อน ส่วนของชวาทุบไข่ด้วย เพราะอะไรไม่ทราบ ทางจังหวัดกำแพงเพชรมีโรยหญ้าแพรก จะหมายความว่ายืนอยู่บนสิ่งที่งอกงามหรืออย่างไรก็ไม่ทราบอีก

พระสงฆ์มอบมงคลแฝด (มงคลจักร) ที่เตรียมไว้แล้วให้บ่าวนำไปสวมศีรษะทำอย่างแรกชอบด้วยเหตุผลมากกว่า เพราะการหลั่งน้ำพระพุทธมนต์คือการชำระกายให้

เจ้าบ่าวเจ้าสาวคนละข้าง มีด้ายสายสิญจน์ (มงคลสูตร) โยงมงคลแฝดให้ติดต่อกันห่างราว ๒ ศอกเศษ แล้วล่ามด้วยสายสิญจน์นั้นโยงมาพันผูกที่เชิงบาตรน้ำมนต์ และหางสายสิญจน์ที่เหลือจากเชิงบาตรนี้ พระสงฆ์รับมาถือไว้ในมือทุกรูป และพระสงฆ์เจริญพระพุทธมนต์ต่อไปกว่าจะถึงเวลาได้ฤกษ์ผานาทีรดน้ำ ด้ายมงคลสูตรและมงคลจักรที่กล่าวนี้ข้าพเจ้าเรียกชื่อตามที่เขาเรียกกันอยู่ในพิธีลัทธิฮินดู มงคลจักก็เคยทราบแต่เรียกว่ามงคลแฝด จะเรียกเป็นคำศัพท์ว่าอะไรไม่ทราบ เข้าใจว่าเรียกว่ามงคลจักรเหมือนกัน ส่วนมงคลสูตรเรียกว่าปริตสูตร คือสายน้ำพระปริตหรือน้ำมนต์ก็เป็นมงคลอยู่ในตัวเหมาะแล้วที่เรียกว่ามงคลสูตร คือสายมงคล

ตามเรื่องที่พรรณนามานี้ไม่เคยเห็น ดูทรมานเจ้าบ่าวเจ้าสาวอยู่สักหน่อย ที่เห็นจัดทำกันในสมัยหลัง เจ้าบ่าวนั่งฟังพระสวดมนต์อยู่ ถ้าไม่มีเรื่องสวดมนต์ก็ไปนั่งอยู่ในห้องรับแขกเฉย ๆ เจ้าสาวก็ไม่ได้มานั่งฟังสวดมนต์ คงหลบไปอยู่ในที่หนึ่งต่างหาก พอได้เวลาฤกษ์รดน้ำ เจ้าบ่าวเจ้าสาวก็ขึ้นไปนั่งพับเพียบอยู่บนแท่นหรือจะเป็นเตียงก็ตามใจของสองอย่างนี้คล้ายคลึงกัน ถ้าตันก็เป็นแท่น ถ้าโปร่งก็เป็นเตียง ส่วนเพื่อนบ่าวเพื่อนสาวก็ไปยืนอยู่ข้างหลังเรียงแถวกัน แล้วเชิญผู้ใหญ่มีเกียรติซึ่งเป็นประธานเป็นผู้สวมมงคลแฝด ถ้าในที่นั้นมีพระพุทธรูปและแท่นบูชาซึ่งยังไม่ได้จุดธูปเทียนบูชามาก่อนแล้วผู้เป็นประธานจะจุดธูปเทียนบูชาพระที่แท่นแล้ว จึงจะไปสวมมงคลให้คู่บ่าวสาว ถ้าไม่มีแท่นบูชาพระอยู่ในที่นั้น ก็ไม่ต้องทำอะไรนอกจากสวมมงคลให้เท่านั้น ต่อมาเกิดมีธรรมเนียมให้เจ้าบ่าวเจ้าสาวจุดธูปเทียนไหว้พระที่แท่นบูชาเสียก่อนแล้วจึงขึ้นนั่งบนแท่น ลางรายให้เฒ่าแก่ฝ่ายเจ้าบ่าวหรือเจ้าสาวเป็นผู้สวม เฒ่าแก่ฝ่ายชายสวมให้เจ้าบ่าว เฒ่าแก่ฝ่ายหญิงสวมให้เจ้าสาว ลางคนก่อนจะสวมมงคลยกมือขึ้นจบแล้วว่าคาถาอะไรด้วย คงเป็นของเดิมขึ้นเองในภายหลัง เพื่อให้เห็นขลังและเป็น *"ผู้รู้มาก"* ขึ้น ดีเหมือนกัน เพราะถ้าจะสวมเฉย ๆ ดูก็ลุ่นไป ถ้าจะใช้คาถาที่เรียกว่ามงกุฎพระเจ้า หรือมงคลพระเจ้าก็ได้ ดูก็สะใจและเข้าเรื่องกันดี มีดังนี้

"อิติปิโส วิเสเสอิ อิเสเส พุทฺธ นาเมอิ
อิเมนา พุทฺธ ตำ โสอิ อิโส ตำ พุทฺธ ปีติอิ"

สวมและหลั่งน้ำพระพุทธมนต์แล้วก็มีเจิม ลางรายเจิมแล้วจึงหลั่งน้ำพระพุทธมนต์

บริสุทธิ์เป็นมงคล ชำระแล้วก็เจิมเท่ากับผัดหน้าแต่งตัว ในพระราชนิพนธ์ เรื่องรามเกียรติ์ ตอนอภิเษกพระรามนางสีดา ตอนสมโภชเวียนเทียน มีเจิมแล้วจึงรดน้ำ แต่ในหมายรับสั่งของเก่ากล่าวว่า พระราชทานน้ำสังข์แล้วทรงเจิมก็มี อันที่จริงในพิธีแต่งงานแต่เดิมก็ไม่ปรากฏว่ามีเจิม เคยเห็นเจิมก็เมื่อมีการสมโภชเวียนเทียน การเจิมก็เนื่องมาจากเอาน้ำมันถูทาตัว ซึ่งเป็นธรรมเนียมของชาวอริยกะ เห็นจะเกิดเพราะไม่ชอบอาบน้ำ เพราะได้ความว่าชาวกรีกสมัยโบราณใช้เครื่องขูดขี้ไคล ทำด้วยงาหรือโลหะเรียกว่า Strigil ขูดตามตัวเสร็จแล้วเอาน้ำมันทาถูให้เข้าเนื้อ (ดู Krober,Anthropology, New Edition,Revised 1948 pp.600) ชาวอินเดีย เมื่ออาบน้ำในเวลาเช้าแล้วก็ใช้น้ำมันหอมทาตัว ต่อมาทำย่นย่อในพิธี เอาน้ำมันหอมทาที่หน้าผากที่ต้นแขนทั้งสองข้างและที่หน้าอก และที่ปลายใบหู หรือจะทาที่หน้าผากแห่งเดียวก็ได้ แล้วก็ย่อลงอีกเป็นแต้มที่หว่างคิ้วเป็นจุดเดียวเรียกว่าติลก พอเป็นกิริยาว่าได้ชโลมน้ำมันแล้ว (เป็นทำนองเดียวกับการรดมือแทนอาบน้ำ) ลางรายแยกเป็นผู้สวมมงคลคนหนึ่งและเป็นผู้เจิมคนหนึ่ง นี่คงมาแต่เหตุไม่ทราบว่าจะเลือกผู้ใดเป็นประธานเพราะเกรงใจ จึงแบ่งให้ทำหน้าที่เสียทั้งสองคน แก้ความขัดข้องไปทีด้วยกลัวเขาจะโกรธหรือน้อยใจ นอกนี้ลางรายก็มีสวมมงคลที่บ้านก่อนเสียครั้งหนึ่ง และมาสวมเป็นงานเป็นการ ณ สถานที่รดน้ำอีกครั้งหนึ่ง ตลอดจนมีการจดทะเบียนสมรสตามกฎหมาย จดกันก่อนรดน้ำก็มี ภายหลังรดน้ำก็มี และมีฤกษ์จดทะเบียนด้วย

ลางรายมีแต่มงคลแฝดไม่มีสายสิญจน์ล่ามไปที่หม้อน้ำมนต์เพราะไม่รู้เรื่อง ลางแห่งคล้องพวงมาลัยแล้วจึงสวมมงคลก็มี ยิ่งกว่านั้นพวงมาลัยสำหรับสวมคอเจ้าบ่าวมีขนาดยาวกว่าของเจ้าสาวนิดหน่อย ที่ใช้พวงมาลัยเป็นมงคลแฝดทีเดียวก็เคยเห็น ซึ่งเกิดจากเจ้าบ่าวหรือเจ้าสาวเป็นผู้เข้ารีต ลางรายสวมมงคลแฝดมีหัวยื่นออกไป ที่ถูกควรจะเรียกว่าหางมงคล ถ้าเขามีมงคลชนิดนี้ ผู้สวมควรเอาหางมงคลไว้ข้างหลัง ไว้ข้างหน้ามันเกะกะ ดูมงคลที่สวมหัวนักมวยก็เห็น ที่ไม่มีล่ามมงคลแฝดไปที่หม้อน้ำมนต์ แก้ว่าได้ล่ามเมื่อพระสวดมนต์แล้ว จึงไม่ต้องล่ามอีก เขาทำกันอย่างนี้โดยมาก ใช้ได้เหมือนกัน เพราะอะไรถูกอะไรผิดในเรื่องเหล่านี้อยู่ที่คนหมู่มากเขาถือและทำกันในที่นั้นและสมัยนั้น ส่วนการเจิมที่

หน้าผากคือเจิมดิลกอย่างของอินเดีย ลางคนเจิมแต้มเดียว ลางคนก็เจิม ๓ แต้ม เรียงเบี่นแถวตามเส้นนอนก็มี เรียงเบี่นรูปจั่วก็มี บ้างก็ใช้หัวแม่มือเจิม บ้างก็ใช้น้ิวชี้เจิม เคยเห็นท่านผู้ใหญ่เจิม เห็นท่านใช้น้ิวหัวแม่มือเจิมทั้งนั้น ท่านอธิบายว่าน้ิวหัวแม่มือถูกของโสโครกน้อยกว่าน้ิวอื่น จึงได้ใช้น้ิวนั้น สอบถามเพื่อนชาวอินเดียซึ่งเบี่นผู้รู้ชี้แจงว่า เขาใช้เจิมแต่น้ิวหัวแม่มือและน้ิวนางเจิมเท่านั้น (แต่พวกเชนใช้น้ิวกลาง) น้ิวชี้น้ิวกลางไม่ใช้ว่าไม่ดี ไม่ดีอย่างไรก็อธิบายไม่ได้ นอกจากตอบว่าเคยถือกันมาอย่างนั้น คงเบี่นเรื่องทำสืบต่อเบี่นประเพณีกันมาจนลืมต้นเหตุเสียแล้ว ถามเขาว่าทำไมถึงใช้น้ิวนางดูไม่สู้จะใช้ได้ถนัด เขาตอบว่าถนัดซิ ทำไมจะไม่ถนัด แล้วเขาก็ทำเบี่นตัวอย่างให้ดู คือเอาหัวแม่มือกดข้อกลางที่ท้องน้ิวนาง แล้วกรีดกางน้ิวอื่นเบี่นอย่างแบบมุทราของ เทวรูปพระวิษณุก็เจิมได้สะดวก เขาใช้วิธีนี้มากกว่าอย่างอื่น ข้าพเจ้าเคยถามพราหมณ์ ที่นี่ว่าทำไมจึงใช้เจิมด้วยน้ิวชี้ในพิธีต่าง ๆ ก็ได้รับตอบว่าก็ทำกันอย่างนี้เบี่นประเพณีกันมา แต่ทุกคราวที่เจิมด้วยน้ิวชี้เห็นสวมแหวนพิรอด (แหวนชนิดหนึ่งถักด้วยผ้ายันต์ใช้เบี่นเครื่องราง) อยู่ด้วย เห็นจะเบี่นด้วยแหวนนี้กระมังที่ทำให้กลับร้ายกลายเบี่นดีได้ จะเบี่นตามธรรมดาคนถนัดใช้เจิมด้วยน้ิวชี้ ก็แก้เคล็ดนั้นเสีย คือให้มีแหวนยันต์คุ้มครอง ถ้าไม่มียันต์สวมอยู่ในน้ิวชี้ก็ไม่ควรใช้น้ิวนั้นเจิม ที่จริงก็คิดมากไป เจิมด้วยน้ิวชี้ก็เห็นใช้กันอยู่โดยมาก ไม่เห็นมีใครว่าหรือเสียหายอะไรในแง่ตามธรรมดาสามัญ ถ้าเบี่นเรื่องเกี่ยวกับรักษาประเพณีหรือในแง่วิชาการก็เบี่นอีกเรื่องหนึ่ง แหวนพิรอดนั้นว่าเบี่นแหวน พระอุมาทรงใช้สวมที่พระดัชนี (น้ิวชี้) มีทำกันเบี่นสองอย่าง อย่างหนึ่งทำด้วยทองคำแผ่เบี่นเส้นเดียวและขัดไขว้กัน ตัวเบี่นรูปห่วงตอนหน้าทำเบี่นหัวแหวนกลม ๆ ว่าเบี่นถันของอุมา อีกอย่างหนึ่งทำด้วยหญ้าคาตรงกับของอินเดียเก่าเขาใช้สวมน้ิวนางเรียกว่าอุศองคุลีหรือปวีตแปลว่าน้ิวหญ้าคาหรือน้ิวมงคล เพราะฉะนั้นที่เราใช้น้ิวชี้จึงไม่ตรงกับของอินเดีย แต่ถึงจะใช้น้ิวชี้ก็ไม่เบี่นไรเพราะสวมแหวนพิรอดกันสิ่งไม่เบี่นมงคลไว้แล้ว ภาษาสันสกฤตมีคำวิโรธแปลว่าติดขัด ขัดข้อง เห็นจะปรับเข้ากันได้กับคำพิรอดของเรา น้ิวชี้แม้อินเดียจะถือว่าเบี่นน้ิวอัปมงคล แต่เมื่อมีแหวนพิรอดเบี่นเครื่องกันอัปมงคลไว้แล้ว น้ิวนั้นเมื่อใช้ก็เบี่นมงคล ถ้าไม่ได้สวมแหวนพิรอด น้ิวชี้ก็ไม่เบี่นมงคล รู้แล้วก็เบี่นเรื่องรู้มากยากนานอย่างนี้พลอยเอาผู้รู้น้อยรำคาญไปด้วย อย่ารู้ดีกว่า สบายใจ

การเจิมนั้นเป็นเรื่องมีอยู่ในพิธีโบราณของชาติต่าง ๆ อยู่มากชาติเรียกในภาษาอังกฤษว่า anointing พระนามของพระเยซู ที่เรียกว่าคริสต์ก็แปลว่า พระผู้ได้รับเจิมแล้วหรืออภิเษกแล้ว ชาวคริสตังเมื่อจวนจะตาย บาทหลวงจะเอาน้ำมันหอมทาที่หน้าผากที่คนนั้นพอเป็นกิริยา เรียกว่า *"ศีลทาสุดท้าย"* (extreme unction) เท่ากับว่าผู้นั้นบริสุทธิ์แล้ว ถึงจะตายไปก็ไม่เป็นไร การอภิเษกรดน้ำของฮินดูก็อยู่ในพวกเดียวกันว่าเฉพาะของชาวฮินดู ตามที่มีกล่าวไว้ในหนังสือ Anointing-Hindu by A.E. Grawley (E.R.E., Vol. I p. 555) ว่า ในพิธีราชาภิเษกของกษัตริย์ในแคว้นราชปุตานะ เขาเอาน้ำวกลาง (ควรจะเป็นน้ำวนาง) และผงไม้จันทน์ ซึ่งผสมกับน้ำดอกไม้เทศไปเจิมที่นลาฏของกษัตริย์ผู้ได้รับราชาภิเษก ในสมัยพระเวท พราหมณ์เมื่ออาบน้ำชำระกายให้บริสุทธิ์แล้ว ก็เอาน้ำมันหรือเนยใส (ghi) เจิมและลูบไล้ เสร็จแล้วจึงจะเข้าสู่พิธีกรรมตามลัทธิได้ ในวันแรกของเทศกาลสงกรานต์ มีธรรมเนียมที่ทุกคนจะต้องอาบน้ำชำระกายและเอาน้ำมันถูและลูบไล้ตัวให้ทั่ว ในการสร้างอาคารสถานที่เขาเอาไม้แผ่นหนึ่งเรียกว่าสังกุ เจิมด้วยน้ำมันไปวางไว้ที่รากตึก ถือว่าถ้าได้ทำอย่างนี้เทพวัสตุปุรุษจะเข้าสิงอยู่ในแผ่นไม้นั้นและปกปักรักษาอาคารนั้น ตรงประตูใหญ่ที่จะเข้าไป เขาก็เอาน้ำมันจันทน์เจิมและทำบูชา ขึ้นเรือนใหม่ก็มีเจิมเช่นเดียวกันเทวรูปในเทวาลัย พราหมณ์พิธีจะนำออกมาสนานและเจิมทุกวัน สิ่งที่ใช้เจิมนี้เรียกว่าวิเลปนะ ซึ่งเป็นของสำคัญขาดไม่ได้สำหรับผู้ทำพิธีบูชา ศิลาศักดิ์สิทธิ์ และศิวลึงค์ก็มีเจิม ชาวมลายูในเกาะซิเลเบสมีการเจิมธงและที่เป็นเครื่องหมายประจำประเทศในโอกาสพิเศษที่สำคัญ ชาวสันตาลในอินเดีย เมื่อเก็บเกี่ยวข้าวแล้วก็มีเจิมปศุสัตว์ของตนชาวชวาและมลายูก็มีเจิมข้าวเมื่อเวลาทำขวัญ นอกนี้ในหนังสือ Encyclopaedia Britannica—Anointing มีกล่าวเรื่องเจิมนี้ไว้พิสดาร ต้องการทราบก็ค้นอ่านดูเอาเถิด (ดูข้อความเรื่องเจิมในเรื่องพิธีผูกขวัญทำขวัญของข้าพเจ้าประกอบด้วย)

รวมความการซัดน้ำ การรดน้ำและการเจิม วิวัฒนาการมาจากการอาบน้ำชำระตัวให้บริสุทธิ์เพื่อเข้าสู่พิธีอันศักดิ์สิทธิ์ ภายหลังทำย่นย่อพอเป็นพิธี คือรดที่มือแทนอาบน้ำจริง ๆ และเจิมกระแจะแทนทาน้ำมัน

เรื่องสังข์ที่ใช้เป็นภาชนะใส่น้ำมนต์รดคู่บ่าวสาวถือว่าเป็นมงคล เมื่อว่าตามตำนานก็กล่าวเป็นต่าง ๆ กัน ตำนานหนึ่งกล่าวว่า สังข์อสูรลักเอาพระเวทไปซ่อนไว้

ในหอยสังข์ ต้องร้อนถึงพระนารายณ์อวตารไปปราบสังหารสังข์อสูร แล้วทรงล้วงเอาพระเวทออกมาจากสังข์ เหตุนี้ที่ปากสังข์จึงมีรอยพระหัตถ์ของพระนารายณ์เป็นองค์พยานอยู่ จึงได้ถือว่าสังข์เป็นสิ่งมงคลเพราะเคยเป็นที่รองรับพระเวท อีกตำนานหนึ่งกล่าวว่าสังข์เป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์ เพราะเป็นสิ่งหนึ่งใน ๑๔ สิ่งที่เทวาและอสูรกวนเกษียรสมุทรได้ขึ้นมา ของ ๑๔ สิ่งที่กล่าวนี้คือ (๑) น้ำอมฤต (๒) ธนวันตริแพทย์ ของเทวดาผู้ถือหม้อน้ำอมฤตผุดขึ้นมา (๓) พระลักษมี เทวีแห่งโชคลาภและความงาม (๔) วารุณีหรือนางสุราเทวี (๕) พระจันทร์ (๖) นางอัปสรชื่อรัมภาผู้เป็นยอดของความงามเป็นที่รักอย่างยิ่ง (๗) ม้า หูตั้งสูง ชื่ออัจไฉศรพ ยอดของม้า (๘) มณีเกาสตุภ ซึ่งภายหลังตกเป็นของพระกฤษณ์ (๙) ต้นปาริชาต นึกอะไรก็ได้สมความปรารถนา (๑๐) นางโค ชื่อกามเธนุหรือสุรภีนึกอะไรก็ได้สมความปรารถนา (๑๑) ช้างไอราวัณของพระอินทร์ (๑๒) สังข์ศักดิ์สิทธิ์ ภายหลังตกเป็นของพระนารายณ์และพระกฤษณ์ใช้สำหรับเป่าบันลือเสียงบังเกิดชัยชนะต่อศัตรู (๑๓) ธนูวิเศษ แผลงไปไม่มีผิดที่หมาย (๑๔) พิษร้ายแรงซึ่งพระศิวะทรงดื่ม ตำนานหนึ่งกล่าวว่าสังข์เป็นสังพระนารายณ์ทรง คือกระดูกของอสูรชื่อปัญจชัน ในคัมภีร์วิษณุปุราณกล่าวว่า อสูรตนนี้มีรูปเป็นสังข์อาศัยอยู่ใต้ทะเลลึก พระกฤษณ์เสด็จลงไปสังหารอสูรตนนี้ แล้วนำเอาเปลือกสังข์คือกระดูกของอสูรปัญจชันมาใช้เป็นเครื่องเป่า เมื่ออสูรได้ยินเสียงสังข์บันลือก็ตระหนกตกใจ แต่ถ้าทวยเทวาได้ยิน กลับทำให้ฮึกเหิมสามารถกำจัดอสูรคือตัวอธรรมได้หมดสิ้นไป เชื่อกันว่าพระวิษณุนารายณ์พอพระทัยพึ่งเสียงที่เป่าจากสังข์ ถ้าเป็นสังข์ขนาดเล็กจำพวกเดียวกัน ก็ใช้เป็นเครื่องตักน้ำมนต์สำหรับรดสนานเทวรูปและสิ่งที่เป็นเครื่องหมายในพิธีบูชา ด้วยถือว่าเป็นมงคล

เริ่มลงมือรดน้ำ มีผู้ทำหน้าที่ยื่นน้ำมนต์ในสังข์ให้แก่แขกที่เข้าไปรดตามลำดับ ผู้ทำหน้าที่ยื่นสังข์น้ำมนต์ไม่มีกำหนดว่าจะต้องใช้คนชนิดไหนแต่ที่เห็นกัน ใช้ผู้ที่เป็นพราหมณ์หรือเป็นโหรก็มี แล้วลางแห่งก็มีผู้ช่วยด้วยที่ไม่ใช่พราหมณ์ไม่ใช่โหรก็มี แต่เขามักเลือกคนที่เป็นผู้ใหญ่หน่อย ลางคนก็นุ่งขาวห่มขาวเฉวียงบ่าอย่างพราหมณ์เข้าพิธีก็มี ที่ในสังข์ลางทีก็มีใบเงินใบทองรอง มากเรื่องมากอย่างเหลือเกิน ใครมีความรู้อย่างไรเห็นว่าดีก็นำเอามาใช้ แขกที่รดน้ำลางคนรดเจ้าบ่าวก่อน ลางคนรดเจ้าสาวก่อน ลางคนหยอดน้ำบนศีรษะ แต่ตามปรกติใช้รดที่มือซึ่งพนมอยู่ให้น้ำไหลลงไปในขันที่รอง

รับซึ่งมีดอกไม้อยู่เต็มเพื่อไม่ให้น้ำกระเด็นออกไป รดแล้วก็ให้พร ลางคนก็ให้พรลางคนก็รดเฉย ๆ ที่เป็นผู้เฒ่าผู้แก่อย่างสมัยเก่าก็ให้พรเสียยาวยืด แขกที่รดน้ำออกมาก็ได้รับของชำร่วย ซึ่งลางทีก็มีแบ่งชั้น ถ้าเป็นแขกผู้ใหญ่มีหน้ามีตาก็ได้รับพวงมาลัย ถ้าเห็นว่าเป็นแขกสามัญก็ได้รับแต่ช่อบุหงา เป็นเรื่องที่ใคร ๆ ก็เคยเห็นมาแล้ว และต่อมาก็มีสมุดเซ็นชื่อเป็นที่ระลึก สำหรับผู้ที่ไปจะได้เซ็นชื่อให้ไว้ เป็นธรรมเนียมเกิดใหม่ซึ่งคงเอาแบบอย่างจากพระราชพิธีเสกสมรสมาแก้ไขใช้โดยอนุโลมมีอยู่รายหนึ่งที่แจกขนมเค้กแก่ผู้ไปรดน้ำคนละก้อน เป็นทำนองขนมแต่งงานของฝรั่งลางรายก็มีอ่านบอกเรื่องเป็นอย่าง *"กล่าว"* หรือแต่งงานอย่างฝรั่ง ชนิดหัวกุดท้ายมังกรทำไมไม่ให้เจ้าบ่าวสวมแหวนกล่าวเสียด้วย ตลอดจนให้จูบกันอย่างฝรั่ง จะได้รู้แล้วรู้รอดกันไป

บัดนี้จะลองพิจารณาดูเรื่องลางอย่างที่มีอยู่ในพิธีแต่งงานตอนนี้ มงคลแฝดที่สวมศีรษะคู่บ่าวสาวสมรส เทียบได้กับด้ายมงคลสูตรของอินเดีย ซึ่งเป็นเส้นด้ายสีเหลือง ๆ มีจำนวน ๑๐๘ เส้น เอามาทบพื้นเป็นเส้นเดียว ใช้คล้องคอห้อยลงมายาว ด้ายนี้เขาใช้คล้องคอเจ้าสาวเวลาแต่งงาน มีตะกรุดหรืออะไรในจำพวกนั้นทำด้วยทองคำร้อยอยู่ด้วย คล้องคอแล้วจะเอาออกไม่ได้ จนกว่าผัวตายจึงจะตัดเอาออกเพื่อแสดงว่าเป็นหญิงหม้าย

ตามหนังสือประเพณีแต่งงานบ่าวสาวอย่างไทยกล่าวว่า เมื่อเวลารดน้ำ พระสงฆ์สวดชยันโตอีกครั้งหนึ่ง แต่ลางแห่งก็ให้พระสงฆ์กลับวัดเสียก่อน จึงรดน้ำ เรื่องพระสงฆ์สวดชยันโตในเวลารดน้ำเป็นธรรมเนียมเดิมเมื่อมีซัดน้ำ ดังที่ในเรื่องขุนช้างขุนแผนกล่าวไว้ว่า *"สายสิญจน์โยงศรีมาลามาพระไวย พอม้องใหญ่หึ่งดังตั้งชยันโต"* ที่โยงด้ายสายสิญจน์ล่ามมาจากหม้อน้ำมนต์หรือหม้อพระปริต ก็เพื่อให้สิ่งที่เป็นมงคลจากเสียงที่พระเจริญพระปริตแล่นลงไปเป็นน้ำมนต์ แล้วแล่นตามสายมาสู่บ่าวสาว ที่ทำเป็นมงคลแฝดก็เกิดจากเอาด้ายสายสิญจน์ล่ามมาที่เจ้าบ่าวเจ้าสาว ถ้าไม่พันไว้บนศีรษะเป็นวงกลม ๆ แล้ว จะไปล่ามไปพันที่ใดจึงจะเหมาะกว่าเล่า *"การสวมมงคล เพื่อจะให้ปรากฏว่าตัวเป็นผู้ได้รับสวัสดิ์เป็นผู้เข้าอยู่ในพิธี ที่มีสายสิญจน์เดียวกับที่พระสงฆ์ถือผูกโยงติดไว้กับท้ายมงคลเป็นเครื่องให้สะใจของผู้ปรารถนา คือผู้ปรารถนาสวัสดิมงคลจากที่พระสงฆ์เจริญปริต เมื่อนิมนต์พระสงฆ์มาเจริญปริตเปล่า ๆ ก็เป็นสวัสดิมงคลอยู่แล้ว แต่ดูไม่เห็นจริงสะอกสะใจจึงได้ทำมงคลสวมที่ศีรษะ โยงสายสิญจน์มาให้ถึงเป็นสาย*

โทรศัพท์ให้สวัสดิมงคลนั้นแล่นมาทางนั้น เป็นเครื่องปลื้มใจอุ่นใจเจริญใจความยินดีมาก"

(พระราชนิพนธ์พระราชพิธี ๑๒ เดือน หน้า ๑๔๔)

เรื่องรดน้ำตอนเย็นดังที่ข้าพเจ้าได้กล่าวไว้แล้วว่าเปลี่ยนแปลงมาจากเรื่องซัดน้ำของเดิม ซึ่งพระสงฆ์เป็นผู้ซัดแล้วเปลี่ยนเป็นญาติผู้ใหญ่รดน้ำให้ ภายหลังจะเห็นว่าเป็นประโยคยุ่งยากเปรอะเปื้อนไปหมด ก็เปลี่ยนเป็นรดแต่ที่ศีรษะอย่างเดียว ก็ทำให้กระทบกระเทือนกับผมของเจ้าสาวที่ดัดเป็นลอนมาอย่างงาม แล้วก็เลื่อนมารดที่มือนิดหนึ่งเพื่อหลีกการเปรอะเปื้อน และมีสังข์บรรจุน้ำพุทธมนต์ให้ใกล้ไปในทางเป็นน้ำเทพมนต์ของไสยศาสตร์ เดิมรดในวันสุกดิบ ภายหลังมารดเอาในวันฤกษ์แต่งงาน เรื่องที่พรรณนาจึงดูสับสน รดน้ำอย่างหลังนี้คงมาจากการเสกสมรสของเจ้านาย เป็นเรื่องหลั่งน้ำยกให้ แต่การรดน้ำของชาวบ้านมาแต่เรื่องซัดน้ำ เป็นทำเพื่อชำระล้างร่างกายให้สะอาดก่อนเข้าพิธีแต่งงานและขึ้นเรือนหอคือขึ้นเรือนใหม่ ในพิธีแต่งงานของชาวอินโดเนเซียลางเกาะก่อนจะเข้าพิธีเจ้าบ่าวจะต้องอาบน้ำมนต์เสียก่อน และเจ้าสาวจะต้องรมควัน (=เวียนเทียนบั๊ดควันเข้าไป) เสียก่อนเพื่อทำตนให้บริสุทธิ์ ชาวมะตะเบเลเมื่อเจ้าบ่าวมาถึงเจ้าสาวจะต้องเอาน้ำราดเจ้าบ่าวเสียก่อน (E.R.E. Purification, Vol. 10) เหตุนี้การซัดน้ำรดน้ำของเดิมและที่ยังประพฤติกันอยู่ในชนบทท้องถิ่น จึงทำพิธีรดน้ำในวันสุกดิบ เมื่อการรดน้ำเป็นเรื่องเริ่มต้นของพิธีแต่งงาน คือชำระตนให้สะอาดหมดจดก่อนเข้าเรือนหอ ก็ตัวพิธีแต่งงานที่แท้คืออะไร ข้อนี้เข้าใจว่าคงอยู่ที่พิธีไหว้ผีเพื่อบอกกล่าวเล่าสิบขออนุญาตต่อผีบรรพบุรุษ ซึ่งคนโบราณถือว่ายังสิงอยู่ในเหย้า (—) เรือนของตน แล้วก็ทำพิธีสู่ขวัญพาขวัญหรือผูกขวัญให้แก่บ่าวสาวเพื่อสวัสดิมงคล และมอบหมายส่งตัวเจ้าสาว ถ้าเรื่องที่คิดเห็นเป็นเช่นนี้ก็จะต้องมีเหลืออยู่ในประเพณีเดิมของชาวไทย ความก็สมจริงเช่นนั้น เพราะพิธีแต่งงานของชาวไทยภาคต่าง ๆ ก็มีพิธีผูกขวัญสู่ขวัญเป็นส่วนสำคัญในงานบ่าวสาวทุกแห่ง (ดูเรื่องผูกขวัญทำขวัญของข้าพเจ้า) ในพิธีแต่งงานของเขมรก็มี และเชื่อว่ามอญและพม่าก็คงมีเช่นเดียวกัน เพราะวัฒนธรรมของมอญพม่าเขมรและไทย อาจกล่าวได้ว่าเป็นอย่างเดียวกัน หากแต่งยังไม่มีโอกาสสืบสวนได้ จึงต้องรอพักไว้ก่อน แต่จะถามชาวพม่าและมอญที่เป็นสมัยใหม่เห็นจะหมดหวัง เพราะเคยถามเขา เขาก็หัวเราะทำหน้าเจื่อน ๆ ตอบว่า เขาไม่สู้รู้ประเพณีเก่าของเขานัก

เมื่อพิธีแต่งงานมีผูกขวัญด้วย ทำไมของไทยภาคกลางจึงหายไปจะมีเค้าเหลืออยู่บ้างก็เรียกงานแต่งงานว่า *"ผูกแขน"* ซึ่งผู้ผูกแขนบ่าวสาวจะให้เงินแก่บ่าวสาวเป็นของขวัญ และในเรื่องปลดมงคลเมื่อเสร็จการรดน้ำ ตามปรกติที่ทำกันอยู่ในกรุงเทพ ฯ มักเชิญผู้มีเกียรติคนหนึ่งเป็นผู้ไปปลดจากศีรษะเจ้าบ่าวเจ้าสาว ปลดออกเฉย ๆ หรือลางท่านปลดให้พร้อมกันแล้วไปวางไว้ในพานที่เขามีไว้ และลางทีก็รวบมือบ่าวสาวให้ลุกขึ้นพร้อมกัน แต่มีอยู่รายหนึ่งที่จังหวัดอยุธยาเขาเชิญผู้เฒ่าคนหนึ่งเป็นผู้ปลด ท่านผู้เฒ่าผู้นั้นเมื่อเข้าไปปลด กล่าวคำบอกเจ้าบ่าวเจ้าสาวว่า เมื่อเวลาปลดต้องนั่งนิ่ง ๆ อยู่อย่างเดิม จะลุกขึ้นยังไม่ได้ ถ้าบอกให้ลุกจึงลุกได้พร้อมกัน ที่บอกไว้อย่างนี้ ก็เพราะถือเป็นคติกันมาว่าถ้าใครลุกก่อนจะได้เป็นใหญ่ เหตุนี้พอปลดมงคลก็แย่งกันลุก ลางทียังปลดไม่พ้นศีรษะก็ลุกแล้ว ยิ่งกว่านั้นเพื่อนสาวก็ไม่ใช่เล่นมักสกิดเจ้าสาวให้คอยรีบแย่งลุกก่อนเจ้าบ่าว ด้วยเหตุดังนี้ท่านผู้เฒ่าผู้นั้นจึงสั่งยังไม่ให้ลุก เมื่อปลดมงคลออกจากศีรษะแล้ว ท่านผู้เฒ่าก็เด็ดสายสิญจน์ที่ต่อมงคลแฝดให้ขาดจากกัน เด็ดไม่ยากเพราะเขามักใช้เส้นด้ายเส้นเดียว แสดงอยู่ว่าเขาทำไว้ให้เด็ด เมื่อเด็ดแล้วก็มอบมงคลแฝดข้างละวงให้แก่เจ้าบ่าวเจ้าสาว สั่งให้เอาพันข้อมือไว้ และข้าพเจ้าไปได้ความรู้จากเพื่อนคนหนึ่งต่อไปว่า ด้ายที่พันข้อมือนี้ ให้เอายัดไว้ในที่นอนซึ่งทำค้างไว้ไม่เย็บให้ตลอดเพื่อจะได้ยัดด้ายผูกข้อมือ เมื่อยัดแล้วให้คู่บ่าวสาวซึ่งตอนนี้เป็นสามีภริยากันแล้ว ช่วยกันเย็บที่นอนปิดช่องที่เหลือค้างไว้ให้เรียบร้อย เมื่อผูกขวัญเสร็จแล้ว ผู้ทำพิธีจะเป็นสองคนคู่สามีภริยาหรือคนเดียว ก็เอามือปกศีรษะบ่าวสาวหรือไม่ก็รวบมือที่พนมอยู่ยกขึ้นแล้วบอกให้ลุกพร้อมกัน นี่ก็มีเค้าให้เห็นว่าเกี่ยวกับพิธีผูกขวัญเหลืออยู่ในพิธีแต่งงาน แต่มีอยู่ในหัวเมืองไม่ใช่กรุงเทพ ฯ ซึ่งประเพณีเดิมสูญได้เร็วกว่าในหัวเมืองเป็นเช่นนี้ไม่ว่าประเทศชาติไร เห็นว่าพิธีที่ทำนี้ยังใช้ได้ดีกับสมัยอยู่ เมื่อข้าพเจ้าและภริยาได้รับหน้าที่เป็นผู้ปลดมงคล ก็รีบขวนขวายทำตามพิธีที่กล่าวนี้ เพื่อรักษาประเพณีเดิมที่ยังดีอยู่ไม่สูญไปเร็ว แต่ก็มีลางรายบอกข้าพเจ้าว่าที่ถูกการผูกขวัญ ก็ควรเตรียมด้ายผูกขวัญมาต่างหาก ไม่ควรเด็ดด้ายที่ล่ามมงคลที่แฝดให้ขาดจากกัน ทำเช่นนี้

เพราะหวาดเรื่องขาด ๆ นั่นเอง ทำอย่างหลังนี้ไม่สู้สะดวกเพราะใครจะรู้ว่าจะได้รับเบี็น ผู้ปลดมงคลล่วงหน้ามาก่อน จึงจะได้เตรียมด้ายสายสิญจน์มาด้วย คิดมากก็มีเรื่องมาก แต่ไม่ให้มีเรื่องมาก เรื่องที่ทำก็ลุ่น ๆ ไป ผู้รู้ก็ไม่มีโอกาสจะแสดงความรู้ ลางแห่งพราหมณ์ผู้ทำหน้าที่ให้น้ำสังข์เอาใบมะตูมช่อ ๓ ใบ จุ่มน้ำมนต์ในสังข์ประพรมคู่บ่าวสาว หรือหลั่งน้ำพระพุทธมนต์ และว่ามนต์และให้พรด้วย

---

๑๒. ก. ตอนแต่งงานตามประเพณีเดิม

เรื่องตอนแต่งงานตามประเพณีโบราณ ผิดกับที่จัดทำกันอยู่ในกรุงเทพฯ ขณะนี้ (พ.ศ. ๒๕๐๐) คือก่อนจะถึงฤกษ์แต่งงานวันหนึ่งซึ่งเป็นวันสุกดิบ ตอนเช้าฝ่ายชายนำขันหมากและผ้าไหว้ไปยังบ้านเจ้าสาว เวลาเย็นนิมนต์พระมาสวดมนต์ที่เรือนหอ เจ้าบ่าวและบ่าวนำและเพื่อนบ่าวไปฟังพระสวดมนต์ที่เรือนนั้น เจ้าสาวและเพื่อนสาวก็มาฟังเช่นเดียวกัน พอพระสวดมนต์จบก็มีพิธีซัดน้ำ ซึ่งสงฆ์ที่เป็นประธานในพิธีสวดมนต์ เป็นผู้สวมมงคลคู่ซัดน้ำพระพุทธมนต์ให้แก่บ่าวสาว พระสงฆ์สวดชยันโตพร้อมกัน เสร็จพิธีซัดน้ำแล้วก็มีการเลี้ยงกัน ในคืนนั้น เจ้าบ่าวต้องนอนเฝ้าหอ รุ่งขึ้นพระสงฆ์ที่สวดมนต์เมื่อวานนี้มาพร้อมแล้ว เจ้าบ่าวเจ้าสาวก็ทำบุญตักบาตรร่วมกัน ตอนกลางคืนเป็นฤกษ์ทำพิธีส่งตัวเจ้าสาวแก่เจ้าบ่าวที่เรือนหอ ถ้ายังไม่ถึงวันฤกษ์เจ้าบ่าวอาจต้องนอนเฝ้าหออยู่หลายคืนก็มี ตามที่กล่าวนี้อาจแยกประเด็นออกได้เป็น ๒ พิธี พระสงฆ์สวดมนต์เย็นและซัดน้ำพระพุทธมนต์และตักบาตรเลี้ยงพระเช้าวันรุ่งขึ้นเป็นพิธีเกี่ยวกับขึ้นเรือนหอคือขึ้นเรือนใหม่ของเจ้าบ่าวเจ้าสาว เรื่องนำขันหมากและผ้าไหว้ไปทำพิธีไหว้ผีที่บ้านผู้ใหญ่ฝ่ายเจ้าสาว และพิธีส่งตัวเจ้าสาวเป็นเรื่องเกี่ยวกับพิธีแต่งงาน ส่วนที่จัดทำกันในปัจจุบันโดยเฉพาะทางกรุงเทพฯ เปลี่ยนเป็นทำพิธีต่าง ๆ ดังกล่าวมาข้างต้นในวันแต่งวันเดียว คือ (๑) ตอนเช้าพระสงฆ์เจริญพระพุทธมนต์แล้วบ่าวสาวตักบาตรเลี้ยงพระ (๒) ฝ่ายเจ้าบ่าวนำขันหมากแต่งมาสู่บ้านเจ้าสาว (๓) ตอนเย็นประกอบพิธีรดน้ำ และ (๔) ตอนกลางคืนส่งตัวเจ้าสาว ลางรายงดพิธีสงฆ์ก็มี คงจัดทำกันแต่ฝ่ายชายนำขันหมากไป แล้วทำพิธีรดน้ำในตอนเย็นและส่งตัวเจ้าสาวเมื่อได้ฤกษ์ตามที่กำหนดไว้ แต่ที่ทำตามแบบเก่าเป็นงานสองวันก็ยังมีอยู่ คือ

สวดมนต์เย็นเสียวันหนึ่งแต่ไม่มีพิธี ซัดน้ำ คง มี แต่ พระ สงฆ์ ประ พรม น้ำ พระ พุทธ มนต์
รุ่งขึ้นมีตักบาตรเลี้ยงพระ ตอนสายมีขันหมากแต่งมาสู่และทำพิธีไหว้ผี (ถ้ามี)
ตอนเย็นทำพิธีรดน้ำ กลางคืนมีเลี้ยงกันแล้วทำพิธีปูที่นอน (ถ้ามี) และส่งตัวเจ้าสาว

การจัดระเบียบพิธีระหว่างแบบเก่าและใหม่เคลื่อนที่และไขว้กันอย่างนี้ จึงจะกล่าวเรื่องซัดน้ำตามโบราณไว้ ในที่นี้ด้วย

ข. พิธีซัดน้ำ

ในหนังสือเรื่องขุนช้างขุนแผน ตอนแต่งงานพระนายไวยกับศรีมาลากล่าวข้อความไว้เป็นอย่างประเพณีเดิม ดังข้อความต่อไปนี้

“ครานั้นพระพิจิตรบุษบา ตะวันบ่ายได้เวลาหาช้าไม่
บอกเพื่อนสาวที่หาเอามาไว้ ได้สิบคนถ้วนล้วนสำอาง
ให้อาบน้ำทาแป้งแต่งกาย นุ่งลายห่มแพรสีต่าง ๆ
ศรีมาลาผัดหน้าเป็นนวลปราง นุ่งลายนอกอย่างห่มสีจันทร์
จัดแจงผู้ใหญ่ให้เดินหน้า พวกสาวตามมาเป็นหลั่น ๆ
เอาหนามส้มเสียบผ้ามาคนละอัน สำหรับได้ป้องกันเจ้าหนุ่มกวน
หุ้มห่อกันออกนอกเคหา หอมผ้ากลิ่นอบตลบหวน
ศรีมาลาเดินกลางอย่างกระบวน แต่ละล้วนหน้านวลดังนางใน
ครั้นถึงน้อมนั่งพังพระธรรม พระสดำจับมงคลคู่ใส่
สายสิญจน์โยงศรีมาลามาพระไวย พอฆ้องใหญ่หึ่งดังตั้งชยันโต
หนุ่มสาวเคียงข้างเข้านั่งอัด พระสงฆ์เบิดตาลบัตรซัดน้ำโร่
ปรำลงข้างสีกาห้าหกโอ ท่านยายโพสาวนำน้ำเข้าตา
อึดอัดยัดเยียดเบียดกันกลม เอาหนามส้มแทงท้องร่องอุยหน่า
ที่ไม่ถูกเท้ายันดันเข้ามา ท่านยายสาออกมานั่งบังกันไว้
มหาดเล็กโลน ๆ โดนกระแทก โอยพ่อขี้จะแตกไม่ทนได้
ท่านยายสาเต็มทีลุกหนีไป จนพระไวยศรีมาลามาชิดกัน
ท่านขรัวหัวร่อซัดต่อไป พวกผู้ใหญ่หนาวคร้างจนคางสั่น
อย่าเติมน้ำอีกเลยเฮ้ยตาจัน เต็มที่เท่านั้นเถิดเจ้าคุณ”

ข้อความที่กล่าวไว้ในหนังสือขุนช้างขุนแผนข้างบนนี้ เมื่อว่าในแง่ความรู้เรื่องประเพณีเก่าซึ่งมีอยู่ในสมัยของท่านผู้แต่ง ก็มีเรื่องที่ควรรู้อยู่หลายอย่าง ในที่นี้มีเพื่อนสาวของศรีมาลา ๑๐ คน อันเป็นจำนวนคู่และคงจะเป็นจำบวนมากอยู่แล้วสำหรับ

คนมีหน้ามีตา และในที่นี้เป็นเรื่องหญิงไปอยู่บ้านชาย อันจะเป็นประเพณีของผู้มียศถาบรรดาศักดิ์ จึงผิดกับคนสามัญพวกชาวบ้าน พวกเพื่อนสาวที่ไปนุ่งผ้าลายและห่มแพรสีต่าง ๆ ไม่ได้สวมเสื้อ ส่วนศรีมาลาเจ้าสาวนุ่งลายนอกอย่างห่มสีจันทร์ในที่นี้ไม่ได้นุ่งผ้าลายตามธรรมดาที่มีขายในท้องตลาด แต่นุ่งผ้าลายอย่างคือผ้าที่ให้ลายเป็นตัวอย่างไปทำมาจากต่างประเทศ ผ้าห่มอบกลิ่นหอมซึ่งเขาใช้ดอกไม้หอมมีดอกลำเจียกดอกมะลิดอกพิกุลเป็นต้นอบ ลางทีก็อบควันเทียนด้วย น้ำหอมอย่างที่ใช้กันอยู่ในสมัยนี้เห็นจะยังไม่มีแพร่หลายก็รู้ไม่ได้ เมื่อเจ้าสาวและพวกนั่งลงพั่งสวดมนต์ก็นั่งเป็นพวกอยู่ส่วนหนึ่ง ฝ่ายเจ้าบ่าวและเพื่อนบ่าวก็คงนั่งพั่งอยู่กันอีกหมู่หนึ่ง แต่คงอยู่ใกล้ชิดกัน ทางเจ้าสาวมีสาวนำนั่งคั่นไว้ ซึ่งในเรื่องที่เล่านี้ชื่อยายโพ เป็นสาวนำชนิดที่ไม่ต้องกลัวจะถูกผู้ชายเบียด และพวกหนุ่มที่อยากจะเบียดสาวก็ไม่อยากจะเบียดสาวอย่างยายโพ ส่วนพวกเจ้าบ่าวก็คงมีบ่าวนำเป็นหัวหน้าอยู่ด้วยไม่ต้องสงสัย หากแต่ในเรื่องไม่กล่าวไว้เท่านั้น การสวดมงคลคู่แก่บ่าวสาว พระสงฆ์ที่นั่งขวา (สดำ) ผู้เป็นสวามีในพิธี เป็นผู้สวมมงคลแฝดแก่เจ้าบ่าวเจ้าสาวแล้วมีสายสิญจน์โยง ซึ่งในที่นี้ไม่มีที่สงสัยว่าล่ามไปที่หม้อน้ำมนต์ พอได้เวลาลั่นฆ้องเป็นสัญญาพระสงฆ์สวดชยันโต พระสงฆ์ผู้ทำพิธีก็เปิดตาลปัตรที่บังหน้าท่านอยู่ ตักน้ำมนต์ในบาตรซัดสาดไปที่ตัวเจ้าบ่าวเจ้าสาวและพวก ๆ นี้จะต้องเข้าใจว่าในเวลาซัดน้ำเจ้าบ่าวเจ้าสาวพร้อม ทั้งเพื่อนเจ้าบ่าวเจ้าสาวเลื่อนมานั่งออรวมกันที่นอกชานเพื่อรับซัดน้ำคงไม่ใช่ซัดน้ำคงไม่ใช่ซัดตรง ที่นั่งพั่งพระสงฆ์เจริญพระพุทธมนต์ ที่ต้องซัดเพราะนั่งรวมเบียดกัน รดตามปกติก็ไม่รู้ใครเป็นใคร จึงต้องใช้น้ำซัดไปจะได้ทั่วถึง คราวนี้ถึงตอนสนุก พวกเจ้าบ่าวก็เบียดชิดเข้าไปทางพวกเจ้าสาว แต่พวกเจ้าสาวก็ต้านทานไว้ ซึ่งมียายโพสาวนำกันไม่ให้รุกเข้ามาโดยเอาเท้ายันไว้ เมื่อพวกเจ้าสาวเห็นว่าต้านทานไว้ไม่อยู่ ก็เอาหนามหรือเข็มที่เตรียมติดตัวมาด้วยแทงพวกเจ้าบ่าว เพื่อให้ถอยกลับออกไป การซัดน้ำมนต์นี้ซัดจนหมดน้ำมนต์ในบาตร แต่ที่กล่าวไว้ในคราวแต่งงานพระไวยและศรีมาลา ถ้าเห็นจวนหมดก็เติมน้ำปนลงไปอีกก็ได้ จน "*พวกผู้ใหญ่หนาวคร้างจนคางสั่น*" จึงขอร้องให้เลิกสนุกกันจนท่านขรัวหัวร่อ คือพระผู้ทำพิธีสาดก็สนุกและคงเบียกปอนไปด้วย

ลางทีจะเห็นว่าการซัดน้ำกันอย่างนี้สนุกเกินดีไป ที่เขาไม่ใช้ซัดก็มีเป็นแต่พระสงฆ์ผู้เป็นประธานยกบาตรน้ำมนต์หม้อหนึ่งไปรดให้ แล้วญาติผู้ใหญ่ก็ยกบาตรหรือเต้าน้ำมนต์หม้อที่สองที่สามตามไปรดให้ ลางแห่งในกรุงเทพ ฯ ที่ทำย่อเพื่อให้งานแล้วเสร็จในวันเดียว เมื่อนิมนต์พระสงฆ์มาเจริญพระพุทธมนต์ตอนเช้าตักบาตรและฉันเช้าเสร็จแล้ว พระสงฆ์หยิบกำหญ้าคาหรือช่อใบมะยมชุบน้ำมนต์ฟาดไปที่ตัวเจ้าบ่าวเจ้าสาวทำอย่างนี้ทุกองค์ เสร็จแล้วก็มีเจิม ผู้ใหญ่ซึ่งเป็นคฤหัสถ์อยู่ในที่นั้นเป็นผู้เจิม พระสงฆ์ถ้าจะเป็นผู้เจิมให้ได้ก็แต่ตัวเจ้าบ่าวเท่านั้น จะเจิมเจ้าสาวด้วยไม่ได้อย่าว่าแต่จะเจิมให้เลย แม้ถวายของขึ้นชื่อว่าผู้หญิงแล้ว พระสงฆ์จะรับของประเคนจากมือผู้หญิงไม่ได้ต้องเอาผ้าทอดให้วางไว้บนนั้นแล้วจึงรับเอาไปได้ ที่เอาช่อใบมะยมจุ้มน้ำมนต์ซัดไปนี้ก็เท่ากับย่อมาจากซัดน้ำ เสร็จจากนี้แล้ว พระสงฆ์ก็ประพรมน้ำมนต์ทั่วบริเวณห้องเรือนและเขตบ้านตลอดจนคนที่อยู่ที่นั่น นี่ยังมีเค้าให้เห็นว่าเป็นพิธีเกี่ยวกับขึ้นเรือนใหม่อยู่ตรงนี้เองที่คงกลายมาเป็นพิธีแต่งงานตอนที่แขกผู้รับเชิญไปในงาน เป็นผู้รดน้ำแก่บ่าวสาว ส่วนพระสงฆ์ซึ่งเป็นผู้ทำพิธีรดก็หมดไปเพราะเห็นกันว่าพระสงฆ์ไม่ควรจะเข้าไปร่วมทำด้วยในพิธีพรรณนี้ ด้วยไม่ใช่เป็นกิจของสงฆ์ ที่จริงที่ให้พระสงฆ์ซัดหรือรดน้ำมนต์ เดิมต้องการความขลังความศักดิ์สิทธิ์ในการอาบน้ำมนต์ เพื่อล้างชำระมลทินและอัปรีย์จัญไรให้หมดไป บ่าวสาวจะได้เป็นคนบริสุทธิ์สำหรับเข้าพิธีแต่งงานในวันรุ่งขึ้น เพราะฉะนั้นการซัดหรือรดน้ำบ่าวสาวตามประเพณีเดิม จึงเป็นแต่เริ่มต้นพิธีเท่านั้น หาใช่การรดน้ำเป็นตัวพิธีแต่งงานดังที่ทำอยู่ในบัจจุบันไม่ เพราะไม่ว่าในงานพิธีอะไรที่สำคัญ เขาต้องอาบน้ำชำระร่างกายให้บริสุทธิ์ (จะอาบจริงหรือในพิธีเท่านั้น) เสียก่อนพิธีที่จะทำต่อไปจะได้บริสุทธิ์และขลังขึ้น

เมื่อพระสงฆ์สวดมนต์ซัดน้ำเสร็จแล้วกลากลับวัด พวกเจ้าสาวกลับเข้าห้องเพื่อผลัดเปลี่ยนเครื่องนุ่งห่มที่เบียกน้ำ ส่วนพวกเจ้าบ่าวก็ผลัดเปลี่ยนเครื่องนุ่งห่มเช่นเดียวกัน ขณะนั้นมีเด็กหญิงฝ่ายเจ้าสาวมารับผ้านุ่งห่มของพวกเจ้าบ่าวที่เบียกน้ำ ไปบิดจะตากให้ ตอนนี้เจ้าบ่าวต้องนำเงินหรือแหวนผูกหรือขอดชายผ้านุ่งของตนไว้ก่อน เมื่อเด็กมารับผ้าไปบิดตาก ก็จะพบเงินหรือแหวนนั้น ได้ไปเป็นของขวัญ เท่ากับเป็นรางวัล

ค่าบิดตากผ้า ในการสวดมนต์และซัดน้ำนี้ ในหนังสือเรื่องขุนช้างขุนแผน ไม่ได้กล่าวว่าจัดทำกันที่เรือนไหน เห็นจะทำกันบนเรือนหอคงไม่ผิด เพราะเป็นเรื่องเกี่ยวกับพิธีทำบุญเรือนใหม่ ส่วนพวกเจ้าสาวกลับไปห้องของตนหมายความว่ากลับไปเรือนหลังเก่าของเจ้าสาว ซึ่งอยู่ถัดไปและมีนอกชานแล่นถึงกันตลอด ทางจังหวัดกำแพงเพชร เขาใช้เด็กมาจูงเจ้าบ่าวไปรออยู่ยังที่ซึ่งจะมีการซัดน้ำ

เรื่องซัดน้ำรดน้ำในพิธีแต่งงาน เมื่อว่าถึงธรรมเนียมของไทยในภาคอื่นเท่าที่ทราบก็ไม่มี เขามีแต่พิธีทำขวัญสู่ขวัญและผูกขวัญเจ้าบ่าวเจ้าสาวซึ่งทางภาคกลางกำลังจะหมดไป คงเหลือและทำกันอยู่แต่ในลางท้องถิ่นเท่านั้น ในพิธีแต่งงานของชาวอินเดีย มีการรดน้ำคล้ายกับของเรา เขาอธิบายว่าน้ำเป็นเครื่องหมายแห่งความอุดมสมบูรณ์ น้ำจึงเป็นส่วนสำคัญในพิธีแต่งงาน ต้องให้บ่าวสาวเข้าพิธีอาบน้ำสนานกาย ให้บริสุทธิ์เสียก่อนจึงจะดำเนินพิธีอย่างอื่นได้ต่อไป ถ้าจะเทียบก็คือพิธีอภิเษกซึ่งแปลว่ารดนั่นเอง พวกชาวอลิการในแคว้นบอมเบย์ ต้องจัดหาหม้อใหม่สำหรับให้ผู้ไปช่วยในพิธีแต่งงานนำไปตักน้ำมาในพิธี (E.R.E. Vol. 8, p. 290) เจ้าบ่าวในเกาะซิเลเบสในหมู่เกาะชวามลายูเมื่อจะเข้าในพิธีแต่งงานต้องอาบน้ำมนต์เสียก่อน เจ้าสาวก็ต้องให้รมควันกำยานเสียก่อน (Crawley's The Mystic Rose) เพราะฉะนั้นพิธี ซัดน้ำรดน้ำในงานบ่าวสาวของเรา เป็นเรื่องทำตนให้สะอาดก่อนเข้าพิธีแต่งงานนี่ไม่มีที่สงสัย ตามประเพณีโบราณเขาจึงซัดน้ำในวันสุกดิบไม่ได้ทำกันในวันแต่ง ที่พระสงฆ์เป็นผู้ซัดน้ำมนต์ก็เพราะ ชาวบ้านเขาถือว่าในการรดน้ำมนต์ ถ้าได้ผู้ที่เขาถือว่าศักดิ์สิทธิ์ เป็นผู้รดให้ก็ขลังกว่าคนธรรมดารด เลยกลายเป็นที่รังเกียจเห็นว่าไม่บังควรที่พระสงฆ์องคเจ้าจะมาซัดน้ำให้แก่บ่าวสาวและเล่นเป็นการสนุกไปด้วย จึงได้เปลี่ยนมาเป็นคนอื่นรด เลยทำให้เข้าใจผิดว่าการรดน้ำเท่ากับหลั่งน้ำแสดงว่ายกให้เป็นสิทธิ์ อย่างพระเวสสันดร นี่ก็เข้าใจคลาดเคลื่อนการหลั่งน้ำกับการซัดน้ำเป็นคนละเรื่อง ในพระราชพิธีเสกสมรส พระมหากษัตริย์พระองค์เดียวทรงรดน้ำด้วยสังข์พระราชทาน แก่คู่บ่าวสาว เป็นการแสดงว่าให้ ไม่ใช่ว่าเรื่องรดน้ำอย่างที่ชาวบ้านทำกัน ซึ่งมีต้นเหตุมาจากอาบน้ำทำตัวให้สะอาด ในพระราชนิพนธ์ราม-เกียรติ์ตอนอภิเษกพระราม นางสีดา ฤษีผู้ใหญ่ ๓ คน เป็นผู้หลั่งน้ำสังข์น้ำกลดแก่พระราม

และนางสีดาไม่ใช่เป็นเรื่องหลั่งน้ำแสดงการยกให้ เพราะฤษี ๓ ตนที่กล่าวไม่มีสิทธิ์จะยกสีดาให้แก่พระราม ท้าวชนกต่างหากที่มีสิทธิ์ที่จะทำเช่นนั้นได้ เรื่องซัดน้ำหรือรดน้ำนี้เทียบกันได้กับพิธี สุนทรสนานของอินเดีย คือก่อนถึงวันแต่งงานเจ้าสาวต้องเข้าพิธีทาขมิ้นขัดผิวและอาบน้ำชำระตัว ตอนนี้พวกเพื่อนเจ้าสาวจะเอาน้ำซัดสาดตัวเจ้าสาวด้วย เป็นการเล่นสนุก ไม่ได้เกี่ยวกับพิธีอย่างไร แต่ของเราจัดเป็นอาบน้ำในพิธี

พิธีซัดน้ำที่ยังมีทำกันอยู่ในชนบท ที่จังหวัดกำแพงเพชรเป็นต้น ตอนเย็นเมื่อพระกำลังเจริญพระพุทธมนต์ เจ้าบ่าวเจ้าสาวต้องมานั่งฟังสวดมนต์ด้วย ทั้งคู่สวมมงคลแฝดมีสายล่ามไปหม้อน้ำมนต์ และมีเพื่อนบ่าวเพื่อนสาวข้างละ ๔ คน คน ครั้นพระสงฆ์สวดจวนจะจบ หรือสวดถึงบทชัยปริต ที่สามัญชนรู้จักกันดีและเรียกว่าสวดชยันโต พระสงฆ์ผู้เป็นประธานในพิธี จะเอามัดหญ้าคา (ไม่ใช่มัดใบมะยมอย่างลรุงเทพ ฯ ดูเรื่องประเพณีสวดมนต์เย็นเลี้ยงพระของข้าพเจ้า) จุ่มลงในบาตรน้ำมนต์พรมเจ้าบ่าวเจ้าสาว ต่อจากนั้นผู้เฒ่าผู้แก่ก็ยกบาตรน้ำมนต์เทรดเจ้าบ่าวเจ้าสาว ส่วนคนรดสุดท้ายเมื่อเทรดน้ำหมดบาตรแล้ว ก็เอาบาตรครอบศีรษะเจ้าบ่าวเจ้าสาวพอเป็นพิธีคนละครั้ง แล้วจึงถอดมงคลแฝด ตอนนี้เจ้าบ่าวเจ้าสาวแย่งกันลุกขึ้น ส่วนเพื่อนบ่าวเพื่อนสาวก่อนจะมานั่งร่วมในพิธี ทางบ้านเจ้าสาวเขาจัดผ้าสำหรับผลัดให้นุ่ง เมื่อเสร็จพิธีแล้วก็ไปผลัดผ้านุ่งชุดเดิมของตน ส่วนเจ้าบ่าวนุ่งผ้าเดิมของตน เมื่อถูกซัดน้ำเบียกเสร็จพิธีแล้ว จะมีเด็กนำผ้าเรียกว่าผ้าห้อยหอมาให้ผลัด และต้องให้รางวัลเด็กนั้นเป็นเงินตำลึงหนึ่ง (๔ บาท) เสร็จผลัดผ้าแล้วก็มีกินเลี้ยงกันแล้วต่างกลับบ้านได้ ส่วนมงคลแฝดนั้นเก็บไว้จนเปื่อยขาดไปเอง หรือใช้สำหรับผูกข้อมือเด็กเป็นผูกขวัญก็ได้

ข้าพเจ้าจะงดเรื่องรดน้ำไว้เท่านี้ก่อน หวนกลับไปเล่าจับแต่ต้นใหม่ เล่าตามลำดับที่เขาทำกันในปัจจุบัน คือตอนเช้าของวันแต่งงานมีการตักบาตรของบ่าวสาว

๑๓. ก. เรื่องตักบาตรของบ่าวสาว

เวลาเช้าพระสงฆ์ที่สวดมนต์เมื่อเย็นวันวาน (นี่พูดอย่างแบบเก่าถ้าเป็นแบบปัจจุบันก็นิมนต์มาเช้าวันนั้นเอง) มาพร้อมกันแล้ว บ่าวนำจึงพาเจ้าบ่าวมาสู่เรือนหอเฝ่าแก่ฝ่ายเจ้าสาวนำเจ้าสาวมา ให้นั่งใกล้ชิดกับเจ้าบ่าว เจ้าบ่าวเจ้าสาวจับทัพพีร่วมคันเดียวกัน ตักข้าวสุกในขันข้าวใส่ลงในบาตรทุกบาตรที่ตั้งเรียงอยู่หน้าพระสงฆ์ เรื่องตอนนี้ ลางตำรามีข้อความเป็นรายปลีกย่อยของเกจิอาจารย์ว่า เจ้าบ่าวควรจัดขันข้าวสุกและของฝาบาตรคาวหวาน ๓ อย่างไปด้วย และมีเพื่อนพี่เพื่อนน้องเป็นบ่าวนำ ฝ่ายเจ้าสาวก็มีมาในทำนองเดียวกัน ถ้าฝ่ายเจ้าบ่าวไม่จัดมาเจ้าสาวก็จัดให้ เมื่อพร้อมแล้วให้เอาข้าวตักบาตรของเจ้าบ่าว ระคนลงในขันข้าวของเจ้าสาว ของฝาบาตรของเจ้าบ่าวก็ต้องรวมลงในที่ของเจ้าสาว ให้เป็นภาชนะเดียวกันแล้วจัดขันข้าวอีกขันหนึ่งเทียบไว้ ขันข้าวนี้เมื่อพระสงฆ์เจริญไตรสรณาคมแล้วขึ้นบทพุทธคุณ ให้เจ้าบ่าวอัญเชิญผู้ที่เจริญอายุฐานันดรศักดิ์พร้อมคู่สามีภริยา ตักข้าวใส่บาตรนำ แล้วให้เจ้าบ่าวเจ้าสาวเข้าคู่จับทัพพีร่วมกัน ตักข้าวใส่บาตรและใส่ของที่ฝาบาตรเรื่องใส่ของที่ฝาบาตรเป็นธรรมเนียมเลี้ยงพระแต่โบราณ เขาใช้ฝาบาตรใส่ของหวานเป็นปรกติ เพราะสำรับกับข้าวไม่ใช่ว่ามีกันไว้มาก ๆ สำรับเพราะเป็นของหายาก พระจึงฉันข้าวและกับในบาตรและใช้ฝาบาตรใส่ของหวานและผลไม้โดยมาก แปลกที่คำว่าฝาบาตรมามีความหมายกลายไปได้เช่นในหนังสือเรื่องขุนช้างขุนแผน ตอนขุนช้างรำพันถึงนางวันทองเมื่อต้องพระราชอาชญาถูกประหารชีวิตว่า *"แม่ยอดฟ้าฝาบาตรกระจาดใหญ่จะหาไหนเหมือนแม่แต่นี้ไป แม้นไม่ได้เช่นนี้ไม่มีเมีย"* เห็นนางวันทองมีลักษณะเป็นฝาบาตรกระจาดใหญ่สำหรับใส่ของหวานถวายพระไปได้ เวลาจับคันทัพพี ให้เจ้าบ่าวจับยอด เจ้าสาวจับต้นทัพพีนี่เป็นวางกำหนดให้เจ้าบ่าวเจ้าสาวจับคันทัพพี ดูไม่เป็นธรรมแก่ฝ่ายเจ้าสาว เพราะการตักบาตรในพิธีแต่งงานถือกันว่าเป็นเรื่องเสี่ยงทาย ถ้าเจ้าบ่าวจับบนของคันทัพพี เจ้าบ่าวจะมีอำนาจเหนือเจ้าสาว ถ้าเจ้าสาวจับบน เจ้าสาวจะมีอำนาจเหนือเจ้าบ่าว ที่ในตำรามาบงการให้เจ้าบ่าวจับบนเจ้าสาวจับล่างของต้ามทัพพีเป็นกำหนดตายตัวไว้

ดังนี้ ผู้เจ้าของตำราเห็นจะเป็นผู้ชายซึ่งไม่ต้องการให้ผู้หญิงแย่งอำนาจของผู้ชาย แต่ที่แท้เป็นเรื่องนึกว่าจะเป็นได้เท่านั้น คิดอีกทีก็เห็นใจเพราะไม่มีทางจะให้ผู้หญิงผู้ชายมีอะไร ๆ ได้เท่ากันหรือเหมือนกัน ได้ทราบมาว่าแต่ก่อนเจ้าบ่าวเจ้าสาวตักกันคนละที ถ้าเช่นนั้นตักบาตรร่วมกันทีพีเดียวคงเติมขึ้นทีหลังแน่แล้ว เมื่อเสร็จตักบาตรแล้ว ให้ผู้มีหน้าที่ช่วยยกบาตรเทียบหน้าพระสงฆ์ พร้อมด้วยสำรับแล้ว ให้เจ้าบ้านประเคนพระสงฆ์องค์ที่เป็นประธาน ต่อไปให้เจ้าบ่าวเจ้าสาวประเคน ตำราฉบับนี้กล่าวเรื่องไว้ละเอียดลออเพราะมีเรื่องของเกจิอาจารย์ปนอยู่มาก ของในฝาบาตรยังไม่พอ ยังมีสำรับอีกด้วย คือรักษาประเพณีเก่าแต่ว่าเติมอย่างใหม่เข้าไปด้วย อย่างนี้ก็ไม่เสียหายอะไร จะเสียหายต่อเมื่อเติมและพอกเข้าไปจนแบกไม่ไหว เลยเกิดปฏิกิริยาแก่คนสมัยใหม่อิดหนาระอาใจเต็มที ก็ละทิ้งเสียหมดเกิดเป็นผลเสียหายขึ้นแก่วัฒนธรรม เพราะเป็นลักษณะของวัฒนธรรมล้า (Cultural lag) และวัฒนธรรมเหนื่อย (Cultural fatigue)

ลางตำราว่าก่อนตักบาตร ให้เจ้าบ่าวจุดธูปเทียน เจ้าสาวจุดธูป (เทียนไม่มีกล่าวเพราะอะไรไม่ทราบเห็นจะเป็นเพราะที่แท่นบูชามีเทียนเป็นประจำอยู่แล้ว) เจ้าบ่าวรับธูปจากเจ้าสาวบูชาพระพุทธแล้ว เพื่ออาราธนาศีล พระสงฆ์ให้ศีลเสร็จเริ่มสวดถวายพรพระจบแล้ว จึงนำเจ้าบ่าวสู่ที่ตักบาตรพร้อมกับเจ้าสาว อีกตำราหนึ่งว่า เมื่อพระสงฆ์รับประเคนแล้ว เจ้าบ่าวมีหน้าที่อาราธนาศีล ๕ พระสงฆ์ฝ่ายเจ้าสาวนิมนต์ต้องให้ศีล ๕ ก่อน พระสงฆ์ที่เจ้าบ่าวนิมนต์ต้องยถาสัพพีทีหลัง เจ้าบ่าวเจ้าสาวกรวดน้ำ ในที่นี้จะเห็นได้ว่าจำนวนพระสงฆ์ในพิธีแต่งงาน ต้องเป็นคู่ซึ่งมีกำหนดว่า ทั้งสองฝ่ายต้องนิมนต์มาเท่า ๆ กัน แต่กระนั้นจะให้น้อยกว่าฝ่ายละ ๔ องค์ไม่ได้ เพราะถ้านิมนต์ฝ่ายละ ๒ องค์ก็เป็นสี่องค์ ครบคณะสงฆ์ แต่ไปเท่ากับจำนวนคณะสงฆ์ที่สวดพระอภิธรรมหน้าศพ ถ้านิมนต์ฝ่ายละ ๓ องค์แม้เมื่อรวมกันจะเป็นคู่ แต่ถ้าแยกกันก็เป็นคี่ เหตุนี้ในพิธีแต่งงานจำนวนพระที่มาเจริญพระพุทธมนต์จึงเป็น ๘ องค์อย่างน้อย (ดูประเพณีทำบุญสวดมนต์เย็นฉันเช้าของข้าพเจ้า)

เมื่อพระฉันจังหันหรือถ้าพูดอย่างผู้รู้ว่ากระทำภุตตากิจเสร็จแล้ว เจ้าบ่าวกล่าวคำปวารณาถวายเครื่องไทยธรรม ถ้าเจ้าบ่าวว่าไม่ได้ บ่าวนำเป็นผู้สอนให้ หรือไม่เช่นนั้น

ก็กล่าวแทนเสียเอง เพราะฉะนั้นผู้เป็นบ่าวนำจึงต้องมีความรู้ในเรื่องเหล่านี้ด้วยคนแก่แต่ก่อนเคยบวชเรียนรู้เรื่องมาแล้วทั้งนั้น ถ้ายังไม่ได้บวชก็เป็นคนดิบ เขามักรังเกียจไม่เต็มใจยกลูกสาวให้ เจ้าบ่าวต้องเป็นผู้ถวายเครื่องไทยธรรมของเจ้าสาว เจ้าสาวต้องถวายเครื่องไทยธรรมของเจ้าบ่าว เพราะฉะนั้นเครื่องไทยธรรมในงานเช่นนี้จึงเป็นคู่เสมอ แต่ลางรายเครื่องไทยธรรมเป็นของเจ้าสาวทั้งหมด เจ้าบ่าวมีแต่หมากพลูจัดมาอังคาสพระเท่านั้น เครื่องไทยธรรมที่ถวายพระนั้น มีใส่กระจาดกระบุง หรืออย่างดีในตอนหลังก็เป็นกระถางมังกร ในนั้นมีข้าวสารและกับข้าวของหวานเป็นต้น สำหรับพระท่านจะได้ฉันเพลที่วัดของท่าน จะให้ฉันเพลที่เรือนก็เป็นเวลาฉุกละหุกไม่สะดวกด้วยประการทั้งปวง แต่ลางรายถือว่าเครื่องไทยธรรมต้องประกอบพร้อมด้วยจตุปัจจัย ๔ คือ อายุได้แก่ยารักษาโรค วรรณะได้แก่ไตรจีวร สุขะได้แก่เสื่อสาด หมอน ร่ม รองเท้า คนโทน้ำ กาน้ำ และอื่น ๆ และพละได้แก่อาหารเครื่องบริโภค อย่างนี้ก็มี นึกแปลให้เข้ากับเรื่องอย่างนี้ก็ดี เสร็จพิธีแล้วถ้าไม่มีการเจริญพระพุทธมนต์มาก่อน แต่ต้องการจะเจริญพระพุทธมนต์ในเย็นวันนั้นด้วย ถ้าไม่เป็นการขลุกขลัก ก็ต้องเรียนพระสงฆ์ให้ท่านทราบก็ได้ เรื่องลักลั่นกันอย่างนี้

ข. ของเลี้ยงในวันงาน กินสามถ้วย

ของถวายพระเกี่ยวกับเรื่องทำบุญสำหรับนำไปวัด เพื่อนของข้าพเจ้าคนหนึ่งบอกว่าโบราณเขาใช้ภาชนะเป็นกระบุงสานด้วยไม้ไผ่ผูกขอบเป็นสันปลาช่อน กับมีฝาชีสานทาสีแดง พู่ยอดฝาชีใช้ด้ายดิบ ก้นกระบุงใส่ข้าวสาร มะพร้าวอ่อน กล้วยน้ำว้าใส่ให้เต็มจนถึงขอบปากกระบุง บนปากกระบุงใส่ขนมซึ่งบรรจุในกระทงเจิม กล้วยที่ถวายพระสงฆ์นั้นแม้จะมีกล้วยอย่างอื่นที่ถือกันว่าดีกว่าก็ไม่ใช้ ใช้แต่กล้วยน้ำว้าอย่างเดียวสำหรับเป็นกล้วยถวายพระ ต่อมาเมื่อมีกระถางมังกรหรือโอ่งใช้ ก็ใช้กระถางหรือโอ่งแทนกระบุง ใช้ข้าวสารใส่ก้นกระถาง มะพร้าวอ่อนก็เปลี่ยนเป็นมะพร้าวห้าวแล้วยังแถมมี กะปิ น้ำปลา พริกหอม กระเทียม เนื้อเค็ม กระเทียมดองอีกด้วย ใส่จนเต็มกระถาง ตอนปากกระถางใช้แต่ขนมกงอย่างเดียว ขนมอย่างอื่นเช่นข้าวเหนียวแดงข้าวเหนียวแก้ว กะละแม ก็เปลี่ยนเป็นขนมจันอับ ใส่กระทงเจิมเหมือนกัน (ถ้าเดี๋ยวนี้ลางทีก็เป็นขนมเค้ก) ส่วนฝาชีที่ทาสีแดงเปลี่ยนเป็นหุ้มผ้าแดงยอด ด้ายดิบเปลี่ยนเป็นผ้าขาวแดงตัดกลม ๆ ผูกแทน เป็นเรื่องเปลี่ยนไปตามสมัย และในการเลี้ยงพระ อย่ามัวนึกแต่เรื่องพระฉันอิ่มหรือไม่อิ่มต้องนึกถึงเรื่องเลี้ยงลูกศิษย์ที่ติดตามพระมาด้วย

เมื่อพระสงฆ์กลับแล้ว ก็มีเลี้ยงดูกันในหมู่ผู้ที่มาช่วยงาน กับข้าวที่ใช้เลี้ยงกันนั้นห้ามไม่ให้มีแกงบวน ต้มยำ และผักยำตลอดจนแกงร้อนเพราะชื่อของมันไม่ดีเป็นบวน ๆ ยำ ๆ กระเดียดใกล้เข้าไปว่าระยำและร้อน ๆ ที่ถือจัดจนกระทั่งหมี่กรอบก็ไม่ใช่เพราะมันหักเป็นชิ้นเล็กชิ้นน้อยไม่ดี ลางรายว่าถ้ามีกับข้าวที่มีถั่วงอกด้วยก็ยิ่งดี เพราะเป็นเครื่องหมายแห่งความงอกงาม จึงนิยมให้มีขนมจีนน้ำยาเป็นต้น เพราะมีถั่วงอกต้มเป็นเหมือนผักทั้งขนมจีนก็เป็นเส้นยาว จะได้ยืนยาวอายุด้วย เพื่อให้ได้สะใจของผู้ที่ปรารถนาอย่างนั้น ในการเลี้ยงนี้ลางทียังไม่ใช่เวลารับประทานอาหารก็ใช้เลี้ยงของว่างแทนอาหารเช้า มีท่านผู้หนึ่งซึ่งอยู่ในหัวเมืองภาคกลางว่า การกินเลี้ยงของว่างนี้ เขาเรียกกันว่า *"กินสามถ้วย"* เมื่อได้ยินว่า *"กินสามถ้วย"* ก็หูผึ่งอยากรู้เพราะเคยได้ยินกล่าวกันเมื่อไปกินเลี้ยงแต่งงานมาว่า "ไปกินสามถ้วย" มา

สามถ้วยคือของหวาน ๓ อย่างได้แก่ ๑. ข้าวเหนียวน้ำกะทิ ๒. ข้าวตอกน้ำกะทิและ ๓. ลอดช่องน้ำกะทิ หรือจะเปลี่ยนเป็นของอื่นเช่นมันน้ำกะทิ เม็ดแมงลักน้ำกะทิหรืออย่างอื่นก็ได้ แล้วแต่จะมีหรือสะดวกในสิ่งไหน พิจารณาดูของหวาน ๓ ถ้วยที่กล่าวมานี้ เห็นจะเป็นของหวานที่หาได้ทุกฤดูกาลและทำได้สะดวกง่ายดาย จะเป็นของหวานของชาวชนบทอย่างง่าย ๆ ตามปรกติเขาไม่ใคร่กินของหวานกัน ต่อเมื่อมีงานการจึงจะมีกินของหวาน ที่เป็นของหวานอย่างดีกว่านี้ ก็เป็นจำพวกขนมกง ขนมนางเล็ด ขนมผักบัว เป็นต้น แต่ของเหล่านี้ทำลำบากกว่าขนมชนิด *"สามถ้วย"* จึงไม่ได้ทำกันเป็นปรกติเหมือนขนมจำพวกน้ำกะทิ

มีคติเรื่องทำบุญร่วมกัน เช่นการตักบาตรของบ่าวสาวที่กล่าวนี้ว่าเมื่อตายไปเกิดใหม่ในชาติหน้า จะได้ร่วมชาติเป็นสุขด้วยกัน เป็นเรื่องนึกหวังก็สบายใจดี ลางชาติมีประเพณีบ่าวสาวกินข้าวร่วมกันในวันพิธีแต่งงาน ซึ่งคงจะมีความมุ่งหมายไปในทางที่ว่าได้มาเป็นผัวเมียร่วมสุขร่วมทุกข์ล่มหัวจมท้ายด้วยกันแล้ว จึงได้กินข้าวร่วมกันให้เป็นเครื่องแสดงให้เห็นด้วยตา เช่นชาวเบงคาลีเจ้าบ่าวเจ้าสาวจะกินข้าวคลุกแกงร่วมภาชนะเดียวกันโดยมากกินร่วมใบตองเดียว ถ้าถือเคร่ง ข้าวแกงที่กินเหลือให้ใส่ภาชนะดินปิดฝาไว้ ๗ วัน ระหว่าง ๗ วันนี้ห้ามไม่ให้คู่บ่าวสาวออกจากหมู่บ้านหรือข้ามน้ำลำธารไหล พอถึงวันที่ ๘ ให้เปิดดูแกงนั้น ถ้ามีหนอนขึ้น ถือว่าผัวเมียคู่นั้นจะมั่งคั่งมีความเจริญ (E.R.E. Vol. 4,p. 447)

ประเพณีญวนก็มีพิธีบ้อนขนมอี๋ในวันแต่งงาน เมื่อจัดขนมอี๋ไว้แล้วก็ให้เจ้าบ่าวเจ้าสาวเอาช้อนตักขนมอี๋ผลัดกันบ้อน จะทำกันในพิธีแต่งงานตอนไหน ผู้ที่เคยเป็นผู้บ้อนและถูกบ้อนก็จำไม่ได้ เป็นแต่เล่าให้ข้าพเจ้าฟังว่า เวลาเจ้าบ่าวยื่นช้อนจะไปบ้อนให้เจ้าสาวมันช่างลำบากลำบนเหลือเกิน เพราะเหตุอะไร ก็เพราะว่าจะบ้อนได้แต่ละช้อน ต้องถือช้อนเร่ตามหาปากเจ้าสาว ซึ่งมักหลบช้อนและไม่ใคร่อ้าปากเพราะด้วยความกระดากอายไม่ยอมให้บ้อนได้ง่าย ๆ ถ้าเป็นสมัยนี้ก็คงไม่มีอย่างนี้เพราะผู้หญิงมีเสรีภาพเท่ากับผู้ชายแล้ว ครั้นถึงคราวเจ้าสาวบ้อนเจ้าบ่าวบ้างเจ้าบ่าวหรืออ้าปากกว้างคอยรับบ้อนอย่างเต็มที่ แต่เจ้าสาวเสือกช้อนบ้อนให้อย่างเสียไม่ได้ไม่มีปรานี บ้อนผิด ๆ ถูก ๆ จนแก้มและคางของเจ้าบ่าวเปื้อนน้ำขนมไปหมด

ธรรมเนียมของมลายู พวกเพื่อนเอาข้าวสุกใส่ในมือเจ้าบ่าวเจ้าสาวแล้วให้ต่างฝ่ายบ้อนกัน ของชาวมอรอกโค เจ้าบ่าวกินข้าวก่อน แล้วบ้อนให้เจ้าสาวกิน ของลังกาให้ผูกน้ิวก้อยของเจ้าบ่าวเจ้าสาวติดกัน แล้วให้กินข้าวร่วมจานเดียวกัน ของชาวฮินดูเวลาแต่งงานเจ้าบ่าวเจ้าสาวต้องกินข้าวในใบตองเดียวกัน เวลาอื่นผัวเมียจะกินข้าวร่วมกันไม่ได้ ที่กล่าวนี้คงเป็นพวกชาวบ้านหรือผู้ที่เคร่งในคติโบราณ แต่เท่าที่เห็นมาในหมู่ผู้ดีมีความรู้และผู้เป็นสมัยใหม่ ก็กินข้าวร่วมกันได้ทั้งผัวเมีย หรือจะเป็นเพราะเขาต้อนรับเราเป็นพิเศษก็ทราบไม่ได้ ตามปรกติเขาอาจจะไม่กินร่วมกันก็ได้

พิธีชาวเยอรมัน เจ้าบ่าวเจ้าสาวต้องกินซุปในเวลาเช้าร่วมช้อนคันเดียวกัน ว่าถ้าทำอย่างนี้จะมีความเจริญสุข พิธีของจีนของญี่ปุ่น เจ้าบ่าวเจ้าสาวต้องกินเหล้าร่วมกันและต้องกินให้หมด ๓ ถ้วยตามที่กำหนดไว้ ลางทีถ้วยเหล้านั้นเขาเอาไหมแดงคาดให้ติดกันทั้งสองถ้วย อย่างนี้กระมังที่เรียกกันว่าดื่ม *"สะกึน"* (ดูตัวอย่างอื่น ๆ อีกมากมายใน Westermarck's The History of Marriage, Vol. II และ Grawley's The Mystic Rose)

ในเรื่องของเรา ประเพณีทางอีสาน เขามีพิธีสู่ขวัญคู่บ่าวสาวที่เรือนของหญิง ให้คู่บ่าวสาวหันหน้าไปทางทิศใต้ *"เอาแขนเท้าก่ายแขนนาง"* คือแขนผู้ชายทับแขนผู้หญิง และเริ่มทำขวัญ คือเอาด้ายผูกข้อมือซ้ายเจ้าบ่าวและผูกข้อมือขวาเจ้าสาว (ดูเรื่องประเพณีทำขวัญผูกขวัญของข้าพเจ้า) เสร็จแล้วมีพิธีบ้อนไข่ คือเอาไข่ไก่ที่ฝ่ายชายจัดมา หรือผ่าไข่ขวัญในพิธีทำขวัญ บ้อนให้ฝ่ายหญิงกิน และเอาไข่ที่ฝ่ายหญิงจัดมาบ้อนให้ฝ่ายชายกินสับเปลี่ยนกัน ทางพายัพและบักษ์ใต้ก็มีเรื่องผูกขวัญและเจ้าบ่าวเจ้าสาวกินข้าวร่วมกันหรือไม่ก็กินน้ำมะพร้าวอ่อนในพิธีทำขวัญ ตกลงเรื่องตักบาตร กินเหล้ากินข้าวกินขนมกินไข่ร่วมกัน ก็เป็นลงใจความเดียวกัน คือให้ร่วมสามัคคีรสอยู่ด้วยกันแน่นแฟ้นเป็นอันหนึ่งอันเดียวนั่นเอง

๑๔. นอนเฝ้าหอ

เสร็จรดน้ำแล้วถ้าเป็นในกรุงเทพ ฯ ก็มีเลี้ยงกันหรือไม่ก็เปิดงานลีลาศ เจ้าบ่าวเจ้าสาวแจกช่อดอกไม้แก่ผู้มากินเลี้ยง นี่เป็นสิ่งเกิดใหม่ เสร็จแล้วเจ้าสาวแจกของชำร่วยแก่พวกเพื่อนบ่าวและลากลับบ้านได้ คงเหลือแต่เจ้าบ่าว รอจนกว่าจะได้ฤกษ์ส่งตัวเจ้าสาว

ซึ่งจะทำภายหลังพิธีปูที่นอน ข้าพเจ้าเล่าเรื่องตอนนี้อย่างรวบรัด เพราะเป็นธรรมเนียมที่ประพฤติกันอยู่ในเวลานี้ ไม่จำเป็นต้องเล่าให้ละเอียดถึงรายปลีกย่อย ซึ่งย่อมมีแตกต่างกันแล้วแต่เหตุการณ์บังคับ ถ้าว่าตามแบบเดิมระยะตอนนี้ผู้ใหญ่ฝ่ายเจ้าสาวจะเชิญตัวเจ้าบ่าวไปยังเรือนเดิมของเจ้าสาว เพื่อทำพิธีไหว้ผีปู่ย่าตายายของเจ้าสาว คือยกเตียบขวดเหล้ามะพร้าวอ่อนกับผ้าไหว้ไปวางบนผ้าขาวที่ปูไว้ ดังได้เล่าไว้ในข้างต้นแล้ว แต่มาภายหลัง การไหว้ผีจัดทำเมื่อเวลาขันหมากแต่งมาถึงก็มีดังเล่าไว้แล้ว เอาแน่ไม่ได้เป็นเรื่องแล้วแต่ความสะดวก เสร็จไหว้ผีแล้ว เจ้าบ่าวก็มาไหว้บิดามารดาและญาติผู้ใหญ่ฝ่ายเจ้าสาว ตามที่จัดผ้าไหว้ไว้ในขันหมากแต่ง ซึ่งจะมีเพิ่มเติมอีกกี่ชุดก็แล้วแต่เรื่อง บิดามารดาฝ่ายเจ้าสาวและญาติผู้ใหญ่รับไหว้แล้ว ก็ให้พรและให้เงินหรือให้สิ่งอื่นเป็นของขวัญแก่เจ้าบ่าวเจ้าสาว เรื่องตอนนี้ในตอนหลังเอาแน่ไม่ได้ ที่ไปทำพิธีไหว้บิดามารดาฝ่ายเจ้าสาวในเวลาส่งตัวเจ้าสาวก็มี ลางทีบิดามารดาเจ้าบ่าวก็อยู่ด้วย และมีพิธีไหว้พร้อมกันทั้งเจ้าบ่าวเจ้าสาว ไหว้ทั้งบิดามารดาฝ่ายเจ้าบ่าวและเจ้าสาวด้วยกัน การไหว้ก็มีดอกไม้ธูปเทียนแพใส่พานเป็นเครื่องบูชา เห็นทำกันในปัจจุบันเป็นอย่างนี้ และลางทีก็ให้เฒ่าแก่ฝ่ายเจ้าบ่าวอยู่ด้วย เพื่อรับมอบหมายเรื่องส่งตัวเจ้าสาว ซึ่งตามของเดิมมารดาฝ่ายเจ้าสาวนำเจ้าสาวมามอบให้แก่เจ้าบ่าว ดูในเรื่องขุนช้างขุนแผนตอนส่งตัวนางพิมแก่พลายแก้วก็เห็น

ตามประเพณีเดิมเขาไม่ส่งตัวเจ้าสาวในวันแต่ง จะต้องรอจนกว่าจะถึงฤกษ์วันเรียงหมอน ซึ่งลางทีกว่าจะถึงวันฤกษ์ก็หลายวัน เจ้าบ่าวจะต้องนอนเฝ้าหออยู่คนเดียวหลายวัน ในตอนค่ำฝ่ายเจ้าสาวส่งผ้านุ่งมาให้ผืนหนึ่ง เพื่อจะได้ผลัดนุ่งนอนเฝ้าหอ ผ้านี้เรียกว่า ผ้าห้อยหอ เจ้าบ่าวต้องนอนเฝ้าหอ ๓ คืนบ้าง ๕ คืนบ้าง ถึง ๗ คืนหรือนานกว่านั้นก็มี กว่าจะถึงฤกษ์เรียงหมอนส่งตัวเจ้าสาว ระหว่างเจ้าบ่าวนอนเฝ้าหออยู่ บิดามารดาฝ่ายเจ้าบ่าวและเจ้าสาว ช่วยกันจัดหาบัณฑิตผู้รอบรู้ฝ่ายละ ๒ คน มาสวดมาลัยสูตรให้ฟัง การสวดเป็นทำนองลำต่าง ๆ อย่างโอดครวญโหยหวนอย่างที่นิยมกันว่าไพเราะน่าฟัง การสวดมาลัยสูตรมีข้อความเป็นคำสั่งสอนเจ้าบ่าวให้ประพฤติกิริยามารยาทและวาจาน้ำใจ ให้งามบริสุทธิ์รู้บาปบุญคุณโทษ ดังที่มีพรรณนาไว้ในบทสวดของคำภีร์นั้น สวดอยู่ที่เรือนหอทุกคืน เวลาได้ยามหนึ่งก็เลิก เดี๋ยวนี้ไม่มีสวดมาลัย เพราะนำเอาไปใช้

สวดผีตายเสียแล้ว แต่กระนั้นที่ใช้สวดผีตายก็ยังไม่ใคร่เคยพบ ลางแห่งเปลี่ยนเป็นผู้มากล่าวคำสั่งสอนเป็นทำนองกล่อมหอ ใช้ถ้อยคำดี ๆ อย่างทำขวัญนาค มีตรงกับพิธีทำขวัญบ่าวสาวที่ทำกันในชนบทลางแห่งแต่ต่างเวลากัน

พระยาสมันตรัฐบุรินทร กล่าวเรื่องพิธีแต่งงานของพวก *"ขาวน้ำ"* (หนังสือข่าวบ้านการเมือง เล่ม ๑ ฉบับที่ ๓) ว่า เขาให้เจ้าบ่าวเจ้าสาวนั่งกลางวงและตั้งเชี่ยนหมากไว้หลายที่ บิดามารดาและแขกของฝ่ายหญิงฝ่ายชายนั่งล้อมวงเคี้ยวหมากพลางผลัดเปลี่ยนกันเล่าเรื่องต่าง ๆ ไปพลาง เรื่องที่เล่ามีเรื่องงานอาชีพต่าง ๆ ที่พวกชาวน้ำถนัดทำ เล่าอย่างละเอียดลออว่าทำกันอย่างไรใช้เครื่องมืออย่างไรเป็นต้น นอกนี้ก็มีเล่าถึงหน้าที่ระหว่างสามีและภรรยาพึงปฏิบัติต่อกันอย่างไรจึงจะมีความเจริญ ผลัดเปลี่ยนเล่ากันไปจนตลอดคืน ดังนี้ ก็เท่ากับว่าสั่งสอนให้รู้จักครองตัวทำมาหากินเป็นอิสระแก่ตน ดูก็เข้าทำนองเดียวกับที่เชิญบัณฑิตมาสวดมาลัยสูตร หรือในบทเช่นผีซึ่งกล่าวมาข้างต้น และพิธีเกี่ยวก้อยซึ่งจะกล่าวทีหลัง

ทำไมเจ้าบ่าวจึงต้องนอนเผ้าหอ ลางทีก็เป็นเวลาหลาย ๆ คืน จะว่ายังไม่ถึงวันฤกษ์ก็ดูกระไรอยู่ เพราะแต่งงานกันวันนั้นก็เห็นส่งตัวกันวันนั้น เป็นวันกฤกษ์ได้ทุกข์งานไม่เห็นขัดข้องที่จะต้องคอยถึงวันอื่น แม้แต่แต่งงานวันศุกร์ ลางรายก็ถือไม่ยอมส่งตัวเจ้าสาวในคืนนั้น เรื่องที่ถือเห็นจะเป็นเพราะฤกษ์ส่งตัว โดยมากมักเลยเที่ยงคืนไปแล้วใช้ฤกษ์หัวค่ำไม่สะดวกเพราะแขกเหรื่อยังเลี้ยงดูและรื่นเริงกันอยู่ ถ้าส่งตัวเลยเที่ยงคืนก็ถือว่าเป็นวันใหม่พ้นวันศุกร์ไปเสียแล้ว หรือถ้าจะกล่าวอีกอย่างหนึ่งว่า พ้นสุขเสียแล้วไม่ดี ลางท่านอธิบายว่าที่ต้องให้เจ้าบ่าวนอนเผ้าหอหลายวันเพื่อจะรอดู ให้แน่ว่าเจ้าบ่าวจะมีลูกมีเมียแอบแฝงไว้ที่ไหนบ้าง จะได้ทราบ ดูก็ใช่เหตุ เพราะในตอนนี้ก็ได้แต่งงานกันแล้ว ไม่ใช่เรื่องก่อนรับหมั้นขันหมาก ลางท่านว่าให้รู้จักยับยั้งรั้งใจบ้าง นี่ก็ดูเหมือนยิ่งยุขึ้นอีก สอบถามผู้รู้ว่าลางทีมีฤกษ์แต่งงาน แต่หาฤกษ์เรียงหมอนในวันนั้นไม่ได้ จึงต้องรอไปหลายวัน ถือว่าฤกษ์เรียงหมอนสำคัญที่สุดในพิธีแต่งงาน เรียกในตำราว่า ฤกษ์แมลงปอ เพราะเขียนไว้เป็นรูปแมลงปอคู่ เรียงกันบ้างหัวยันกันบ้าง ก้นยันกันบ้าง ถ้าถูกที่ตัวเรียงกันเป็นดี สืบมาได้เท่านี้ ไม่ได้ความรู้อะไรที่เข้ากันเหมาะกับเรื่อง

เข้าใจว่าการเผ้าหอ เห็นจะเป็นประเพณีเก่าสืบมาแต่ดึกดำบรรพ์ ลืมเหตุที่ทำเสียแล้ว คงเหลือเพียงแต่ทำและสืบเป็นประเพณีกันมาเท่านั้น ลักษณะอย่างนี้เรียกเป็นคำเฉพาะในมานุษยวิทยาว่า deferred consummation สอบเรื่องแต่งงานตอนนี้กับของชาติ ต่าง ๆ ก็ปรากฏว่าประเพณีนี้ทำคล้ายคลึงกับของไทยมีอยู่หลายชาติ ลักษณะที่ทำแม้จะมีแตกต่างกันบ้างแต่มีส่วนใหญ่ที่เป็นสาระลงรอยเดียวกัน คือแต่งงานแล้วต้องรอไปก่อน จะเป็นผัวเมียกันในวันแต่งไม่ได้เขาถือ ประเพณีอินเดียโบราณ ผู้ประกอบพิธีแต่งงานแล้ว คืนนั้นห้ามขาด ไม่ให้เจ้าบ่าวเจ้าสาวนอนด้วยกัน ให้นั่งพึ่งเขาเล่านิยายให้พึ่งตลอดคืน ถ้าเทียบกับเรื่องมาลัยสูตรของเรา ก็มีลักษณะคล้ายคลึงกัน เล่านิยายให้พึ่งไม่ใคร่ง่วงนอนก็จริง แต่ไม่ได้ประโยชน์ในทางสั่งสอน นอกจากในนิยายนั้นมีคติธรรมแทรกอยู่ด้วยดังในเรื่องชาดก ถ้าพึ่งคำสั่งสอนกันตลอดคืนก็เห็นจะแย่ เราจึงใช้สวดให้เป็นทำนองไพเราะ และย่นย่อเวลาสวดลงมาแต่ยามเดียว พอให้มีเวลาพักผ่อนหลับนอนกันบ้าง

ประเพณีอินเดียในตอนหลัง ถ้าเป็นพิธีแต่งงานของพวกพราหมณ์เป็นหน้าที่ของหญิงสาวหลาย ๆ คนด้วยกัน พยายามหาทางทำอย่าให้คู่แต่งงานนอนได้แม้ส่งตัวแล้วในคัมภีร์อาถรรพณ์เวทกล่าวว่า เจ้าสาวจะต้องรักษาความบริสุทธิ์ของตนไว้ให้ครบ ๓ คืนนับแต่วันเข้าสู่พิธีวิวาหะแล้ว ทั้งนี้ก็เพื่อป้องกันมารร้ายซึ่งจะมาทำลายเชื้อสายที่จะเกิดมา (E.R.E. Vol. 8, p. 315)

ประเพณีของชาวอิหร่านหรือเปอร์เซีย เมื่อทำพิธีแต่งงานแล้ว เจ้าบ่าวจะต้องรออยู่หลายวัน จึงจะทำพิธีส่งตัวเจ้าสาวได้

ชาวเกาะชวามลายูในลางเกาะ เจ้าบ่าวต้องนอนคอย ๓ วันบ้าง ๔ วันบ้างจึงจะถึงวันส่งตัว ระหว่างที่นอนคอยนั้น ลางพวกคู่แต่งงานจะดูกันหรือพูดจากันก็ไม่ได้ ลางแห่งเช่นในเกาะนิวกินี เดือดร้อนยิ่งไปกว่านี้ คือ เจ้าบ่าวเจ้าสาวจะนอนหลับไม่ได้ มีคนคอยปลุกให้ตื่นอยู่เสมอ ถือว่าถ้าไม่ได้นอนตลอดคืน ต่อไปจะมีความสุข ถ้าขืนนอนหลับผีจะมากวน ลางแห่งอนุญาตให้คู่แต่งงานนอนได้ แต่ต้องมีเด็กอายุ ๖ ขวบ ๘ ขวบนอนคั่นกลาง และต้องให้ห่างกันราว ๒ ศอก ประเพณีชาวเกาะบาหลีและชาวมอรอกโคก็เช่นเดียวกัน คือห้ามไม่ให้เจ้าบ่าว เจ้าสาวพูดจากันในคืนเข้าพิธีแต่งงาน

แล้ว (ดูตัวอย่างอื่น ๆ ใน Westermarek's History of Marriage Grawley's The Mystic Rose)

ชาวกระจี่นซึ่งเป็นพวกชาวเขาอยู่ในตอนเหนือของประเทศพม่า เมื่อแต่งงานกันแล้ว จะต้องรออยู่ ๓ หรือ ๔ วันแล้วจึงจะอยู่กินกันได้ เขาอธิบายว่าจู่ ๆ ให้คู่แต่งงานอยู่ด้วยกันไม่ดี เพราะต่างฝ่ายยังกระดากอายกันอยู่ (Report on the Gensus of Burma, Appendix X, p. XVIII)

ที่ชาติต่าง ๆ มีประเพณีห้ามไม่ให้คู่บ่าวสาวอยู่กินกันในวันแต่งงาน ดั่งตัวอย่างที่กล่าวมาข้างต้นนี้ จะเพื่อประโยชน์อะไรแน่ก็ยังมองไม่เห็น ลางท่านว่าผีหรือเทวดาในจำพวกเพทยาธรอย่างของเราหรืออะไรในจำพวกนั้นจะมารบกวน จึงต้องระวังนอนหลับไม่ได้

ในพระราชนิพนธ์เรื่องพระราชพิธี ๑๒ เดือน กล่าวไว้แห่งหนึ่งถึงประเพณีอินเดีย ที่จัดให้หญิงสาวไปนอนกับพราหมณ์ซึ่งเขานับถือว่าเป็นผู้ศักสิทธิ์เสมอด้วยผู้แทนพระเป็นเจ้า ถ้าหญิงใดปฏิบัติตนได้อย่างนี้ ก็เป็นคนมีหน้ามีตา มักมีชายสู่ขอเอาไปเป็นภริยา ประเพณีที่กล่าวนี้ไม่ใช่จะมีแต่อินเดีย ชาติอื่นลางชาติก็มีทำกัน คือเขาถือว่าเป็นหน้าที่ของหญิงสาวทุกคนก่อนมีสามี จะต้องอุทิศตนถวายพระเป็นเจ้าเสียก่อน เพื่อความอุดมสมบูรณ์ในลูกเต้าเหล่ากอซึ่งจะมีต่อไปในภายหน้า เพราะฉะนั้นผู้หญิงสาวก่อนมีสามี จะต้องหานักพรตหรือบุคคลที่ถือว่าเป็นผู้ศักสิทธิ์ แล้วอุทิศตนถวายแก่ผู้นั้นเสียก่อน เท่ากับว่าผู้นั้นสมมติว่าเป็นพระเป็นเจ้าหรือเทวดา คติที่ถือกันอย่างนี้เรียกเป็นคำเฉพาะในภาษาละตินว่า jus primaenocits คือประเพณีให้สิทธิ์ในคืนแรกแก่ผู้เป็นหัวหน้าเจ้านายหรือพระผู้เป็นปุโรหิตเบิกเสียก่อน (defloration) การเลือกหาผู้ศักสิทธิ์มักเลือกหาจากผู้แปลกหน้ามาแต่อื่น เช่นในประเทศธิเบตและในท้องถิ่นที่ลางแห่งทางภาคใต้ของอินเดีย ในประเทศพม่า และชาวเกาะลางเกาะในหมู่เกาะฟิลิปปินส์ ก็ยังมี คติที่ประพฤติกันอย่างนี้ในหมู่ชาวป่าชาวเขา ชาติโบราณทางเอเชียน้อยและที่อื่น ๆ ทางทะเลเมดิเตอเรเนียน ก็มีลัทธิประเพณีอย่างนี้ เคยอ่านพบในหนังสือฝรั่งอยู่บ่อย ๆ ประเพณีของชาวตะวันตกกลางแห่ง ที่ให้สิทธิแก่แขกซึ่ง

มาในพิธีแต่งงาน จะจูบหรือเต้นรำกับเจ้าสาวได้ หรือลางทีก็มีสิทธิ์จะเปลื้องผ้าเจ้าสาวได้ ก็เป็นประเพณีเก่าที่มีเค้าเหลือสืบมาแต่คติโบราณนานไกล ในทำนองเดียวกับที่กล่าวมาข้างต้น ในลัทธิคริสตังโรมันคาทอลิก เมื่อบาทหลวงประกอบพิธี กล่าวคือแต่งงานให้แก่คู่บ่าวสาวแล้วเจ้าสาวจะต้องอยู่ที่ในวัดคืนหนึ่งหรือมากกว่านั้นก่อน แล้วจึงจะไปอยู่บ้านกับสามีได้ การอยู่ค้างอย่างนี้เรียกว่า Tobias nights นี่คงเป็นเรื่องให้เจ้าสาวอยู่จำศีลภาวนา อย่างที่เขาเรียกกันในชาวคาทอลิกว่า *"เข้ามืด"* คืออยู่ในที่มืด ๆ เพื่อชำระจิตใจให้ผ่องแผ้วบริสุทธิ์เสียก่อนก็เป็นได้ เคยได้ยินมาแต่เด็กว่าเมื่อทำพิธีกล่าวกันแล้ว บาทหลวงจะกักตัวเจ้าสาวไว้คืนหนึ่ง แล้วให้เจ้าสาวกินตัวม่าเหมียวเพื่อให้มืนเมาเผลอตัว นี่เป็นเรื่องหาความกันโดยไม่รู้ต้นสายปลายเหตุของผู้ที่ในสมัยนั้นไม่ใคร่ชอบกัน ในหนังสือ Folkways by W.G Sumner p. 391 กล่าวว่าชาวกัลเดียนซึ่งเป็นชาติโบราณแถบเอเชียน้อยถือว่าในวันแต่งงาน พวกบีศาจได้โอกาสที่จะทำร้ายคนให้ประสบความผิดหวัง เพราะฉะนั้นจึงต้องกวดขันบ้องกันบีศาจในวันแต่งงานต้องเลื่อนเวลาส่งตัวไป เพื่อให้พ้นภัยเสียก่อน บีศาจจะทำร้ายท่าไหนในเรื่องไม่กล่าว เรื่องข้างบนนี้เห็นจะสืบเค้ามาแต่ครั้งโบราณ ไม่ใช่อย่างทำกันอยู่ในบัจจุบัน ดู (E.R.E. Fertility, Vol. 6, p. 192) คิดว่าเรื่องนอนหอและเรื่องเพทยาธรของเราตามที่ชาวบ้านแต่ก่อนเขาถือกัน จะมีเค้ามาในทำนองเดียวกับที่กล่าวมาข้างต้น อยากจะชัดให้อินเดียอีกว่า เรื่องนอนหอเราได้แบบอย่างมาทางอินเดีย แต่มาแปลงเรื่องเป็นเจ้าบ่าวเผ้าหอรอคอยเจ้าสาว เพื่อให้เข้ากับจิตใจความรู้สึกของเรา จึงได้มองดูต้นเหตุของเรื่องนี้ไม่เห็น เพราะต่างชาติก็เปลี่ยนแปลงรูปประเพณีไปตามความเจริญมาไกลแล้ว

---

๑๕. ก. ปูที่นอนและส่งตัวเจ้าสาว

ครั้นถึงฤกษ์ยามงามดี ฝ่ายเจ้าสาวจึงเชิญผู้มีเกียรติเป็นสามีภริยากันคู่หนึ่งไปปูที่นอนเป็นพิธี ฤกษ์ปูที่นอนมักทำกันในคืนของวันที่รดน้ำแต่งงานแล้ว ผู้ที่เชิญมาปูที่นอนเขาเลือกผู้สูงอายุคู่สามีภริยากันในทางแต่งงานเป็นคนผู้ดีและมั่งมีศรีสุข เคยมีบุตรด้วยกันมา บุตรนั้นเลี้ยงง่ายและยังมีชีวิตอยู่ การปูที่นอนคือมาปูที่หลับบ่ดที่นอนปูฟูกเบาะเมาะหมอนและกางมุ้งให้เจ้าบ่าวเจ้าสาว แล้วคนทั้งสองก็นอนพอเป็นพิธีในที่นอนเป็นฤกษ์ก่อน เรียกกันว่าฤกษ์เรียงหมอน ผู้ชายนอนขวาของผู้หญิง ในพิธีปูที่นอนนี้มีหินบดยา ๑ พักเขียว ๑ แมวผู้สีขาว ๑ แมวนั้นต้องทาแป้งแต่งตัวด้วยเครื่องแป้งน้ำมันหอมลูบไล้ให้ทั่วตัวแมว (ดีเพราะแมวมันชอบนอนเตาไฟ และไม่ชอบอาบน้ำ ตัวของมันจึงสกปรก จนมีคำพูดว่า คนสกปรกเปรอะเปื้อนว่า "*มอมเหมือนแมว*" เพราะฉะนั้นแต่งตัวเสียก่อนจึงได้ว่าดี) กับมีถั่วทอง งาเมล็ด ข้าวเปลือก อย่างละหยิบมือห่อกระดาษหรือถุงขนาดเล็ก ๆ ตั้งไว้ในพาน ลางรายก็มีน้ำฝนไว้ให้ด้วยขันหนึ่ง (เดิมใช้บรรจุด้วยหม้อใหม่) ของเหล่านี้ฝ่ายเจ้าสาวเขาจัดเตรียมไว้ให้ ผู้ทำพิธีปูที่นอนหยิบสิ่งของเหล่านี้พร้อมทั้งอุ้มแมววางลงที่ฟูกนอนแล้วกล่าวถ้อยคำให้พรแต่คำดี ๆ ลงนอนพอเป็นพิธีแล้วก็ลุกขึ้น เป็นเสร็จพิธี

เสร็จพิธีปูที่นอนแล้ว บิดามารดาฝ่ายเจ้าสาวจัดของชำร่วยให้แก่เฒ่าแก่ปูที่นอน ต่อจากนั้นก็ถึงพิธีส่งตัวเจ้าสาวดังได้กล่าวไว้แล้ว เป็นเสร็จพิธีแต่งงาน ต่อไปในวันหลัง ๆ คู่ผัวเมียซึ่งแต่งงานกันใหม่ ก็จัดดอกไม้ธูปเทียนไปไหว้เคารพญาติพี่น้องผู้ใหญ่และผู้ซึ่งเป็นที่นับถือเพื่อขอพรเป็นสวัสดิมงคลเป็นเรื่องซึ่งยังปฏิบัติกันอยู่ในเวลานี้ไม่จำเป็นต้องเล่า

เรื่องที่เล่ามาตอนนี้เป็นเล่ารวบรัด อย่างที่เล่าไว้ในตำรา แต่เรื่องปูที่นอนและส่งตัวเจ้าสาว มีอะไรอยู่มากที่ควรจะนำมาเล่า ดังต่อไปนี้

ในพิธีปูที่นอนที่มีแมว หินบด พัก และของอื่น ๆ อีกหลายอย่างไม่ใช่มีเพียงเท่านี้ ลางรายยังไม่สะใจ ก็มีเงินบาทและเงินปลีกรวมอยู่ด้วยถุงหนึ่ง ลางรายก็มีหมากอ่อนเพิ่งสอนเป็นลูกทะลายหนึ่งด้วย แมวขาวนั้นลางตำราว่าให้ใช้แมวลายว่า

จะได้มีอำนาจเหมือนเสือ ลางคนก็ว่าต้องเป็นแมวเทา และต้องผูกสร้อยเล็ก ๆ ทำด้วยทองคำที่เท้าและคอแมวด้วยยุ่งเต็มที่ ในที่สุดเห็นจะใช้แมวสีอะไรก็ได้ แต่ให้เป็นแมวคราวก็แล้วกัน

พิธีปูที่นอนนี้ เห็นได้ชัดว่าเป็นพิธีเกี่ยวกับขึ้นเรือนใหม่ เพราะในพระราชพิธีเฉลิมพระราชมนเทียรก็มีคนอุ้มวิฬาร์สีดำ ๑ (ตรงกันข้ามกับที่ใช้ปูที่นอนว่าเป็นแมวสีขาว) อุ้มหินบด ๑ เชิญโตะผลผักเขียว ๑ พานข้าวเปลือก ๑ พานถั่วเขียว ๑ (ไม่ใช่ถั่วทอง) และพานเมล็ดงา ๑ ที่ในราชพิพิธภัณฑ์ มีกุญแจทองคำและดอกหรือจั้นหมากทองคำวางไว้ในตู้ ได้ความว่าเป็นสิ่งใช้ในงานพระราชพิธีเฉลิมพระราชมนเทียร กุญแจพอจะเดาได้ แต่จั้นหมากซึ่งมีอยู่ในพิธีปูที่นอนด้วยเดาไม่ออกนอกจากจะคิดไปในทางว่ามากมายอุดมสมบูรณ์ เพราะมีจำนวนดอกมากมายซึ่งต่อไปก็จะเป็นลูกเป็นผล เดิมสิ่งของเหล่านี้คือข้าวเปลือก ถั่วงา พักแฟง หินบด และแมว จะหมายถึงการออกเรือนไปทำกินของตนเอง ภายหลังสิ่งเหล่านี้จึงมาเป็นเครื่องหมายในการขึ้นเรือนใหม่ คือออกเรือนแยกครัวไป การแต่งงานก็คือการแยกครัว ขึ้นหอใหม่เรือนใหม่นั่นเอง

ประเพณีของพวกแขกจาม เมื่อปลูกเรือนเสร็จ ต้องอุ้มแมวขึ้นไปบนเรือนก่อนแล้วเจ้าบ้านตามขึ้นไป จึงจะถือว่าได้ขึ้นบ้านใหม่แล้ว (Baudesson's Indo-China and its Primitive People, p. 326) ในที่นี้ไม่ได้กล่าวว่าเป็นแมวชนิดไรและเป็นสีอะไร และก็รู้ได้อย่างหนึ่งว่าการขึ้นเรือนใหม่ต้องมีแมวสำหรับจับหนู ควรจะมีสุนัขด้วยตัวหนึ่งสำหรับเฝ้าบ้าน และไก่สักคู่หนึ่งสำหรับเลี้ยงไว้ขันและไว้กินไข่ แต่ในตำราก็ไม่มีให้ไว้ ที่ไม่มีให้ไว้ก็ถูก เพราะจะเอามันเข้าไปทำพิธีในห้องไม่ได้สภาพของสุนัขและไก่อยู่ใต้ถุนเรือน จึงผิดกับแมว ข้าพเจ้าทราบมาว่าในพิธีขึ้นบ้านใหม่ลางรายก็มีไก่ด้วย ไก่นั้นจะปล่อยไว้ที่บริเวณบ้าน ส่วนแมวปล่อยไว้บนเรือนดูก็สมควรดีแล้ว

เรื่องแมวเข้าไปมีอยู่ในพิธีประเพณีของเราทั้งการเกิด การแต่งงานและการตาย ข้าพเจ้ากล่าวเรื่องแมวไว้ในประเพณีเนื่องในการตายแล้ว จะคัดแต่ส่วนที่ต้องการมาลงซ้ำไว้ในที่นี้ด้วย ดังต่อไปนี้

"เรื่องแมวนี้ ได้ฟังจากท่านผู้ใหญ่ว่า แมวนั้นน่าจะถือเป็นสองนัยแมวเซื่องเป็นแมวเลี้ยง อันได้อบรมให้รู้ดีชั่วแล้วถือว่าเป็นมงคล แมวเปรียวคือแมวป่า หรือที่เรียกว่าแมวขโมย อันไม่ได้รับความอบรมให้รู้ดีชั่ว นับถือว่าเป็นอวมงคล การขึ้นเรือนใหม่ การเอาเด็กลงเปล แต่งงานบ่าวสาว หมดนั่นเป็นงานเดียวกัน มีถุงข้าวเปลือก ถั่วงา ผลฟักทั้งหินบดยาด้วย ลางรายก็น้อยลง ลางรายก็มีอะไรต่ออะไรมากขึ้นอีกเอาแน่ไม่ได้ หมายเป็นเครื่องเรือน เครื่องทำกินแก่ผู้ที่มาใหม่ทั้งนั้น แมวนั้นจะให้ประจำเรือนคอยจับหนู อันจะมารันทำให้เสียของ ส่วนแมวขโมยนั้น เห็นจะนึกกันว่าเป็นแมวผี เพราะย่อมมาในเวลาเงียบดึก ๆ มืด ๆ กลัวจะมาทำลายละลาบละล้วงแก่ศพ แมวขโมยอย่างนี้ออกจะฆ่าได้"

ในเรื่องประเพณีแต่งงานบ่าวสาวอย่างไทย มีกล่าวในตอนพิธีปูที่นอนไว้ว่า

"ฝ่ายเฒ่าแก่ฝ่ายเจ้าสาวก็จัดเสื่อหมอนที่นอนม่านมุ้งเครื่องเรือนเข้าไปปูดูตกแต่งพร้อมแล้ว เชิญให้ท่านผู้ใหญ่ผู้มีตระกูลทั้งสามีภรรยาซึ่งมีความเจริญวัฒนาด้วยกันนั้นชำระกายสะอาดแล้วเข้าไปปูที่นอน เอาฟักเขียวผล ๑ หม้อใหม่ใส่น้ำหม้อ ๑ พานถั่วงาที่เหลือจากเคล้าทุนสิ้นพาน ๑ เข้าไปวางไว้ข้างที่นอน เป็นวิธีท่านผู้ใหญ่จะให้พรทั้ง ๒ ซึ่งทำการมงคล ให้มีผลน้ำใจใสสะอาด อยู่เย็นเป็นสุข ดังอุทกธาราและฟักให้มีน้ำใจรักกันหนักหน่วงดุจศิลา ถั่วงานั้นเพื่อจะเสี่ยงว่าทั้งสองมีความเจริญถาวรไปภายหน้า ขอให้ถั่วงางอกงามบริบูรณ์ เฒ่าแก่ทั้ง ๒ ผู้มีตระกูลวางหมอนหนุนศีรษะเรียงหญิงให้นอนซ้ายชายให้นอนขวาตามตำราโบราณ ทั้งสองเฒ่าแก่ผัวเมียนอนก่อนเป็นสังเขปแล้วให้ศีลให้พรตามสมควร เอถั่วงามาประมวลโปรยในพื้นดิน ถ้าถั่วงางอกงาม ยินดีมาก"

ในที่นี้ไม่ได้กล่าวว่าสิ่งของเหล่านี้เอาไว้ข้างที่นอนเป็นเวลาช้านานเท่าไร จะต้องเข้าใจว่าเสร็จพิธีแล้วคงเอาออก มิฉะนั้นจะเป็นความเดือดร้อนของคู่บ่าวสาวที่ต้องคอยระวังโดยเฉพาะหม้อน้ำ ดีมิดีไปกระทบมันเข้าถึงหม้อเอียงน้ำหกออกมาก็เดือดร้อน ที่กล่าวว่าชำระกายสะอาดแล้วเข้าไปปูที่นอน นี่สมควรที่สุด เพราะจะทำงานการอะไรที่ถือว่าบริสุทธิ์ศักดิ์สิทธิ์ก็ต้องทำร่างกายให้สะอาดเสียก่อนจึงจะเข้าพิธีในคำกล่าวให้พรว่าให้มีน้ำใจ

รักกันหนักหน่วงดุจศิลา นี่ตกหินบดยาไปอย่างหนึ่ง มีพรป่าวสาวของเก่าอยู่บทหนึ่งว่า *ให้เย็นเหมือนพักให้หนักแฟงให้อยู่เรือนเหมือนก้อนเส้า ให้เผ่าเรือนเหมือนแมวคราว*" พักนั้นเคยเห็นเขาใช้ผลขนาดเล็ก ๆ เพื่อวางไว้ในพานได้สะดวกลางทีก็ใช้แฟงและเอาดินสอพองทาเสียขาว พักและแฟงเป็นเครื่องหมายแห่งความเย็น ก้อนเส้าแม้เป็นของประจำบ้านเรือน แต่หน้าที่ของมันอยู่ในครัวไฟ สกปรกมาก จึงเปลี่ยนเป็นหินบดยาก็เป็นการดีแล้วเลยเป็นเครื่องหมายแห่งความมีใจหนักหน่วง หรือคิดกลับกันได้แง่หนึ่งคือเดิมเป็นหินบดแต่หินบดออกจะหายาก จึงเปลี่ยนเป็นก้อนเส้า แล้วภายหลังเห็นเจ้าก้อนเส้ามันสกปรกนักจึงเลิกเลย ในลางตำราจึงไม่มีกล่าวถึงเรื่องหินและก้อนเส้า ในประเพณีอินเดียลางท้องถิ่น เวลาแต่งงานเขามีหินบดเข้าในพิธีด้วย (E. R. E. Vol. 8, p. 290) ส่วนแมวคราวเป็นเครื่องหมายแห่งความอยู่กับเหย้าเผ้ากับเรือน เพราะแมวคราวอาจเป็นแมวเคราคือเป็นแมวผู้ใหญ่มีหนวดมีเคราแล้วรู้อยู่ ที่ในตำราหนึ่งกล่าวว่าให้ทาแป้งแต่งตัวแมวนี้ดีมาก เพราะแมวไม่สู้จะรักษาความสะอาดในตัวของมันนัก เรื่องข้าวเปลือกถั่วงาใช้จากที่เหลือเคล้าทุนสินก็สมควรแล้ว ที่ในตำราแรกว่าใช้ถั่วทอง เห็นจะเอาชื่อที่เป็นทอง แต่อีกตำราหนึ่งว่าถั่วเขียว นี่ดีกว่าเพราะถั่วเขียวเขาใช้ทำไส้ขนมมากกว่าถั่วทอง และคำว่าเขียวก็เป็นเครื่องหมายแห่งความงอกงาม อันที่จริงถั่วเขียวและงาของสองอย่างนี้ ชาวบ้านแต่ก่อนเขามีปลูกเอาไว้แทบทุกครัวเรือน สำหรับใช้ทำขนมในเทศกาลตรุษสารท เพราะแต่ก่อนเขาไม่ซื้อกัน ถึงจะมีซื้อก็ไม่มีขายถั่วงานี้เมื่อเสร็จพิธีให้เอาไปโปรยเสียงทาย เขาจัดเตรียมพื้นดินไว้ในการนี้ที่บริเวณพื้นบ้าน และอยากจะเข้าใจว่าใช้น้ำในขันที่ตั้งไว้ในพิธีรดให้งอกงาม เพราะน้ำตามที่ชาติต่าง ๆ ในสมัยโบราณถือว่าเป็นเครื่องหมายแห่งความงอกงามอุดมสมบูรณ์และความบริสุทธิ์เหตุนี้น้ำจึงมีแทรกอยู่แทบทุกพิธี ส่วนข้าวเปลือกไม่ได้กล่าวว่าต่อไปเอาไปทำอะไร เห็นจะเก็บเอาไว้เป็นข้าวเชื้ออย่างข้าวแม่โพสพกระมัง

การจัดห้องหอในงานพิธีปูที่นอน ตำราหนึ่งกล่าวไว้อย่างละเอียดลออมาก ท่านจะเลือกในตำรานี้ก็ได้ คือ

"*ให้มีเตียงนอน มุ้ง หมอนหนุน หมอนข้าง ผ้าปู ผ้าห่ม ม่าน พรม เบาะพับสำหรับหมอนอิง เครื่องขันล้างหน้า ราวผ้าเช็ดหน้า กระจกแต่ง ตัว หีบหรือตู้*

ผ้านุ่งผ้าห่ม พัด ๑ เตียบคาว ๑ เตียบหวาน ๑ กระโถน ขันน้ำ พานรอง จอกลอย หีหบุรี เชี่ยนหมากไม่ให้ใส่มีดพับ หมากเจียน พลูจีบ และกระโถนเล็ก รวมเป็นเครื่องห้องเครื่องเรือน มีร่องหนักร่องเบาด้วย (เคยเห็นแต่ร่องเบาเพราะโบราณปล่อยลงใต้ถุน) แล้วจัดเครื่องพิธีเรียงหมอน ตั้งโต๊ะเทียบ พ่ก หินครอบน้ำพุทธมนต์ พานปริกเครื่องหอม พานดอกไม้ใบไม้ และพืชมงคล (อย่างที่เคยจาระไนมาแล้ว) ธูป ๔ ดอก เทียน ๔ เล่ม"

นี่เป็นจาระไนเครื่องเรือนอย่างผู้ดีสมัยเก่า ดีมากจะได้รู้ว่าเดิมถ้าอย่างดีเขามีอะไรบ้าง ถ้าเป็นสมัยนี้ก็ต้องมีเปลี่ยนแปลงบ้างเป็นธรรมดาไม่จำเป็นต้องเล่า ถ้าเป็นเรือนคนธรรมดาในสมัยก่อนก็ไม่มีอะไรมาก นอกจากที่นอนหมอนมุ้ง เสื่ออ่อน หมอนอิง และสิ่งอื่น ๆ ที่จำเป็น เช่น หวี กระจก ขันน้ำพานรอง กระโถนและเชี่ยนหมาก เป็นต้น ที่ห้ามไม่ให้มีมีดไว้ในเชี่ยนหมาก เห็นจะถือเคล็ดว่ามันบาดได้ จะเลยลามปามมาเป็นบาดใจให้เกิดบาดหมางกันได้ แม้แต่ให้มีดหรือของมีคมต่อกัน ก็ยังถือ ถ้าจะต้องให้กันก็ต้องเอาเคล็ดเป็นขายให้ ผู้รับต้องให้เงินแก่ผู้ให้เป็นราคาสตางค์ หนึ่ง พอเป็นพิธี

ตรงนี้ จะขอพูดเรื่องที่นอนแต่งงานสักเล็กน้อย คือเรื่องฟูก การเย็บและยัดนุ่นฟูก เป็นหน้าที่ของเจ้าสาว เป็นผู้ทำเอง ไม่ต้องกลัวว่าผู้หญิงสาวแต่ก่อนทำเองไม่เป็น เพราะผู้หญิงชาวบ้านแต่ก่อนที่เป็นชั้นผู้ดี ต้องเรียนรู้เรื่องทอผ้าเย็บปักถักร้อย ทำฟูกทำที่นอนเป็น อย่างเดียวกับทำกับข้าวของหวาน จะเอาเงินไปซื้อหาได้สะดวก เหมือนสมัยนี้ไม่มีที่ซื้อ จึงจำเป็นต้องเรียนทำไว้ สมัยนี้ทำกันไม่เป็น เพราะมีเงินซื้อหามาได้ เป็นทางได้ทางเสียทาง ฟูกที่นอนนั้นต้องให้มีตอนเป็นคู่เป็นตอนคี่เหมือนฟูกที่ทำขายอยู่ในสมัยนี้เขาไม่ใช้ โดยปรกติฟูกสมัยนี้มักมี ๓ ตอนเพื่อให้ได้ขนาดยาวเหมาะกับเตียง ถ้าให้เป็นตอนคู่เช่นเป็น ๒ ตอน ก็ใหญ่เกินไปถ้าเป็น ๔ ตอนก็สั้นเกินไป เพื่อแก้ความขัดข้องนี้ เขาจึงทำลอนฟูกให้เป็นจำนวนคู่เพื่อแก้เคล็ด ที่กล่าวมาก็ตรงกับประเพณีของมอญ แต่ของเขาลางทีก็เอาเงิน หรือทองยัดเข้าไว้ด้วยการปูที่นอนของมอญ เป็นหน้าที่เจ้าสาวเป็นผู้ปูเอง ไม่ใช้หน้าที่เฒ่าแก่หรือคนอื่นจะมาปูให้ (Journal of burma

Research Society, Vol. VIII, pt. II) ประเพณีนี้ตรงกับพิธีแต่งงานของชาวไทยภาคพายัพ ซึ่งเป็นหน้าที่เจ้าสาวเป็นผู้ปู และมีเพื่อนสาวเป็นผู้ช่วย เห็นว่าที่ทำอย่างนี้ก็ดีอยู่ ที่นอนของตนก็ควรที่ตนจะปู ไม่ใช้ให้ผู้ใหญ่ไปปูให้ มีผู้บอกว่าเจ้าสาวเป็นผู้ปูเสร็จก็เชิญผู้เฒ่าผัวเมียขึ้นไปนอนเป็นฤกษ์เสร็จแล้วก็ให้โอวาท บ่าวสาว นี้ก็คล้ายคลึงกับพิธีเกี่ยวก้อยของโบราณซึ่งจะกล่าวต่อไป

อนึ่ง เมื่อเวลายัดนุ่น เขาเอาช่อดอกรักและใบเงินใบทองสอดเข้าไว้ด้วย เพราะเหตุไรเห็นได้อยู่ในตัวแล้ว ลางรายเมื่อขณะเฒ่าแก่ปูที่นอนถ้าเห็นฟูกเขาเหลือ ช่องไว้ไม่เย็บมุม ก็ต้องเอาที่เขาเตรียมไว้ให้ คือใบเงินใบทอง มงคลจักร ฯลฯ สอดเข้าไปแล้วจึงเย็บ ลางทีก็ให้เจ้าสาวมาเย็บเอง ฟูกนั้นถ้าเป็นอย่างเก่าตามที่เคยเห็นก็มีขนาดหนา มักทำให้หนาสูงกว่าปรกติ และมีผ้าสีเป็นขอบตามเชิงโดยรอบ เห็นจะติดมาแต่ครั้งเมื่อยังนอนกับพื้น จึงต้องทำให้สูงไว้ ทำให้หนาสูงเท่าไรก็ได้เพราะทำเองนุ่นก็ปลูกเอง ข้าพเจ้าไปค้างในถิ่นชนบทก็เคยนอนฟูกชนิดนี้ และเขามีแผงไม้เป็นลูกกรงมาประกอบฟูกทั้งสี่ด้านเป็นอย่างว่านอนเตียง ครั้นเมื่อนอนเตียงแล้วผู้ที่เคร่งต่อประเพณี ก็ยังทำฟูกหนาอยู่ไม่ยอมเปลี่ยนแปลงให้เข้ากับสิ่งแวดล้อมตามสมัย จึงเป็นความลำบากแก่การก้าวขึ้นเตียงลงเตียง เพราะมันสูงผิดส่วน ที่ทำฟูกให้สูงคงทำแต่ผู้มีอันจะกิน คนสามัญไม่สู้ทำกันเป็นอันว่าเรื่องต่าง ๆ ที่เกิดเพิ่มเติมขึ้นมากมายในประเพณี คนมั่งมีส่วนมากเป็นผู้เพิ่มเติมให้ก่อนคนสามัญเห็นดีก็ตะเกียกตะกายเอาอย่างบ้าง จึงเกิดรุ่มร่ามมากเข้า ทางภาคอีสานเขาใช้ฟูกที่นอนมีตอนเป็นจำนวนคี่ ว่าให้เป็นอย่างจำนวนคี่ของซี่หรือขั้นบันได โดยมากมักทำเป็น ๓ ตอนผู้ใหญ่ฝ่ายเจ้าสาวเป็นผู้จัดทำ ยุ่งจริงเรื่องคู่และคี่นี้ไม่รู้เสียก็สบายใจยิ่งกว่านั้นเราถือหัวเป็นของสูง ถือเท้าเป็นของต่ำ เมื่อฟูกที่ใช้ ตามธรรมดาก็ต้องมีตอนหนึ่งเป็นทางศีรษะและอีกตอนหนึ่งเป็นทางปลายเท้า ถ้าลางคราวรื้อเอาฟูกไปผึ่งตาก เมื่อกลับปูใหม่ ก็อาจจำไม่ได้ว่าข้างไหนเป็นหัว ข้างไหนเป็นปลายตีน ถ้าปูผิดที่กันก็ถือว่าเป็นอัปรีย์จัญไร เหตุนี้ฟูกตอนที่เป็นหัวนอน เขาจึงทำเป็นพู่ไว้ที่หัวมุมทั้งสองข้างเพื่อให้สังเกตได้ว่าเป็นตอนของหัวนอน ส่วนหมอนก็อีกต้องมีลอนคู่อย่างฟูกหมอนที่กล่าวเป็นหมอนแบบเก่าของไทยชนิดที่ข้างมีหน้าเป็นสี่เหลี่ยมผืนผ้ามีลอนเป็นรูปสี่เหลี่ยมจัตุรัสเป็น ๖ ลอนบ้าง ๘ ลอนบ้าง (ถ้าขนาดใหญ่) ลางทีก็มีลอนโปร่งลอนหนึ่ง ต้นลอนหนึ่ง

สลับกันไป หมอนอย่างนี้เรียกว่าหมอนหน้าอิฐ ถ้าทำลอนเบี้น รูปสามเหลี่ยมรูปตัวหมอนก็เบี้นรูปสามเหลี่ยมเช่นเดียวกัน เรียกว่าหมอนขวานเพราะมีรูป อย่างขวานแบบไทย ถ้าเบี้นหมอนรูปแบน ๆ หลังนูนนิด ๆ อย่างบั้จจุบันเรียกว่าหมอน ตะพาบน้ำ

ส่วนผ้าปูที่นอน ทางจังหวัดกำแพงเพชรเขาใช้ผ้าสองสีเพราะกันเบี้นผืนเดียว สีขาวอยู่ทางหัวนอน สีแดงอยู่ทางปลายตีน เหตุที่เอาสีแดงไว้ทางนั้น อธิบายว่าเพราะมันเปื้อนง่ายกว่าตอนบน เรื่องนี้ทำให้นึกไปถึงอาสน์สงฆ์ที่ลาดด้วยผ้าขาวแล้วมีผ้าแดงทับบนสำหรับอาสน์สงฆ์เบี้นระยะ ๆ ไป หรือหิ้งผีของภาคพายัพที่มีผ้าแดงซ้อนผ้าขาว เรื่องก็เห็นจะกันเปื้อนในทำนองเดียวกัน ในพระราชพิธีเวียนเทียนสมโภชก็มีปูผ้าแดงตามทางเวียนเทียน เพื่อกันขี้ผึ้งหยดบนพรม

บัดนี้จะเล่าเรื่องพิธีปูที่นอน ซึ่งมีวิธีทำในรายปลีกย่อย มีต่าง ๆ กันเท่าที่อ่านหรือเคยประสบมาด้วยตนเอง ลางรายเมื่อเวลาทำพิธี ก็ห้ามดู หรือ จะแอบดูก็ไม่ได้บอกว่าเขาถือ เห็นจะเอาเคล็ดว่าพิธีปูที่นอนก็คือการนอนเพื่อให้ขลัง จึงไม่บังควรที่ใครจะละลาบละล้วงไปแอบดว่าเขาทำอะไรกัน ดีลางรายกำหนดไว้ให้เฒ่าแก่ปูที่นอนต้องอาบน้ำชำระตัวเสียให้หมดจดเสียก่อน ดังข้าพเจ้าได้กล่าวมาหนหนึ่งแล้ว ลางรายให้สวดบทพระพุทธคุณ และบทยันทุน (อภัยปริต) เพื่อบัดเบ่าผ้นร้าย พิธีที่ทำจึงจะหมดจดเบี้นมงคลดี ลางรายจุดธูปเทียนไหว้พระและสวดมนต์เสียก่อน ลางรายลงมือปูที่นอนเสร็จแล้วจึงไหว้พระสวดมนต์ ดี ที่ในตำราข้างกล่าวมีธูปอย่างละ ๔ ดอก เห็นจะมีไว้ให้เฒ่าแก่จุดบูชาพระ ใช้อย่างละ ๔ เห็นจะให้เบี้นจำนวนคู่ ลางรายก็ไม่มีเรื่องบูชาพระสวดมนต์ ลงมือทำพิธีปูและเข้านอนทีเดียว ออกจะลุ่นไป ลางรายเวลาจะนอนดับไฟมืดหมด ดี ลางรายเมื่อเฒ่าแก่เข้าไปในห้องแล้วตะโกนถามคนข้างนอกว่า *"นายมั่นนายคงมาแล้วหรือยัง"* คนข้างนอกตอบว่ามาแล้วก็ถามใหม่อีกว่า *"นายฤกษ์นายชัยมาแล้วหรือยัง"* คนข้างนอกตอบว่ามาแล้ว เฒ่าแก่ก็พูดตะโกนออกมาว่า *"มาพร้อมแล้วปูที่นอนได้"* ดูจะมากไปเบี้นเรื่องเอาเคล็ดในคำว่ามั่นคงและฤกษ์ชัยเท่านั้น

เรื่องฟูกที่นอนหมอนมุ้ง ฝ่ายเจ้าสาวลางรายปูที่นอนและกางมุ้งไว้ให้ก่อน เบี้นแต่ยังไม่ได้คลุมมุ้งเท่านั้น เฒ่าแก่จัดเรียงหมอนและบั้ดมุ้งพอเบี้นพิธีก็เข้านอน ลางรายก็ขนที่นอนหมอนมุ้งมากองไว้ให้ เฒ่าแก่ต้องจัดปูและผูกมุ้งเอง เบี้นอย่างปูที่นอนให้แก่

เด็กก็ไม่บังควร จึงมีลางรายปูไว้ให้พร้อมเสร็จแล้ว ยิ่งกว่านี้ ลางรายเอาไปกองไว้อีกห้องหนึ่ง ให้เฒ่าแก่ไปขนเอามาปูเอง ทำอย่างนี้ออกจะลำบากแก่เฒ่าแก่มากถ้าเฒ่าแก่เป็นผู้แก่เฒ่ามาก เพราะฟูกหมอนตามที่เห็นในรายนี้มันใหญ่โตเกินประมาณ มีความหนาตั้งศอกแม้มีตอนพับได้ แต่เขาถือไม่ให้พับต้องยกมาทั้งแผ่ ๆ อย่างนั้น ถืออะไรกันอย่างนี้ก็ไม่รู้ยกสองคนตายายเหลือกำลังเกือบจะไม่ไหว กว่าจะยกขึ้นปูบนเตียงได้ก็เกือบแย่ต้องหยุดพักเหนื่อยเหงื่อท่วมตัว และจะเอาความสะอาดหมดจดในเรื่องร่างกายมาแต่ไหน ถ้ายิ่งถือคติว่าที่นอนบ่าวสาวเฒ่าแก่ต้องยกคนเดียว ยกด้วยกันสองคนไม่ได้เพราะจะเข้าหลักหาบหามอย่างหามศพไป โดนเข้าอย่างนี้ก็แย่เทียว ครั้นขนฟูกยกขึ้นปูบนเตียงได้แล้ว ก็ยกบีนกันขึ้นไป ขึ้นตามธรรมดาไม่ได้เพราะอ้าขาก้าวไม่พ้นฟูกข้าพเจ้าเคยประสบเรื่องอย่างนี้มาด้วยตนเองเพียงครั้งเดียว เป็นเรื่อง *"รู้มาก"* ตำราของใครก็ของใคร ได้รับสั่งสอนหรือจำกันอย่างไร ก็ทำตามกันตามตำราไม่กระดิก อนึ่งถ้าเครื่องที่เขาจัดไว้มีหมอนข้างสองลูกก็เอาออกเสียลูกหนึ่ง เพราะอะไรสอบไม่ได้ความลางรายถ้ามีหมอนข้างก็เอาออกเลยไม่เอาไว้ในที่นอน นี้ก็สมควรอยู่ ถ้านอนคนเดียวมีหมอนข้างก็ดีอยู่ ถ้านอนสองคนและเป็นบ่าวสาวด้วย ไม่เห็นว่าหมอนข้างจะเป็นประโยชน์อะไร ซ้ำเกะกะกีดขวางเสียด้วย เพราะต่างฝ่ายเป็นหมอนข้างกันอยู่ในตัวแล้ว และไม่ควรให้เกิดมีข้างเคียงขึ้นเมื่อภายหลังเอาออกเสียนั่นแหละดี หมอนข้างเห็นจะเป็นของชาวชาติในแดนเอเซียอาคเนย์กระมัง ในเมืองฝรั่งเห็นจะไม่มีใช้เพราะอากาศหนาวมาก กอดแต่หมอนข้างอย่างเดียวไม่พอ เหตุนี้ภาษาอังกฤษจึงเรียกหมอนข้างว่า *"เมียดัช"* (Dutch wife) ดีร้ายชาวดัชหรือวิลันดาที่มาอยู่ทางเกาะชวา ถ้ายังเป็นโสดอยู่ หรือไม่ได้พาภริยามาด้วย เห็นจะชอบใช้กอดหมอนข้างต่างภริยากระมัง จึงได้มีชื่อว่าอย่างนั้น ในชวาเรียกหมอนข้างว่าหมอนกลิ้ง โรงแรมในเกาะชวาและบาหลีที่บนเตียงนอนมีหมอนข้างไว้ให้กอดเสมอ ที่จริงจะไปเหมาให้แก่ชาวดัชผูกขาดเรื่องกอดหมอนข้างแต่ฝ่ายเดียวดูไม่ยุติธรรม ชาวอื่นก็คงกอดเหมือนกันตามปกติเท่าที่เห็นมาในเรื่องพิธีปูที่นอน โดยมากก็มักไม่มีหมอนข้าง นาน ๆ จึงจะพบที่เขาจัดไว้สักรายหนึ่งหรือสองราย ถ้าเห็นว่าเกะกะ ก็หลบมันไว้ที่ปลายเท้าก็ได้เหมือนกัน

ลางรายก่อนนอน เอาถุงถั่วงาข้าวเปลือกและเงินทองถ้ามี วางกลางที่นอน

ส่วนพั๊กและหินบด ก็เอาไว้บนที่นอนด้วย เวลาจะนอนหลีกมันไว้ที่เหนือหัวนอนก็ได้ เอาไว้ในที่นอน ๓ คืนจึงเอาออก เป็นจำนวนเดียวกับห่อขวัญไว้ในที่นอนในพิธีทำขวัญ แต่ แมวนั้นถ้าเขาจับมาให้ด้วยก็เต็มทีมาก เพราะมันไม่สนุกด้วย เผลอไม่ได้ มันคอยหาทางออกหนีไปเสมอ ถ้าเขาจัดแมวไว้ให้ ก่อนจะทำพิธีอะไร เฒ่าแก่ต้องจัดแจงปิดประตูหน้าต่างห้องขังมันไว้ให้ดีก่อน ให้บ่วนเปียนอยู่ในห้องไปไหนไม่ได้ เขาถือว่าถ้ามันร้องเป็นดีมีสิริมงคล แน่นอน มันกำลังแปลกถิ่นและตกอยู่ในที่จำกัด ก็ต้องร้องเพราะตกใจกลัวและหาทางออก ลางรายว่า จับแมวให้มันนอนบนที่นอนพอเป็นพิธีแล้ว ต่อไปมันจะไปไหนก็ช่างหัวมันและยังชี้แจงต่อไปว่า แมวมีเขี้ยวเล็บเหมือนเสือ ถ้าเอาไว้ในห้องสัตว์ร้ายมีงูเงี้ยวเขี้ยวขอเป็นต้นไม่กล้ากล้ำกลายเข้าไปเป็นเรื่องเอาเคล็ดป้องกันสัตว์ร้ายจะเข้าไปในห้อง ที่จะมีแมวไว้สำหรับจับหนูมากกว่าอย่างอื่น ลางรายก็ไม่จัดให้มีแมวไม่มีพั๊กและหินบด ถุงถั่วงาและอื่น ๆ ก็ไม่มี สงสัยว่าสิ่งเหล่านี้เอาเข้าไปไว้ในห้องพอเป็นพิธีเพื่อให้เกิดสิริมงคลเท่านั้น ถ้าไม่มีจัดไว้ให้ก็แล้วกันไป ไม่ควรจะอวดรู้ไปทักท้วงขึ้นถ้าเขาถือก็จะทำให้เขาไม่สบายใจ เพราะจะจัดหาให้มีขึ้นในเวลากระทันหันไม่ได้ นิ่งเสียดีกว่า ลางรายฤกษ์เรียงหมอนกำหนดไว้ดึกถึงสองยามก็มีอย่างนี้ลำบากแก่เฒ่าแก่คนมีอายุที่ต้องอดตาหลับขับตานอนอยู่ด้วย ไม่สนุกอะไรกับเขาสักนิดเดียว ใช่แต่เท่านั้นยังลำบากแก่คนอื่น ๆ ด้วยบ่วยการกล่าวไปไยถึงตัวเจ้าบ่าวเจ้าสาว แต่ลางทีเพื่อแก้ความขัดข้องในเรื่องนี้ ข้าพเจ้าเคยจัดปูไว้ให้เสร็จ เว้นแต่หมอนหนุนยังไม่วางไว้ให้ เมื่อถึงเวลาฤกษ์หนุ่มสาวก็เอาหมอนมาวางเป็นฤกษ์ของตนเอง ที่นอนที่ทำพิธีปูที่นอนแล้วไม่ให้หญิงสาวซึ่งไม่ใช่ตัวเจ้าสาวขึ้นไปนอน ถือว่าถ้าไปนอน หญิงสาวคนนั้นจะไม่ได้แต่งงาน ถือกันอย่างนี้ก็มี

เรื่องผู้หญิงนอนซ้ายผู้ชายนอนขวา ดูจะถือเป็นคติแน่นแฟ้นผู้หญิงและผู้ชายอาจมีบ้างที่กลับข้างกัน ในหนังสือสวัสดิรักษาของสุนทรภู่ก็ห้ามไว้ว่า “*อย่านอนซ้ายสตรีจะมีภัย*” ข้าพเจ้าเห็นด้วยกับที่กล่าวเต็มประตู เพราะผู้ชายมีหน้าที่ป้องกันภัยให้ภรรยาถ้านอนซ้ายผู้หญิง แขนขวาก็ติดขัดทำอะไรไม่ได้ถนัดมือ จะจับต้องอะไรไม่สะดวกไปทั้งนั้น ไม่เชื่อก็ทดลองดู และธรรมดาเจ้าบ่าวมาแต่ที่อื่น มาอยู่เรือนใหม่ยังแปลกอยู่ จึงมักมีพระ

เครื่องพระรางหรือผ้าประเจียดเลขยันต์และสิ่งที่ถือว่าศักดิ์สิทธิ์อย่างอื่น ๆ ตลอดจนอาวุธติดตัวมาด้วย สิ่งเหล่านี้ย่อมจะแขวนหรือวางไว้เหนือหัวนอนเสมอเพราะเป็นสิ่งนับถือ เอะอะจะได้หยิบฉวยใช้ได้ทันการ ถ้านอนซ้าย แขนขวาอาจถูกทับจนเป็นเหน็บชาหยิบอะไรไม่ได้คล่องแคล่วทันท่วงทีก็ได้ ยิ่งเป็นคนอย่างขุนแผนด้วยเป็นไม่ยอมนอนซ้ายเด็ดขาด ดังที่กล่าวพ้อวันทองว่า *"แขนซ้ายคอดแล้วเพราะหนุนนอน"* ถ้าให้หนุนแขนขวา ขุนแผนก็แย่ ข้าพเจ้าเห็นอย่างนี้จะเห็นเป็นอย่างไร ไม่ใช่รังเกียจว่าผู้หญิงนอนขวาไม่ได้เพราะด้วยเรื่องอื่น

เมื่อเฒ่าแก่ทั้งสองลงนอนพอเป็นพิธีแล้ว ให้กล่าวคำที่เป็นสวัสดิมงคล จะว่ากล่าวอย่างไรบ้างในตำราไม่บอกไว้ เห็นจะเป็นเรื่องเฒ่าแก่ใช้ความรู้ความเห็นของตนเองเป็นหลักสำหรับกล่าวไป จะพูดว่าอะไรคนอยู่ข้างนอกไม่ได้ยิน เคยได้ยินแต่เฒ่าแก่ที่ท่านชำนาญจัดเจนกล่าวออกมาดัง ๆ คนข้างนอกได้ยินบ้างไม่ได้ยินบ้างว่า ผั่นไปเห็นอย่างนั้นอย่างนี้ แล้วก็ออกมาแก้ผั่นล้วนแต่เรื่องสวัสดิมงคลทั้งนั้น ลางรายที่ไม่ใช่แก่เฒ่านัก ก็มีหยอกล้อในมุ้งให้ได้ยินออกมาถึงคนข้างนอกให้เป็นสนุกขบขัน หรือไม่เมื่อเสร็จปูที่นอนแล้ว ก็ออกมาแก้ผั่นโต้ตอบกันอย่างขำ ๆ คนอื่นรวมทั้งเจ้าบ่าวเจ้าสาวได้ยิน ก็หัวเราะเห็นขันดี นี่เป็นเล่นมากกว่าเป็นพิธีที่ขลัง ซึ่งต้องการเพียงให้นอนเป็นฤกษ์และกล่าวคำไพเราะเป็นสวัสดิมงคลพอเป็นพิธีเท่านั้น เท่านี้ก็เห็นจะพอ เหตุนี้ในตำราจึงไม่ได้กล่าวอะไรไว้มากในตอนพิธีปูที่นอน แบบกล่าวคำในพิธีปูที่นอนนี้ซึ่งข้าพเจ้าเห็นว่าเหมาะสมและกะทัดรัดดี คือที่มีอยู่ในประวัติเจ้าพระยายมราช (บั้น สุขุม) ภาคที่ ๑ หน้า ๔๔–๔๖ ซึ่งสมเด็จกรมพระยาดำรงราชานุภาพทรงพระนิพนธ์ เพื่อผู้อ่านลางท่านอาจหาหนังสือเรื่องนี้อ่านได้ยาก จึงขออัญเชิญพระนิพนธ์ตอนที่กล่าวนี้มาลงไว้เป็นภาคผนวก ๒ ด้วยความเคารพในท้ายเรื่องนี้

ข. ส่งตัวเจ้าสาว

เรื่องส่งตัวเจ้าสาวลางรายก็ให้เฒ่าแก่ปูที่นอนทำหน้าที่เป็นการเหมาเสร็จผู้ใหญ่เจ้าสาวเป็นแต่ทำตามไปเท่านั้น เรื่องอย่างนี้ก็น่าเห็นใจ เกิดมาก็ไม่เคยทำเคยเห็นเรื่องเหล่านี้ เมื่อต้องมาเป็นพ่อตาแม่ยายเขา ไม่ทราบว่าทำอย่างไรบ้างก็ต้องพึ่งพาอาศัย

ความรู้เฒ่าแก่เป็นธรรมดา เท่ากับผีกหัดเรียน เมื่อเห็นเฒ่าแก่ทำอย่างไรก็จดจำไว้ ด้วยไม่มีตำราจะศึกษา เหตุนี้เรื่องเกี่ยวกับแต่งงานในลางตอน จึงมีต่าง ๆ กันแล้วแต่ใครคิดเห็น ลางรายก็ทำกันในตอนไหว้เสร็จไปทีเดียวก็มี นี่เห็นจะรวบรัดเร็วไป ลางตำราเรื่องตอนนี้กล่าวไว้ละเอียดดีว่า เมื่อถึงเวลาฤกษ์ส่งตัวเฒ่าแก่ปูที่นอนพาเจ้าบ่าวเข้าหอมอบห้อง เจิมเจ้าบ่าวกล่าวคำอำนวยพร แล้วถึงตอนนำเจ้าสาวเข้ามา ก่อนมา ให้เจ้าสาวไหว้ผีปู่ย่าตายาย อธิษฐานขอพร แล้วกราบบิดามารดาคณาญาติผู้ใหญ่ที่อยู่ร่วมกันมา บิดามารดาคณาญาติให้โอวาทอำนวยพร (ดูตัวอย่างในเรื่องขุนช้างขุนแผนก็มี) เรื่องที่กล่าวตอนนี้คล้ายพิธีทางพายัพ แต่นั่นเป็นเรื่องกลับกัน คือเจ้าบ่าวไหว้ผีปู่ย่าตายายและบิดามารดาคณาญาติเจ้าบ่าวขอพรมงคลเพื่อไปตายกลางดินกินเรือนหน้า แล้วมารดา (ไม่ใช่บิดา) เจ้าสาว พาเจ้าสาวไปมอบแก่เจ้าบ่าว กล่าวคำฝากและให้โอวาทแก่เจ้าบ่าวเจ้าสาวตัวอย่างคำฝากและให้โอวาทในเรื่องขุนช้างขุนแผนให้แนวไว้ดีแล้ว ลางทีถ้ามารดาเจ้าสาวพูดไม่เป็น หรือมีอารมณ์เต็มตื้นพูดไม่ออก เฒ่าแก่ปูที่นอนก็ทำหน้าที่แทน[๑]

ในหนังสือเรื่องงานบ่าวสาวของขุนมหาวิชัย (คือ หลวงผดุง แกวันประจันต์ (จันทร อุตตรนคร) ในหนังสือวชิรญาณ ตอนที่ ๑๓ ตุลาคม ร.ศ. ๑๑๔) กล่าวว่า "*มีลัทธิอีกอย่างหนึ่งคือเวลาเจ้าสาวมาถึงเรือนหอที่ชายอยู่นั้น เจ้าสาวย่อมถือหมากมาคำหนึ่งเป็นสำคัญ พอถึงก็ยื่นให้แก่เจ้าบ่าวแล้วยกมือไหว้ (นี่คือเครื่องหมายแห่งการแสดงความเคารพหรือแสดงความรักเทียบประเพณีเก่าทางปักษ์ใต้ได้ ซึ่งเพื่อนชาวปักษ์ใต้บอกแก่ข้าพเจ้าถือกระทั่งทุกวันนี้ว่า หญิงสาวให้หมากคำแก่ชายไม่ได้ นอกจากรับแขกตามธรรมดา ถ้าให้ก็แสดงไปในทางชู้สาว) เจ้าบ่าวต้องให้เป็นของต้อนรับทำขวัญแก่หญิงแหวนเพชรวง ๑ บ้าง สายสร้อยข้อมือสาย ๑ บ้าง ตามแต่จะให้ปันกัน ต่อนั้นไปผู้ใหญ่ข้างฝ่ายเจ้าสาวก็พูดมอบหมายหญิงให้เป็นสิทธิ์ขาดแก่เจ้าบ่าว ตามแต่จะเลี้ยงดูรักษากันไป แล้วสั่งสอนแนะนำในทางดีต่าง ๆ เพื่อจะได้ปฏิบัติรักษากัน*" ประเพณีแต่งงานของชาวปักษ์ใต้ "*ฝ่ายเจ้าบ่าวก็กลับเข้าไปในห้องที่เจ้าสาวอยู่ เจ้าสาวก็ยกสำรับคาวหวานมาตั้งให้เจ้าบ่าว แล้วเจ้าสาวเข้าไปเปิดฝาชีฝาถ้วยชาม นั่งคอยปฏิบัติเจ้าบ่าวอยู่จน*

---

๑ ดูภาคผนวก ๕

รับประทานแล้ว แล้วเจ้าบ่าวก็ถอดแหวนใส่ในพานผ้าเช็ดมือให้เจ้าสาววงหนึ่งครั้นเวลาเย็นใกล้จะค่ำให้นิมนต์พระสงฆ์ ๕ รูป มารดน้ำมนต์เป็นการเสร็จพิธี ต่อมาในวันนั้นเวลาค่ำลงประมาณยามเศษ เฒ่าแก่นำเจ้าสาวออกไปส่งให้แก่เจ้าบ่าวในห้อง "

ชาวเกาะสมยผู้หนึ่งเล่าให้ฟังว่าประเพณีส่งตัวของชาวเกาะสมย เขามีพิธีเปิดม่าน คือเจ้าบ่าวจะต้องเสียเงินค่าเปิดม่านให้ผู้ที่คอยอยู่ในห้องเจ้าสาว เมื่อเสียเงินแล้ว เฒ่าแก่จึงจะนำเจ้าบ่าวไปมอบตัวได้

ทางจังหวัดกำแพงเพชร เมื่อถึงกำหนดเวลา พ่อแม่ฝ่ายชายนำเจ้าบ่าวมามอบแก่พ่อแม่ฝ่ายหญิง แล้วพ่อแม่ฝ่ายหญิงนำเจ้าสาวออกมามอบให้แก่เจ้าบ่าว เจ้าบ่าวผูกข้อมือทำขวัญเจ้าสาวด้วยด้ายหรือสร้อย หรือแหวน

๑๖. พิธีเกี่ยวก้อย

เรื่องพิธีส่งตัวเจ้าสาวของเรา ลางตำราว่าเมื่อเจ้าสาวไปถึงหอต้องให้คลานเข้าไปอยู่ในม่านก่อน เจ้าบ่าวเคารพนบนอบเฒ่าแก่เบ็นคำนับแล้ว เฒ่าแก่ให้เจ้าบ่าวยื่นมือขวาเข้าไปในม่าน ให้เจ้าสาวยื่นมือออกมาจับเกี่ยวกับมือเจ้าบ่าวได้ แสดงว่ายอมยกให้เบ็นคู่ครองสิทธิ์ขาดแล้ว แล้วเฒ่าแก่สอนให้เจ้าสาวกราบหมอนผู้ชาย และให้เจ้าสาวนอนในเบื้องที่ของเจ้าสาวก่อนเจ้าบ่าว เพื่อจะให้เบ็นลัทธิให้เจ้าบ่าวมีความยำเกรงเจ้าสาวบ้าง เมื่อเวลาจะนอนพร้อมกันสืบไป ให้กราบเท้าเจ้าบ่าวเสียทุกวันจะได้เบ็นศรีแก่ตน มีความเจริญต่อไปในภายหน้า สมดังที่ในสุภาษิตสอนหญิงกล่าวไว้ว่า

"ถ้าแม้นว่าภัสดาเข้าไสยาสน์ จงกราบบาททุกครั้งอย่าพลั้งหลง
แม้นเมื่อยเหน็บเจ็บปวดในทรวดทรง ช่วยบรรจงนวดฟั้นให้บรรเทา"

เสร็จสั่งสอนกันแล้ว เฒ่าแก่ออกไปนั่งพูดกับเจ้าบ่าว พูดจาฝากผั้งเจ้าสาว เบ็นทำนองดังที่มีกล่าวไว้ในเรื่องขุนช้างขุนแผนว่า

"ว่าฉันพาพิมขึ้นมาส่ง
จงกล่อมเกลี้ยงเลี้ยงกันให้ยืนยง กว่าจะปลงชีวิตชีวาลัย
ผิดพลั้งสั่งสอนกันก่อนหนา อย่าติด่ากันมีหาดีไม่
ค่อยอยู่เถิดมารดาจะลาไป นางพิมเหนี่ยวแม่ไว้ไม่วางมือ"

เสร็จแล้วเฒ่าแก่และใคร ๆ ที่ไปด้วยในชุดลากลับ เหลือแต่เจ้าบ่าวเจ้าสาวสองคนเท่านั้น ว่าทำอย่างนี้เรียกว่าพิธีเกี่ยวก้อยของโบราณ ของเดิมเห็นจะเกี่ยวก้อยกันจริง ๆ จึงได้เรียกว่าอย่างนั้น มีพิธีที่ทำกันอีกอย่างหนึ่ง คือตัวเฒ่าแก่ผู้ชายนั่งท่าคุกเข่าเอามือไขว้หลังให้เจ้าบ่าวเกี่ยวก้อยของเฒ่าแก่ข้างหนึ่ง เจ้าสาวเกี่ยวอีกข้างหนึ่ง เจ้าบ่าวจะอยู่ทางขวามือหรือซ้ายมือของเฒ่าแก่ ผู้ที่เห็นเขาทำก็จำไม่ได้ เมื่อเกี่ยวก้อยแล้วเฒ่าแก่ก็เดินเข่าพาเจ้าบ่าวเจ้าสาวขึ้นสู่ที่นอน ถึงที่นอนแล้วเฒ่าแก่ก็หันกลับนั่งขัดสมาธิอยู่กลาง

ที่นอน บ่าวสาวหมอบอยู่ตรงหน้าเฒ่าแก่ เฒ่าแก่ก็พร่ำสอนให้ทั้งสองรู้จักหน้าที่ของสามีภริยาแล้วก็ให้พร เป็นเสร็จพิธี ทำอย่างนี้กระมังที่เรียกว่าพิธีเกี่ยวก้อย แต่ไปได้ความจากจังหวัดกำแพงเพชรว่าพิธีเกี่ยวก้อย จัดทำเมื่อเจ้าบ่าวมาจวนจะถึงบ้านเจ้าสาวเจ้าสาวพาเพื่อนสาวออกไปรับพวกเจ้าบ่าว แล้วเจ้าบ่าวและเจ้าสาวเกี่ยวก้อยกันมา ได้ความเพียงเท่านี้ และว่าประพฤติกันที่ตำบลบ้านปากอ่างในอำเภอเมือง ฯ จังหวัดกำแพงเพชรตำบลเดียวเท่านั้น

ประเพณีอินเดียตามที่เพื่อนอินเดียชาวเบงคาลีเล่าให้ฟังว่าในวันแต่งงาน เจ้าบ่าวเจ้าสาวต้องเอาผ้าวก้อยเกี่ยวกัน ผ้าห่มที่มีอยู่ก็ให้ผูกกันแล้วทั้งสองเดินประทักษิณรอบพิธีมณฑลซึ่งเรียกว่าสภา ๗ รอบ ในตอนนี้ พวกน้อง ๆ ของเจ้าสาว จะเอาก้านกล้วยไล่ตามตีเจ้าบ่าวตามไปด้วย ลางรายในตอนนี้ เจ้าสาวยื่นหมากให้แก่เจ้าบ่าวคำหนึ่งแล้วกราบเจ้าบ่าว เจ้าบ่าวรับไหว้แล้วให้ของขวัญที่จัดเตรียมไว้แก่เจ้าสาว

พิธีเกี่ยวก้อยดังกล่าวมานี้ เห็นจะเป็นพิธีโบราณเป็นเรื่องทำให้เห็นแน่นแฟ้นยิ่งขึ้นว่าคนทั้งสองได้เกี่ยวข้องเป็นสามีภริยากัน เท่ากับเป็นคนคนเดียวกันแล้ว จะต้องร่วมสุขร่วมทุกข์กันต่อไปภายหน้า เปลี่ยนชีวิตใหม่จากโสดมาเป็นคู่ อย่างที่โบราณว่าผัวหาบเมียคอน ล่มหัวจมท้ายด้วยกัน ในคัมภีร์พระเวทเรียกพิธีเกี่ยวก้อยว่า หสฺตคฺรหณหรือปาณิคฺรหณ แปลว่าพิธีแต่งงาน แปลตามคำว่า ฉุดคร่าพามือ มีกำหนดไว้ในคัมภีร์คฤหายสูตรว่า เจ้าบ่าวต้องเอามือขวาจับมือขวาเจ้าสาวไว้ แล้วกล่าวโศลกในพระเวทแปลว่า *"เราจับมือเจ้าเพื่อสุข เพื่อเจ้าจะได้อยู่กับเราคือสามีของเจ้าไปจนแก่เฒ่า....."*

ประเพณีเกี่ยวก้อยหรือจับมือกัน เป็นพิธีที่มีอยู่แพร่หลายในประเพณีแต่งงานของฝรั่งและของชาติที่ยังป่าเถื่อนอยู่ เช่นชาวเกาะฟียีเป็นต้น จะต่างกันก็ด้วยวิธีจับ เช่นชาวอียิปต์ให้เจ้าบ่าวเจ้าสาวยืนเผชิญหน้าและต่างเอามือขวาจับกัน แล้วเอาผ้าคลุมให้มิดชิด และต่างเอาน้ำมือกดฝ่ามือของกันและกัน เป็นต้น (ดูตัวอย่างอื่นในหนังสือของ Westermarck และ Grawley ที่เคยอ้างชื่อมาแล้ว) เรื่องตักบาตรด้วยทัพพีเดียวกันในพิธีแต่งงานของเรา ก็เห็นจะสงเคราะห์เข้าในเรื่องความหมายนี้ได้

ในหนังสือ Shway Yoe, The Burman, hislife and nod notions แห่งหนึ่งว่า ในคืนแต่งงาน มีพวกชายโสดหนุ่ม ๆ ซึ่งอยู่ในตำบลเดียวกัน พากันเอาท่อนไม้ก้อน-อิฐก้อนดิน ปาขึ้นไปบนเรือนหอ ลางทีปาขึ้นไปบนหลังคาราวกับห่าฝนถึงกับหลังคาชำรุดแตกพัง แม้เครื่องเรือนในห้องที่จัดหามาใหม่ ๆ ก็ไม่พ้นบุบสลายถึงเสียหาย ที่ทำอย่างนี้ว่าสืบมาแต่ประเพณีเก่าแก่ ถึงจะเก่าแก่เท่าไรก็ไม่ควรสืบต่อเพราะไม่ดี ในหนังสือเรื่องนั้นเล่าต่อไปว่า ในลางถิ่นตอนใต้ของประเทศพม่า ใช้วิธีนำเงินไปให้พวกขว้างปาเบ็นค่าไถ่ ขออย่าให้ขว้างปา ท้องถิ่นใดถ้าเจ้าหน้าที่ไม่เอาเบ็นธุระเข้าขัดขวางเงินค่าไถ่นั้นก็เบ็นอย่างกรรโชกเรียกเอา เกิดเบ็นถ้อยร้อยความกันไม่น้อยราย เงินค่าไถ่นี้ผู้รับว่าเอาไปทำบุญ แต่ในสมัยที่ฝรั่งเขียนเรื่องนี้ว่าไม่ได้เอาไปทำบุญ แต่เอาไปเล้ียงดูปูเสื่อเล่นสนุกกัน เขาคิดเห็นว่าเดิมจะเบ็นเรื่องขู่เอาค่าทำขวัญ ที่เจ้าบ่าวเข้ามามีภริยาในท้องถิ่นของเขา สมควรที่เจ้าบ่าวจะแสดงไมตรีต่อคนในถิ่นนั้นบ้าง (เทียบประเพณีเก่าของจีน ที่ต้องลักเอารองเท้าเจ้าบ่าวไปเสียข้างหนึ่ง แล้วเรียกเอาค่าไถ่เรื่องอย่างนี้ของเราก็มี เช่นคอยหาช่องทางลัก เอายานพาหนะ หรือสิ่งของในกระบวนขันหมากเพื่อเอาค่าไถ่ ดังเล่าไว้แล้ว) เรื่องเรียกเอาค่าไถ่ไม่ให้ขว้างปาเรือน นักปราชญ์พม่าคนหนึ่งอธิบายว่า เนื่องมาแต่เรื่องครั้งปฐมกัลป์ เมื่อพรหม ๔ องค์ลงมากินง้วนดินและกินข้าวกินถั่วงา ร่างกายและจิตใจก็เปลี่ยนไปข้างฝ่ายต่ำฝ่ายเสื่อม กลายเบ็นเพศหญิงไป ๒ คน เบ็นเพศชายไป ๒ คน แล้วได้เบ็นผัวเมียกัน แต่พรหมองค์ที่ ๔ กลายเบ็นมนุษย์ผู้ชายอีกคนหนึ่ง หาคู่ไม่ได้ ก็อิจฉาน้อยใจจึงเอาดินเอาหินขว้างปาผู้ที่มีคู่ จึงได้สืบเบ็นประเพณีมาจนทุกวันนี้ เบ็นเรื่องนึกอธิบายเหตุเดิม เมื่อหาเหตุผลไม่ได้แล้ว ก็ต้องยกเรื่องในคัมภีร์ขึ้นมาอ้างสนับสนุนเพื่อบีดปาก เบ็นจำพวกปริศนาธรรม

เรื่องประเพณีเนื่องในการแต่งงานของชาวไทยแต่ก่อนที่เล่ามาแล้วนี้ทั้งหมด มีทั้งประเพณีเก่าที่เลิกไปแล้ว และประเพณีเกิดใหม่และยังประพฤติกันอยู่ ปนกันยุ่ง ที่เก็บเอามารวบรวมไว้ในเรื่องนี้ ไม่ใช่จะให้เบ็นตำรา ต้องการให้เบ็นแต่เรื่องการศึกษาวิจารณ์ทางประเพณีเก่า เพื่อหาเหตุผลของเรื่องที่ประพฤติกันอยู่ ในบัจจุบันว่า

คลี่คลายเปลี่ยนแปลงกันมาอย่างไรเท่านั้น เหตุนี้จะเห็นได้ว่าพิธีต่าง ๆ ที่ได้เล่ามา ในกรุงเทพ ฯ เลิกแล้วเป็นส่วนมาก จะเหลือของเก่าอยู่บ้างก็เป็นเฉพาะราย ไม่ได้เป็นทั่วไป เพราะฉะนั้นพิธีทำจึงมีต่าง ๆ ไม่ลงรอยเดียวกัน มีตัดออกบ้าง เติมใหม่ขึ้นบ้าง แก้ไขไปบ้าง ถ้าพิจารณาดูก็อาจทราบได้ว่า ตอนไหนเป็นส่วนสำคัญในเนื้อหาของพิธีแต่งงานของเดิม ตอนไหนเป็นแต่รายปลีกย่อย ตอนไหนที่ดีควรรักษาสืบต่อเป็นประเพณีไว้ และตอนไหนควรดัดแปลงแก้ไขให้เข้ากับจิตใจของชาติในส่วนรวมเพื่อให้เหมาะแก่กาลโอกาส

อันพิธีนั้นไม่ว่าชาติใดภาษาใด จะเป็นฝรั่ง แขก จีน หรือเป็นใครย่อมมีพิธีที่ทำซึ่งสืบต่อเป็นประเพณีกันมาแต่โบราณของเขาไม่มากก็น้อย และประเพณีเก่าที่ทำอยู่นี้ถ้าดูแต่เผิน ๆ ก็เห็นว่าเหลวไหลไม่มีเหตุผล ลางทีก็เห็นเป็นบ้าเถื่อนหรือเห็นเป็นขบขันเร่อร่า แต่ทำไมเขาจึงทำกันอย่างนั้น แท้จริงถ้าไม่มีเรื่องประกอบด้วยเหตุผลมาก่อนเขาก็คงไม่ทำกัน ที่เขาจัดก็เพื่อความสุขความเจริญของเขาในหมู่ในคณะ ตามที่เขาคิดเห็นในสมัยของเขา หากแต่พิธีที่ทำลางอย่างเหลืออยู่และสืบต่อมาเท่านั้นเป็นเรื่องพ้นสมัยแล้ว แต่เมื่อไม่มีข้อเสียหายหรือขัดกับความเจริญ จึงได้ถือเป็นประเพณีสืบต่อมา เพื่อรักษาบุคลิกลักษณะแห่งความเป็นชาติของตนไว้ ไม่ให้ขาดสาย ขาดตอนกันเท่านั้น นี่เป็นของสำคัญ ไม่ใช่ประเพณีลางชนิดของลางชาติ เมื่อเห็นพ่อแม่แก่เฒ่าแล้วไม่เป็นประโยชน์แก่เขาแล้ว ก็หาวิธีฆ่าให้ตายเสีย ลางชาติก็กินเนื้อพ่อแม่ที่ฆ่าเสียด้วย เพื่อให้ได้สืบเลือดเนื้อเชื้อไขของพ่อแม่ไว้ในกายตัว อย่างนี้เมื่อว่าในความเห็นและในประเพณีของเราก็ไม่ดีแน่

อันที่จริงการแต่งงาน เมื่อว่าในทางชีววิทยาก็เป็นเรื่องสืบพืชพันธุ์ให้เจริญงอกงาม มีลูกเต็มบ้านมีหลานเต็มเมือง เพื่อความมั่นคงของครอบครัวในแซ่ในสกุล เมื่อมีจำนวนคนในหมู่มากขึ้น ก็จะได้เป็นกำลังในการป้องกันศัตรูที่จะมารุกราน และก่อร่างสร้างตน ทำมาหากินได้สะดวกสบาย ด้วยเหตุนี้คนโบราณจึงว่า การแต่งงานเป็นเรื่องสำคัญถึงเดี๋ยวนี้ก็ยังเห็นว่าเป็นของสำคัญอยู่ จึงต้องประกอบกิจพิธีต่าง ๆ ตามที่เห็นสมควรในสมัยของตน และ นำเอา คติ ความ เชื่อ ถือใน ลัทธิศาสนา เข้ามาพัวพันอยู่

คลี่คลายเปลี่ยนแปลงกันมาอย่างไรเท่านั้น เหตุนี้จะเห็นได้ว่าพิธีต่าง ๆ ที่ได้เล่ามา ในกรุงเทพ ฯ เลิกแล้วเป็นส่วนมาก จะเหลือของเก่าอยู่บ้างก็เป็นเฉพาะราย ไม่ได้เป็นทั่วไป เพราะฉะนั้นพิธีทำจึงมีต่าง ๆ ไม่ลงรอยเดียวกัน มีตัดออกบ้าง เติมใหม่ขึ้นบ้าง แก้ไขไปบ้าง ถ้าพิจารณาดูก็อาจทราบได้ว่า ตอนไหนเป็นส่วนสำคัญในเนื้อหาของพิธีแต่งงานของเดิม ตอนไหนเป็นแต่รายปลีกย่อย ตอนไหนที่ดีควรรักษาสืบต่อเป็นประเพณีไว้ และตอนไหนควรดัดแปลงแก้ไขให้เข้ากับจิตใจของชาติในส่วนรวมเพื่อให้เหมาะแก่กาลโอกาส

อันพิธีนั้นไม่ว่าชาติใดภาษาใด จะเป็นฝรั่ง แขก จีน หรือเป็นใครย่อมมีพิธีที่ทำซึ่งสืบต่อเป็นประเพณีกันมาแต่โบราณของเขาไม่มากก็น้อย และประเพณีเก่าที่ทำอยู่นี้ถ้าดูแต่เผิน ๆ ก็เห็นว่าเหลวไหลไม่มีเหตุผล ลางทีก็เห็นเป็นบ้าเถื่อนหรือเห็นเป็นขบขันเร่อร่า แต่ทำไมเขาจึงทำกันอย่างนั้น แท้จริงถ้าไม่มีเรื่องประกอบด้วยเหตุผลมาก่อนเขาก็คงไม่ทำกัน ที่เขาจัดก็เพื่อความสุขความเจริญของเขาในหมู่ในคณะ ตามที่เขาคิดเห็นในสมัยของเขา หากแต่พิธีที่ทำลางอย่างเหลืออยู่และสืบต่อมาเท่านั้นเป็นเรื่องพ้นสมัยแล้ว แต่เมื่อไม่มีข้อเสียหายหรือขัดกับความเจริญ จึงได้ถือเป็นประเพณีสืบต่อมา เพื่อรักษาบุคลิกลักษณะแห่งความเป็นชาติของตนไว้ ไม่ให้ขาดสาย ขาดตอนกันเท่านั้น นี่เป็นของสำคัญ ไม่ใช่ประเพณีลางชนิดของลางชาติ เมื่อเห็นพ่อแม่แก่เฒ่าแล้วไม่เป็นประโยชน์แก่เขาแล้ว ก็หาวิธีฆ่าให้ตายเสีย ลางชาติก็กินเนื้อพ่อแม่ที่ฆ่าเสียด้วย เพื่อให้ได้สืบเลือดเนื้อเชื้อไขของพ่อแม่ไว้ในกายตัว อย่างนี้เมื่อว่าในความเห็นและในประเพณีของเราก็ไม่ดีแน่

อันที่จริงการแต่งงาน เมื่อว่าในทางชีววิทยาก็เป็นเรื่องสืบพืชพันธุ์ให้เจริญงอกงาม มีลูกเต็มบ้านมีหลานเต็มเมือง เพื่อความมั่นคงของครอบครัวในแซ่ในสกุล เมื่อมีจำนวนคนในหมู่มากขึ้น ก็จะได้เป็นกำลังในการป้องกันศัตรูที่จะมารุกราน และก่อร่างสร้างตน ทำมาหากินได้สะดวกสบาย ด้วยเหตุนี้คนโบราณจึงว่า การแต่งงานเป็นเรื่องสำคัญถึงเดี๋ยวนี้ก็ยังเห็นว่าเป็นของสำคัญอยู่ จึงต้องประกอบกิจพิธีต่าง ๆ ตามที่เห็นสมควรในสมัยของตน และ นำเอา คติ ความ เชื่อ ถือใน ลัทธิศาสนา เข้ามาพัวพันอยู่

ด้วย มีพิธีไหว้ผี พิธีสู่ขวัญพาขวัญ พิธีตักบาตรซัดน้ำ ลางชาติก็จัดทำพิธีในโบสถ์ในวัด เหล่านี้เป็นต้น ถ้าไม่มีพิธีแต่งงาน ปล่อยให้หนุ่มสาวประพฤติกันลุ่น ๆ ตามอำเภอใจ ไม่มีสิ่งใดเป็นเครื่องขีดขั้นประกันความเป็นอยู่ของสังคม ก็เท่ากับย้อนถอยหลังไปใช้วิธีอย่างป่าเถื่อนที่ประพฤติกันมาแต่สมัยดึกดำบรรพ์เป็นอย่างมี หน้ามีฤดูเลือกคู่ก็อาจกลายเป็นคนหมันไร้ผลถึงเสียหายแก่ส่วนรวมก็ได้ ด้วยประการฉะนี้.

ภาคผนวก ๑

ขนมที่ใช้ในพิธีแต่งงาน

(ด้วยความเอื้อเฟื้อของขุนชำนาญหัตถกิจ—วาศ เศวตามร์)

๑. ขนมกง ใช้ ถั่วเขียว หรือ ถั่วทอง ๑ ทะนาน เข้าตอก ๒ ทะนาน แบ้งข้าวเหนียว $\frac{1}{4}$ ทะนาน น้ำตาลโตนด ๒ ทะนาน มะพร้าว ๒ ผล น้ำมันมะพร้าว ถั่วคั่วจนสุกเหลืองแล้วเราะเปลือกออกโม่หรือตำให้ละเอียด ข้าวตอกตาก—แดดให้แห้งกรอบแล้ว โม่หรือตำให้ละเอียด แบ้งข้าวเหนียว ทำแผ่นอย่างแบ้งเกล็ดตากแดดให้แห้งแล้วคั่วให้เหลืองนวลแล้วตำให้ละเอียด (อย่างแบ้งขนมผิง) น้ำตาลหม้อเคี่ยวให้แก่หน่อย เอาราดผสมกับแบ้งข้าวเหนียว แล้วนวดให้เข้ากันก่อนแล้วจึงเอาถั่วและข้าวตอกใส่ลงไป นวดต่อไปให้เข้ากันจนเหนียวบั้นได้ แรกบั้นเป็นรูปกลมยาวเท่าน้ำมือ ยาวประมาณคืบกว่า ๆ แล้วทำวงเหมือนรูปห่วง แล้วบั้นอย่างเดียวกันแต่เล็กกว่าหน่อยพาดลางลงเป็นกากบาท ผนึกแล้วบั้นเป็นนมแหลมทั้งสี่มุมที่กลางผนึกให้เรียบเสมอกัน ลางคนบั้นนมกลางด้วย จะต้องการเท่าไรบั้นไว้จนพอต้องการ

แบ้งชุบ เอาแบ้งข้าวเจ้ากับแบ้งข้าวเหนียวอย่างละเท่ากัน ขูดมะพร้าวคั้นเอาแต่หัวกะทิ เคี่ยวให้แตกมันผุดขึ้นแล้วจมหายไป (เขาเรียกว่าบัวจม) เอาแบ้งกับหัวกะทิที่เคี่ยวผสมกันนวดให้เข้ากันแล้วละลายให้เป็นน้ำข้นกว่าแบ้งชุบ ข้าวเม่าทอดสักหน่อย เอาน้ำมันมะพร้าวใส่กะทะตั้งไฟให้ร้อนเอาไส้ขนมที่บั้นเป็นกงไว้ชุบแบ้งลงทอดอย่างทอดข้าวเม่าให้พองเหลืองดีแล้วตักขึ้นไว้ จึงเอาไม้ตอกจักหนา ๆ หน่อยมาหักเสียบที่สี่มุมยอดแหลมเป็นรูปฝาชีสี่เหลี่ยมสำหรับได้หุ้มฝอยต่อไป

ฝอยสำหรับหุ้ม ใช้แบ้งข้าวเจ้า ๑ ทะนาน ปนแบ้งข้าวเหนียว ๑ ถ้วยชา แช่หมักอย่างแบ้งทำขนมจีนไว้ประมาณ ๒ หรือ ๓ คืน แล้วเอาขึ้นยีให้ละเอียดกรอง

เกรอะให้ดีแล้วห่อผ้าทับด้วยของหนักจนแห้ง แล้วบั้นเป็นก้อนกลมขนาดเท่าลูกมะขวิด เอาลงต้มหรือนึ่งให้แป้งข้างนอกสุกเข้าไปประมาณครึ่งเซ็นต์ แล้วเอาขึ้นใส่ครกโขลกจนเนื้อแป้งที่สุกกับดิบเข้ากัน แล้วเอามานวดด้วยน้ำร้อนและใส่สีตามต้องการ กรองด้วยผ้าบางบีบ (ฟูด) ให้เหลว พอเอานิ้วมือจุ่มลงไปยกขึ้นให้ไหลเป็นสายยาว ตั้งกะทะทองเหลืองใช้ไฟอ่อน ๆ พอร้อนแล้วเอาน้ำมันมะพร้าวทาให้ทั่วเอามือจุ่มลงในแป้งทั้งมือยกขึ้นห้อยนิ้วลงทั้งห้านิ้ว แป้งจะไหลลงตามนิ้วมือเป็นสาย เอาขึ้นโรยบนกะทะสับไปมาเป็นตาข่าย จะต้องการถี่ห่างเท่าไรตามต้องการ แผ่นตาข่ายให้กว้างยาวราว ๒๐ เซ็นต์ พอสุกลอกออกจากกะทะ คนหุ้มฝอยต้องคอหุ้มตามกงไม้ที่เสียบไว้กำลังแป้งยังร้อน ๆ ถ้าเย็นฝอยจะแข็งและกรอบหุ้มไม่ได้ ฝอยหุ้มนี้ทำเล่นสวย ๆ ไม่รับประทาน โบราณใช้สีสำหรับย้อมฝอยคือ สีเขียวอ่อนใช้ใบเตยหอมคั้นสีเขียวแก่ใช้ใบแคโขลกคั้น สีแดงอ่อนใช้เมล็ดคำไทขยำน้ำร้อน สีแดงแก่ใช้ฝางเสนต้ม สีเหลืองใช้ก้านดอกกรรณิการ์โขลกคั้นเอาน้ำ (เขาว่าใช้กะทะเหล็กสีไม่สวย)

ขนมสามเกลอ ไส้ใช้ทำด้วยมะพร้าวห้าวขูดด้วยกระต่ายจีนให้เป็นฝอยกวนกับน้ำตาลหม้ออย่างหน้ากระฉีก ใส่ถั่วเขียวหรือถั่วทองคั่วให้สุกเหลืองดี บดให้แตกเป็น ๒—๓ ซีกพอควร เคี่ยวไปจนเหนียวบั้นได้ แล้วเอามาบั้นเป็นลูกกลม ๆ ขนาดผลส้มเขียวหวานกลาง ๆ แล้วเอาแป้งข้าวเหนียวล้วน ๆ ห่อหุ้มบาง ๆ ทุกลูก (ถ้าไม่ทำเช่นนั้นเวลาทอดน้ำตาลถูกความร้อนจะละลายทะลุออกมาได้) เอามา ๓ ลูก เอาไม้เสียบให้ติดกันเป็นชุด ๆ อย่างก้อนเส้า ถ้าไม่เสียบไม้ ลางทีเวลาทอดอาจไม่ติดกัน จะต้องชุบแป้งทอดใหม่ ลางทีเขาวางให้ห่างกันมากบ้าง น้อยบ้างแล้วเอาไส้ทำเอ็นต่อให้ติดกันให้ดูโตงามก็มี เสร็จแล้วเอาลงชุบแป้งอย่างที่ชุบขนมกง แต่ต้องผสมให้เหลวลงอีกหน่อย เพราะมีแป้งหุ้มอยู่แล้วจะหนามากไป เอาลงทอดน้ำมันจนเหลืองดีแล้ว ตักออกใส่ตะแกรงไว้ชักไม้ที่เสียบออกเสีย แล้วเอาไม้ตอกมาหักทำโครงอย่างขนมกง แต่ทำเป็น ๓ เหลี่ยมยอดแหลมเป็นฝาชีเช่นเดียวกัน เสร็จแล้วมีฝอยหุ้มอย่างขนมกง

๓. ขนมชะมด ไส้ทำด้วย ถั่วเขียว หรือ ถั่วทอง ถั่วเอามาบดด้วยของหนักให้แตกทุกเม็ด เอาลงแช่น้ำไว้สัก ๖ ชั่วโมง แล้วเอาลงล้างน้ำให้เปลือกหลุดออกหมด แล้วเอาขึ้นนึ่งให้สุก หรือต้มก็ได้ แล้วเอาขึ้นโขลก ใส่เกลือพอเค็มกร่อย ๆ ช่างบางคน

ใส่พริกไทยด้วย โขลกไปจนเหนียวบั้นก้อนได้ (ไม่ใช่กวนอย่างไส้ขนมเทียนนมสาว) เสร็จแล้วบั้นเป็นรูปกลม ๆ อย่างขนมสามเกลอ แต่ไม่ต้องหุ้มแป้ง ใช้ไม้เสียบติดกันเป็นรูปก้อนเส้า เสร็จแล้วเอาลงชุบแป้งอย่างทอดขนมกง แต่ต้องผสมให้ข้นมากกว่า ทอดน้ำมันสุกเหลืองดีแล้ว หุ้มฝอยอย่างขนมสามเกลอ

๔. ขนมโพรงแสม ใช้แป้งข้าวเจ้ากับแป้งข้าวเหนียวอย่างละส่วนเท่ากัน หรือจะใช้ข้าวเจ้ากับข้าวเหนียวอย่างละเท่ากันผสมกันแล้วตำ หรือโม่ไม่ให้ละเอียด พร้อมกันทีเดียวก็ได้ ห่อผ้าทับให้แห้ง แล้วบั้นเป็นลูกกลม ต้มหรือนึ่งให้สุกอย่างแป้งขนมจีนใส่ครกโขลกให้แป้งที่สุกกับดิบเข้ากัน น้ำกะทิ เคี่ยวจนแตกมันข้นนวดกับแป้งจนเข้ากันดีใส่เกลือพอเค็มกร่อย ๆ แล้วนวดต่อไปจนเหนียว เหมือนแป้งทำข้าวเกรียบว่าว แล้วเอามาแผ่คลึงด้วยไม้กระบอกไม้ไผ่บนใบตองสด หนาราวครึ่งเซ็นต์กว่า ๆ ตัดไม้กระบอกโตวัดผ่าศูนย์กลางราว ๖ เซ็นต์หรือกว่านั้นยาวราว ๒๐ เซ็นต์ หลาย ๆ อัน ตามแต่จะทำขนมมากน้อยเอาแป้งที่แผ่หุ้มเข้ากันกับไม้กระบอก บีบประสานให้ติดเชื่อมกันสนิทแล้วค่อย ๆ คลึงไม้หุ้มแป้ง ดูจนแป้งมีความสม่ำเสมอกัน ตัดส่วนที่ยาวออกให้เสมอกับไม้กระบอก แล้วเอาลงทอดน้ำมันที่ร้อนจัด (ทอดทั้งไม้กระบอกด้วย) ได้ถามเขาว่าทำไมจึงต้องทอดทั้งกระบอกเขาอธิบายว่า แป้งยังอ่อนถ้าถอดกระบอกออกแล้วเอาลงทอดจะไม่เป็นโพรงกลมงาม เมื่อทอดแป้งสุกจะกลมงามตามรูปกระบอก และหลวมตัว เอาไม้เขี่ยกระบอกออกเหลือแต่เนื้อขนมทอดต่อไปจนเหลืองนวลก็ตักขึ้นผึ่งลมไว้ให้เย็น เอาน้ำตาลโตนดที่ขาวดี เติมน้ำนิดหนึ่ง เคี่ยวให้แก่เป็นยาง แล้วเอาลงมาคนด้วยพายจนคืนตัว ตักโรยบนขนมที่ทอดแล้วให้เป็นเส้น ๆ ทำเป็นรูปตาข่ายหรือดอกดวงอย่างไรแล้วแต่ช่างจะประดิษฐ์ อย่างโรยน้ำตาลขนมนางเล็ด น้ำตาลที่โรยนี้ พอโรยเสร็จก็ให้แห้งทันทีจึงดีและเก็บไว้ได้นานไม่ชื้น

ต่อนี้ไปก็มี กะละแม ข้าวเหนียวแดง ข้าวเหนียวแก้ว ลางแห่งก็ขาดขนมชั้นไม่ได้เพราะมันมีหลาย ๆ ชั้น เป็นมงคลแก่คู่บ่าวสาว

ภาคผนวก ๒

พิธีปูที่นอน

(คัดจากหนังสือประวัติเจ้าพระยายมราช—ปั้น สุขุม ซึ่งเป็นพระนิพนธ์ของพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ)

อันคู่ผัวเมียซึ่งสมควรจะเป็นผู้ปูที่นอนให้บ่าวสาวนั้น ต้องทรงคุณสมบัติประกอบกันหลายอย่าง เป็นต้น แต่ต้องได้อยู่ด้วยกันอย่างเป็นคู่ผัวตัวเมียมาแต่ยังเป็น หนุ่มสาว จนแก่ด้วยกันอย่าง ๑ อยู่เป็นสุขสำราญร่วมใจกันมามิได้ร้าวฉานอย่าง ๑ สามารถตั้งตัวได้เป็นหลักฐานและมีบุตรธิดาที่จะสืบสกุลวงศ์อย่าง ๑ และเป็นผู้อยู่ในศีลธรรมด้วยอย่าง ๑ ถ้าว่าโดยย่อคือผู้ซึ่งทรงคุณสมควรจะเป็นเยี่ยงอย่าง แก่ บ่าว สาว เมื่อ อยู่ ด้วย กัน ต่อไป ผู้ปกครองทั้ง ๒ ฝ่ายจึงปรึกษาหาคู่ผัวเมีย ซึ่งทรงคุณเช่นว่ามาเป็นที่ผู้ปูที่นอน และประสิทธิ์พรให้คุณสมบัติของตนแก่บ่าวสาว ก็แต่คู่ผัวเมียซึ่งสมบูรณ์คุณสมบัติเช่นนั้นหายาก บางคู่มีคุณอย่างอื่นบริบูรณ์แต่ผัวกลัวเมียเกินขนาด ผู้ปกครองฝ่ายเจ้าบ่าวก็มักรังเกียจ ถ้าผู้ผัวมีเมียน้อย ผู้ปกครองฝ่ายเจ้าสาวก็มักรังเกียจ เมื่อเลือกจึงต้องปรึกษาหารือให้พร้อมใจกันว่าจะเชิญคู่ไหน ส่วนผู้ที่ได้รับเชิญก็ย่อมรับทำให้ด้วยความยินดี เพราะเหมือนกับได้รับความยกย่องของมหาชนว่าเป็นผู้ทรงความดีอันควรเป็นผู้นับถือ แต่ก็มีเสี่ยงภัยอยู่บ้าง แม้ผัวเมียคู่นั้นไปเกิดแตกร้าวกันขึ้นภายหลังเขาก็ไม่เชิญอีกต่อไป คล้าย กับ ถูก ถอด หรือคู่ใดถึงความตายไปคนหนึ่ง คนที่ยังอยู่ก็ไม่ได้รับเชิญอีก เปรียบเหมือนถูกปลดขาดจากหน้าที่ ด้วยเหตุเหล่านี้ คู่ผัวเมียซึ่งคนชอบเชิญปูที่นอนบ่าวสาวในสมัยหนึ่งจึงไม่มีมากนัก

อนึ่ง การปูที่นอนบ่าวสาวนั้นมีแบบพิธีมาแต่โบราณ ผู้จะปูที่นอนบ่าวสาวต้องเรียนให้รู้ตำราด้วย เมื่อแต่งงานเจ้าพระยายมราชกับท่านผู้หญิงตลับ ข้าพเจ้าไม่ได้เห็นพิธีปูที่นอน เพราะไปรดน้ำเมื่อตอนบ่าย พิธีปูที่นอนเขาทำเวลาค่ำราว ๒๑ นาฬิกา มาได้เห็นพิธีนั้นเป็นครั้งแรกเมื่อแต่งงานหม่อนเจ้าจุลดิศลูกชายใหญ่ของข้าพเจ้ากับนางสาว แช่ม เปาโรหิต (น้องเจ้าพระยามุขมนตรี อวบ) ทั้ง ๒ ฝ่ายพร้อมใจกันเชิญพระยาพฤฒาธิบดี (ปลอด) กับคุณหญิงหนูพฤฒาธิบดีอายุกว่า ๖๐ ปีแล้วทั้ง ๒ คนเป็นผู้ปูที่นอนบ่าวสาว เมื่อถึงเวลาจะทำพิธี ข้าพเจ้ากับพวกญาติเข้าไปนั่งคอยดูอยู่ในห้องนอนหลายคน นั่งอยู่

กับพื้นด้วยกันทั้งนั้น พอถึงเวลาเริ่มการพิธี พระยาพฤฒาฯก็ลุกขึ้นยืนร้องถามข้อความต่าง ๆ และมีทนายคอยตอบ จะเรียงคำตามที่ยังจำได้ดังนี้

พระยาพฤฒา ฯ "ถึงฤกษ์ดีหรือยัง"

ทนาย "ถึงแล้วขอรับ"

พระยาพฤฒา ฯ "นายบุญมั่นมาแล้วหรือยัง"

ทนาย "มาแล้วขอรับ"

พระยาพฤฒา ฯ "ก็นายบุญคงเล่า มาแล้วหรือยัง"

ทนาย "มาแล้วขอรับ"

แล้วถามถึงคนที่ชื่อเป็นสวัสดิมงคลอย่างอื่นต่อไปอีกสักสามสี่คนทนายก็รับ ว่ามาแล้วทุกครั้ง เมื่อถามเสร็จแล้วพระยาพฤฒา ฯ ลงนั่งหันหน้าไปพูดกับคุณหญิงหนูว่า "ถึงฤกษ์ดีแล้ว ผู้จะมาช่วยอำนวยพรก็มาพร้อมกันแล้ว เรามาช่วยปูที่นอนให้เถิดแม่หนู" ว่าแล้วก็ช่วยกันปูที่นอนจนเรียบร้อย แล้วพระยาพฤฒา ฯ กับคุณหญิงหนูก็ขึ้นไปนั่งเคียงกันบนที่นอนหันหน้าไปทางข้างหัวนอน ให้พระสวดมนต์ด้วยกันสักครู่หนึ่ง พอจบแล้วก็ลงนอนเคียงกันบนที่นอนให้พรบ่าวสาวเป็นคำสนทนากันและกันเป็นทำนองดังนี้

พระยาพฤฒา ฯ ที่นอนน่านอน ใครนอนเห็นจะอยู่เย็นเป็นสุขสบายอายุยืนนะแม่หนู

คุณหญิงหนู สบายนักคะ ถ้าใครนอนที่นอนนี้คงจะเกิดทรัพย์สินมากมูลพูลเขา มีลูกเต้าน่ารักน่าชม

ให้พรโดยกระบวนสนทนาเช่นนี้อีกหลายอย่างจนจบบทให้พรแล้วนอนหลับตานิ่งเหมือนกับหลับอยู่สักครู่หนึ่งก็ลงจากเตียงเป็นเสร็จพิธี.

ภาคผนวก ๓

ก. คำหยอกบ่าว หยอกสาว ภาคพายัพ

(อาจารณ์โสพิศ สุขเกษม แห่งเชียงใหม่ เอื้อเฟื้อจดมาให้)

นายแสง มนวิทูร ช่วยสอบทาน

ชาย. ขดมาเพ้เต๊อะ นั่งเม๊อะอิงเสา ขดมาลับเงา เก๋าหลังห้อข้า ฯ

หญิง. นั่งเป๋นปุ๊ก ลุกขึ้นเป๋นโหล เจ้าจี๋บ่าโอ ซ้อนสี่ซ้อนห้า ฯ

ชาย. ขดมาเพ้เต๊อะ นั่งเม๊อะอิงกั๋น ไผหันจ้างมัน ข้าตึงจะได้ ฯ

หญิง. มีหนึ่งแล้ว ใค่แอ้มแถมสาม บ่กั๋วปาฮาม ตึงของเก่าเก๊อ ฯ

ชาย. }
หญิง. } มีนึ่งแล้ว ใค่แอ้มแถมสอง ขี่เฮือน้ำนอง ซ้อนสองจ้างหล้ม ฯ

ชาย. ขอนั่งหนี้สักวา ถ้าปี่อ้ายเป็นมา บ่หล้างว่าหยัง ฯ

หญิง. ข้าคนเค้น เค้นก็บ่มีตี่ค้าง ฮ้างบ่มีตี่เอา เสเลเมาบ่มีตี้เอ๊อ จ้าดเจ๊อข้าคนบ่งาม ฯ

ชาย. หมดซ้อยล้อย บ่เป๋นของไผ หมดใสไว เหมือนไก่แม่ลูกหน้อย ฯ

หญิง. หมดซ้อยล้อย เหมือนก๋างวิหาร บ่าวจี๋บ่ปาน พ่อฮ้างบ่ข้อง ฯ

ชาย. ตะคืนวันนั้น ข้าหันกับต๋า ตะคืนวันวา จะดาใค่แจ้ง ต๋าปอแดง เหมือนแต้พิกนก
ติ๋นฟ้ายก เป๊นเลิกลากั๋น ก๊อยหลับเมื่อวันเหมือนกันตึงข้า ฯ

หญิง. คนงามคนดี เป๊นตึงจ้างว่า เหมือนต้าควายลง ฯ

ชาย. ใค่ติดถ๋าติดแถ เหมือนแหติดข่าย เหมือนบ่าโอติดเปือก เหมือนเหลือกติดควาย
เป๋นเส้นเป๋นสาย เหมือนฮูตั๊งบ่อง ฯ

หญิง. บ่เป๋นแม่ฮ้าง แม่เฮือนกับไผ เป๊นเล่าลือไป เป๋นสาวเค้นบ้าน ฯ

ชาย. กอนข้าบ่จ้างว่า ต๋ายฮ่าตะเมิน ต๋ายต๊กเกิ๋น เมื่อยามหน้อยต๋ายต๋กดอย เมื่อยามเค้น ฯ

หญิง. เป๋นแม่ฮ้างแม่เฮือนกับผี เอาหยังมามี คนน้ำเหมือนข้า ฯ

ชาย. ใค่ใจ๋เอาเต๊อะ ใค่ใจ๋เอาเหีย สองคนผัวเมีย แอ่วบ้านแม่เฒ่า ฯ

หญิง. เป้นมีแล้ว ยังบ่เอาเหีย สองคนผัวเมีย ซิฮังมดส้ม ฯ

ชาย. งามแอ้วแหล้ว เหมือนแก้วเมืองแป้ ผ่อบ่าแน่ เหมือนเตวะดา ฯ

หญิง. เวลาเจ๊า แว่ใต้แว่เหนือ เมื่อไก้จะเมือ แว่หากู้อ้อน ฯ

ชาย. บ่มีสักหนิด บ่ติดสักกาย เป้นบ่าวบ่ดาย พ้อมเป้นจาวบ้าน ฯ

ชาย. } กอนเป้นของชาย ข้าจักต่อซื้อ แต่มตั๊ดก้า ห้อบั่นคำ เงินบ่มีซื้อ เอาตัวเข้า
หญิง. } ขัน ต่ายเสียจ้างมัน บ่น้อยใจ่ข้า ฯ

ชาย. กันบ่ได้น้อง จักหนีไปต่าย ตี้ก่างเกาะทราย แฮ้งก่าบ่หย้อ ฯ

หญิง. หย้อไหนก็หวิด ติดไหนก็ว้าง เหมือนก้างเฒ่า หวิดเฟย ฯ

ชาย. หย้อไหนก็หวิด ติดไหนก็จ้อย สีดำมอย มันตึงจะเค็น ฯ

หญิง. ใค่มัดติ๊ดขนก้ิว ริ้วติ๊ดขนต่ำ เหมือนตอดไพคา ติ๊ดไม้ดูกก้าน ฯ

ชาย. กำปากว่าแต๊ ใจ่ในบ่ต่าม พู่เอางาม น้ำใส่ซ่วยหน้า ฯ

หญิง. นั่งก๊อกง้อก มือป๊อกส้นขา ไปตี้ไหนมา เด้กปอปั่นอี้ ฯ

ชาย. เป้นแมวลี้ก้า ฯ

หญิง. อีแปวล้อ ตึงบ่แอ้มเถา ฯ

ชาย. อย่าละล่ามไว้ ห้อมันเป๋องป่อ หวันลำคอ ติ๊ดเก๊าเสาดั้ง ฯ

หญิง. ปากพู่แล้ว ก็แล้วตึงใจ่ ปากพู่ใด่ ใจ่ก็พู่อั้น ฯ

ชาย. กันข้าได้ไป ตึงบ่ห้อได้ตุ๊กยาก บ่ห้อติ้นปาดหางมอง ก่วยสามต่าไม้กานสาม บ้อย บ่ห้อได้ปาดบ่าน้อง ฯ

หญิง. บ่เป่นแม่ฮ้าง แม่เฮือนกับไผ เป่นเสียเมื่อใด บ่ฮู้สักหน้อย ฯ

ชาย. ต้นไม้ใหญ่แต๊ ว่าบ่มีผี คนงามคนดี ว่าบ่มีเจ้า ฯ

หญิง. สะปายผ้าป๊ก เหน็บดอกหอมไก่ ก้อยโตยจายไป แกว่งแขนแบกจ้อง สะว้านผ้าเขียว เตวตางฮ่วมห้อง เก้าผมบั่นโมยอั่วจ๊อง ยามเป้นมาหัน หวังป๊กับน้อง ยามเมือเจ้าปาเดิน ใจ่ดีเต๊าจ้างบ่อ้างสะเสริญ เหมือนกันได้เงิน สองสามหมื่นตื๊อ จักมีไผไหน เอาสังมาปั่นยื่นหื้อ ว่าตัวยิงฤาบ่รับ ฯ

สะบันงายม หลามป่ายใบห้น ไผว่าอื่นายคนงาม บ่มักจื๊น น้ำใจ่ใคใส่ก็กำตืน ฯ

ชาย. กอนนายว่าแต๊ ข้าก็แอ้แต่ เหมือนก่องกับแน ปั๊ดกั่นซิงหม้อง ฯ

คำแปล

ชาย. กระเถิบมาทางนี้เถิด มานั่งพิงเสา กระเถิบมาให้บังเงาเกาหลังให้พี่ ฯ

หญิง. เวลานั่งลงหญิงตามเบื่นพรวน ลุกขึ้นหญิงตามอีกเบื่นโหล เจ้าดอกส้มโอเรื่มผลิ (จี๋) มีตั้งสี่ห้าคน ฯ

ชาย. กระเถิบมาทางนี้เถิด มานั่งพิงหลังกัน ใครเห็นก็ช่างมัน ฉันจะทำให้ได้ ฯ

หญิง. มีหนึ่งแล้ว อยากมีอีกสาม ไม่กลัวหลุดมือไป ทั้งของเก่า ๆ ด้วยหรือ ฯ

ชาย. }
หญิง. } มีหนึ่งแล้ว อยากมีอีกสอง ขี่เรือน้ำนอง สองคนลงลำเดียวมักล่ม ฯ

ชาย. ขอนั่งตรงนี้ประเดี๋ยว ถ้าพี่ชาย (ผัว) เขามา คงไม่ว่าอะไร ฯ

หญิง. ฉันคนตกค้าง ตกค้างก็ไม่ที่ที่อาศัย ร้างไม่มีที่เอา ร้องเพลงเสเลเมาก็ไม่มีใครรับ ชาติเชื้อของฉันไม่ใช่คนสวย ฯ

ชาย. หมดจดแช่มช้อย ไม่เบื่นของใคร หมดจดสดใสเหมือนไก่แม่เล้า ฯ

หญิง. หมดจดเหมือนกลางวิหาร หนุ่มน้อยไม่พ้องพาน พ่อหม้ายไม่เคยเกี่ยวข้อง ฯ

ชาย. คืนก่อน ข้าเห็นกับตา คืนวันวาน เกือบจะสว่าง จนตาแดงเหมือนสีพริกขี้หนู พอรุ่งสางตีนพ้าเบิก เขาจึงเลิกลากัน นอนเอาเมื่อกลางวัน เหมือนกันกับพี่ ฯ

หญิง. คนสวยนี่ละช่างพูดง่าย เหมือนท่าน้ำที่ควายลง ฯ

ชาย. อยากอยู่ใกล้ ๆ เหมือนแหติดข่าย เหมือนส้มโอติดเปลือก เหมือนฝูงเหลือบติดควาย ติดต่อตลอด เหมือนรูในกระบอกไม้กระทู้รั้ว ฯ

หญิง. ไม่เคยเบื่นแม่หม้าย ไม่เคยเบื่นแม่เรือนกับใคร เขาเล่าลือกันว่าเบื่นสาวแก่ตกค้าง ฯ

ชาย. ถ้าฉันไม่ช่างพูด คงแย่ไปนานแล้ว ตายตกเกรื่นเมื่อเล็ก ๆ ตายตกภูเขาเมื่อเบื่น คนตกค้างแล้ว ฯ

หญิง. เบื่นแม่หม้าย แม่เรือนกับผี คนอย่างฉัน จะเอาอะไรมามั่งมี ฯ

ชาย. รีบ ๆ จัดการสู่ขอกันเสีย แล้วสองคนผัวเมีย จะพากันไปหาพ่อเฒ่าแม่เฒ่า ฯ

หญิง. มีคนรักแล้ว ทำไมไม่แต่งงานเสีย สองคนผัวเมีย ช่วยกันสอยรังมดแดง ฯ

ชาย. สวยเหมือนแก้วเมืองแพร่ ดูไม่แน่เหมือนเทวดา ฯ

หญิง. ตอนเช้า ๆ แวะบ้านใต้ บ้านเหนือ พอเวลาจะกลับยังแวะหาคนรักอีก ฯ

ชาย ไม่มีสักคน ไม่เคยติดต่อใครเลย เบื่นหนุ่มเหมือนกับชาวบ้านทั้งหลายเท่านั้น ฯ

หญิง. ถ้าเบื่นของชาย พี่จะขอซื้อ ถ้าเงินไม่มีจะซื้อ จะเอาตัวเข้าต่อเบื่นประกันตายเสีย ช่างมัน จะไม่เสียใจเลย ฯ

ชาย. ถ้าไม่ได้น้อง จะหนีไปตาย ที่กลางเกาะทวาย อันเบื่นที่ซึ่งแร้งกาไม่สามารถไปพบเห็น ฯ

หญิง. ไปติดต่อที่ไหนก็พลาด ติดต่อที่ไหนก็ผิดหวัง เหมือนค่างแก่กระโดดจับย่านไทรไม่ทัน ฯ

ชาย. คว้าไหนก็หลุด ติดต่อทางไหนก็ไม่ได้ แม่สีดำขำฉันคงจะต้องตกค้าง ฯ

หญิง. อยากผูกติดขนคิ้ว ผูกติดขนตา เหมือนตอกกรองคา ติดไม้ตับ ฯ

ชาย. ปากว่าจริง ใจภายในไม่ตาม พูดเอาแต่ดี ๆ เหมือนเอาน้ำใสล้างหน้า ฯ

หญิง. นั่งยอง ๆ มือเคาะขา ไปไหนมา จนดึกดื่นบ่านนี้ ฯ

ชาย. เขามีแล้วมัง ? (ใช้คำผวนว่า แม้วลี คือ มีแล้ว) ฯ

หญิง. อื พอแล้ว ไม่เอาอีก ฯ (ใช้คำผวน แปวล้อ คือ ปอแล้ว=พอแอมเถา คือ ไม่เอาแถม)

ชาย. อย่าปล่อยไว้ให้เปลืองเชือกปอ (หมายถึงไม่ให้เสียเวลา) รีบผูกคอติดต้นเสาดั้งเสีย ฯ

หญิง. ปากพูดแล้ว ต้องตรงกับใจด้วย ปากว่าอย่างไร ใจต้องว่าอย่างนั้น ฯ

ชาย. ถ้าฉันได้ไป ไม่ให้ทุกข์ยาก จะไม่ให้เท้าได้พาดหางครกกะเดือง ตะกร้าสามตาไม้คานสามปล้อง จะไม่ให้มาพาดบ่าน้อง ฯ

หญิง. ไม่เบื่นแม่ร้าง แม่เรือนกับใคร เบื่นไปเมื่อไร ไม่รู้เลย ฯ

ชาย. ต้นไม้ใหญ่จริง ว่าไม่มีผี คนงามคนดีว่าไม่มีเจ้าของ ฯ

หญิง. สะพายห่อผ้า ทัดดอกหอมไกล ค่อยตามชายไป แขว่งแขนแบกร่ม สไบเขียว เฉวียงบ่า เดินทางร่วมกัน เกล้าผมมวยใส่ซ้อง ยามเขามาเห็นว่าเป็นพี่กับน้อง ยามเมื่อพี่พาเดินจิตใจเบิกบาน ไม่ต้องสรรเสริญ เหมือนกับได้เงิน สองสามหมื่นโกฏิ จะมีใครที่ไหน เอาอะไรมายื่นให้ ว่าหญิงหรือจะไม่รับ ฯ

กระดังงาหรุบ บานจนถึงปลาย มองไม่เห็นใบ ใครว่าคนสวยไม่ชอบเนื้อใจจะหยากกินทีละชั้น ฯ

ชาย. ถ้าจริงดังนั้น ข้าก็ตกลง เหมาะสมเหมือนกลองกับบีรับจังหวะกัน ฯ

ข ความเว้าสาว ภาคอีสาน

(ด้วยความเอื้อเฟื้อของ อาจารย์บรรจบ พันธุเมธา
นายสมเกียรติ สุวรรณกุฏ และนายประยูร ปลื้มมนัส)

ประเพณีเกี้ยวสาวของชาวอีสาน โดยมากเจ้าบ่าวไปเล่นกับเจ้าสาวในตอนกลางคืน เนื่องจากตอนกลางวันเจ้าบ่าวไม่ค่อยมีเวลาว่าง เพราะต่างก็ออกไปทำไร่ไถนาตามที่ต่าง ๆ พอตอนเย็นเจ้าบ่าวกลับมาบ้านก็มีเวลาพักผ่อนบ้าง ส่วนเจ้าสาวนั้นตอนกลางคืนสักจะมารวมกันปั่นฝ้ายที่ชาวบ้านเรียกว่า ลงข่วง หรือไม่ก็ช่วยกันตำข้าวซึ่งเป็นโอกาสที่เจ้าบ่าวไปเกี้ยวในขณะที่เจ้าสาวกำลังทำงานนี้ แต่บางทีเจ้าบ่าวก็อาจจะขึ้นไปเกี้ยวเจ้าสาวบนบ้านของเจ้าสาวเลยก็ได้ ทั้งนี้แล้วแต่โอกาส ประเพณีนี้เป็นมาตั้งแต่สมัยโบราณ แต่ปัจจุบันไม่ค่อยจะมี ถ้ามีก็ตามชนบทที่ยังรักษาประเพณีเดิมไว้บ้างเป็นบางแห่ง

ขณะที่เจ้าบ่าวไปถึงบ้านเจ้าสาว ก่อนอื่นต้องพูดจาสนทนากับแม่เจ้าสาวเสียก่อน

เจ้าบ่าว. แม่เฒ่า นอนแล้วบ่

แม่เจ้าสาว. นอนแล้ว แมนไผนอมาเดิกดื่นเที่ยงคืน เป็นเหตุห้อนประการแท้สิ่งใด นอขอเชิญขึ้นเทิงบ้านก่อนติหล่า เป็นจั่งใด เดี๋ยวนี้การงานพอได้อยู่ได้กินบ้อ

เจ้าบ่าว. โอย พอปานนั่นแหลวแม่ พอกุ้มปากกุ้มท่อง

แม่เจ้าสาว เจ้ามาเล่นหรือมาเที่ยวซื่อบ่หล่า

เจ้าบ่าว. ความมักความฮักมากุ้มคือกระซุ่มงุมหัว ความมักความฮักมาพอคือกระทองุมไว้สิบปีจั่งได้มาเห็นหน้า ซาวพรรษาจึงเห็นกันเทือหนึ่ง ปุกมาให้เห็นหน้าเห็นตาแน่ทอนแม่

แม่เจ้าสาว เอ้อ แม่สิลองปุกมันเบิ่งก่อน บ่แม่นมันนอนแล้วบ้อ อีหลา ๆ

เจ้าสาว. เหอ อีหยังแม่ยังบ่ทันนอน

แม่เจ้าสาว. เผิ่นมาเล่นหนำ

เจ้าสาว. มา ฮีบมา ดอมนางสิแต้มแต่ง สีจัดแจง แต่พอมดอมเจ้าผู้เดียว

เจ้าบ่าว. คันเจ้ามีสองแล้วอย่าลืมแนวข้าวไฮ่เลอ คันเจ้ามีน้อยสิขอต้อนฮับมือ คันเจ้ามีสองซ่อนขอซอนสามสิได้แน่บ่เบ้นหยัง คันเจ้ามีสี่ซ่อนขอซอนห่าแน่

เจ้าสาว. โอยน้องนี่กะปอดอ้อยส้อยคือดังอ้อยกางกอ กาบกะบ่ห่อ หน่อหน่อยกะบ่ชอน ซู่กะบ่ซ่อนผัวน้องกะบ่มีดอก

เจ้าบ่าว. คันหว่าบ่มิสองซ่อนเชิงแพสั่งมาก่อน หรือว่าลูกเจ้าด้านหรือว่าหลานเจ้าด๊อแพเจ้าจั่งก่านเชิง

เจ้าสาว. โอยน้องนี่เบ็นดั่งไม่ลำเดียวต้นเดียวแหล่ว เคือกะบ่เกี่ยวตัวน้องน้องกะอยู่เดียว

เจ้าบ่าว. คันแม่นเบ็นจั่งสั่นกระสิบส่วนบุญหัว เอาแต่สายคอจัวสิค่อยแคนขันน้ำโอยข่อยคิดต่อเจ้าคือตอตั้งต่อไถ คิดต่อเจ้าคือเผิ่งต่อคางไล เบ็นจั่งใดน้องเอย คันแม่นเบ็นตาได้สิสานไซลงใส่ไล คันบ่เบ็นตาได้สิคอนข่องเบ่าคาย

เจ้าสาว. โอย บ่ตี่ว่าน้องฮูปฮ่างอายคึง คือลิงกังอยู่เทิงกกไม้ บ่มีไผอยากได้เบ็นมิ่งเมียขวัญ บ่มีไผอยากได้แก้วมิ่งเมียดอกนา

เจ้าบ่าว. โอย ข่อยมักเจ้าตั้งแต่อยู่โฮงเฮียน ตั้งแต่เฮียน กอ ขอ นำกันกับเจ้าสิบผู้สาวชาวแม่หม่าย บ่ท่อกะโปรงลายของน้องมาส่าย สิบผู้มานั่งแหนแสนผู้มานั่งเว่า บ่ถ่อเจ้าผู้นั่งนำดอกนา

เจ้าสาว. ฮือ อย่าสิตี่แถลงหล่มตงบ่มีกะตี่หมื่นหลายเถิน ดินบ่จื่อสามาได้หมื่นตมแท้เด

เจ้าบ่าว. โอย บ่แหม่นตี่แถลงเว้าเอาเลามาปูกหรอก ปากจั่งใด๋หัวใจกะจั่งสั้นปากก่าวแล่วมายม่างกะบ่เบ็นหรอกนา

เจ้าสาว. บ่อเชื่อดอก สัญจำ ผู้ซายนี้คือกวยกะต่าท่าง ถีมใส่น้ำไหลเข้าสู่ทางหลายถ้างยามหลายบ่อน ผุ้นกะท่างที่กะท่างไหลเข้าสู่ทาง

เจ้าบ่าว. โอย สัญจ่ำ ผู้ซายนี้ถือดังหีนหนักหน่วงตั๋ว ถีมใส่น้ำจมตั้งกะบ่ฟูซายนี้เปรียบเสมือนบ่าแข็ง ข่อนในนาน้ำเขินขาดคันน้องบ่ถีมใส่น้ำเข็งนั้นสิเหล่าตายไล

เจ้าสาว. เอาแต่บูฮานน้องซาตาคาดได้ฮ่วมกันแหล่ว คันแม่นบุญบ่ฮอดยอดบ่เกี้ยวแสนสิผื้นกะเหล่ามาย

เจ้าบ่าว. อ้ายนี่ ผาถนาห่อยนำฮอยสู่บาดหย่าง ผาถนาหยาดน้ำนำเจ้าสู่ห่มโพธิ์

เจ้าสาว. คันอ้ายมักน่องให้เหลียวเบิ่งเดือนดาว เดือนดาวเส่าเซาสาเว้าผู้ใหม่เดือนดาวใส่ส่องแจ้ง แงงเจ้าเบิดบ่เบื่น

คันอ้ายมักน้อง แกงหอยให้มันเปื่อย แกงปาให้เปื่อยก้าง แกงซ่างให้เปื่อยงา

เจ้าบ่าว. โอ๊ย แม่นจังใด๋กะสิอดสาสู่ลงผู้นำน้องนาดเหล่ว

คันข่อยได้เจ้าไปไฮ่กะสิแล่นก่อนกา ไปนากะสิแล่นก่อนไก่บ่ได้บั๊นเข่าใหญ่ลงท่องกะสิไป

เจ้าสาว. อยากได้น้องกะให้พ่อแม่มาขอสิว่าหยัง เดี๋ยวนี่กะเดิกดื่นเที่ยงคืนแล้ว

เจ้าบ่าว. คันว่าจั่งสั้นกะสิลาเมือถ่อนนั่นแหล่ว

ให้เจ้าอยู่ดีถ่อนบังอรน้องพี่ ให้เจ้าสุขอยู่ส่วนครบถ้วนทุกอัน

เจ้าสาว. เออเมือกะเมือสา. อย่าได้สะหลุดต้องหินแฮ่กางทาง อย่าได้มีสะหลุดต้องหีนบางกางห่วย เจ้าหลวบหล่วยไปแล้วค่อยอยู่ดีเลอ

(ตอนนี้เจ้าบ่าวกลับ เจ้าสาวก็เข้าไปนอน)

คำแปลคำเกี้ยวหญิงภาคอีสานเป็นคำไทยภาคกลาง

(นายทอง ไชยชาติ เอื้อเฟื้อช่วยแปลให้)

เจ้าบ่าว. สวัสดี คุณแม่ (คำว่าแม่เฒ่าทางภาคอีสานนั้น หมายถึงผู้หญิงชราทั่วๆไปด้วย และหมายถึงคำที่ลูกเขยเรียกแม่ยายของเขาโดยตรงด้วย) นอนแล้วหรือครับ

แม่เจ้าสาว. นอนแล้วจ๊ะ ใครนะมาจนดึกดื่นเที่ยงคืนแล้วมีเรื่องเดือดร้อนอะไรหรือจ๊ะ เชิญขึ้นบนบ้านก่อนซิลูก การงานที่ลูกทำอยู่ขณะนี้พอครองชีพหรือจ๊ะ

เจ้าบ่าว. โอ ! ก็พอได้เลี้ยงปากเลี้ยงท้องไปงั้นแหละคุณแม่ครับ จะเอาให้สมบูรณ์นักก็ไม่ได้

แม่เจ้าสาว. ขณะนี้ ลูกมาเที่ยวเล่นเฉย ๆ หรือจ๊ะ

เจ้าบ่าว. ลูกมีเรื่องกลัดกลุ้มด้วยความรักความปรารถนา เหมือนส่มครอบศีรษะและมีความรักความปรารถนามากพอเหมือนกะทอครอบไว้เป็นเวลานาน ตั้ง ๑๐ ปี ๒๐ ปี จึงได้มาเห็นหน้ากันครั้งหนึ่ง ดังนั้น ขอคุณแม่ได้กรุณาปลุก (บุตรสาวของคุณแม่) มาให้ลูกเห็นหน้าบ้างเถอะครับจะขอขอบพระคุณมาก

แม่เจ้าสาว. จ๊ะ ขอเวลาหน่อย แม่จะเรียกเขาดูก่อน หรือเขานอนหลับเสียแล้วก็ไม่ทราบ ขณะนั้นแม่เจ้าสาวจึงได้ร้องเรียกบุตรสาวของเขาขึ้นว่า หนูจ๋า ๆ

เจ้าสาว ขา มีเรื่องอะไรเกิดขึ้นหรือจ๊ะคุณแม่ หนูยังไม่หลับหรอกคะ

แม่เจ้าสาว. ออกมาที่นี่หน่อยจ๊ะ มีใครเขามาต้องการพบหนูแน่ะ

เจ้าสาว. พูดขึ้นเหมือนรู้ความหมายมาก่อนทันทีว่า มีใครมาก็เชิญซิจ๊ะ หนู เตรียมพร้อมเต็มที่ ที่จะต้อนรับด้วยความยินดีคะ

เจ้าบ่าว. ขณะเจ้าบ่าวพบเจ้าสาวแล้ว เจ้าบ่าวพูดเบ็นทีวอน รับรองขอโทษและพูดเปรียบเทียบต่อเจ้าสาวไปในทีว่าเมื่อน้องแต่งงานแล้ว ขออย่าได้ลืมพันธุ์ข้าวไร่เสียนะ ครั้นน้องมีบุตรเล็กพี่ยินดีรับรองเพื่ออุปการะเต็มที่ ครั้นน้องมีคู่ครองถึง ๒ คนแล้ว พี่ขอเบ็นคู่เคียงคนที่ ๓ จะได้บ้างไหม ครั้นน้องมีคู่ครองถึง ๔ คนแล้ว พี่ขอเบ็นคู่เคียงข้างคนที่ ๕ บ้างเบ็นไร

เจ้าสาว. อุ๊ย ขณะนี้น้องยังเบ็นโสดและบริสุทธิ์อยู่เหมือนต้นอ้อยที่ไร้กาบห่อหุ้มและไร้หน่อเล็ก ๆ แตกขึ้นแทรกแซงอยู่ในกลางกอของมันนั่นแหละคะ

เจ้าบ่าว. ไม่จริงมั้ง ดูซิ เวลานี้ชายผ้าน้องไงจึงมีรอยคาดชาย (จุดด่าง) เล่าจ๊ะ หรือบุตรหลานน้องด๊อด้านซุกซน ชายผ้าจึงเบ็นงั้นไป

เจ้าสาว. โอ! จริงนะคะ เวลานี้ น้องอยู่คนเดียวโดด หามีพันธะไม่เหมือนไม้ต้นเดียว ตั้งอยู่พื้นดิน ไร้เถาวัลย์พัวพันนั่นแหละคะ

เจ้าบ่าว. ถ้างั้นก็เป็นบุญหัวพี่ตั้ง ๑๐ ส่วน (บุญวาสนา) เปรียบเสมือนสามเณรรูปปฏิบัติพระอาจารย์ของตนดี ค่อย ๆ ประคองขันน้ำประเคนพระอาจารย์ ซึ่งเป็นเหตุให้พระอาจารย์โปรดปราน พี่หวังน้องเหมือนกระบือเตรียมคอของมันไว้ รอเวลาเข้าเทียมไถในเมื่อเจ้าของต้องการใช้มัน และเหมือนแมลงผึ้ง พยายามแสวงหาเกสรดอกไม้มาเสริมรวงรังของมันให้ขยายโตออกไป

เออเป็นไฉนนะน้อง ครั้นพี่มีหวังเหมือนมองเห็นปลาในน้ำ ก็จะได้ลงมือสานไซลงดักไว้ ถ้าตรงกันข้ามพี่ก็จะได้คอนข้องเปล่ากลับไปเสีย

เจ้าสาว. อุ๊ย น้องนะอาจถูกตำหนิว่ารูปร่างไม่สวยเหมือนลิงกังอยู่บนต้นไม้ ไม่มีใครต้องการไปเป็นมิ่งเมียขวัญ และไม่มีใครต้องการไปเป็นแก้วมิ่งเมียหรอกคะ

เจ้าบ่าว. โอ๋ ความหลังยังจำได้ พี่รักน้องนะ ตั้งแต่เป็นนักเรียน เรียน ก. ข. อยู่ในโรงเรียนด้วยกัน แต่นั้นมาถึงเวลานี้ แม้มีสาว ๆ ตั้ง ๑๐ คน หรือมีแม่หม้ายตั้ง ๒๐ คน หาเท่าน้องแต่งกายด้วยกระโปรงลายดอกมาส่ายให้พี่เห็นไม่ และแม้จะมีผู้มานั่งเผ้าเข้าร่วมวงสนทนา ตั้ง ๑๐ คน ๑๐๐,๐๐๐ คน ก็หาเท่าน้องนั่งอยู่ด้วยเพียงคนเดียวไม่

เจ้าสาว. ฮื้อ อย่าได้แกล้งยอมากไปนะคะ ที่นี่ไม่มีโคลนตมก็ทำเป็นเดินลื่นไปได้ และพื้นดินที่นี่ก็ไม่ชื้นแฉะอะไร ทำไมจึงได้เดินลื่นเหมือนเหยียบโคลนเล่าคะ

เจ้าบ่าว. โอ๋ ไม่ได้แกล้งพูดหว่านล้อมเหมือนเอาต้นเลามาปลูกหรอก ปากกับใจพี่ตรงกัน เมื่อพูดไปแล้วไม่ทำลายคำพูดตนเองหรอกนา

เจ้าสาว. อุ้ย ไม่เชื่อหรอกคะ อันสัจสัญญาของผู้ชายนี้ เหมือนตระกร้า ขณะทิ้งลงไปในน้ำซิน้ำรั่วเข้าได้รอบตัวหมด

เจ้าบ่าว. อ่อ สัจจสัญญาของผู้ชายนี้มีน้ำหนักเหมือนหินนะ ดูน้ำหนักหินซิ เมื่อทิ้งมันลงไปในน้ำมันก็จมดิ่งลงไปเลย หาลอยกลับขึ้นมาไม่

อนึ่ง ผู้ชายนี้เปรียบเหมือนปลาหมออยู่ในน้ำขอดกลางทุ่งนา เมื่อน้องไม่เมตตาปรานีจัดการย้ายเอาปลาหมอไปไว้ที่มีน้ำมาก ๆ ปลาหมอก็คงจะตายแน่ละ

เจ้าสาว. คะ แล้วแต่บุพเพสันนิวาส (พรหมลิขิต) ถ้าบุญวาสนาไม่ถึงหรือไม่มีสัมพันธ์กันในทางความรักแล้ว เหมือนเชือกที่ไม่กลืนเกลียวกัน แสนที่จะพยายามพื้นเท่าไร มันก็คลี่คลายขยายตัวของมันออกไป หากลืนเกลียวกันได้ไม่

เจ้าบ่าว. พี่ปรารถนาเพื่อติดตามน้องไปทุกผีก้าว และเมื่อน้องทำบุญกรวดน้ำใต้ร่มโพธิ์ต้นใด ๆ พี่ปรารถนาทำบุญกรวดน้ำตามน้องไปทุก ๆ ใต้ร่มโพธิ์ต้นนั้น ๆ

เจ้าสาว. เมื่อพี่รักน้องจริงให้พี่แหงนมองดูเดือนดาวบนฟ้าในเพลาราตรีถ้าเห็นรัศมีเดือนดาวเศร้าก็ให้เลิกทางสัมพันธ์กับน้องเสีย แล้วพี่ก็ไปหาคนอื่นต่อไปใหม่ ถ้าเห็นรัศมีเดือนดาวพราวผ่องส่องแสงงาม นั่นความหมายมั่นทางสัมพันธ์ก็ไม่รู้สึกเบื่อหน่ายจืดจางระหว่างกันเลย ครั้นพี่รักน้องเวลาพี่แกงหอยก็ให้เนื้อหอยเปื่อย เวลาพี่แกงปลาก็ให้ก้างปลาเปื่อยและถ้าพี่เอาช้างมาแกงก็ให้งาช้างเปื่อยนะคะ

เจ้าบ่าว. ยอมรับด้วยความปลาบปลื้มว่า ตกลง ๆ พี่จะอุตสาหะสู้ตามคำแนะนำของน้องทุกประการ เวลาไปไร่พี่ก็จะไปแต่เช้ามืด (ก่อนการ้องตอนเช้ามืด) เวลาไปทำนาพี่ก็จะรีบไปก่อนไก่ (ก่อนไก่ขันเวลาเช้ามืด) แม้ไม่ได้รับประทานข้าวก่อนเวลานั้น ก็จะทนความหิวไปได้

เจ้าสาว. เมื่อพี่ต้องการน้องจริง ก็ให้คุณพ่อคุณแม่ของพี่มาสู่ขอตามประเพณี จะไม่ว่าอะไรหรอก ขณะนี้ก็ดึกดื่นเที่ยงคืนแล้วคะ

เจ้าบ่าว. ครั้นน้องว่าดังนั้น พี่จะลากลับไปเท่านั้นแหละ ขอให้บังอรน้องรัก
ของพี่ อยู่สุขสบายดี ครบถ้วนทุกประการ

เจ้าสาว. เชิญเถอะคะ ขณะเดินกลับอย่าได้สดุดก้อนกรวดตามทางและอย่าได้ถูก
หินคมตามลำห้วย พี่รูปหล่อสุภาพเรียบร้อยจากน้องไปแล้ว ขอให้
อยู่สุขสบายดีนะคะ

ภาคผนวก ๔

แนวคำกล่าวของผู้เป็นเฒ่าแก่

(ด้วยความเอื้อเฟื้อของท่านผู้หนึ่งมีแก่ใจจดมาให้)

ท่านผู้เป็นเฒ่าแก่หมั้น ควรกล่าวคำที่เป็นมงคล เมื่อไปถึงบ้านเจ้าสาวนั่งเรียบร้อยแล้ว ก็พูดกับเฒ่าแก่ฝ่ายหญิงว่า "*ข้าพเจ้ามาในการมงคล ด้วยวันนี้เป็นวันฤกษ์งามยามดี ข้าพเจ้าจึงได้นำของหมั้น มาขอหมั้นแม่คนนั้น* (ออกชื่อ) *ซึ่งเป็นบุตรของท่านผู้นั้น* (ออกชื่อบิดามารดา) *ให้กับผู้นั้น* (ออกชื่อผู้ชาย) *ซึ่งเป็นบุตรท่านผู้นั้น* (ออกชื่อบิดามารดาฝ่ายชาย) *ขอท่านจงได้รับของหมั้นนี้ไว้ เพื่อเป็นเครื่องหมายแห่งความสุขความเจริญของบุคคลทั้งสองสิ้นกาลนาน*"

เมื่อได้กล่าวคำดังนี้จบลงแล้ว จึงมอบของหมั้นให้เฒ่าแก่ฝ่ายหญิงรับไป ครั้นเมื่อเฒ่าแก่ฝ่ายหญิงรับของหมั้นไปแล้ว หยุดรอให้เฒ่าแก่ฝ่ายหญิงเขาพูดบ้าง เมื่อเขาได้พูดแต่เพียงเล็กน้อยแล้วก็ดี หรือเขามิได้พูดก็ดี แปลว่ายังมิควรแก่เวลาที่จะกลับ จึงสมควรจะกล่าวต่อไปอีกเล็กน้อยว่า "*ข้าพเจ้ามีความยินดีที่ได้เห็นคุณสมบัติฝ่ายชายเป็นผู้มีความเจริญด้วยชาติสกุลอย่างนั้น ๆ แลเป็นผู้มีอายุได้เท่านั้น ๆ ซึ่งสมควรจะปกปักรักษาภรรยาให้ถึงความรุ่งเรืองทั้งส่วนตัวแลความเจริญแห่งสกุลทั้งสองได้ แลทั้งเป็นผู้บริบูรณ์ในความรู้วิชาอย่างนั้น ๆ อันเป็นที่หวังความเจริญ ซึ่งลาภยศสรรเสริญได้โดยสมบูรณ์ เมื่อข้าพเจ้าได้ทราบคุณสมบัติแห่งฝ่ายชายมาดังนี้ ข้าพเจ้าจึงปีติยินดีด้วยเป็นอันมาก*" (อนึ่ง ในความเจริญทั้ง ๓ อย่างนี้ ถ้าเราได้ทราบมาแต่อย่างเดียวหรือสองอย่าง ก็กล่าวไปเท่าที่ได้ทราบมาเท่านั้นก็ใช้ได้) ในที่สุดก็อำนวยพรให้แก่คนทั้งสองถึงพร้อมด้วย อายุ วรรณะ สุขะ พละ ประกอบด้วยลาภยศบริวารจงทุกประการ นี่เป็นเสร็จไปตอนหนึ่ง

ครั้นเมื่อสมควรแก่เวลาจะลากลับ ก็ควรบอกว่าการมงคลทั้งสอง ได้สำเร็จเรียบร้อยบริบูรณ์ทุกสิ่งทุกอย่างแล้ว ข้าพเจ้าขอลา สวัสดี.

เสร็จหน้าที่ของผู้เป็นเฒ่าแก่แต่เพียงเท่านี้.

ภาคผนวก ๕

แนวคำสอนให้โอวาทแก่สาวที่แต่งงานแล้ว ซึ่งข้าพเจ้าเรียบเรียง

บัดนี้เธอทั้งสองได้เข้าพิธีสมรส เปลี่ยนสภาพจากโสดมาเป็นผู้มีเหย้าเรือนแล้ว ในโอกาสเช่นนี้ ย่อมมีผู้ไปให้พรคือแสดงความปรารถนาดีต่อคู่บ่าวสาว จึงขออวยพรด้วยไมตรีจิต พร้อมทั้งให้โอวาทแนะนำให้เกิดความสุขความเจริญ เป็นอย่างผู้ใหญ่ที่มีความปรารถนาดีต่อเธอทั้งสอง

อันผู้ที่มีเหย้าเรือน ย่อมผิดกับผู้เป็นโสดในข้อสำคัญหลายอย่าง ธรรมดาสังคมไม่ว่าจะเป็นในครอบครัวหรือในสังคมใด ๆ จะอยู่เป็นปรกติเกิดความสุขความเจริญได้ก็ด้วยอาศัยที่มีความเชื่อไว้ใจกัน ว่าเฉพาะผู้เป็นสามีภริยาจะเชื่อกันได้ก็อยู่ที่ต่างฝ่ายมีศีลสัตย์ซื่อตรงต่อกัน จริงอยู่ความเสน่หารักใคร่เป็นของสำคัญของชีวิตหนุ่มสาว แต่ถ้าว่าในส่วนผัวเมียก็ไม่สำคัญเท่ากับความเชื่อถือไว้วางใจกัน ถ้ามีแต่ความเสน่หาอย่างเดียว นานไปก็มีเวลาคลายได้ ถ้าไม่มีความเชื่อไว้วางใจกันคอยหนุนไว้ เพราะความเชื่อไว้วางใจกัน อาจจะรักใคร่อยู่กันได้จนแก่เฒ่า ไม่มีเวลาจะจืดจาง ด้วยเหตุนี้ความซื่อตรงต่อกัน เป็นข้อสำคัญที่ควรมุ่งหมายในชีวิตของคู่สามีภริยาด้วยกันทั้งสองฝ่าย และต้องรู้จักสิทธิและหน้าที่ของสามีภริยาแล้วประพฤติไปตามนั้น (ดูคิหิปฏิบัติ)

อีกอย่างหนึ่ง ธรรมดาผัวเมีย ท่านเปรียบเหมือนลิ้นกับฟัน นาน ๆ ไปก็มีเวลากระทบกระทั่งกันบ้าง เพราะฉะนั้นจงอย่าดูหมิ่นกัน โดยถือว่าอีกฝ่ายหนึ่งเป็นใหญ่และอำนาจกว่าอีกฝ่ายหนึ่ง คติที่แย่งกันจับคันทัพพีในเวลาใส่บาตร แย่งกันดับเทียนในพิธีไหว้ผี และแย่งกันในพิธีรดน้ำ อย่าเอามาถือเป็นอารมณ์ว่าจะเป็นจริงเช่นนั้น ถือสิทธิและหน้าที่เท่า ๆ กันเท่านี้เป็นพอ อย่างตาซ้ายและตาขวา ถ้าสองตาไม่ช่วยกัน แต่แย่งกันดูก็จะดูไม่ได้ตรงจุดหมายเลย

ด้วยอำนาจคุณพระศรีรัตนตรัย ขอจงบันดาลให้เธอทั้งสองจงมีความเจริญด้วยพร ๔ ประการ จงมีความสมัครสมานสโมสร เป็นความสุขสถาพรและความรุ่งเรืองในชีวิต เป็นศรีแห่งสกุลทั้งสองสืบต่อไปตลอดกาลนาน เทอญ.

สารบาญเรื่องและคำ

ใน

ประเพณีเรื่องแต่งงานบ่าวสาวของไทย

ก

กบาล–คำว่า ๕๙
กระบวนขันหมาก ๖๓,๖๖
กองทุน ๘๘
กั้นประตูขันหมาก ๑๖
กับข้าวแต่งงาน ๖๑
กิจของพ่อเรือนแม่เรือน ๗๕
กินสามถ้วย ๑๒๐
กินหมากกินพลู–คำว่า ๓๘

ข

ขนมกง ๑๔๔
ขนมชะมด ๑๔๖
ขนมแต่งงาน ๖๐
ขนมที่ใช้ในพิธีแต่งงาน ๑๔๔
ขนมโพรงแสม ๑๔๖
ขนมสามเกลอ ๑๔๕
ของถวายพระ ๑๑๙
ของเลี้ยงในวันงาน ๑๑๙
ของเลื่อนเตือนขันหมาก ๕๑
ขันสรวง–คำว่า ๕๔
ขันหมาก–คำว่า ๓๙
ขันหมากแต่ง ๕๑
ขันหมากเอกโท ๕๑
เขยสู่–คำว่า ๑๙
เขยอาสา–คำว่า ๗

ค

คนค้าง–คำว่า ๒๕
คนยกขันหมาก ๕๕
คริสต์–คำว่า (พระนามของพระเยซู) ๑๐๑
คาถามงกุฎพระเจ้า ๙๙
ค่าไถ่, ค่าทำขวัญ ๑๔๑
คานธรรพวิวาห–คำว่า ๑๙
คำกล่าวของผู้เบิ่นเฒ่าแก่ ๑๖๑
คำเซ่นผี ๘๐
คำเว้าสาว ภาคอีสาน ๑๕๔
คำสอนให้โอวาทแก่บ่าวสาว ๑๖๒
คำหยอกบ่าวหยอกสาวภาคพายัพ ๑๔๙
คำไหว้ผี ๘๐
คำอวยพรบ่าวสาว—ของเก่า ๑๓๐
—อย่างจีนและไทย ๒

เครื่องแต่งตัวเจ้าสาว
เครื่องเรือน

ง

เงินทุน ๘๘

จ

จำนวนพระในพิธีแต่งงาน ๑๑๗
จำนวนหมากและพลูในขันหมาก ๓๒
เจิม—การ ๙๐,๑๐๑

ช

ชั้นฉาย—(กำหนดเวลา) ๕๑

ซ

ซัดน้ำ—ดูที่รดน้ำ

ฌ

เฌ่าแก่ขันหมากหมั้น ๔๒
เฌ่าแก่ทาบทาม ๒๑

ด

ดิลก—คำว่า ๙๙

ต

ต้นกล้วยต้นอ้อยที่ใช้ในพิธี ๖๓
ตะลุ่ม, โต๊ะ, โตก ๕๙
ตักบาตร—การ (ของบ่าวสาว) ๑๑๖
ตา, ยาย—คำว่า ๘
เตียบ ๕๖,๔๙
๙๕ แต่งงาน—การ สมัยฉุดคร่า
๑๓๑ ลักพา ๑๒
„ „ สมัยเรียกร้อง
เงินทอง ๑๗
„—คำว่า ๘
„ตามประเพณีเดิม ๑๐๘
แต่งงานมีประโยชน์อย่างไร ๑๔๒
„ฤกษ์ยาม ๔๕

ถ

ถั่ว,งา, ที่ใช้ในพิธี—ดูที่สิ่งของ

ท

ทองหมั้น ๓๙
ทิศที่เป็นมงคลในพิธีรดน้ำ ๙๔
ที่พระสวดมนต์—การจัดตั้ง ๙๒
เทียนที่ใช้ในพิธี ๙๒
ไทยเป็นชาติเจ้าบทเจ้ากลอน ๒๖

น

นอนเฝ้าหอ ๑๒๒
นายขันหมาก ๖๗
น้ำที่ตั้งไว้ในพิธี ๑๓๑
นิยายเรื่องเจ้าขี้เกียจได้ดี ๗
น้ิวมือที่ใช้เจิม ๑๐๐

บ

บทถามและตอบขันหมาก ๗๒

ฟ

พักเขียวที่ใช้ในพิธี—ดูที่สิ่งของ
ฟูกที่นอน—ในพิธีแต่งงาน ๑๓๑

ม

มงคลจักร,มงคลสูตร—คำว่า ๙๘
ม่านผ้ากั้นฝา ๔๙
มารดา—คำว่า ๒
มาลัยสูตร สวดในพิธีแต่งงาน ๑๒๓
มีเรือน, มีเหย้ามีเรือน—คำว่า ๕
มูลเหตุ—ที่ใช้หมากพลูในพิธี ๓๕
— ที่ต้องมีพิธีแต่งงาน ๑
— ที่ปมบีดลูกสาวหรือให้ใช้ผ้าคลุมหัวและหน้า ๑๖
— ที่มีการเรียกร้องสินสอดทองหมั้น ๑๒
แม่เฒ่า—คำว่า ๑๕๖
แมว—ที่ใช้เข้าพิธี ๑๒๙

ร

รดน้ำ—การ
(ดูที่พิธีรดน้ำด้วย) ๑๐๕,๑๑๓
— วิวัฒนาการมาจากการอาบน้ำ ๑๐๒
รดน้ำตอนเย็น ๙๒
รากษสวิวาห—คำว่า ๑๖
เรือนหอ ๔๙
เรือนหอ ภาคอีสาน ๖
ฤกษ์แมลงปอ ๑๒๔
ฤกษ์เรียงหมอน ๑๒๗
ฤกษ์และวันเดือนแต่งงาน ๔๕

ล

ลักษณะการแต่งงานมี ๓ ระยะ ๑๒

ว

วันเดือนแต่งงานของชนชาติต่าง ๆ ๔๗
วันตำเฮียง—คำว่า ๒๔
วิธีไหว้ผี, เซ่นผี,—ดูที่พิธี
วิวาห์—คำว่า ๔,๑๗

ศ

ศรี—คำว่า (ในคำว่าเสวยพระศรี) ๓๘

ส

ส่งตัวเจ้าสาว ๑๓๗
สมรส—คำว่า ๓
สวมมงคล ๙๘
สหกรณ์เมีย ๑๐
สังข์— (ภาชนะใส่น้ำมนต์) ๑๐๒
สิ่งของ—ที่ใช้ในพิธีแต่งงาน ๙๒
— ที่ใช้ในพิธีปูที่นอน ๑๒๗,๑๓๕
สิ่งศักดิ์สิทธิ์ ๑๔ อย่างที่ได้จาก
การกวนเกษียรสมุทร ๑๐๒
สู่ขอ—การ ๒๑
เสกสมรส—คำว่า ๓

หอสมุดแห่งชาติ มหาวิทยาลัยราชภัฏ นครราชสีมา

ห

หมอนขวาน ๑๓๓
หมอนข้าง ๑๓๔
หมอนตะพาบน้ำ, หมอนหน้าอิฐ ๑๓๓
หมากพลู—คำว่า ๓๘
หมูนอนตอง ๕๘
แหวนพิรอด ๑๐๐

อ

อาวาห—คำว่า ๔,๑๗
อาหารที่เลี้ยงกันในสมัยก่อน ๕๘
อีสาน—ภาษา (คำเว้าสาว) ๑๕๔
แอ่ว—คำว่า ๒๖

ค

ฮันนิมูน (Honeymoon) — คำว่า ๑๗

พิมพ์ที่ : โรงพิมพ์การศาสนา
นายวินิต เงินไพโรจน์ ผู้พิมพ์ผู้โฆษณา โทร. ๒๘๑๒๓๔๑